تەفسیری ڕەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی [11]

نووسینی

مەلا مەحموودی گەلاڵەیی

جزمی [21]

تەفسیری ڕەوان

بۆ تێگەیشتنی قورئان

بەرگی یازدەهەم

نوسینی

مەلا مەحمودی گەلاڵەیی

جزمی (٢١)

- تەفسیری رەوان بۆ تێگەیشتنی قورئان
- نوسینی : مەلا مەحموودی گەلالەیی
- چاپی یەکەم
- چاپخانەی ئۆفسێتی تیشك
- تیراژ: (٥٠٠) دانە
- ژمارەی سپاردن: (٣٦٩)ی سالی (٢٠٠٢)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

شێوەی ڕەهنومایی کردنی ئەهلی کیتاب

۞ وَلَا تُجَٰدِلُوٓاْ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ إِلَّا بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ إِلَّا
ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنۡهُمۡۖ وَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡنَا وَأُنزِلَ
إِلَيۡكُمۡ وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمۡ وَٰحِدٞ وَنَحۡنُ لَهُۥ مُسۡلِمُونَ ﴿٤٦﴾
وَكَذَٰلِكَ أَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَۚ فَٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ
يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۖ وَمِنۡ هَٰٓؤُلَآءِ مَن يُؤۡمِنُ بِهِۦۚ وَمَا يَجۡحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ
إِلَّا ٱلۡكَٰفِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنتَ تَتۡلُواْ مِن قَبۡلِهِۦ مِن كِتَٰبٖ
وَلَا تَخُطُّهُۥ بِيَمِينِكَۖ إِذٗا لَّٱرۡتَابَ ٱلۡمُبۡطِلُونَ ﴿٤٨﴾ بَلۡ هُوَ
ءَايَٰتُۢ بَيِّنَٰتٞ فِي صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلۡعِلۡمَۚ وَمَا يَجۡحَدُ
بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٤٩﴾

لەئایەتەکانی پێشوودا: کە کۆتایی جزمی بیستەم بوون، شێوەی ڕەهنومایی کردنی موشریك‌و بتپەرستەکانی بۆ ڕون کردینەوە، ئەمجار لێرەدا شێوەی ڕەهنومایی کردنی جولەکەو فەلەکانمان بۆ بەیان دەکا، ئەوانەی

ئینکـــاری پێغەمبەرایـــەتی حـــەزرەتی موحەممـــەد ﷺ دەکـــەنو پێیـــان وایـــە شـــەریعەتی تـــەوراتو ئینجیـــل نەســـڕاوەتەوەو ئەحکامـــەکانیان هەڵنەوەشـــاوەتەوە. ســـەرەتا فـــەرمان بەپێغەمبـــەر ﷺ و شـــوێنکەوتوانی دەکـــا: کـــە هـــەبوونی بـــیرو بـــاوەڕی بتـــەویان بـــەقورئانو تـــەوراتو ئینجیـــل رابگەیـــەنن و پابـــەندبوونی خۆیـــان بەیەکتاپەرستی رون بکەنـــەوە.

ئـــەمجار ئـــەوە بـــەیان دەکـــا: کـــە بـــڕێ لەئـــەهلی کیتـــابو هـــەندێ لەدانیشـــتوانی مەککـــە بڕوایـــان بـــەقورئان هەیـــە، چونکـــە نـــەخوێندەواری پێغەمبـــەر ﷺ نیشـــانەی ئەوەیە: کە قورئـــانی بـــەنیگا بـــۆ هـــاتووە.

دەفەرموێ: ﴿ولا تجادلوا أهل الكتـــاب إلا بـــالتي هـــي أحســـن إلا الذيـــن ظلمـــوا منـــهم﴾ ئـــەی پێغەمبـــەر! ئـــەتۆ کێشـــەو موناقەشـــەو دەمـــەدەمێ لەگـــەڵ ئـــەهلی کیتـــاب مەکـــە، مەگـــەر بەشـــێوەیەکی جـــوانو بەئوســـلوبو شـــێوازێکی ناســـكو لەســـەرەخۆ، مەگـــەر ئەوانـــەی ســـتەمکارو زیـــادەڕەون لـــەرێبازی راســـت لایـــانداوەو چاویـــان بەڵگـــەی ئاشـــکراو رون نـــابینن. قینەبـــەریو لوتبـــەرزی دەنوێنـــن، ئوســـلوبی نـــەرمو نیـــان لەگـــەڵیاندا بـــێ ســـوودە، ئامـــادە نـــین مەناقەشـــەو حیـــواری عـــەقلانی پـــەیڕەو بکـــەن، ئەوانـــە رەددی (بـــالمثل)یـــان دەدرێتـــەوە، شـــەڕیان لەگـــەڵ دەکـــرێ، دەمیـــان دەکوترێتـــەوە، هێرشـــیان رەت دەکرێتـــەوە!

موجـــاهیدو ســـەعیدی کـــوڕی جوبـــەیر دەفـــەرموون: ئەوانـــە کەســـانێکن شـــەڕیان دژی موســـوڵمانان هەڵگیرســـاندوە، وەڵامدانـــەوەی ئـــەوان بەشمشـــێرە، چـــەکیان لـــێ وەکار دەخـــرێ تـــا ئیمـــان دەهێنـــن یـــان ســـەرانە دەدەن.

قـــەتادەو کۆمـــەڵێك لـــەزانایان دەفـــەرموون: بەشـــی یـــەکـــەمی ئایەتەکـــە بەئایـــەتی (السيف) حوکمەکـــەی نەســـخ بۆتـــەوە، نابـــێ موناقەشـــەو دەمـــەدەمێیان

لەگـەڵدا بکـرێ، بـەڵکوو سـێ ڕێگایـان لەپێشـە: موسـوڵمانبوون، سـەرانەدان، شـەڕکردن لەگـەڵیاندا. دەڵێـن: ئـەم ئایەتـە مەککییـەو بەئایـەتی سـەیف نەسخ بۆتـەوە.

وەلـێ هـەرڕای موجـاهیدو سـەعیدی کـوڕی جوبـەیر راسـتو حەقـەو ئایەتەکـە موحکەمـەو نەسـخی بەسـەردا نـەهاتووە. هـەر کەسـێ لەئـەهلی کیتـاب ئامادەباشـی ئـەوەی تێدابـێ، لـەئاین حـاڵی ببـێو بیـەوێ تـێ بگـا، ئـەوە ئەوانـە بەئوسـلوبی جوانو شـیرین موجادەلـەیان لەگـەڵ دەکـرێو بانگـەوازی دەکرێـن بـۆ لای ئـایینی خـودا، بەڵگـەی جـۆراو جـۆری دەربـارەی تـاکو تەنـهایی خـودا بەگوێچکـەدا دەدرێ، لەسـەرەتاوە هـەوڵیان لەگـەڵ دەدرێ: کـە بـەحیوارو وەعظو ئامۆژگـاری ئـایینی ئیسـلامیان لـەپێش چـاوان جـوان بکـرێ، ئوسـلوبی رەقو تونـدو تیژییـان لەگـەڵ بەکارنـەهێندرێ. وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿**ادع إلى سـبيل ربـك بالحكمـة والموعظـة الحسـنة، وجـادلهم بـالتي هـي احسـن**﴾(النحـل:١٢٥).

تەنانـەت پـەروەردگار: کـە حـەزرەتی موسـاو حـەزرەتی هـارونی کردنـە پێغەمبـەرو رەوانـەی کـردن بـۆ سـەر فیرعـەون. پـێی فـەرموون: ﴿**فقولا لـه قـولاً لينـا لعلـه يتذكـر أو يخشـى**﴾(طـه:٤٤)

ئـەمجار پـەروەردگار پێغەمبـەرو شـوێنکەوتوانی فـێری شـێوازی موناقەشـەو حیواری بەننا دەکاو دەفەرموێ: ﴿**وقولـوا: آمنـا بـالذي أنـزل إلينـا وأنـزل إليكم، والهنا وإلهكم واحـد، ونحـن لـه مسـلمون**﴾ ئـەی پێغەمبـەر! بـەخۆتو بەشـوێنکەوتوانتەوە هـەر کاتـێ بانگـەوازی ئـەهلی کیتابتـان کـرد بـۆ موسـوڵمانبوون، هـەواڵیان پێـدان بەشـتێك: کـە ئێـوە زانیاریتـان دەربـارەی نـەبوو نـەتاندەزانی راسـتە یـان درۆیـە، حەقـە یـان بەتاڵـە، تـەصدیقیان مەکـەن، چونکـە وێ دەچـێ درۆ بـێ، بەدرۆشـیان مەخەنـەوە، چونکـە وێ دەچـێ راسـت بـێ! بۆیـە

دەبێ لەم کاتانەدا هەڵوێستو ئاخاوتنی ئێوە بەم جۆرە بێ، پێیان بڵێن: ئیمە ئیمانمان بەو قورئانە هەیە: کە لەلایەن خوداوە بەنیگا بۆ ئێمەو ئێوەو هەموو ئادەمیزاد هاتووە، ئیمانمان بەتەورات هەیە: کە نێردراوە بۆ سەر موسا، بڕوامان بەئینجیل هەیە: کە نازڵ کراوە بۆ سەر عیسا، ئەو تەوڕاتو ئینجیلەی نەگۆڕدراون، پەرستراوی بەحەقو راست پەروەردگاری ئێمەو ئێوە یەکێکەو بێ هاوەڵو هاوشانە، ئێمە فەرمانبەرداری فەرمانی ئەوین، چی فەرمانی پێ کردبین ئەنجامی دەدەین، چی جڵەوگیری لێ کردبین خۆمانی لێ دوور دەخەینەوە.

﴿وكذلك أنزلنا إليك الكتاب، فالذين آتيناهم الكتاب يؤمنون به، ومن هؤلاء من يؤمن به، ومايجحد بآياتنا إلا الكافرون﴾ پەیڕەوو پڕۆگرامی خودا زینجیرەیەکی پەیوەست بەیەکنو مەنهەجی خودا یەك مەنهەجە. لەروانگەی ئەم مەنهەجو پڕۆگرامەوەیە: کە ئێمە پێغەمبەرانمان رەوانە کردون، جا وەکوو چۆن نیگاو سروشمان بۆ پێغەمبەرانی پێشوو ناردوە، نامەمان بۆ نازڵ کردون، ئەم قورئانە پیرۆزەشمان بۆ تۆ ناردوە، جا ئەوانەی لەپێش تۆوە نامەی ئاسمانییان بۆ نازڵ کراوە لەجولەکەو فەلە، کاتێ ئەم قورئانە بەرێكو پێکی دەخوێننەوەو لێی ورد دەبنەوە، لەئەمثالی عەبدوڵڵای کوڕی سەلامو سەلمانی فارسی، یەکسەر ئیمانی پێ دەهێننو دڵنیا دەبن کە لەخوداوە نازڵ کراوە، هەروەها بڕێ لەکافرەکانی قورەیشیش ئیمانی پێ دەهێنن، چونکە ئەوان لەروانگەی فەصاحەتو بەلاغەتیەوە دەگەنە ئەو ئاکامو نەتیجەیە: کە ئەو قورئانە دانراوی ئادەمیزاد نیە، بەڵکوو لەخوداوە بە نیگا بۆ سەر دڵی پێغەمبەر نازڵ کراوە.

ئایاتی ئێمە بەدرۆ ناخاتەوە مەگەر کەسانێك: کە بڕوایان بەحەق نیەو کافرو سپڵەو گومڕاو بێ ویژدانن؛ تەنها ئەوانە ئینکاری راستی قورئان دەکەن. ئەم ئایەتانە ئەوەندە ئاشکراو رۆشنن کەسێك کوفر روحی دانەپۆشیبێ رەدیان ناکاتەوە.

﴿وما كنت تتلو من قبله من كتاب، ولا تخطه بيمينك إذا لارتاب المبطلون﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! ئەتۆ لەوەپێش ئەوەندەی لەگەڵ گەلەکەت ژیاوی‌و لەناویاندا هەڵس‌و کەوتت کردوە پێش نازڵبوونی قورئان بۆ سەرت هیچ کتێبێکت نەخوێندۆتەوە، نووسینت نەزانیوە، نەتتوانیوە بەدەستی راستت شتێك بنووسی چونکە ئەگەر تۆ لەوەپێش نوسین‌و خوێندەوەت بزانیایە لەوانەبوو موشریکە نەفامەکان گومانیان پەیدا بکردایەدەربارەی ئەم قورئانەی بۆت نێردراوە بیانگوتایە:وێدەچێ ئەم قورئانە لەنووسینەکانی لەوەپێشی خۆی وەرگرتبێ. جا کە تۆ لەوەپێش نەخوێندەواربووی‌و نووسینت نەزانیوەو وێڕای ئەوەش ئەم قورئانە سەرسوڕهێنەرەت بۆ هێناون: کە خوێندەوارو نووسەری بلیمەت لەبەرامبەریدا دەستەوەستانن، ئیتر هیچ بیانوێکیان نامێنێ بۆ ئەوەی گومانی تێدا پەیدا بکەن!

لەراستیدا ئەمە رەتدانەوەی شوبهەو گومانە بێ ماناو منداڵبازاڕییەکەی موشریکەکانەو هەموو رێگایەکیان لێ دەگرێ‌و لەهەموو رویەکەوە بەرپەرچیان دەداتەوە، ئەگینا لەفەرزێكدا ئەگەر پێغەمبەر ﷺ خوێندەواریش بوایەو نووسنی بزانیایە نەدەبوو ئەوان گومان لەقورئان پەیدا بکەن، چونکە قورئان بۆخۆی شاهیدە لەسەر خۆی: کە کەلام‌و زادەی مێشکی ئادەمیزاد نیە. ئەگەر تۆزێك بەویژدانەوە سەیریان بکردایە دەیانزانی: دانانی ئەم کەلامە لەتوانای ئادەمیزاددا نیە، زانیاری ئادەمیزادو ئاسۆی زانینی کەلامی ئاوای

لــی وەدی نایــە، هــەموو دەقێکــی، هــەموو ئایــەتێکی، ئیحادەکا بــۆ دڵ: کــە ئەمــە لــەخاوەن هــێزێکی رەهــاوە هــاتووە، هــێزو توانایــەك لــەماناو مەفــهومی‌دا هەیــە محاڵــە شــتی ئــاوا لــەئادەمیزادەوە هــەڵقوڵێ‌و زادەی بــیرو بۆچونــی ئــەوبن!

موجــاهید دەفــەرموێ: ئــەهلی کیتــاب لەتــەورات‌و ئینجیلــی خۆیــاندا ئــەوەیان دەســت کــەوتبوو: کــە موحەممەد ﷺ خوێندنــەوەو نووســین نازانــێ.

کــەوابوو یــەکێك لــەو بەڵگانــەی راســتی پێغەمبەرایــەتی حــەزرەتی موحەممــەد دەچەســپێنن بــۆ قورەیشــییەکان ئەوەیــە: کــە پێغەمبــەر خوێندنــەوەو نووســینی نــەبوە، تێکــەڵاوی ئــەهلی کیتــاب نــەبوە، ئــەو کاتــە لەمەککــەدا جولەکــەو مەســیحی نــەبوون، کــەچی لەگــەڵ ئــەوەش‌دا پێغەمبــەر سەرگورشــتەو هــەواڵی پێغەمبــەرەکانیانی گێڕاوەتــەوە.

بەکورتی:

نیشــانەو رەوشــتی پێغەمبــەر لــەناو کتێبــی ئــەهلی کیتــابداو مێــژووی ژیــانی لــەناو گەلەکــەی‌دا ئــەوە دەچەســپێنن: کــە پیــاوێکی نــەخوێندەوار بــووە.

وەکــوو لەشــوێنێکی تــردا قورئــان ئامــاژە بــەوە دەکــاو دەفــەرموێ: ﴿**الذيــن يتّبعــون الرســول النــبيّ الــذي يجدونــه مكتوبــاً عندهــم في التــورات والأنجيــل يــأمرهم بــالمعروف، وينــهاهم عــن المنكــر**﴾(الأعراف:١٥٧).

هیــچ جێگــای شــك‌و گومــان نیــە: کــە ئــەم قورئانــە لــەخوداوە بــەنیگاو ســروش بــۆ حــەزرەتی موحەممــەد نــێردراوە، دەســتی ئــادەمیزادو جندۆکــەی تێــدا نیــە، بەفــەرمانی پــەروەردگار حــەزرەتی جوبرائیــل هێناویــەتی‌و بــۆی خوێندۆتــەوەو فــێری کــردوە. جــا لەگــەڵ ئــەوەدا ئەمــە حەقیقــەتێکی رون‌و ئاشــکرایە، وێــڕای ئــەوەی قورەیشــیەکان دەیــانزانی: کــە پێغەمبــەر نــەخوێندەوارەو نووســین نازانــێ، کــەچی

پێغەمبەریان بەوە تاوانبار دەکرد: کە قورئانی لەکتێبە کۆنەکان وەرگرتووە، وەکوو ئەوە پەروەردگار لێیان دەگێڕێتەوەو دەفەرموێ: ﴿**وقالوا: أساطير الأولين اكتتبها فهي تملى عليه بكرة وأصيلاً**﴾(الفرقان:٥).

ئەمجار جەخت لەسەر ئەوە دەکاتەوە: کە قورئان لەخوداوە بۆ پێغەمبەر نێردراوە، دەفەرموێ: ﴿**بل هو آيات بيّنات في صدرو الذين أوتوا العلم وما يجحد بآياتنا إلا الظالمون**﴾ بەڵکوو ئەم قورئانە چەند ئایاتو نیشانەیەکی حەقو ئاشکرایە حەقەو حەق دەچەسپێنێ، ئەوەش حەقیقەتێکە لەدڵو دەروونی زانایانی ئەهلی کیتابدا جێگیر بووە، وەلحال هیچ کەسێك ئەم قورئانە رەت ناکاتەوەو بەدرۆی ناخاتەوە مەگەر ئەوانەی دەستدرێژکارو ستەمکارو کافرو لوتبەرزن، ئەوانەی حەق دەزانن و خۆی لێ گێل دەکەن، وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿**ان الذين حقت عليهم كلمة ربك لايؤمنون ولو جاءتهم كل آية حتى يروا العذاب الأليم**﴾(یونس:٩٦-٩٧).

بەکورتیو پوختی قورئانی پیرۆز شاکاری پەروەردگارەو زادەی مێشکی ئادەمیزاد نیە، ئایاتی حەقو حەق سەپێنن، فەرمان و نەهیو هەواڵن، زانایان لێیان حاڵی دەبنو لەبەری دەکەن، کتێبی هیدایەتو رەهنومایییە لەبەرکردنو خوێندنەوەو راڤەکردنی ئاسانە، هەر کەسێ بیەوێ فێری ببێ فێری دەبێو تێی دەگا.

تێبینی :

نەخوێندەواریی حەزرەتی موحەممەد ﷺ لەپێش بوونی بەپێغەمبەر شتێکی چەسپاوەو گومانی تێدا نیەو قورئان گەواهیدەرە لەسەری، هەروا کتێبە ئاسمانیەکانی پێش قورئانیش ئەوەیان چەسپاندوەو ژیانی چل ساڵەی ناو گەلەکەشی بەڵگەیەکی ترە لەسەر نەخوێندەواریی ئەو زاتە، قورەیشییەکان ئەمەیان لا ئاشکرا بووە.

نەخوێندەواری پێغەمبەر ﷺ بەڵگەیەکی واضیحو ئاشکرایە لەسەر ئەوە قورئان کەلامی پەروەردگارە. بەڵام دوای نیگا بۆ هاتنو بوونی بەپێغەمبەر ﷺ راجیایی کەوتۆتە نێوان زانایانەوە.

١- ئیمامی (الشعبي) لەتەفسیری ئەم ئایەتەدا فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ لەدونیا دەرنەچووە هەتا فێری نووسینو خوێندنەوە بووە، فەرمودەکەی: کە ئەبو کەبشەی (السلولي) ریوایەتی کردوە ناوەرۆکەی ئەوەیە: کە پێغەمبەر ﷺ صەحیفەیەکی بۆ عویەینەی کوڕی (حصین) خوێندەوەو ماناکەشی پێ گوت. ئیبنو (عطیة) دەڵێ: ئەمە زەعیفە.

قورطوبی دەڵێ: منیش دەڵێم: لەصەحیحی موسلیمدا فەرمودەیەك هەیە دەربارەی پەیمانی ئاشتینامەی حودەیبییە (البراء) ریوایەتی کردوە، دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ بەعەلی کوڕی ئەبو طالیبی فەرموو: (اكتب الشرط بيننا: بسم الله الرحمن الرحيم هذا ماقاضي عليه محمد رسول الله) موشریکەکان وتیان: جا ئەگەر ئێمە دڵنیا بین پێغەمبەریو دان بەوەدا بنێین ئیمانمان پێ دەهێنایو باوەڕمان پێ دەکردی، لەریوایەتێکدا: بەیعەتمان پێ دەکردی. کەوابێ بنووسە موحەممەدی کوڕی عەبدوڵلا، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی بەعەلی کرد: کە وشەی

(رسـول الله) بكوژێنێتـەوه، عـەلی وتـی: وەڵلاهـی مـن وشـەی (رسـول الله) ناكوژێنمـەوه. پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: شـوێنەكەم پـێ نیشـان بـدە بۆخـۆم دەیكوژێنمـەوه. ئیـتر عـەلی شـوێنەكەی نیشـان دا، پێغەمبـەر ﷺ وشـەی (رسـول الله)ی كوژانـدەوەو (ابـن عبـدالله)ی نووسـی.[١]

زانایـانی ئیسـلام فەرموویانـە ظاهـیری ئـەم حەدیثـە ئـەوە دەگەیـەنێ: كـە پێغەمبـەر ﷺ بۆخـۆی بەدەسـتی خـۆی وشـەی (رسـول الله)ی كوژانـدەوەو لەشـوێنی ئەوە (ابـن عبـدالله)ی نووسی.

بوخـاری رونـتر لەمـە، ریوایـەتێكی هێنـاوه، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر ﷺ بۆخـۆی نامەكـەی بەدەسـتەوه گـرتو نووسـی.[٢]

ئیمـامی قورطوبـي[٣] لـەم بـارەوەراوو بۆچوونـی زانایـانی ئیسـلامی هێنـاوەو ئاراكـانی لەكـەوو بێژنـگ داون، كەسـێك دەیـەوێ زیـاتر لـەم بـارەوه شـارەزا بـێ بابگەڕێتـەوه بـۆ ئـەو سـەرچاوەیە.

٢- ئـەمجار قورطوبـي رای ئەوانـەی هێنـاوه: كـە دەڵێـن: مانـای (فـأخذ رسـول الله الكتـاب فكتـب): كـە لەریوایەتەكـەی بوخـاریدا هـاتووه، ئەوەیـە: پێغەمبـەر ﷺ فـەرمانی بەیـەكێ لەنووسـەرەوەكانی كـردوه بـۆی بنووسـن.

قـاضي عـەیاض لەمعاویـەوه ریوایـەت دەكـا: كـە دەڵـێ: معاويـە لـەلای پێغەمبـەر بـوو ﷺ نووسـینی بـۆ ئـەنجام دەدا، پێغەمبـەر ﷺ پـێی فـەرموو: (ألـق الـدواة وحـرف القلـم وأقـم البـاء، وفـرق السـين، ولاتعـور الميـم وحسـن الله ومـد

(١) رواه مسلم بتمامـه في الجهاد والسير (٩٢/١٧٨٣) بـاب (٣٤) صولحـی حودەیبییـە.

(٢) صحيح بوخاري (٢٦٩٨) باب (٦) چـۆن دەینووسـی.

(٣) تەفسـیری قورطوبـي ج٧/٢٦٥ (٣٨٩٧).

الرحمن وجود الرحيم) قـاضي عـەیاض دەڵـێ: هەرچـەندە ریوایـەتی ئـەوە صـەحیح نیـە: کـە پێغەمبـەر ﷺ شـتی نووسـیبێ بـەڵام ئـەوە بـەدوور نـازاندرێ: کـە زانیـاری نووسـینو خوێندنـەوەی هـەبووبێو لـێی قەدەغـە کرابـێ!

ئـەمجار قورطوبـی دەڵـێ: ئائەمـە راسـتو صەحیحـەو هـەرگیز پێغەمبـەر ﷺ بەدەسـتی خـۆی پیتێکـی نەنووسـیوەو خوێندنـەوەو عینجـەی نـەزانیوە.[1] فەرموودەیـەکیش هەیـە هـەردوو پـیری فـەرمودەو ئـەبو داودو نەسـائی لـەئیبنو عومـەرەوە ریوایـەتیان کـردوە: کـە پێغەمبـەر فەرموویـەتی (أنـا أمـة أميـة لانكتـب ولانحسـب).

پەڵپ و بیانوگرتنی موشریکەکان و پەلەکردنیان بۆ هاتنی عەزابی کۆکوژ بۆ سەریان

وَقَالُواْ لَوْلَآ أُنزِلَ عَلَيْهِ
ءَايَٰتٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۖ قُلْ إِنَّمَا ٱلْءَايَٰتُ عِندَ ٱللَّهِ وَإِنَّمَآ أَنَا۠ نَذِيرٌ
مُّبِينٌ ﴿٥٠﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّآ أَنزَلْنَا عَلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ
يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرَىٰ لِقَوْمٍ

(١) تەفسیری قورطوبـی هـەمان جلدو لاپـەڕە.

يُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ كَفَىٰ بِٱللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا
يَعْلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
بِٱلْبَٰطِلِ وَكَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٥٢﴾
وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلْعَذَابِ وَلَوْلَآ أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَآءَهُمُ ٱلْعَذَابُ
وَلَيَأْتِيَنَّهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِٱلْعَذَابِ
وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌۢ بِٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَىٰهُمُ ٱلْعَذَابُ
مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

دەربارەی سەبەب نزولی ئایەتی ژمارە (٥١) ﴿أو لم يكفهم...﴾ ئیبنو جەریرو ئیبنو ئەبی حاتەمو داریمی لەموسنەدەکەیداو ئەبو داود لەیەحیای کوڕی جەعدەوە ریوایەتیان کردوە دەڵێ: هەندێ موسوڵمان نووسراوێکیان هێنایە خزمەت پێغەمبەر ﷺ بڕێ شتی تێدا بوو: کە لەتەوراتەوە راگوێزرابوون، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (كفى بقوم حمقاً أو ضلالة أن يرغبوا عما جاء به نبيهم إلى ماجاء غيره إلى غيرهم) کیفایەتە ئەحمەقیو گومڕایی بۆ قەومێك پشت لەو پەیامە هەڵبکەن: کە پێغەمبەرەکەیان بۆی هێناونو حەزیان

لەپەیڕەوو پرۆگرامێك بێ غەیری پێغەمبەرەكەیان بۆ غەیری ئەوانی هێنابێ... ئیتر ئایەتی ﴿أو لم یكفهم انا أنزلنا علیك الكتاب یتلی علیهم﴾ نازڵ بوو. عەبدورڕەززاق لەعەبدوڵڵای كوڕی حاریثی ئەلئەنصاریەوە دەگێڕێتەوە دەڵێ: عومەری كوڕی خەتتاب هاتە خزمەت پێغەمبەر ﷺ نووسراوێكی پێ بوو هەندێ زانیاری تێدا بوو لەتەورات وەرگیرابوو، وتی: ئەم مەعلوماتەم لەكابرایەكی یەهودیەوە دەست كەوت، نیشانی جەنابتی دەدەم، رەنگی دەم‌و چاوی گۆران بەجۆرێك هەرگیز نەم بینی بوو پێغەمبەر ﷺ ئاوا دەم‌و چاوی بگۆڕێن.

عەبدوڵڵای كوڕی حاریث بەعومەری گوت: ئەوە نابینی پێغەمبەر ﷺ چۆن دەم‌و چاوی گۆڕاون؟؟ ئیمامی عومەر وتی: رازین بەخودایەتی خودا، رازین ئیسلام ئایینمان بێ، موحەممەد پێغەمبەرمان بێ، ئیتر دەم‌و چاوی پێغەمبەر ﷺ گەشایەوە، ئەمجار فەرمووی: (**لو نزل موسی فاتبعتموە وتركتموني لضللتم، انا حظكم من النبیین، وأنتم حظی من الأمم**).

پەیوەندی ئەم كۆمەڵە ئایەتە بەهی پێشەوە ئەوەیە: دوای بەیانكردنی ئەوە: كە قورئان لەخوداوە نازڵ كراوەو لەلایەن موحەممەدەوە هەڵنەبەستراوە، ئەمجار پەروەردگار شوبهەو گومانی موشریكەكان باس دەكا: كە دەیانگوت: ئەی موحەممەد! تۆ دەڵێی من نامەی ئاسمانیم بۆ سەر نازڵ بووە وەكوو چۆن بۆ سەر موساو عیسا نازڵ بووە، دەی باشە كەوایە ئەدی بۆچی موعجیزەیەكی ماددی وەكوو ئەو پێغەمبەرانەی پێشوومان نیشان نادەی. وەكوو حوشتری صالح، عەصای موسا، سفرەوخوانی عیسا. پەروەردگار رەددی دانەوەو

فەرمووی: ﴿إنما الآيات عند الله﴾ مەرجی پێغەمبەرێتی موعجیزە نیە، مەرج نیە پێغەمبەر موعجیزەی هەبێ، پەروەردگار ئەگەر بیەوێ موعجیزە دەنێرێو ئەگەر نەیەوێ نایذێرێ. کیفایەتە: کە قورئان موعجیزەبێ، بێگومان قورئان موعجیزەیەکی ئاشکراو بەردەوامە.

دوای بەیانکردنی رێبازی هەردوو تاقمەکە: واتە: رێبازی موشریکەکانو ئەهلی کیتاب. ئەمجار پەروەردگار هەڕەشەیەکی گشتیو سەرتاسەرییان ئاراستە دەکا دەفەرموێ: ﴿والذين آمنوا بالباطل وكفروا بالله أولئك هم الخاسرون﴾ ئەوانەی بڕوایان بەبەتاڵ هێناو خودا ناناسنو حاشایان لێ کردوە ئەوانە هەر بۆخۆیان خەسارەتمەندن. ئەمجار دوای ئەو هەڕەشەیە ئەوە رون دەکاتەوە: کە عەزاب بەسۆنگەی داواکردنی ئەوان نایە بەڵکوو کاتێکی دیاریکراوی هەیەو خودا بەحیکمەتو دانایی خۆی کاتێکی بۆ دیاری کردوە.

دەفەرموێ: ﴿وقالوا: لولا أنزل عليه أيات من ربه﴾ موشریکەکان لەروی قینەبەریو دەسەوەسانکردن دەڵێن: ئەوە بۆچی موعجیزەیەکی ماددی وەکوو ئەو موعجیزانەی بۆ پێغەمبەرەکانی پێشوو هاتووە بۆ موحەممەد نایە؟ بۆچی موعجیزەیەکی وەکوو حوشتری صالحو عەصای موساو سفرەو خوانی عیسا بۆ موحەممەد نایە؟ تا ببێتە بەڵگە لەسەر راستی پێغەمبەرێتیەکەیو موعجیزەیەك بێ ئەوە بچەسپێنێ: کە فروستادەی خودایەو لەخوداوە رەوانەکراوە!؟!

ئیتر پەروەردگار وڵامی دانەوە فەرموی: ﴿قل إنما الآيات عند الله، وإنما أنا نذير مبين﴾ ئەی پێغەمبەر! پێیان بڵێ: هێنانی موعجیزەو نازڵکردنی نیشانەو ئایات عائید بەخودایەو هیچ شتێ لەو بارەوە بەدەست من نیە. خۆ ئەگەر پەروەردگار بیزانیایە ئێوە بەناردنی ئەو جۆرە موعجیزانە هیدایەت

ئامێز دەبن و ئیمان دەهێنن، بیانووی دەبڕین و داواکەی بۆ دەهێنانەدی، چونکە هێنانەدی ئەو موعجیزانە بەلای خوداوە زۆر ئاسانەو هیچ ئەرکێکی تێدا نیە، بەڵکوو هیچ شتێك نیە لەلای خودا گران بێ و ماندوی بکا، وەلێ خودا: کە ئەو جۆرە موعجیزانەم بۆ ناهێنێتەدی دەزانێ ئێوە بەو داواکارییەتان پەلپ دەگرن و قینەبەری و تەعەننوت ئەنجام دەدەن. بۆیە داخوازییەکانتان بۆ جێ بەجێ ناکاو ئەو موعجیزانە ناهێنێتەدی. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**وما منعنا أن نرسل بالآيات إلا أن كذّب بها الأولون، وآتينا ثمود الناقة مبصرة فظلموا بها**﴾(الأسراء:٥٩).

پێیان بلێ: من نێردراوم بۆ سەر ئێوە بەترسێنەر بەئاشکرا دەتانترسێنم!

ئەوانەی بیرو باوەڕیان حەق و راستە ئەوان هەست بەو رەحمەتە دەکەن لەدڵ و دەروونیاندا، ئەوانن هەست بەفەضڵ و نیعمەتی خودا دەکەن بەسەر مرۆڤایەتیدا، هەست بەکەرەم و بەخششی مادی و مەعنەوی پەروەردگاریان دەکەن و ئیشراقاتی گیانییان بۆ فەراهەم دێ.

بەڵێ ئەوانەی بێ باوەڕن و هەڵەوەڕن، هەست بەم هەموو رەحمەت و فەضڵ و بەخششانە ناکەن، پەلپی موعجیزەی مادی دەگرن بۆ ئەوەی بڕوا بەقورئان بکەن، ئەوانە دڵیان بۆ نوری ئیمان نەکراوەتەوە، هەوڵدان لەگەڵیان بۆ ئیمانهێنان بێ سوودە، وازیان لێ بێنە خودا رۆژی خۆی دادگاییان دەکاو
٥٢ نێوان ئێوەو ئەوان یەکالا دەکاتەوە، ﴿**قل: كفى بالله بيني وبينكم شهيداً**﴾ ئەی پێغەمبەری خۆشەویست! پێیان بلێ: بەسە: کە خودا ئاگادارو دادوەر بێ، بەحوکمی عەدالەت ئامێزی خۆی نێوان من و ئێوە یەکالا دەکاتەوە، خودا لەهەموو کەس باشتر دەزانێ ئێوە چۆن بەدرۆم دەخەنەوە. ئاگادارە من چۆن بانگەوازیی ئێوە دەکەم و دەتانترسێنم لەعەزابی سەختی خودا، چۆن فەرمانتان

پێ دەکەم بەچاکەو نەهێتان لێ دەکەم لەخراپە، دڵنیابن ئەگەر من درۆ بەدەم خوداوە هەڵبەستم تۆڵەم لێ دەستێنێو سزام دەدا: وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**ولو تقول علينا بعض الأقاويل لأخذنا منه باليمين، ثم لقطعنا منه الوتين، فما منكم من أحد حاجزين**﴾(الحاقة:٤٤-٤٧) بەڵکوو من راستگۆم لەوەی پێتانی دەگەیەنم، بۆیە خوداپشتگیری کردوم بەموعجیزەی جیا جیا، هەرە گەورەو گرنگیان موعجیزەی قورئانە: کە تا دونیا دونیایە کاریگەری خۆی هەیەو بۆ هەموو چەرخو رۆژگارێکە.

﴿**يعلم مافي السموات والأرض**﴾ واتە: خودا هیچی لێ گوم نابێ، ئاگادارە بەسەر هەموو شتێکدا: کە بووەو دەبێ چ لەزەویدا بێ یا لەئاسمانەکاندا بێ، بەشێك لەو زانیارییە زانینی حاڵو وەزعی منو ئێوەیە، راستی بانگەوازیی منو بەدرۆخستنەوەو باوەڕ نەکردنی ئێوەیە.

﴿**والذين آمنوا بالباطل وكفروا بالله أولئك هم الخاسرون**﴾ ئەوانەی بڕوایان بەو شتانە کردوە: کە غەیری خوداو پەرستشیان بۆ دەکەن، بەندایەتی بۆ بتو صەنەم دەکەنو ئینکاری هەبوونی خودا دەکەن، یان هاوەڵی بۆ دادەنێنو پێیان وایە چەند خودایەك هەن جگە لەخودا هاوشانو هاوەڵی خودان، هەرچەندە بەڵگەی جۆراو جۆر هەن لەسەر هەبوونی خوداو تاكو تەنهایی لەزاتو صیفاتیدا، ئەوانە خەسارەتمەندن لەمامەڵەو سەوداکەیاندا، هاتوون کوفرو بێدینییان بەئیمان کڕیوە، لەوە بەولاوە رۆژی قیامەت خودا لەسەر کردەوەکانیان تۆڵەیان لێ دەستێنێتەوە، لەسەر هەڵوێستی نالەباریانو بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەرانو ئینکاریکردنی حەقو شوێنکەوتنی بەتاڵو ئیمانهێنان بەطاغوتو بتو صەنەم بەبێ ئەوەی بەڵگەیان بەدەستەوەبێ، شیاوی سەخترین سزان.

ئەمجار پەروەردگار نەزانیو ئەحمەقی موشریکەکان رون دەکاتەوە: لەوەدا: کە پەلە لەهاتنی عەزابی ریشەکێش دەکەن. دەفەرموێ: ﴿**ویستعجلونك بالعذاب**﴾ کافرەکانی قورەیش بەتاڵوکەن لەهاتنی عەزاب بۆ سەریان پەلەدەکەن لەناردنی عەزابی کۆکوژ بۆ سەریان وەکوو لەئایەتێکی تردا پەروەردگار لێیان دەگێڕێتەوەو دەفەرموێ: ﴿**وإذ قالوا: اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك فأمطر علينا حجارة من السماء أو ائتنا بعذاب أليم**﴾(الأنفال:٣٢) بێگومان موشریکەکان هەڕەشەکانی پێغەمبەر(د.خ)دەبیسن، وەلێ هەست بەحیکمەتی یەزدان بۆچی عەزابی لێ دواخستونو مۆڵەتی داون بۆ ماوەیەك، بۆیە لەروانگەی تەحەدداو قینەبەرییەو پەلە لەهاتنی عەزاب دەکەن؛ زۆر جار وا دەبێ ئەو مۆڵەتدانە (دانەوداوە) بۆ گیرودە بوونی ستەمکاران، بۆ ئەوەی زیاتر هەڵخلیسکێنو بەداوەکەوە بن. لەهەمان کاتدا ئیمتیحانو تاقیکردنەوەیە بۆ موسوڵمانان بۆ ئەوەی باوەڕیان زیاتر دابمەزرێو لەکەوو بێژنگ بدرێنو تەمبەڵو گورجو گۆڵ لێك جیا بکرێنەوە، دڵ دامەزراوو بڕوا پتەو لەدووڕوو راڕا هەڵبهاوێردرێن. راستیو بەتاڵیان بۆ دەربکەوێو گومڕایان بەخۆیاندا بچنەوەو هیدایەت ئامێز بن، یان بۆ ئەوەی وەچەو نەوەی صالحو راستاڵیان لێ بکەوێتەوە بابۆخۆشیان گومڕاو سەرلێ شێواو بن. یان هۆی دواکەوتنی عەزاب بۆ سەریان حیکمەتو هۆکاری ترەو خودا بۆ خۆی دەزانێو لەزانیاری خۆیدا حەشار دراوە.

بەڵام موشریکەکان ئەم حیکمەتانەیان نەدەزانین، بەتەحەدداوە پەلەیان لەهاتنی عەزاب بۆ سەر خۆیان دەکرد، ﴿**ولولا أجل مسمى لجاءهم العذاب**﴾ ئەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە: کە عەزاب لەکاتی دیاریکراوی خۆی هەیەو خودا بریاری داوە عەزابی کۆکوژیان لەسەر دوا بخا بۆ رۆژی قیامەت، ئەوە یەکسەر

ئەو عەزابەی پەلەی لێ دەکەن بۆیان بێ زوو دەهاتە سەریان، ﴿وليأتينهم بغتة وهم لايشعرون﴾ بەتەئکید لەوەبەولاوەو لەکاتی دیاریکراودا ئەو عەزابەیان بۆ دێو یەخەیان دەگرێو ناگەهان تێکیانەوە دەپێچێ، بەخۆیان نازانن تا غافڵگیریان دەکا.

﴿يستعجلونك بالعذاب، وان جهنم لمحيطة بالكافرين﴾ ئەی پێغەمبەر! ئەو موشریکانە پەلە دەکەن لەهاتنی عەزاب بۆ سەریان دەڵێن: دەزوو ئەو عەزابەی باسی لێ دەکەی بۆمان بێنە، با چاوەڕوان بن ئەو عەزابە لەکاتی خۆیدا دێتە سەریان، بێگومان دۆزەخ لەهەموو لایەکەوە دەورەی ئەوان دەداو لەخۆیان دەگرێو بەشی هەموانیان دەکا.

ئەمجار پەروەردگار وەصفی ئەو عەزابە دەکا: کە هەموو کافرو موشریکەکان لەخۆ دەگرێ، دەفەرموێ: ﴿يوم يغشاهم العذاب من فوقهم ومن تحت أرجلهم، ويقول: ذوقوا ماكنتم تعملون﴾ لەو ڕۆژەدا: کە عەزابی سەخت لەهەموو لایەکەوە دایان دەپۆشێو لەخۆیان دەگرێ، لەسەریانەوەو لەژێریانەوە عەزابیان بۆ دێ، هیچ دەرفەتو هیوایان نامێنێ، لەروی سەرکۆنەکردنو سەرزەنشتکردنەوە لەلایەن فریشتەوە پێیان دەگوترێ: بچێژن سزای ئەو کردەوانەی لەژیانی دونیادا ئەنجامتان داون، ئەو عەزابە تۆڵەی کوفرو تاوانی ژیانی دونیاتانە. نموونەی ئەم ئایەتە چەند ئایەتێکی ترە: وەکوو دەفەرموێ: ﴿لهم من جهنم مهاد ومن فوقهم غواش﴾(الأعراف:٤١). یان دەفەرموێ: ﴿لهم من فوقهم ظلل من النار، ومن تحتهم ظلل﴾(الزمر:١٦).

بەراستی دیمەنێکی سامناکو ریسواکەرو ترسناکە، ڕۆژێکە عەزابی سەختو سەرزەنشتو لۆمەکردنی تێدایە. ئەمەش ئاکامو سەرەنجامی ئەوانەیە لەروی تەحەداو سەرڕەقییەوە پەلە لەهاتنی عەزاب دەکەن!

کۆچ کردن و وڵات بەجێ هێشتن لەپێناو ئاییندا

يَـٰعِبَادِيَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّ أَرۡضِي وَٰسِعَةٞ فَإِيَّـٰيَ فَٱعۡبُدُونِ
﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفۡسٖ ذَآئِقَةُ ٱلۡمَوۡتِۖ ثُمَّ إِلَيۡنَا تُرۡجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلَّذِينَ
ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّـٰلِحَٰتِ لَنُبَوِّئَنَّهُم مِّنَ ٱلۡجَنَّةِ غُرَفٗا تَجۡرِي
مِن تَحۡتِهَا ٱلۡأَنۡهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ نِعۡمَ أَجۡرُ ٱلۡعَٰمِلِينَ ﴿٥٨﴾ ٱلَّذِينَ
صَبَرُواْ وَعَلَىٰ رَبِّهِمۡ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَأَيِّن مِّن دَآبَّةٖ لَّا تَحۡمِلُ
رِزۡقَهَا ٱللَّهُ يَرۡزُقُهَا وَإِيَّاكُمۡۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ﴿٦٠﴾

سیاقی ئایەتەکان دیمەنی بەدرۆخەرەوە سەرڕەقەکان جێ دێڵێ، لەناو عەزابی سەختدا دەتلێنەوەو سزای سامناك لەهەموو لایەکەوە دەورەی داون، پەردە بەسەر ئەو دیمەنەدا دەداتەوەو لەم دیمەنەوە دەگوێزێتەوە بۆ ئوسلوبێکی تر و بۆ ئەوەی سەرنجی موسوڵمانان رابکێشێ بۆ ئەوە: هەر کاتێ نەیانتوانی کاروباری ئایینی خۆیان بەرێك‌و پێکی ئەنجام بدەن، کافرو بێدینەکان دەبوونە لەمپەڕ لەبەردەم خوداپەرستیو ئەنجامدانی شەعائیری ئایینیدا، با ئەو وڵاتە بەجێ بێڵن‌و بچنە شوێنێك بتوانن بەئازادی کاروباری خوداپەرستی خۆیان ئەنجام بدەن، زەوی خودا فراوانەو پێویستە لەپێناو پارێزگاریکردنی عەقیدەو باوەڕدا قوربانی بەهەموو شتێك بدرێ، بانگەوازییەکی پڕ سۆزو بەزەیی ئاراستەی موسوڵمانان دەکاو دەفەرموێ: ﴿یاعبادي الذین آمنوا ان أرضي

واسعة فأياي فـاعبدون﴾ ئـەی ئـەو بەندانـەی بڕواتـان بـەتاكو تەنـهایی مـن هەیـەو شـوێن پـەیامی پێغەمبەرەكـەم كـەوتون، زەوی مـن فراوانـەو تەنگەبـەر نیـە، هـەر شـوێنێكتان بەپەسـندزانی دەتوانـن لـەوێ ژیـان بەسـەر بـەرن، لەهـەر شـوێنێك نـەتانتوانی خوداپەرستی خۆتـان بكـەن جلـەوگیرییان لـێ دەكـردن لەبەجێـهێنانی شـەعائیری ئـایینی خۆتـان، ئـەوە یەكسـەر ئـەو شـوێنە بـەجێ بێڵـنو بچنـە جێگایـەك بتوانـن بـەئازادی كاروبـاری ئـایینی خۆتـان ئـەنجام بـدەن، تـەنیا عیبادەت بۆ من بكـەنو كەسـی تـر بەشـیاوی عیبـادەت بۆ كـردن مـەزانن.

ئێـوە بـەندەو دروسـتكراوی منـن ئـەم زەوییـەش مـن خـاوەنی راسـتیمی، زەوییـەكی فـراوانو پـانو پـۆڕە،بەشـی هـەمووتان دەكـا. لەهـەر شـوێنێك تـەنگیان پـێ هـەڵچنینو نـەتانتوانی خـودا پەرستی بكـەن،ئـەو شـوێنە تەنگەبـەرەو بەكـەڵكی ژیـانی ئێـوە نایـەو بـەجێی بێڵـن، بچـن بـۆ وڵاتێـك كـە بتوانـن بـەئازادی خوداپەرستی خۆتـان بكـەن!

ئایەتەكـە فەرمانـە بەموسـوڵمانان كـە كـۆچ بكـەن لـەوڵاتێك: كـە نـاتوانن شـەعائیری ئـایینی خۆیـان ئـەنجام بـدەن، ئـەو وڵاتـە جـێ بێڵـنو رەو بكـەن بـۆ وڵاتێـك بتوانـن بـەئازادی خوداپەرسـتی خۆیـان بكـەن! بتوانـن یەكتاپەرسـتی بكـەن، دڵسـۆزبن لەخوداپەرستی خۆیاندا. مەبەسـت ئەوەیـە موسـوڵمانان خۆیـان وا پـەروەردە بكـەن ئامادەباشـی ئـەوەیان تێدابـێ لـەپیناو ئـایینی خـودادا گیـانو ماڵو نیشـتمان بـەخت بكـەن.

ئیمـامی ئەحمـەد فەرموودەیـەكی لەزوبـەیری كـوڕی عەووامـەوە ریوایـەت كـردوە دەفـەرموێ: پێغەمبـەر(د.خ) فـەرمووی : (**البـلاد بـلاد الله والعبـاد عبـاد الله، فحيثما أصبت خيرا فأقم**). وڵات وڵاتـی خودایـە بـەندە بـەندەی خـودان لەهـەر شوێنێك خێرت تـوش هـات لـەوێ جێنیشین ببـە!

هەر بۆیە كاتێك موسوڵمانانەكان لەمەككە تەنگیان پێ هەڵچنراو كافرەكانی قورەیش تینیان بۆ هێنان ناچار بوون بەوەی: كە كۆچ بكەن بۆ خاكی حەبەشە، بۆ ئەوەی پارێزگاری عەقیدەو بیرو باوەڕی خۆیان بكەن، لەلای ئەصحەمەی نەجاشی (پاشای حەبەشە) پەنای باشیان دەست كەوت، پەنای دان‌و حەواندنیەوە، یارمەتی‌دان، پاشان پێغەمبەرو بڕێ لەهاوەڵانی: كە لەمەككەدا مابوونەوە كۆچیان كرد بۆ مەدینەی مونەووەرە.

ئەمجار دوا بەدوای فەرمانكردن بەموسوڵمانان بەوەی سووربن لەسەر خواپەرستی‌و دڵسۆزی كردن لەخواپەرستی‌دا ئەوە رون دەكاتەوە: كە دونیا خانووی مانەوە نیە، ترسی مردن نەكەنە بیانووی كۆچ نەكردن، لەپێناو عەقیدەو باوەڕدا وڵات جێ بێڵن. چونكە مردن شتێكی حەتمی‌یەو هەموو زیندەوەرێك دەگرێتەوە، جگە لەخودا كەس نامێنێ ﴿كل نفس ذائقة الموت، ثم إلینا ترجعون﴾ هەموو نەفسێك شەڕابی مردن دەچێژێ‌و دەبێ بمرێ، لەهەر شوێنێك بن دەستی مردنتان دەگاتێ، كەوابێ پێویست نیە ئێوە حیساب بۆ مردن بكەن‌و مردن بكەنە بیانووی كۆچ نەكردن، ئێوە نازانن چ شتێك دەبێتە هۆی مردنتان‌و ئەسبابەكانی نازانن، دوای مردنتان هەمووتان بۆ لای خودا دەگەڕێنەوە، ئێوە بەفەرمانی خودا كۆچ دەكەن‌و زێدو نیشتمان جێ دێڵن، لەزەوی پان‌و پۆڕی خودادا دێن‌و دەچن‌و دواییش بۆ لای ئەو دەگەڕێنەوە، ئێوە لەچوارچێوەی عیبادەت كردن بۆ خودا دەرمەچن، خودا چۆنی فەرمان پێ كردن ئەوە ئەنجام بدەن‌و بەرژەوەندی ئێوە لەوەدایە، مردن روداوێكە كەس لێی دەرناچێ‌و خۆپاراستنی لێ ناكرێ، لەماڵ بێ یان لەدەرەوە بێ، لەوڵاتدا بێ، یان لەغەریبی لەكاتی دیاریكراوی خۆی‌دا یەخەتان دەگرێ‌و دەگەڕێنەوە بۆ لای خودا، جا كەسێك فەرمانبەرداری خودا بێ پاداشی دەداتەوەو كردەوەی كەس پاش گوێ ناخا.

ئەمجار جۆری پاداشەکە دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿والذين آمنوا وعملوا الصالحات لنبوئنهم من الجنة غرفاً تجري من تحتها الأنهار، خالدين فيها، نعم أجر العاملين﴾ ئەوانەی بڕوایان بەتاكو تەنهایی خودا هەیەو شوێن پەیامی پێغەمبەرەکەی کەوتوون، کردەوەی باشیان ئەنجام داوە، پابەندی فەرمانو جڵەوگیرییەکانی بوون، ئەوانە جێ نشین دەکەین لەناو خانوو باڵەخانەی بەهەشتدا بەژێر دارو درەختی خانوو قەصرەکانیاندا چۆمو جۆگا ڕەوان دەبن، جۆگای ئاوو جۆگای هەنگوینو جۆگای شەرابو جۆگای شیر.. لەناو ئەو قەصرو باڵەخانانەدا بۆ هەتا هەتایە دەمێننەوەو دەرچونیان نیە، هێندە خۆشو دڵگیرە بۆ خۆیان دڵیان ناهێنێ بەجێیان بێڵن، سات لەدواسات زیاتر دڵیان پێ خۆش دەبێو پتر وەگرییان دەبن، ئەمەش لە پاداشی ئەو کردەوانەی لەژیانی دونیایاندا ئەنجامیان داون، بەڕاستی پاداشێکی باشو خاسە وەری دەگرنەوە. ئەم پاداشە باشە لەبەرامبەر ئەو عەزابە سەختەی موشریكو تاوانبارەکاندایە کە لەوەپێش بەرستەی ﴿وان جهنم لمحيطة بالكافرين﴾ ئاماژەی پێ کرد.

بەشێك لەرەوشتی ئەو خوداپێداوانە صەبرگرتنو پشت بەخودا بەستنە، دەفەرموێ: ﴿الذين صبروا وعلى ربهم يتوكلون﴾ ئەو موسوڵمانە بەختەوەرانە کە ئەوە پاداشیانە ئەوانەن بەصەبرو ئارام بوون لەسەر ئەنجامدانی ئەرکەکانی سەرشانیان، نوێژو ڕۆژوو جیهادو تێکۆشانیان لەپێناو ئایینی خودا بەدڵسۆزی ئەنجام داوە، لەپێناو ئایینی خودا زێدو نیشتمانی خۆیان جێ هێشتووە، تەحەمولی زەحمەتو کوێرەوەرییان کردوە، لەهەموو کاروبارێکیاندا پشتیان بەخودا بەستووە، ئەوەی لەدەستیان هاتووە ئەنجامیان داوە بۆ بەدی هاتنی ئاکامیش پشتیان بەخودا بەستووە. تواناو وزەی خۆیان خستۆتە گەڕو تەوەکولیشیان لەسەر خودا بووە!.

باسکردنو هێنانی رەوشتی صەبرو تەوەکول لەم شوێنەدا لەبارو گونجاو بوو، چونکە کۆچکردنو جیهادو تێکۆشان و وڵات جێ هێشتنو دابڕان لەخزمو کەسو کارو روبەڕوبوونەوەی ئەزیەتو نارەحەتی، پێویستی بەرەوشتی صەبرو پشوو درێژییو پشت بەستن بەخودا هەیە. کەسێك ئەم دوو رەوشتەی تێدا نەبن لەجیهادو کۆچکردندا سەرکەوتوو نابێ.

ئەمجار پەروەردگار باسی شتێك دەکا: کە رێخۆشکەرەیە بۆ دەستەبەربوونی صیفەتی تەوەکول، ئەویش زانینی ئەو راستییەیە: کە خودا رزقو رۆژیدەری مەخلووقاتی خۆیەتیو هەر کەسێ خودای لەپشت بێ پێویستی بەکەسی تر نیە. دەفەرموێ: ﴿وكأين من دابة لاتحمل رزقها، الله يرزقها واياكم وهو السميع العليم﴾ رزقو رۆژیی تایبەت نیە بەوڵاتێکەوەو لەوڵاتێکی تر نەبێ، بەڵکوو رزقو رۆژیی خودا گشتییەو بۆ هەموو گیانلەبەرانیەتی لەهەر شوێنێك بن. چەند ژمارەیەکی زۆر لەگیانەوەران لەبەر بێ دەسەڵاتیو زەبوونی خۆی ناتوانێ رزقو رۆژیی خۆی دابین بکاو دەستەبەریی بکا، ناتوانێ بژیوی خۆی کۆ بکاتەوەو پەزمەندەی بکا، خودا رزقو رۆژیی بۆ دەرەخسێنێو بۆی ئاسان دەکا، بۆ هەموو گیانلەبەرێك بژێوی گونجاو دەداو دەیژێنێ، خشۆك بێ لەناو زگی زەویدا، یاخود باڵندە بێ لەهەوادا، یان ماسی بێ لەدەریادا، خودا بژێوی خۆی بۆ دەستەبەر دەکاو رێگای نیشان دەدا چۆن خۆی بژێنێ. هەر ئەو خودایەیە: کە رزقو رۆژیی ئێوەش دەدا. خودا شنەوایە بەوتەی بەندەکانیو دەزانێ چی دەڵێنو چی لەسینەی خۆیاندا حەشار دەدەن.

بێگومان خودا وادە بەخیلاف نیەو هیچی لێ عاسێ نابێ، موسوڵمانەکان لەمەککەوە کۆچیان کرد بۆ مەدینە، لەوێ باری ژیانیان خۆشتر بوو رزق‌و رۆژییان فراوانتر بوو، لەش‌و لاریان تەندروستی سازتر بوو هەر پاش ماوەیەکی کورت‌و زۆری پێ نەچوو بوونە فرمانڕەوای وڵات‌و زوربەی زۆری جیهانی ئاوەدانی ئەو رۆژگارەیان کۆنترۆڵ کرد.

موشریکەکان بڕوایان بەخودای بەدیهێنەرو رۆزیدەر هەیە

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ فَأَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ ٱللَّهُ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ وَيَقْدِرُ لَهُۥٓ إِنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن نَّزَّلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَحْيَا بِهِ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِ مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ قُلِ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

دوای ئەوەی لەئایەتەکانی پێشوودا پەروەردگار بیروباوەڕی موشریکەکانی بەیانکرد، پەڵپ‌و بیانوە تەعجیزەییەکانیانی رونکردنەوە، ئەمجار بەشێوەی شیرینی ﴿یاعبادي الذین آمنوا﴾ خیطابی ئاڕاستەی موسوڵمانەکان کرد،

بەشێوەیەكی ئەدەبیو ئوسلوبێكی ناسك رەهنومایی موشریكەكانی كرد، بۆ ئەوەی بەخۆیاندا بچنەوەو پەند ئامێز بنو چی تر سواری گای هار نەبنو لەسەر سەررەقی خۆیان بەردەوام نەبن.

دەفەرموێ: ﴿ولئن سألتهم من خلق السموات والأرض، وسخر الشمس والقمر ليقولن الله، فأنى يؤفكون؟﴾. سوێندبێ ئەی موحەممەد! ئەگەر تۆ پرسیار لەو موشریكانە بكەیو پێیان بڵێی: ئەوە كێ ئاسمانەكان و زەوی وەدیهێناون؟ كێ مانگو خۆرو ئەستێرەكانی هێناونەدی بۆ دابین كردنی بەرژەوەندی ئێوە؟ ئەم قەبارە گەورانە ساڵەهای ساڵە بەشوێن یەكتردا دێنو دەچنو شەوو رۆژیان لێ پەیدا بووە، وەرزەكانی ساڵو گۆڕانی ئاوو هەوایان لێ بەدی هاتووە.

ئەی پێغەمبەر! ئەگەر پرسیار لەو موشریكانە بكەی بڵێی كێ بەدیهێنەرو رەخسێنەری ئەم شتانەیە؟ لەولامدا دەڵێن: ئەوە (الله) بەدیهێنەریانە، ئەو رەخساندونیو فاعیلی حەقیقی خودایە! جا: كە دانیان بەوەداناو ئیعترافیان كرد، ئەدی چۆن رو لەیەكتاپەرستی وەردەگێڕن، بۆ بەدڵسۆزی بەندایەتی بۆ ئەو خودایە ناكەن؟! چونكە داننان بەوەدا: كە خودا خالقو بەدیهێنەرو رەخسێنەرە، دەبوایە ببێتە لەمپەرو موشریكەكان مەنع بكا لەوەی جگە لەخودا خودایەكی تر بپەرستن! بەراستی ئەمە دژایەتیكردنێكی سەیرو سەمەرەیە جێگای سەرسوڕمانە چۆن لەو حەقو حەقیقەتە حاڵی نابن، چۆن لەحەق لادەدەنو بڕوا بەو چەواشەكارییە دەكەن؟! دیارە ئەوانە عەقڵو هۆشیان نیە، ئەگینا ئەگەر عەقڵو هۆشێكیان هەبایە قبووڵی ئەو چەواشەكاریو تێكەڵو پێكەڵیەیان نەدەكرد!

ئەمجار پەروەردگار هۆکاری بەردەوامبوونی ژیان: کە بژێوە، بەیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿الله يبسط الرزق لمن يشاء من عباده ويقدر له، ان الله بكل شيء عليم﴾ پەروەردگار رزقو رۆژیی گوشاد دەکا بۆ کەسانێك بیەوێ بۆیان گوشاد بکا، بۆ ئەوە بەتاقییان بکاتەوە. بۆ هەندێ کەسیش هەر بەو مەبەستە کەمی دەکاتەوە دەستکورتو کەم دەرامەتی دەکا، ژیانێکی کولەمەرگی پێ دەدا پەروەردگار خۆی بەدیهێنەرو رزقو رۆژیدەرە، خۆی بژێویان بۆ دیاری دەکاو بەگوێرەی حیکمەتو دانایی خۆیو بەرژەوەندی بەندەکانی رزقو رۆژییان بۆ دەبڕێتەوە. بێگومان خوا زاناو ئاگادارە بەسەر هەموو شتێکدا، دەزانێ بەندەکانی بەرژەوەندییان لەچیدایەو داخوازی فراوانکردنو تەنگکردنەوەی رزقو رۆژیی بەندەکانی چیەو چی لەمەسڵەحەتیانە، دەزانێ کام لەحاڵەتی هەژاری یان دەوڵەمەندی لەبەرژەوەندی بەندەکانیدایە. هەر لەروانگەی ئەم حیکمەتو زانیاریەوە هەندێ کەس دەوڵەمەند دەکاو هەندێکیان هەژار، هەندێ کەس لەشساغو هەندێ نەخۆش، هەیە زاناو هەیە نەزان، بەم جۆرە جوداوازی لەنێوان تاکەکانی کۆمەڵدا دروست دەبێو هەوڵو تێکۆشان وکێ برکێ لەنێوانیاندا پەیدا دەبێو هێزو تواناکان دەخرێنەگەڕو هەر کەسە لەعاست خۆیەوە هەوڵی دابینکرنی پێداویستی ژیانی خۆی دەداو ژیان پێش دەکەوێو گەشە بەهۆکارەکانی دەدرێ. لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەم فەرقو جوداوازییە دەکاو دەفەرموێ: ﴿**ولو بسط الله الرزق لعباده لبغوا في الأرض، ولكن ينزل بقدر مايشاء إنه بعباده خبير بصير**﴾(الشورى:٢٧).

ئەمجار پەروەردگار هۆکاری رزقو رۆژی بەیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿**ولئن سألتهم من نزل من السماء ماءً فأحيا به الأرض بعد موتها ليقولن الله**﴾ هەڵبەتە رزقو رۆژیی بەرواڵەت پەیوەندی هەیە بەهەڵسوڕانی ئەفلاکەوە،

پەیوەستە بەهەبوونی ئاوو چاندنو روانو وەبەرهەم هێنانی بەروبوومەوە، فراوان کردنو تەنگ کردنی رزقو رۆزیی بەدەست خودا خۆیەتیو بەگوێرەی حیکمەتو دانایی خۆی گۆڕانکاری تێدا دەکا، چۆنی بوێ ئاوا ئەنجامی دەدا، سەرچاوەی رزقو رۆزیی بەروالەت لەئاوی بارانو بیرو چۆمو کانیاوەوەیە، دانەوێڵەیە دەچێندرێو وەبەرهەم دەهێندرێ، ئاژەڵو پەلەوەر بەخێودەکرێو زاوو زێ دەکا زۆر دەبێ، کانو مەعدەنە شتی لێ دەردێندرێو دروست دەکرێ نێچیرەو راو دەکرێ... هتد. لەژێر رۆشنایی ئەم حەقائیقانەدا ئەگەر تۆ ئەی پێغەمبەر پرسیار لەو موشریکانە بکەیو بڵێی: ئەوە کێ لەبەرزاییەوە باران دەبارێنێو زەوی مردوی وشك هەلاتووی سوتەمەڕوی پێ زیندو دەکاتەوە؟ کێ دوای وشکبوونەوەی زەویو نەمانی نەشو نما لەروەكو درەختەکانیدا جارێکی تر ئەو زەوییە مردوە زیندو دەکاتەوەو نەشو نمای تێدا وەگەڕ دەخاتەوە؟ یەکسەر وەڵامت دەدەنەوەو دەڵێن: بێگومان هەر خودا دەتوانێ ئەو کارە بکاو ئەوە کارو صیفەتی خودایە، هەر (الله) دەتوانێ ئەو کارە ئەنجام بدا. جا کە دانیان بەوەداناو ئاوا بێ پێچو پەنا ئیعترافیان کرد ﴿قل: الحمد لله، بل أكثرهم لايعقلون﴾ بڵێ: سوپاس بۆ خودا: کەوا بەڵگەم سوارەو بۆرتان خوارد، وەلێ زوربەی زۆری ئەو موشریکانە عەقڵیان بەم دژایەتیو جوداوازییانە ناشکێو نازانن: بۆ خۆیان خۆیان بەدرۆ دەخەنەوە، ئەوەتا لەلایەکەوە دان بەوەدا دەنێن: کە خودا بەدیهێنەرو زیندوکەرەوەی زەویو رزقو رۆزیدەری گیانلەبەرانە، کەچی لەهەمان کاتدا هاوەڵی بۆ بەرەوا دەزاننو شتی تر دەکەنە خوداو لەجیاتی خودا دەیانپەرستن! بەکردەوە قسەکانی خۆیان بەدرۆ دەخەنەوە. کردەوەیان دژی ئیقرارو وتەیانە. لەتەك خودای باڵادەستو خاوەن صیفەتی جەمالو جەلال خودای تر دەپەرستن: کە شیاوی خودایەتی نینو هیچ رەوشتێکی خودایەتییان تێدا بەرجەستە نیەو نابێ. هیچیان لەدەست نایە.

بەكورتی موشریكەكان دان بەدوشتی سەرەكیدا دەنێن:

١- دەڵێن: خودا بەدیهێنەری ئاسمانەكانو زەوییە، هەرچی لەبوونەوەردایە خەڵقندەی پەروەردگارە.

٢- دەڵێن: خودا رزقو رۆزیدەری بەندەكانیەتیو ئەو بەقودرەتو توانای بێ سنووری خۆی باران لەبەرزاییەوە دەبارێنێو زەوی مردوو زیندوو دەكاتەوە كەچی بەكردەوە ئەم بیروباوەڕەی خۆیان بەدرۆ دەخەنەوە ئەوەتا شتی تر دەكەنە هاوەڵی خوداو پەرستشی بۆ دەكەن.

هەڵسەنگاندنی ژیانی دونیا و حاڵ و وەزعی كافرەكان تێیدا

وَمَا هَٰذِهِ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ
لَهِىَ ٱلْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا۟ يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا۟ فِى
ٱلْفُلْكِ دَعَوُا۟ ٱللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ فَلَمَّا نَجَّىٰهُمْ إِلَى ٱلْبَرِّ إِذَا
هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا۟ بِمَآ ءَاتَيْنَٰهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا۟ فَسَوْفَ
يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا۟ أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا ءَامِنًا وَيُتَخَطَّفُ
ٱلنَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِٱلْبَٰطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ ٱللَّهِ يَكْفُرُونَ
﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِٱلْحَقِّ

لَمَّا جَآءَهُۥٓ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَٰفِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَٱلَّذِينَ جَٰهَدُوا۟ فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ ٱللَّهَ لَمَعَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

لەوەپێش پەروەردگار ئەوەی بەیان کرد: کە موشریکەکان دان بەوەدا دەنێن: کە (الله) بەدیهێنەرو رزقو رۆزیدەریانە، هەر ئەو دەتوانێ باران ببارێنێو زەوی مردوو زیندوو بکاتەوە، کەچی وێرای ئەوە موشریکەکان شتی تر دەکەنە هاوەڵی خوداو پەرستشیان بۆ دەکەن، مەبەستیان دەستەبەرکردنی کاڵای دونیاییو ژیانی خۆشە، ئەمجار پەروەردگار ئەوەیان بۆ رون دەکاتەوە: کە ئەو شتەی ئەوان هەوڵی بۆ دەدەن ژیانی کەم بایەخی دونیایەو لەئاستی قیامەتدا بەهیچ حسێب ناکرێ.

ئەوە رون دەکاتەوە: کە ژیانی حەقیقیو نەبڕاوە بریتییە لەژیانی قیامەتو حەق وایە بۆ دەستەبەربوونی ژیانی دوارۆژ هەوڵو تەقەلا بدەن.

ئەوەش رون دەکاتەوە: کە ئەو موشریکانە کەوتوونە سەر لێ تێکچونو تەناقوضاتێکی سەیرو سەمەرەوە، ئەوەتا وێرای ئەوەی هاوەڵ بۆ خودا دادەنێنو لەتەك ئەودا شتی تر دەپەرستن، کەچی: کە توشی ناخۆشیو تەنگانەیەك هاتن هانا بۆ خودا دەبەنو هەر ئەو دەناسنو کەسی تریان وەبیر نایەتەوە هاواری لێ بکەن؛ چونکە ئەو کاتە سورشتو فیطرەتیان وە ئاگا دێو رۆڵی خۆی دەبینێ. هەموو کەسیش بەسروشت خوداپەرستە!

ئەمجار پەروەردگار نیعمەتێکی تری خۆی باس دەکا: کە پێی بەخشیون ئەویش نیعمەتی ئاسایشو دڵنیاییە، ئەوەتا ئەوان لەشاری مەککەدا لەزێدو

نیشتمانی خۆیاندا بەدڵنیاییەوە ژیان بەسەر دەبەن، خودا ئاسایشو ئاشتی خستۆتە ئەو دەڤەرەو دەوروبەریان هەمووی شەڕو هەرایە، هێرشو چەپاوکردنە، کوشتنوبڕینو فڕاندنە، کەچی ئینکاری ئەو نیعمەتە گەورانە دەکەنو سوپاسی خودا ناکەن، بۆیە ئەوان شیاوی سەرزەنشتو لۆمە کردنن..

دەبارەی ئایەتی ژمارە (٦٧): کە دەفەرموێ: ﴿أو لم يروا...﴾ جووەیبیر لەئیبنو عەبباسەوە ریوایەتی کردوە دەفەرموێ: موشریکەکانی مەککە بەپێغەمبەریان گوت: ئەوەی: کە ئێمەی والێ کردوە ئیمانت پێ نەهێنین؛ ئەوەیە: ئێمە ترسی ئەوەمان هەیە ئەگەر بێینە ناو دینەکەی تۆوە، خەڵکی دەوروبەرمان بمانڕفێنن، چونکە ئێمە کەمینو عەرەبەکانی دەوروبەرمان زۆرن، هەر کاتێ بزانن: ئێمە موسوڵمان بووین هێرشمان بۆ دەکەنو دەمانڕفێننو دەمانکەنە کۆیلەی خۆیان، ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿أو لم يروا أنا جعلنا حرما آمناً﴾ی ناردە خوارێ.

ئێستاش بەبۆنەی باسی ژیان لەسەر زەویو زۆرو کەمی رزقو رۆژییەوە، بەتەرازویەکی وردخوێن ژیانی دونیا کێشانە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وما هذه الحياة الدنيا إلا لهو ولعب وان الدار الآخرة لهي الحَيَوان لو كانوا يعلمون﴾ ژیانی دونیا بەهەموو رازاوەییو خۆشییەکییەوە، بریتییە لە(لەهو) ئادەمیزاد خۆیانی پێ دەخافڵێنن یان گاڵتەیەکە کە بیرۆشی خۆیانی پێ دێنن. بۆیە هەندێ لەزانایان فەرموویانە دونیا ئەگەر ئەویش بۆ تۆ بمێنێ تۆ بۆ ئەو نامێنی![1]

---

(١) تەفسیری قورطوبی ج٧/٢٧٢ (٣٩٠٤).

بەڵام خانووی قیامەت ماڵی بەردەوامو نەبڕاوەیە، کۆتایی نایەو بەسەر ناچێ، جا ئەگەر ئەو موشریکانە ئەم حەقیقەتەیان بزانیایە ژیانی خۆشو بەردەوامیان هەڵدەبژارد بەسەر ژیانی کورتو کەمخایەنو بڕاوەدا.

دەڵێن: جوداوازی نێوان (لهو)و (لعب) ئەوەیە: (لعب) روکردنە بەتاڵو هەڵەو گیربوون بەشتی ناحەقە. (لهو) رو وەرگێڕانە لەحەق.

(حَیَوان) چاوگ (مصدر)ی فیعلی (حَيّ)یە وەکوو (حیاة). وەلێ (حیوان) موبالەغەی زیاتر دەگەیەنێ.

هەندێك گوتوویانە (حیوان)و (حیاة)و (حيّ) هەرسێك مەصدەرنو یەك مانایان هەیە. هەندێکیش گوتوویانە (حيّ) جەمعە لەسەر وەزنی (فِعْوَل) وەکوو (عِصيّ).(١)

ئەمجار پەروەردگار حاڵو وەزعی موشریکەکان بەیان دەکا لەو کاتەدا: کە دەکەونە تەنگانەو میحنەتەوە، دەفەرموێ: ﴿فإذا ركبوا في الفلك دعوا الله مخلصين له الدين، فلما نجاهم إلى البر إذا هم يشركون﴾ واتە: هەر کاتێ موشریکەکان لەناو دەریادا سواری کەشتی دەبنو دەکەونە ناو ترسو لەرزی کارەساتی ناو دەریاوەو لەهەموو لایەکەوە تارمایی مەرگ لێیان نزیك دەبێتەوە، دڵسۆزانە هانا بۆ خودا دەبەنو هاواری لێ دەکەن، هەر ئەو دەناسنو ئەو دەپەرستن، جا کە رزگاریان بوو کەوتنە فەرەحیو هاتنە سەر وشکانی سەرلەنوێ دەگەڕێنەوە بۆ سەر کوفری پێشوویانو خودا درۆزنەکانی خۆیان دەپەرستنو نیعمەتی رزگاربوونیان لەبیر دەچێتەوە، وەکوو لەئایەتێکی

(١) هەمان سەرچاوە ج٧/٢٣٧ (٣٩٥).

تـردا دەفـەرموێ: ﴿**وإذا مسـتهم الضـرّ في البحـر ضـلّ مـن تدعـون إلا إيـاه، فلمـا نجـاهم إلى الـبر أعرضتـم، وكـان الإنسـان كفـوراً**﴾(الإسـراء:٦٧).

موحەممـەدی کـوڕی ئیسـحاق لـە(سـیرة)کـەیدا لەعیکریمـەی کـوڕی ئـەبو جەهلـەوە ریوایـەت دەکـا: کـە دەڵـێ: کـاتێك پێغەمبـەر ﷺ فـەتحی مەککـەی کـرد، ئـەمن هـەڵاتم ویسـتم خـۆم لەدەسـتی پێغەمبـەر رزگـار بکـەم، سـواری کەشـتی بـوم بـەرەو حەبەشـە رۆیشـتم لـەنکاوێك کەشـتی کەوتـە لەقەلـەقو ئـەملاو ئـەولا کـردن، سەرنشـینو (نـاخودا)کـانی[١] وتیـان: کوڕینـە هـاوار بکەنـە خـوداو بەدڵسـۆزی لـێی بپاڕێنـەوە، چونکـە لـەم جـۆرە تەنگانانـەدا جگـە لـەخودا کـەس ناتوانـێ کـەس رزگـار بکـا! عیکریمـە دەڵـێ منیش وتم: جـا کـە لـەدەریادا جگـە لـەخودا کـەس کـەس رزگـار نـەکا، بێگومـان لەوشـکانیشدا جگـە لـەخودا کەسـی تـر رزگارکـەر نیـە، خودایـە عـەهدو پـەیمان بێ ئەگـەر ئـەمجارە لـەم تەنگانـە رزگـارم بـوو دەچم بـۆ لای موحەممـەدو دەسـت دەخەمـە دەسـتیەوەو موسـوڵمان دەبمو حەتمـەن ئـەویش خـاوەن لوطـفو مەرحەمـەت دەبـێ. واش بـوو!

هـەر عیکریمـە دەڵـێ: خـەڵکانی سـەردەمی نـەزانی هـەر کاتـێ سـواری کەشـتی بوونایـە لـەناو دەریـادا بتـەکانیان لەگـەڵ خۆیـان دەبـرد، جـا کـە رەشـەباو شـەپۆل لای دەدانو دەکەوتنـە تەنگانـەوە بتـەکانیان فـرێ دەداو هاواریـان دەکـردە خـوداو (یارب یارب)یـان دەسـت پـێ دەکـرد.

---

(١) نـاخودا، واتـە: کەشـتیەوان.

ئیمامی رازی لەکتێبی (اللوامع)دا دەفەرموێ: ئەمە بەڵگەو نیشانەی ئەوەیە: کە ناسینی خودا لە سروشتی هەموو ئادەمیزادێك هەیە، هەموو کەسێك بەفیطرەت خودا ناس و یەکتاپەرستە جا ئەگەر لەکاتی خۆشی و فەرحانیدا لێی بێ ئاگا بن لەکاتی تەنگانەو ناخۆشیدا بەراستی خودایان بیر دەکەوێتەوەو هانای بۆ دەبەن.

﴿لیكفروا بما آتیناهم ولیتمتعوا﴾ (لام)ی (لیكفروا)و (لیمتعوا) (لام)ی عاقیبەت و سەرەنجامە، واتە: شەریك بۆ خودا بڕیار دەدەن، تا سەرەنجامی کارەکەیان ببێتە سپڵەیی و کوفرانی نیعمەتی رزگار بوون و (تمتع)و لەززەت وەرگرتنیان بەبتپەرستی و پەیوەستبوونیان بەپێڕی کافرانەوە.

دەشگونجێ (لام)ەکە لامی ئەمر بێ، هەڕەشە بگەیەنێ. واتە: باکافر بن و لەززەت لەبتپەرستی وەربگرن، لەوە بەولاوە دەزانن چییان لێ دەکەین.

﴿فسوف یعلمون﴾ لەوە بەولاوە رۆژی قیامەت ئاکامی هەڵوێستی نالەبارو کردەوەی ناشیرینی خۆیان دەزانن چی دەبێ.

ئەمجار پەروەردگار وەصفی (تناقض)و دژایەتی نێوان هەڵوێستی کافرەکان دەکا: لەم رووەوە کاتی تەنگانە دڵسۆزانە هانا بۆ خودا دەبەن و لەکاتی فەرەحیدا پێی کافر دەبن و شتی تر بەخودا دەزانن. دەفەرموێ: ﴿أو لم یروا أنّا جعلنا حرماً آمناً ویتخطف الناس من حولهم أفبالباطل یؤمنون وبنعمة الله یكفرون﴾ ئایا ئەو موشریكە نەفامانە نازانن ئێمە چ نیعمەتێكمان پێ بەخشیون بەوە: کە لەبەستی حەرەم؛ لەشاری مەککەدا نیشتەجێمان کردون وڵاتێکی ئەمین و پڕ ئاسایش و ئارام، کەس تێیدا دەست درێژی ناکاتە سەر کەس، کەس کەس نافڕێنێ، تالآن و بڕۆو چەپاو کردنی تێدا ناکرێ. بۆچی سوپاسی خودا ناکەن لەسەر ئەو نیعمەتانەو واز لەبتپەرستی ناهێنن؟!

ئايا نابينن ئەوان لەو ئاسايش‌و ئارامييەدان‌و لەدەورو بەريشيان ئەو هەموو تالآن‌و برۆيە دەكرێ، ئەو هەموو شەڕو كوشتارو فڕاندنە ئەنجام دەدرێ؟ ئەدی بۆچی ئەوان لەجياتی ئەوەی شوكرو سوپاسی خودا بكەن كوفرانی نيعمەتەكانی دەكەن، هاوەڵی بۆ بەڕەوا دەزانن، پەيامی پێغەمبەرەكەی رەت دەكەنەوە بەدرۆی دەخەنەوە!! ئايا ئەوان ئيمان بەبەتاڵ دەهێنن‌و كوفرانی نيعمەتەكانی خودای مەزن دەكەن؟!

بەراستی ئەمە (تناقض)ێكی سەيرو سەمەرەيە لەهەڵوێست‌و كارو گوفتاريانەدا، هەرگيز كەسێك عەقڵ‌و هۆشی هەبێ شتی وا ناكا.

ئەمجار پەروەردگار مۆركی ستەمكارييان پێوە دەنێ‌و دەفەرموێ: ﴿ومن أظلم ممن افترى على الله كذباً أو كذب بالحق لما جاءه﴾ كێ لەو كەسە ستەمكارترەو شياوی سزای كوشندەترە: كە درۆ بەدەم خوداوە هەڵدەبەستێ‌و هاوەڵی بۆ دادەنێ‌و پێغەمبەرەكەی بەدرۆ دەخاتەوەو پەيامەكەی رەت دەكاتەوە؟ كێ لەو كەسە ستەمكارترە: كە لافی ئەوە لێ دەدا خودا نيگای بۆ ناردوە وەحاڵ خودا نيگای بۆ نەكردوە، كێ لەو كەسە ستەمكارترە: كە تاوان دەكاو دەڵێ: خودا فەرمانی پێ كردم بيكەم! دڵنيابن خودا فەرمان ناكا بەخراپەكاريی!

﴿أليس في جهنم مثوى للكافرين﴾ ئايا لەدۆزەخدا شوێنی حەوانەوە بۆ ئەو سپڵەو كافرو ستەمكارانە نيە؟ ئايا ئەوانە شياوی عەزابی دۆزەخ نين؟ بێگومان هەموو ئەوانە شياوی سزای سەختی دۆزەخن‌و شوێنی حەوانەوەشيان لەوێدا بۆ ئامادە كراوە، باچاوەڕوانی بن‌و رۆژێك دێ گيرۆدەی دەبن‌و ئيتر رزگاربوونيان نيە!!

ئەمجار قورئان هەر لەسەر شێوازی خۆی: کە هەر کاتێ باسی شتێکی کرد دژەکەشی رادەنوێنێ، باسی دونیای کرد قیامەت دێنێ، حاڵی کافرەکانی رون کردەوە،وەزعی موسوڵمانەکانیش شی دەکاتەوە. دەفەرموێ: ﴿والذين جاهدوا فينا لنهدينهم سبلنا﴾ ئەوانەی لەپێناو ئایینی ئێمەدا جیهادو کۆشش دەکەن دژی ئەو سپڵەو موشریكو کافرانە دەجەنگێن، بەتێکۆشانو جیهادەکەشیان مەبەستیان بەرز بوونەوەی وشەی (لا إله إلا الله محمد رسول الله) یە؛ ئێمە زیاتر شارەزایان دەکەین بۆ رێبازی خێرو چاکە، تۆفیقیان دەدەین بۆ پەیڕەوکردنی رێبازێك بیانگەیەنێ بەبەهەشتو بەختەوەری هەردو جیهانیان بۆ دەستەبەر ببێ، لەژیانی دونیاو قیامەتیاندا سەرفرازبن. وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿والذين اهتدوا زادهم هدىً وآتاهم تقواهم﴾(محمد:١٧).

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (من عمل بما علم ورثه الله علم مالم يعلم) کەسێك کار بەزانیاری خۆی بکا، خودا زانیاری پێ دەبەخشێ دەربارەی ئەو شتانەی نایانزانێ.

ئەبو سولەیمانی دارانی دەفەرموێ: مانای جیهاد لەئایەتەکەدا تەنیا بریتی نیە لەشەڕکردن لەگەڵ کافراندا بەڵکوو بریتییە لەیارمەتیدانی ئایینو رەتدانەوەی بەتاڵخوازانو ریشەکێشکردنی ستەمکاران. بڕبڕەی پشتی جیهادیش فەرمان بەچاکەو جڵەوگیری کردنە لەخراپە، جیهادی هەرە گەورەش جیهادی نەفسە.

﴿وان الله لمع المحسنين﴾ بێگومان پەروەردگار لەگەڵ ئەوانەدایە کردەوەکانیان چاکەو چاکەخوازن، یارمەتی ئاینییان داوە، جیهاد لەگەڵ ئەهلی کوفرو شیرك دەکەن، بەپیر بانگەوازی پێغەمبەرەکەیەوە دەچن، پەیامەکەی قبووڵ دەکەن.

ئیبنو ئەبی حاتەم لە(الشعبي)یەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: عیسای کوڕی مەریەم عليه السلام فەرموویەتی (**إنما الأحسان أن تحسن إلى من أساء إليك، ليس الاحسان أن تحسن إلى من أحسن إليك**) چاکەکاری ئەوەیە چاکە لەگەڵ کەسێکدا بکەی: کە خراپەی لەگەڵدا کردوی. چاکەکاری ئەوە نیە چاکە لەگەڵ کەسێك بکەی: کە چاکەی لەگەڵ کردبی.

بسم الله الرحمن الرحيم

سورة (الروم)

بەناوی خودای گەورەو میهرەبان

سورەتی (الروم)

ئـەم سـورەتە پێــك هــاتووە لەشــەصت ئایــەتو نــاونراوە بەســورەتی (الــروم) چونکـە سـەرەتا بەهــەواڵی سـەرکەوتنی لەشــکری (روم): کــە ئــەو کاتــە ڕۆمــەکان مەسیحی بـوون - بەسـەر لەشکری فـارسدا: کــە ئاگرپەرسـت بـوون، دەسـت پــێ دەکـا. هــەواڵێکی غــەیبی بــوو قورئــان رایگــەیاندو هاتــەدی، ئەمــەش یەکێکــە لـەموعجیزەکانی قورئــان.

سورەتەکە هــەمووی مەککییــە جگـە لەئایـەتی ﴿ولــه الحمــد في الســموات والأرض وعشيا وحين تظـــهرون﴾.

نــاوەڕۆکی ســـورەتەکە وەکــوو هـــەموو ســورەتە مەککیــەکانی تــر باســی یەکتاپەرستیو صیفـاتی خودایـە، باسـی بـڕوا بەپێغەمبەرایـەتیو زیندووبوونـەوەو پـاداشو سزایە.

پـەیوەندی سـورەتی (الـروم) بەسـورەتی (العنکبـوت)ەوە لەچـەند رویەکەوەیـە. هــەردوکیان بــە(الم) دەســت پــێ دەکــەن بەدوایشــیاندا باســی قورئــان نایــە، بەپێچەوانـەی سـورەتەکانی تـرەوە: کـە بـەو پیتــە پچڕپچڕانــە دەســت پـێ دەکــەن، یەکســەر بــەدوایاندا باســی قورئــان دێ، لەهــەموو قورئــاندا جگــە لــەم دوو ســورەتەو سـورەتی (القلـم) کـە بـەحوروفی (مقطعـة) دەسـت پــێ دەکـا دوا بــەدوای حوروفـەکان باسـی قورئـان دەکـا. سـورەتی (العنکبـوت) بەباسـی جیـهاد دەسـت پـێ دەکاو بەباسـی جیـهادیش کۆتـایی پـێ دێو دەفـەرموێ: ﴿والذیــن جــاهدو فینــا

لنهدينـــهم ســـبلنا﴾. سـورەتی (الـروم)يـش بـەمزگێنی سـەرکەوتنی خـاوەن بـاوەڕان بەسـەر بتپەرسـتاندا دەسـت پـێ دەکـا. هـەر بەڵگـەو دەلیلێـك لـەم سـورەتەدا هێنراوەتـەوە دەربـارەی عـەقیدەو بـیرو بـاوەڕ، درێژەپێـدەرو شـیکەرەوەی بەڵگـەو دەلیلـەکانی سـورەتی پێشـوون.

ئـەو باسـانەی ئـەم سـورەتە لـەخۆی گرتـوون ئەمانـەن: سـورەتەکە بەچەسـپاندنی پێغەمبەرایـەتی پێغەمبـەری ئیسـلام دەسـت پـێ دەکـاو لەسـەر زوبـانی ئـەو هـەواڵێکی غـەیبی رادەگەیـەنێ: کـە بریتییـە لەسـەرکەوتنی لەشـکری رۆم، بەسـەر لەشکری فارسـەکان دا لـەماوەی (٣-٩سـاڵ) پێـش ئـەوەی ماوەکـە بچێتـە سـاڵی دەیەمـەوە هەواڵەکـە هاتـەجێو رۆمـە مەسـیحییەکان بەسـەر فارسـەئاگر پەرستەکان دا زاڵ بـوون، قورئـان چۆنـی راگـەیاندبوو هاتـە دی، ئەمـەش موعجـیزەی قورئانـەو راسـتی پێغەمبەرایـەتی حـەزرەتی موحەممـەد دەچەسـپێنێو مـژدەی سـەرکەوتنی سـەربازانی خـودا بەسـەر پـەیڕەوکارانی شـەیتاندا.

ئـەمجار بەڵگـەی تـاكو تەنـهایی خـوداو دەسـەڵاتو توانـای بـێ سـنووری رادەنوێنـێ، ئەمـەش لەروانگـەی تێفکریـن لەبوونـەوەرو وردبوونـەوە لەدروسـتکردنی ئاسمانـەکانو زەویو پـەند وەرگرتـن لەبەسـەرهاتو سـەرەنجامی سامناکی سـەرپێچیکارانو بەدرۆخـەرەوەی پێغەمبـەران! دوایـی بەڵگـەو دەلیلـی جـۆراو جـۆر دەهێنێتـەوە لەسـەر هـاتنی رۆژی قیامـەتو زیندوبوونـەوەی ئـادەمیزادو حیسـابو لێکۆڵینـەوە لەگـەڵیان، ئـەمجار فـەرمان دەکـا بـەخودا پەرسـتیو خـودا بەیەکناسـین، ئەمـەش حەقیقەتێکـە لەسەروشـتی ئـادەمیزاددا خـۆی حەشارداوەو ئاوێنەی فیطرەتـی بـووە.

لەسورەتەکەدا موناقەشە لەگەڵ موشریکەکان ئەنجام دراوەو پەندو مەثەلیان بۆ هێندراوەتەوە، ئەوەیان بۆ رون کراوەتەوە: کە ئەو شتانەی موشریکەکان بەخودایان دەزانن‌و پەرستشیان بۆ دەکەن، بێ دەسەڵات‌و دەسەوەسانن، رۆژی قیامەت هیچیان لەدەست نایەو ناتوانن هیچ جۆرە عەزابێك لەپەیڕەوکارانی خۆیان دوور بخەنەوە، ناتوانن هیچ بەدی بێنن‌و دارای ئەوەیان نیە رزق‌و رۆزیی بۆ کەس فەراهەم بهێنن. هەروا ئەم سورەتە حەقیقەتێکی تر: کە لەسورەتی پێشوودا رانوێندرا لێرەدا دوپاتی دەکاتەوە ئەویش بریتییە لەرونکردنەوەی حاڵ‌و وەزعی موشریکەکان: کە لەکاتی تەنگانەو ترس‌و بیمدا پەنا بۆ خودا دەبەن، بەدڵسۆزی لێی دەپاڕێنەوە، کەچی لەکاتی رەوینەوەی ترسەکەیاندا هاوەڵ بۆ خودا دادەنێن! دوایی پەردە لەسەر سروشتی ئادەمیزاد هەڵدەداتەوەو ئەوە رادەگەیەنێ: کە سروشتی ئادەمیزاد وایە، بەنازو نیعمەت کەیف خۆش دەبێ‌و بەبەڵاو تەنگانە ناهومێد دەبن. مەگەر ئەوانەیان نەبێ: کە خاوەن بڕوای پتەون‌و کردەوەی باش ئەنجام دەدەن.

ئەمجار جڵەوگیری لەشوێنکەوتنی موشریکەکان دەکاو فەرمان بەماڵبەخشین بەخزم‌و هەژارو رێبوران دەکا: جڵەوگیرییان لێ دەکا لەوەی ریبابخۆن‌و فەرمانیان پێ دەکا: کە ماڵ‌و سامانی خۆیان لەرێگەی حەڵاڵەوە گەشە پێ بکەن‌و بەزەکات لێ دەرکردن پاکی بکەنەوە.

پاشان سورەتەکە بەرامبەرییەك لەنێوان سەرەنجامی موسوڵمانەکان لەناو باخەکانی بەهەشتداو حاڵ‌و وەزعی کافرەکان لەناو گڕوگڵپەی دۆزەخدا ئەنجام دەدا بۆ ئەوەی سودی ئیمان‌و زیانی کوفر دەربکەوێ.

بەشوێن ئەوەدا بڕێ بەڵگەی کەونی رادەنوێنێ: کە نیشانەی بەتوانایی خوداو بەڵگەن لەسەر تاکو تەنهایی زاتی پاکی لەزاتو صیفاتیدا.

کۆتایی سورەتەکەش بەدڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ دەهێنێو تەسەللای ئەوەی دەداتەوە: کە بەهەڵوێستی نالەباری گەلەکەی تەنگەتاو نەبێ، خەفەت بەوە نەخوا: کە ئیمانی پێ ناهێنن هێزو توانا عەقڵییەکانی خۆیان لەکار خستووەو رێبازی هیدایەت ناگرنەبەرو چەندێك نیشانەو موعجیزە ببینن ئەوان زیاتر شێلگیر دەبنو سوورتر دەبن لەسەر گومڕایی خۆیان.

یەکەم باسی سورەتەکە باسی:

هەواڵدانە لەنهێنی داهاتوو

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ غُلِبَتِ ٱلرُّومُ ﴿٢﴾ فِىٓ أَدْنَى ٱلْأَرْضِ وَهُم مِّنۢ بَعْدِ
غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِى بِضْعِ سِنِينَ ۗ لِلَّهِ ٱلْأَمْرُ
مِن قَبْلُ وَمِنۢ بَعْدُ ۚ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾
بِنَصْرِ ٱللَّهِ ۚ يَنصُرُ مَن يَشَآءُ ۖ وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٥﴾

وَعْدَ ٱللَّهِ لَا يُخْلِفُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥ وَلَـٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ يَعْلَمُونَ ظَـٰهِرًا مِّنَ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ ٱلْـَٔاخِرَةِ هُمْ غَـٰفِلُونَ ﴿٧﴾

هۆی نازلبوونی ئایەتی ﴿ألم، غلبت الروم... الآية﴾ ئەوەیە تیرمیذی لەئەبو سەعیدی (الخدري)یەوە ریوایەتی کردوە دەفەرموێ: کە رۆژی بەدر هات رۆمەکان بەسەر فارسەکاندا زاڵبوون، موسوڵمانان پێیان خۆش بوو ئیتر ئایەتی ﴿ألم: غلبت الروم...﴾ نازڵ بوو.

ئیبنو ئەبی حاتەم لەئیبنو شیهابی (الزهري)یەوە ریوایەت دەکا؛ دەڵێ: پێمان گەیشتووە: کە موشریکەکان موناقەشەو جیدالیان لەگەڵ موسوڵمانەکان دەکرد لەو کاتەدا کە لەمەککەدا بوونو هێشتا پێغەمبەر ﷺ کۆچی نەکردبوو بۆ مەدینە. بەموسوڵمانەکانیان دەگوت: ئەوە رۆمەکان ئەهلی کیتابنو لای خۆیان خوداپەرستن کەچی فارسەئاگر پەرستەکان بەسەریاندا زاڵ بوون! ئێوەیش پێتان وایە چونکە نامەی ئاسمانی هاتووە بۆ پێغەمبەرەکەتان بەسەر ئێمەدا زاڵ دەبن! دڵنیابن چۆن فارسەکان بەسەر رۆمە خاوەن نامە ئاسمانییەکەدا زاڵ بوون ئێمەش ئاوا بەسەر ئێوەدا زاڵ دەبین ئیتر خودا ﴿ألم: غلبت الروم﴾ی نازڵ کرد.

تیرمیذیو نەسائیو ئیبنو جەریرو ئیبنو ئەبی حاتەمو بەیهەقی ریوایەتیان کردوە: کە فارسەکان هێرشیان کردە سەر رۆمەکانو لەناوچەی (أرزعات)و (بصرى)ی شام پەلاماریەکیانداو فارسەکان بەسەر رۆمەکاندا زاڵ

بـوون، هـەواڵی سـەرکەوتنی فارسـەکان بەسـەر ڕۆمـەکاندا گەییشـتە پێغەمبـەرو هـاوەڵانی لەمەککـە، پێغەمبـەرو موسـوڵمانەکان زۆریـان پـێ نـاخۆش بـوو، چونکـە فارسـەکان ئاگرپەرسـت بـوون ڕۆمـەکان ئـەهلی کیتـاب، لەهـەمان کـاتدا موشریکەکان ئـەم هەواڵـەیان زۆر پـێ خـۆش بـووو تووشی هـاوەڵانی پێغەمبـەر ﷺ دەبـوون پـێ خۆشـحاڵی خۆیـان دەردەبڕی، دەیـانگوت: ئێـوە نامــەتان هەیـەو ئێمـەش بتپەرسـتین، ڕۆمـەکانیش ئـەهلی کیتـابن، ئـەوەتا براکـانی ئێمـە: کـە فارسەئاگرپەرسـتەکانن بەسـەر برادەرەکـانی ئێـوەدا زاڵ بـوون، ئێوەیـش ئەگـەر شـەڕ لەگـەڵ ئێمـە بکـەن ئـاوا بەسـەرتاندا زاڵ دەبـین، ئیـتر پـەروەردگار ئـەم ئایەتانەی نـازڵ کـردن.

حـەزرەتی ئـەبو بـەکر ﷺ چووە ناویـانو پـێی فـەرموون: ئـەوە بەسـەرکەوتنی برادەرکانتـان بەسـەر برادەرەکانمـاندا کـەیف خۆشـن؟ نانـا ئێـوە بـەو ڕوداوە کـەیف خۆش مـەبن، سـوێندم بـەخودا لەوەبـەولاوە بـەگوێرەی فـەرموودەی پێغەمبـەرمان ﷺ ڕۆمـەکان بەسـەر فارسـەکاندا زاڵ دەبـن! ئوبـەی کـوڕی خەلـەف هەسـتایە سـەرپێو وتـی: درۆ دەکـەی، حـەزرەتی ئـەبو بـەکر فـەرمووی: تـۆ درۆ دەکـەی ئـەی دوژمنـی خـودا! ئەگـەر ڕاسـت دەکـەی وەرە بـاگرەو بکـەین لەسـەر دە حوشـتر ئەگـەر تـا سـێ سـاڵی تـر ڕۆمـەکان بەسـەر فارسـەکاندا زاڵ بـوون دە حوشـترم بـدەرێ، ئەگـەر فارسـەکان زاڵ بـوون، دە حوشـترت دەدەمـێ. گرەوەکـەیان کـرد، دوایـی حـەزرەت ئـەبو بـەکر چـووە خزمـەت پێغەمبـەرو ئـەم هەواڵـەی پـێ ڕاگـەیاند، پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: (زايـده في الخطـر ومـاده في الأجـل) ئـەندازەی ماڵـەگرەو لەسـەر کراوەکـە زیـاد بکـەو ماوەکـە درێـژ بکـەرەوە، حـەزرەتی ئـەبو بـەکر چوو بـۆ لایـانو تووشی ئوبـەی بـوو پـێی گـوت: وا پـێ دەچـێ لەگرەوەکـە ژێـوان بویتـەوە.

ئەبو بەکر فەرمووی: ناژێوان نەبوومەوە، وەرە ئەندازەی گرەوەکە زیاد دەکەین‌و ماوەکە درێژ دەکەینەوە، ئەندازەی گرەو لەسەر کراوەکە دەکەین بەسەد وشترو ماوەکە دەکەین بە(٩) ساڵ، ئوبەی وتی: رازیم.

جا حەزرەتی ئەبو بەکر ویستی کۆچ بکا بۆ مەدینە، ئوبەی داوای کەفیلی لەئەبو بەکر کرد، ئەبو بەکر (عبد الرحمن)ی کوڕی کردە کەفیل، کاتێکیش ئوبەی چوو بۆ شەڕی ئوحود، (عبد الرحمن) داوای کەفیلی لەئوبەی کرد، ئەویش کەفیلی پێ دا، دوایی ئوبەی لەئاکامی برینداربوونێکدا کە بەدەستی پێغەمبەر بریندار بوو مرد، ڕۆمەکان بەسەر فارسەکاندا زاڵ بوون، هێشتا ساڵی حەوتەم تەواو نەبووبوو بۆ تەواو بوونی ماوەکە دوو ساڵی مابوو، حەزرەتی ئەبو بەکر سەد وشترەکەی لەمیراتگرانی ئوبەی وەرگرت‌و بەپێغەمبەری گوت: چی لێ بکەم؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بیکە بەخێر. هەڵبەتە ئەم روداوە پێش یاساغکردنی قومار بووە، چونکە سورەتەکە مەککی‌یەو حەرامبوونی قومار لەمەدینە بووە...

ئێستاش پاش ئەم بەرکۆڵە دێینە سەر راڤەکردنی ئایەتەکان.

﴿الٓمٓ﴾ ئەم پیتە پچڕپچڕانە دەبێ بەم شێوە بخوێندرێنەوە (ألف، لام، میم) باشترین ماناش بۆ ئەم جۆرە پیتانە ئەوەیە: پەروەردگار دەفەرموێ: قورئان لەم جۆرە پیتانە پێك هاتووە، دە ئێوەش بتوانن لەو پیتانە کەلامێك وەکوو قورئان بخەنەڕو! ﴿غلبت الروم في أدنى الأرض وهم من بعد غلبهم سيغلبون في بضع سنين﴾ ڕۆمەکان تێشکان، فارسەکان بەسەریان دا زاڵ بوون، لەناوچەو وڵاتێکی ڕۆمدا: کە نزیکی وڵاتی عەرەبە، لەقەراخ وڵاتی شام، لەنێوان ئەردەن‌و فەلەستیندا، لەوەبەولاوە لەنێوان سێ ساڵ تا دەساڵ لەبڕواری جەنگەکەوە. ڕۆمەکان بەسەر فارسەکان دا زاڵ دەبنەوە، هەر ڕۆژە نگین‌و سەرکەتن دەدەین بەکۆمەڵێك.

هەڵبەتـە ئەمـە هـەواڵێکی غـەیبی بـوو، روداوی داهـاتووی دەسـت نیشـان کـردو چۆنـی راگـەیاند، لـەداهاتوودا ئـاوا هاتـە دی.

بێگومـان ئـەم ئایەتانـە کـاتێك نـازڵبوون: کـە لەشـکری پاشـای فارسـەکان (سـابور) بەسـەر لەشکری پاشـای رۆمـەکان (هیرقـەل)دا زاڵ بـوو، وڵاتـی شـام تـا سـنووری وڵاتـی جـەزیرەو قـەراخ‌و بیجـاغی وڵاتـی رۆم کەوتـە ژێـر کۆنـترۆڵی فارسـەکانەوە، هیرقـەل: کـە پاشـای رۆمـەکان بـوو ناچـار بـوو بەسـوپاکەیەوە بکشـێتەوە بـۆ قوسـطەنطەنییە، لەشـکری فـارس لـەوێش وازیـان لـێ نـەهێنا ماوەیـەك گـەمارۆیان دا، بـەڵام نـەیانتوانی قوسـطەنطەنییە داگـیر بکـەن. پاشـان نگین بـۆ هیرقـەل گەڕایـەوەو فارسـەکان کشـانەوە، دوای نـازڵبوونی سـورەتی روم سـاڵی (٦٢٢ز) بەتێپـەڕبوونی چـەند سـاڵێك‌و بەتـەحدید لەسـاڵی (٦٢٧ز)دا لەشـکری هیرقـەل پاشـای رۆمـەکان لەنەینـەوا (موصـل) لەسـەر روبـاری دیجلـە جـەنگێکی یەکالاکـەرەوەی لەگـەڵ لەشـکری فارسـەکان کـردو شـکاندنی، لـەئاکامی ئـەم تێشـکانەی فارسـەکان لەناوچـەی نەینـەوا، ئـەو هێزانـەی گـەمارۆی قوسـطەنطەنییەیان دابـوو ناچـار بـوون بکشـێنەوەو ئـەو وڵاتـە بـەجێ بێڵـن. سـاڵی (٦٢٨ز) (کیسـری أبروێـز) بەدەسـتی کـوڕی خـۆی (شـیرەوەیهی) کـوژرا. شـایانی باسـە لـەو رۆژگـارەدا واتـە: پێـش فتوحـاتی ئیسـلامی ئیمپراطوریـەتی فـارس‌و ئیمپراطوریـەتی رۆم کۆنـترۆڵی جیـهانی ئـەو سـەردەمەیان کردبـوو. ئیمپراطوریـەتی فـارس لەرۆژهـەڵات‌و ئیمپراطوریـەتی رومـان لـەخۆرئاوادا جێگـیر بوبـوون. هەمیشـە لەسـەر وڵاتـی شـام کێشـەیان بـوو، هەریەکـەیان دەیەویسـت بۆخـۆی کۆنـترۆڵ بکـاو زۆر جـار ئـەو وڵاتـە بوەتـە مـەیدانی جەنگی خوێنـاوی ئـەو دوو ئیمـپراطورە زلـهێزەی ئـەو رۆژگـارە.

﴿لله الأمر من قبـل ومـن بعـد﴾ هـەموو کاروبـارێك بەدەست خودایـە پێش زاڵبوونـی ڕۆمـەکانو دوا زاڵبوونیشیان بەحیکمـەتو ئیرادەی خـۆی نگـینو شـانص دەدا بەئـەو ئیمپراگورەو زاڵـی دەکـا، ئـەوی تریـان ژێـر دەخـاو شکسـتی بەسـەردا دێنـێ. هـەر ڕۆژە یـەکێك باڵادەست دەبـێ. وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿وتلك الأيام نداولها بين الناس﴾(الأعـراف:١٤٠).

هـەموو هـێزو توانـا ماددیـەکان نابنـە هـۆی سـەرکەوتن بـەڵکوو هۆکـارێکن بـۆ زاڵبـوونو سـەرکەوتن، ئـەوەی ڕۆڵـی گرنگـی هەیـە لەسـەرکەوتندا دەسـەڵاتو توانـای خودایـە، وا دەبێ زەعیـف بەسـەر بـەهێزدا زاڵ دەبـێ، کۆمـەڵی کـەم بەسـەر کۆمـەڵی زۆردا سـەردەکەون وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا ئامـاژە بـەم ڕاسـتی‌یە دەکـاو دەفـەرموێ: ﴿کـم مـن فئـة قليلـة غلبـت فئـة کثـيرة بـإذن الله وليجـزي الفاسـقين﴾(البقـرة:٢٤٩).

﴿ويومئذ يفـرح المؤمنـون بنصـر الله﴾ ئـەو ڕۆژەی لەشـکری قەیصـەری ڕۆم بەسـەر لەشـکری پاشـای ئـێراندا زاڵ دەبـێ، خـاوەن نامـەی ئاسمـانی بەسـەر ئاگرپەرسـتاندا سـەردەکەون، موسـوڵمانان بەسـەرکەوتنی خـاوەن ئـایین بەسـەر بـێ ئـاییندا کـەیف خـۆش دەبـن، هـەروەکوو چـۆن موشـریکەکان بەسـەرکەوتی فارسـەکان دڵخـۆش بـوونو بەموسـوڵمانەکانیان دەگـوت: ئـەوەتا ئاگرپەرسـت بەسـەر خـاوەن نامـەی ئاسمـانی‌دا زاڵ بـوون، ئێمـەی بتپەرسـتیش بەسـەر ئێـوەی خاوەن نامەدا زاڵ دەبین. ﴿ينصر من يشـاء وهـو العزيـز الرحيـم﴾ پـەروەردگار هـەر کەسـێکی بـوێ سـەرکەوتووی دەکـا بەسـەر دوژمنەکـەی‌دا، پـەروەردگار هـەرچی بـوێ بیکـا دەیکـاو هیـچ لەمپـەڕێك نیـە بتوانـێ بەرهەڵستی بکـا. خـاوەن توانـاو دەسـەڵاتێکی وەهایـە هیچـی لـێ عاسـێ نابـێ، تۆڵـە لەدوژمنـەکانی

دەستێنێ‌و خۆشەویستەکانی سەردەخا، خاوەن رەحم‌و بەزەیی‌یە بۆ بەندە موسولمانەکانی، ناهێڵێ زۆردارو خاوەن توانا تاسەر بێ دەسەڵات بچەوسێنێتەوە، عەجەلەو تاڵۆکە ناکا لەتۆڵەستاندنەوەدا، بەحیکمەت‌و دانایی خۆی بۆ هەموو شتێك کاتی دیاریکراوی داناوە،وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەم حەقیقەتە دەکاو دەفەرموێ: ﴿**ولو يؤاخذ الله الناس بما كسبوا ماترك على ظهرها من دابة، ولكن يؤخرهم إلى أجل مسمى**﴾(فاطر:٤٥).

تیرمیذی‌و ئیبنو جەریرو ئیبنو ئەبی حاتەم‌و (البزار) لەئەبو سەعیدی (الخدري)یەوە ریوایەت دەکەن، دەفەرموێ: کە رۆژی (بەدر) هات موسولمانان ئەو سەرکەوتنە گەورەیان بەدەست هێنا، رۆمەکانیش بەسەر فارسەکاندا زاڵ بوون ، ئەم رێکەوت‌و بارودۆخە دڵخۆشی کردن، ئیتر بەم بۆنەوە خودا ئایەتی ﴿ويومئذ يفرح المؤمنون بنصر الله، ينصر من يشاء وهو العزيز الرحيم﴾ی نازڵ کرد.

کۆمەڵێکی تر لەوانە عیکریمەو (الزهری)و قەتادەو هی تریش دەڵێن: سەرکەوتنی لەشکری رۆم بەسەر لەشکری فارس‌دا رێکەوتی ساڵی (الحديبية)ی کردوە، هەندێك لەزانایان پشتگیری ئەم رایەیان بەوە کردوە دەڵێن: قەیصەری رۆم لەسەرخۆی نەزر کرد: کە ئەگەر خودا بەسەر کیسرادا زاڵی بکا، لەشوکرانەی سەرکەوتنەکەی‌دا لەشاری (حمص)ەوە بەپێ بچێ بۆ ئیلیا، واتە: بەیتولمەقدیس جا: کە سەرکەوت بەپێ رۆیشت بۆ بەیتولمەقدیس کە گەیشتە ئەوێ مایەوە تا نامەی پێغەمبەری پێ گەیی: کە بەدوحیەدا ناردبووی. ئیتر دوحیە نامەکەی تەسلیم بەعەظیمی (بصرى) کرد عەظیمی بوصراش نامەکەی گەیاندە عەظیمی رۆم واتە: قەیسەر، قەیصەر فەرمانی‌دا ئاخۆ کێ لەعەرەبی

حیجاز لەشامن ئەوانیش کۆمەڵێکیان قورەیشی لەشاری غەززە بۆ دوزینەوەی ئەبو سەفیانو صەخری حەربیان تێدا بوون، هێنایاننە لای قەیصەرو پرسیاری لێ کردن، لەیەکێ لەپرسیارەکانیدا وتی: ئایا ئەو پێغەمبەرە غەدر دەکاو وادەو پەیمان هەڵدەوەشێنێتەوە؟ ئەبو سەفیان وتی: نەخەیر. ئێستا ئێمە لەماوەیەك داین نازانین چۆن دەبێ، مەبەستی ماوەی هودنەی نێوان پێغەمبەرو قورەیشییەکان بوو کە بەصوڵحی حودەیبییە بەناوبانگە.ئیتر ئەم ریوایەتەیان کردوە بەبەڵگەی ئەوە: کە سەرکەوتنی رۆمەکان بەسەر فارسەکاندا ساڵی صوڵحی حودەیبییە بووە.[1]

بەکورتی:

کاتێك رۆمەکان بەسەر فارسەکاندا سەرکەتن موسوڵمانان بەم سەرکەوتنە کەیف خۆش بوون، چونکە رۆمەکان ئەهلی کیتاب بوونو بەبیروباوەڕ ئەوان لەموسوڵمانەکان نزیك بوون، وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بۆ ئەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿**لتجدنّ اشد الناس عداوة للذين آمنوا اليهود والذين اشركوا، ولتجدن أقربهم مودة للذين آمنوا الذين قالوا: انا نصارى**﴾(المائدة:٨٢) کەواتە نەصرانییەکان لەهەموو گەلو نەتەوەکان نزیکترن بۆ موسوڵمانان.

﴿**وعد الله لايخلف الله وعده ولكن أكثر الناس لايعلمون**﴾ ئەوەی پێمان راگەیاندی ئەی موحەممەد! دەربارەی سەرکەوتنی رۆمەکان بەسەر فارسەکاندا لەداهاتوودا وادەی حەقو راستە لەخوداوەیەو دێتە جێ، هەواڵێکی راستە

(١) تەفسیری ئیبنو کەثیر ج٣/١٤٣٠.

رودەداو پاشگەزبوونەوەی تێدا نیە هەر دەبێ روبدا، چونکە سوننەتی خودا وا هاتووە کێ لەحەق نزیکتر بێ ئەو سەردەخا، هەر چۆنێک بێ نەصرانییەکان لەمەجووسییەکان باشترن، ئەوان نیمچە بڕوایەکیان هەیە، بەڵام مەجووسییەکان هەر هیچ باوەڕێکیان بەخوداو رۆژی قیامەت نیە. وەلێ زوربەی زۆری ئادەمیزادان ئەوە نازانن: کە خودا حوکمو بڕیاری لەسەر حەقو عەدالەت دامەزراوە، چونکە دەربارەی یاسا کەونییەکان چ زانیارییەکیان نیە. ﴿یعلمون ظاهراً من الحیاة الدنیا، وهم عن الآخرة هم غافلون﴾ واتە: زوربەی ئادەمیزادان زانیاری رواڵەتییان لەدونیاو زانیارییە مادییەکان هەیە، کاروباری ژیانیان دەزانن، لەبواری پیشەسازیو بازرگانیو کشتو کاڵو بیناسازیو ئەو جۆرە کارانەدا کارامەو لێی هاتوون، وەلێ دەربارەی ئایینو خوداناسیو قەبرو قیامەت نەفامو کەودەنن، هیچ نازانن، بیرتیژو ورد بین نین، بیر لەداهاتوو ناکەنەوە، بەتەمای پاداشو سزای قیامەت نین، گوێ نادەنە فەرمانو جڵەوگیریەکانی پەروەردگار، نازانن لەبواری ئایینو خوداپەرستیدا چی باشە بۆیانو چی بکەنو لەبەرژەوەندییانە. تەنها زانیارییان دەربارەی ژیانی دونیا هەیە، ئەویش کاکڵەی کونەهو حەقیقەتەکەی نازانن، بەڵکوو بەشێوەیەکی سەرەکیو رواڵەتیو ظاهیری شتەکان دەبینن. لەکاروباری قیامەت بێ ئاگانو بەرژەوەندی حەقیقی خۆیان نازانن.

بەوردبوونەوە لەئایەتەکان ئەم تێبینیو سەرنجامانەمان لا دروست دەبێ:

١- پەیوەندییەکی پتەوو توندوتۆڵ هەیە لەنێوان کوفرو شیرکدا، لەهەموو شوێنێکو لەگشت چاخو سەردەمێکدا کوفرو شیرک هەمئاهەنگن لەبەرامبەر بانگەوازی یەکتاپەرستیو بیرو باوەڕی خوداویستیدا، هەرچەندە فرمانڕەواو

گەلو نەتەوەو رژێمەکانی ئەو سەردەمە پەیوەندییەکی توندو تۆلو تۆکمەی وەهایان نەبوە بەو چەشنەی: کە ئێستا باوە، بەلام لەگەل ئەوەشدا موشریکەکان لەمەککە پێیان وابوو سەرکەوتنی موشریكو بتپەرستەکان بەسەر ئەهلی کیتابدا لەهەر شوێنێك بێو لەهەر گەلو نەتەوەیەك بن سەرکەوتنە بۆ ئەوان، موسولمانەکانیش هەمان بیرو بۆچونیان هەبوو، سەرکەوتنی ئەهلی کیتابیان پێ خۆش بوو پێیان ناخۆش بوو موشریك بەسەر خاوەن باوەڕدا زال بن.

ئای کە ئەمڕۆ موسولمانان پێویستیان بەم هەستە ئیمانییە هەیەو چەند موحتاجی ئەوەین بگەینە ئەو قەناعەتە: کە سروشتی جەنگی نێوان کوفرو ئیمان لەهەر شوێنێك بێ، جەنگی ئێمەی موسولمانە لەگەل کوفردا، لەهەر شوێنێك سەرکەوتنی موسولمان هاتە دی ئێمە بەهی خۆمانی بزانینو پێی کەیف خۆش بین. پێچەوانەش بەپێچەوانەوە.

٢- تێبینییەکی ترو سەرنجێکی کەمان ئەو بتمانە موطلقەیە: کە لەلای حەزرەت ئەبو بەکر دروست بوو، ئەوەبوو بەبیستنی ئایەتەکە بەبێ سێو دوو بەتەواوی بتمانەو دلنیاییەوە گرەوەکەی لەگەل ئوبەیدا کردو دلنیابوو کەوادەی خودا دێتە جێو گرەوەکە دەباتەوە. هەر ئەم بیرو باوەڕە پتەوە بوو: کە دلی شوێنکەوتوانی پێغەمبەری پڕ کردبوو، بەو بیروباوەڕە پتەوەوە توانییان بەرەنگاری هەموو ناخۆشیو تەنگو چەلەمەیەك ببنەوەو سەرکەوتنیان بەدەست هێناو بەتیشکی پەیامی پڕ تەوبەخشیان تاریکی کوفرو ستەمکارییان رامالی.

٣- تێبینی سێیەم ئەو حەقیقەتەیە: کە رستەی ناواخنی ﴿لله الأمر من قبل ومن بعد﴾ دەیگەیەنێ، کە بریتییە لەگێڕانەوەی هەموو کاروبارێك بۆ دەسەلاتو ویستی خودا، لەم روداوەو لەهەموو روداوەکانی تردا، دەبێ داینەمۆی کارەکان هەڵسوڕاندنو تاووتوێ کردنیان بگێڕینەوە بۆ دەسەلاتی خوداو هەموو شتێك بخەینە تای تەرازووی ئەم حەقیقەتە رەهایەوە. سەرکەوتنو تێشکان، پەیدابوونی دەوڵەتێكو توانەوەی رژێمێك، بەهێزبوونی لایەنێكو زەبوونی کۆمەڵێك، هەموو گۆڕانکارییەكو هەموو تاوو توێ کردنێك بەویستی خودا دێتە جێو ئیرادەی موطلەقو رەهای پەروەردگار دەیانڕەخسێنێ. پەروەردگار بەحیکمەتو دانایی خۆی دەیانهێنێتە دی. هەموو روداوو گۆڕانکاریو حاڵو وەزعەکان دیاردەی ویستی رەهای پەروەردگارن!

هەڵنان بۆ بیرکردنەوە لەو مەخلووقاتانەی نیشانەی هەبوونی خودای تاک و تەنهان

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِم مَّا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ
بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴿٨﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً

وَأَثَارُوا۟ ٱلْأَرْضَ وَعَمَرُوهَآ أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَآءَتْهُمْ
رُسُلُهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ ۖ فَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوٓا۟
أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَٰقِبَةَ ٱلَّذِينَ أَسَٰٓـُٔوا۟ ٱلسُّوٓأَىٰٓ
أَن كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ بِهَا يَسْتَهْزِءُونَ ﴿١٠﴾

ئایەتـەکان پـەیوەندیان بەئایەتـەکانی پێشـەوە هەیـەو هەڕەشـە لەموشـریکەکانو هـەڵنانیان بـۆ تێفکریـنو ورد بوونـەوەیان لەمـەخلوقاتی خـودا لـەخۆگرتووە، بـۆ ئـەوەی ئـەو مەخلووقاتانـە بکەنـە بەڵگـەو نیشـانە لەسـەر هـەبوونی خـوداو تـاكو تەنـهایی لەئولوهییەتو ربوبییـەتدا.

دەفـەرموێ: ﴿أولم يتفكـروا في أنفسـهم مـاخلق الله السـموات والأرض وما بينهما إلا بـالحق وأجـل مسـمىً﴾ ئایا ئـەو موشـریکانە لەعـەقڵو هۆشـی خۆیـاندا بیرکردنـەوەو وردبوونـەوەیان پـەیدا نـەکردوە؟؟ بـۆ لـەناخی خۆیـان بـیر ناکەنـەوە، یـان بـیر لـەخودی خۆیـان بکەنـەوە بـەم جـۆرە بیروهۆشـی خۆیـان مشـتو مـاڵ بکـەن، لـەدڵی خۆیـاندا بڵێـن: بێگومـان پـەروەردگار ئاسمانـەکانو زەویو ئـەوەی لـەناویاندا هەیـە بـەبێ هـودە دروسـتی نـەکردون، بەحـەق نـەبێ بـەدی نـەهێناون، عالـەمی سـەروو خـواروی بەگاڵتـەو عەبـەث دروست نـەکردوە، بەبـەتاڵ نەیڕەخسـاندون، بـەڵکوو بەحـەقو عەداڵـەت، بەحیکمـەتو ئـەندازە بـەدی هێنـاون، وەگـەڕی خسـتونو هەڵیاندەسـوڕێنێ هـەتا کـاتی دیـاریکراو، ڕۆژێـك دێ تەمـەنیان تـەواو دەبـێو سیسـتەمیان تێکدەچـێو قیامـەت ڕادەبـێ، حیسـابو

لێکۆڵینـەوە دێتـە گـۆڕێو سـزا دەدرێتـەو، ئـەو کاتـە ئـەرزو ئاسمـان دەگۆڕدرێـن بـەزەویو ئاسمـانێکی تـر، هـەموو کـەس گـۆڕ هەڵدەتـەکێنێ ورادەبـێو ئـەمجار راپێچـی سـارای مەحشـەر دەکرێـن، هـەموویان لـەو دەشـتە کـاکی بەکاکی‌یـە رادەگیرێنو حیسـابو لێکۆڵینـەوەیان لەگـەڵ دەکـرێ!!

ئـەم ئايەتـە هەڵنانـە بـۆ ئـادەمیزادان: کـە بـیرو هۆشـی خۆیـان بخەنـە کـارو هـەوڵ بـدەنو تێبکۆشـن بـۆ دۆزینـەوەی رێبـازی خوداناسـیو یەکتاپەرسـتی، لـەخودی خۆیـان وردببنـەوە، لەبونـەوەر بڕوانـنو لـەدیاردەکانی تێبفکـرن، هەستەکانیان بـەکار بێنـن هـێزو تواناکانیـان بخەنـە گـەڕ بـۆ ئـەوەی دیاردەکـانی بوونـەوەر بکەنـە بەڵگـە لەسـەر هـەبوونی خـوداو تـاكو تەنـهایی لـەزاتو صیفـاتدا.

﴿وان کثیراً من الناس بلقـاء ربهـم لکـافرون﴾ بێگومـان زۆر لـەئادەمیزادان بەتایبـەتی کـافرو موشـریكو مولحیدەکـان بڕوایـان بـەهاتنی رۆژی قیامـەت نیـەو پێیـان وایـە زیندوبوونەوەو حیسـابو لێکۆڵینـەوەو پـاداش سـزا وەرگرتنـەوە نیـە، چونکـە ئـەوان لـەناخی خۆیـان بیریـان نەکردۆتـەوە، لەئـەرزو ئاسمانـەکان ورد نەبوونـەوە تـا بیانکەنـە بەڵگـەو نیشـانە لەسـەر هـەبوونی خـودای باڵادەستو تـاكو تەنـها لـەزاتو لـەصیفاتدا..

ئـەمجار پـەروەردگار ئادەمیزادەکـان هۆشـیار دەکاتـەوەو سـەرنجیان رادەکێشـێ بـۆ راسـتی پـەیامی پێغەمبـەرانی، بـۆ راسـتی موعجیزەکانیـان: کـە نیشـانەن لەسـەر راسـتی پێغەمبەرایـەتییان. سـەرەنجیان رادەکێشـێ بـۆ حەقیقـەتی لـەناوچونی ئەوانـەی پـەیامی پێغەمبـەرەکانیان رەتکـردەوەو رزگـاربوونی خـاوەن بـاوەڕان، دەفـەرموێ: ﴿أو لم یسـیروا في الأرض فینظـروا کیـف کـان عاقبـة

الذين من قبلهم كانوا أشد منهم قـوة وأثـاروا الأرض وعمروهـا أكـثر مما عمروها، وجاءتهم رسلهم بالبينات فمـا كـان الله ليظلمـهم، ولكـن كـانوا أنفسـهم يظلمـون﴾ ئایـا ئـەو موشـریکانەی مەککـە، ئـەو بـێ بـاوەڕو بەدرۆخەرەوانـەی پـەیامی پێغەمبـەران، ئەوانـەی بڕوایـان بەقیامـەتو زیندوبوونـەوە نیـە، بـۆ بـەناو زەویدا گەشـتو گـوزار ناکـەن؟ هـەتا بەعـەقڵو هۆشـی تـەواوەوە لـەرابردو ورد ببنـەوە، لێکۆڵینـەوە لەشوێندەسـتی پـەروەردگاردا ئـەنجام بـدەن، هـەواڵو بەسـەرهاتی رابـوردوان ببیسـن، لەسـەرنجامو بەسـەرهاتی گـەلو نەتـەوە بەدرۆخـەرەوەکانی رابـوردو ورد ببنـەوە، بزانـن ئەوانـەی پێغەمبـەرانیان بـەدرۆ خسـتۆتەوە چییـان بەسـەر هـاتووەو بـەچ دەردێـك چـوونو چۆن لـەناومان بـردن.

وەلحـال ئـەو گـەلو نەتەوانـەی پێشـوو لەموشـریکەکانی مەککـەو هـاو وێنـەکانیان بەشـانو شـەوکەت تـر بـوون، هێزو توانایـان پـترو بەدەسـتو بـازو تـر بـوون، مـاڵو منداڵیـان زۆر تـر بـوو، لەموشـریکەکانی مەککـە زیـاتر کشـتو کاڵیـان دەکـردو پـتر زەوییـان بۆچـاندنو رەوانـدن هەڵگێراوەتـەوەو سـودیان لەبـەروبوومی زەویو زار وەرگرتـووە.

پاشـان خـودا بـەهۆی تـاوانو کوفـرو سـتەمکارییان، بـەهۆی رەتکردنـەوەو بەدرۆخستنەوەی پـەیامی پێغەمبـەرانیان، بڕوانـەکردنیان بـەو هـەموو موعجـیزەو بەڵگـەو نیشـانانەی: کـە گـەواهیدەرن لەسـەر دەسـەڵاتو تـاكو تەنـهایی خـودا، لـەناوی بـردنو ئاسـەواری بڕینـەوە، لـەناوبردنو سـزادانیان سـتەم نـەبوو، حاشـا لـەوەی خودا سـتەمکار بـێ، بـەڵکوو بۆخۆیـان سـتەمیان لـەخودی خۆیـان کـرد بـەوە: کـە ئایـاتی خودایـان رەتکـردەوە، گاڵتـەیان بەپێغەمبـەرانو پـەیامی

پیرۆزیـانو موعجـیزەی ئاشــکرایان کـرد، گوێیــان بــەموعجیزەو نیشــانەکانی راسـتی پێغەمبەرایـەتییان نـەدا، لەهەڕەشـەو عــەزابی خـودا نەترسـان تـا یەخـەی گرتـنو تێکیـەوە پێچــان. عــاقڵو هۆشـیار کەسـێکە پـەندو عیـبرەت بەکەسـانی دیکـە وەربگـرێ، بزانـێ: کـە زەرقو بـەرەقی جیـهان، کـالاّو مـەتاعی کـەسو کـارو مــاڵو منــداڵ ڕۆژی قیامــەت هیــچ سـودێکیان بـۆی نابـێو ئــەركو نارەحـــەتی لەسەر سـوك ناكـەن!

﴿ثم كان عاقبة الذين أساؤوا السوأى أن كذبــــوا بآيــات الله وكـــانوا بهــا يســـــتهزئون﴾ پاشــان ســەرەنجامی ئەوانــەی خراپــەکارن عــەزابی سـەخت بــوو، لـەدونیادا بـەهیلاك چـونو فـەوتانو ریسـوا بـوون، لەقیامـەتیشدا بەمانـەوەی هــەتا هــەتاییيان لــەناو دۆزەخدا، ئەمـــەش لەتۆڵــەی بەدرۆخســـتنەوەی پێغەمبـــەرو پـەيامی خـودا، لەتۆڵـەی ڕەتکردنـەوەی بەڵگـەو نیشـانەکانی خـوداو تـاكو تەنـهایی زاتـی پـاکی، بـەهۆی گاڵتـەکردنو لاقرتـێ کردنیـان بـەئایاتی خـودا!

قورئــانی پـیرۆز خیطـاب ئاڕاسـتەی بەدرۆخـەرەو گاڵتەکـەران دەکــا: کــە بــەناوی زەویدا بگــەڕێن، هــاتوچۆی وڵاتــان بکــەن، گۆشــەگیر نــەبنو خۆیــان بخۆنـەوەو بەسـەر یــەکتردا داهــێزێنو ئاسـۆی بیرۆبۆچونیــان فــراوان نــەبێ. بـەڵکوو پێویســتە بگــەڕێنو ســەرنج بدەنــە ئاکـامو ســـەرەنجامی گەلــە ســتەمکارەکان، چـاوەڕوان بـن ئـەوەی بەســـەر ئــەوان هــاتووە بەســەر ئــەمانیش دێ دڵنیـابن: کــە سـوننەتی خـودا نـاگۆڕێو خـودا مـەرایی بـۆ کـەس ناکــاو منـەتی لەکـەس نیـە، بزانـن: ئـادەمیزاد یەکیـەتی بانگـەوازیو یەکیـەتی سـەرەنجامو ئاکامیــان هەیـە.

چەسپاندنی زیندوبوونەوەو حەشرو روداوەکانی کاتی گەڕانەوە بۆ لای خودا

ٱللَّهُ
يَبْدَؤُا۟ ٱلْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُۥ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ
ٱلسَّاعَةُ يُبْلِسُ ٱلْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُن لَّهُم مِّن شُرَكَآئِهِمْ
شُفَعَٰٓؤُا۟ وَكَانُوا۟ بِشُرَكَآئِهِمْ كَٰفِرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ
تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟
وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ فَهُمْ فِى رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾
وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَكَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَلِقَآئِ ٱلْءَاخِرَةِ فَأُو۟لَٰٓئِكَ
فِى ٱلْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾

لەوەپێش پەروەردگار ئەوەی ڕاگەیاند: کە سەرەنجامی تاوانباران ئاگری دۆزەخە، ئەوەش خۆی لەخۆیدا ئاماژەیە بۆ زیندوبوونەوەو حەشر کردن، ئەمجار لێرەدا بەڵگە لەسەر ئەوە دەهێنێتەوە: کە ئەو خودایەی سەرەتا لەنەبوەوە ئادەمیزادی دروست کردوە دەتوانێ جارێکی دی پاش مردن سەرلەنوێ زیندویان بکاتەوە، هیچ شتێك نیە بتوانێ خودا لەئەنجامدانی ویستو ئیرادەی

دەسەوەسان بکا، ئەمجار کاتی گەڕانەوە بۆ لای خودا دیاری دەکاو ئەوە رادەگەیەنێ: کە ئەو کاتە ئادەمیزادەکان دەبنە دوو تاقمو پیرێکیان دەچنە بەهەشتو پیرێکیان دەخرێنە ناو دۆزەخ.

دەفەرموێ: ﴿الله یبدأ الخلق ثم یعیده ثم الیه ترجعون﴾ واتە: خودا هەروەکوو توانیویەتی سەرەتا ئێوەو مەخلووقات دروست بکا دەشتوانێ جارێکی تر سەرلەنوێ دروستتان بکاتەوە، ﴿الله﴾ خودایەکی ئەوتۆیە بەقودرەتو ویستی خۆیمەخلووقاتی بەدی هێناوە، هیچ شتێك نیە بتوانێ ببێتە لەمپەڕو رێگای زیندوکردنەوەی لێ بگرێ، پاشان هەمووتان رۆژی قیامەت دەگەڕێنەوە بۆ لای خوداو کۆ دەکرێنەوە بۆ دادگایی کردن.

هەریەکە بەگوێرەی کردەوەی خۆی پاداشو سزای دەدرێتەوە.

ئەمجار باسی حاڵو وەزعی بەدبەختەکان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ویوم تقوم الساعة یبلس المجرمون﴾ ئەو رۆژەی قیامەت رادەبێ بۆ دادگایی کردنی ئادەمیزادو حیسابو لێکۆڵینەوە لەگەڵیان، موشریكو تاوانباران متەقیان لێ نایە، بێ دەنگوخوست دەبن، لەترسانو لەعەیبەتان بەلگەیان بەدەستەوە نامێنێو ناهومێد دەبنو رێگای رزگاربوونیان دەست ناکەوێو کەس نیە فریایان بکەوێ ﴿ولم یکن لهم من شرکائهم شفعاء وکانوا بشرکائهم کافرین﴾ کافرو تاوانباران شەفاعەتکاریان دەست ناکەوێ، ئەو بتو صەنەمانەی: کە لەجیاتی خودا لەدونیادا عیبادەتیان بۆ دەکردن شەفاعەتیان بۆ ناکەن، بۆشیان بکەن لێیان وەرناگیرێ، ناتوانن لەعەزابی خودا رزگاریان بکەن ئەو کاتە ئینکاری خودا درۆزنەکانیان دەکەن، خۆیانیان لێ بێ بەری دەکەن، لەکاتێکدا خیانەتیان لێ دەکەن: کە پێویستیان بەیارمەتی هەیە.

وەكـوو لەئايـەتێكی تـردا ئامـاژە بــەوە دەكــاو دەفــەرموێ: ﴿**اذ تـبرأ الذيـن اتبعـوا مـن الذيـن اتبعـوا، و رأوا العـذاب وتقطعـت بـهم الأسـباب، وقـال الذيـن اتبعـوا لـو أن لنـاكرة فنتـبرأ منـهم كمـا تـبرؤوا منـا**﴾(البقـرة:١٦٦-١٦٧) ئەمــە نيشـــانەی ئيغلاسـیو حەســارەتمەندييانە.

﴿**ويــوم تقــوم الســاعة يومئـــذ يتفرقــون**﴾ ئــەو ڕۆژەی قيامــەت ڕادەبــێ ئـادەميزاد پـەرتو بڵاو دەبـنو لێـك جيـا دبنـەوە، هــەر لـەو كاتــەوە پــەروەردگار پێيــان دەفــەرموێ: ﴿**وامتـازوا اليـوم أيـها المجرمـون**﴾(يـس:٥٩)، تێكـڕا دەكرێنـــە دوو تــاقم، تــاقمی خوداپەرســتانو تــاقمی موشــريكو تاوانبــاران، كۆمــەڵی ئيمــاندارو بەختــەوەر دەبرێنــە بەهەشــتو ئــەهلی كوفــرو بەدبــەختيش ڕاپێچـــی دۆزەخ دەكرێـن، ئيـتر لـەوەدوا ئـەم دوو كۆمەڵـە يـەكديگير نابنــەوە، قــەتادە دەڵــێ: سـوێندم بـەخودا لێـك جيابوونەوەيەكـە لـەوەدوا يـەكدی نابيننــەوە، لێــك دابڕانێكــە كۆبوونـەوەی بـەدودا نايـە. بۆيـە بەشـوێن ئـەو هەواڵـە كورتـەدا دەفـەرموێ: ﴿**فأمـــا الذين آمنوا وعملوا الصالحات، فـــهم في روضـــة يحـــبرون**﴾ جـا ئـەو موسـوڵمانو خوداپەرســتانەی لــەژيانی دونيــادا ئيمانيــان بــەخوداو بەپێغەمبــەرو ڕۆژی دوايـــی هــەبوە، بـــەپێی فـــەرمانی خـــودا هـــەڵسو كـــەوتيان كـــردوەو پابـــەندی جڵەوگيرييــەكانی شـــەريعەتی خـــودا بـــوون، ئەوانـــە لـــەناو لـــەززەتو خۆشـــی بەهەشــتدا تـــەڕدەماخو دڵخـــۆش، لەخۆشــيان دەمو چاويــان دەگەشــێنەوە، كــەيف خۆشـن بـەو نـازو نيعمەتـەی پێيـان دراوە، بــەناو بــاغو باغــاتی بەهەشــتی ڕازاوەدا دێـنو دەچـنو لـــەززەت وەردەگـــرنو هــەموو خۆشـــیيەكيان بــۆ دەســتەبەر دەبــێ، بەهـــەر لايــەكدا بــڕۆن ديمــەنی جــوانو خۆشــی هێنــەرە، هــەرچی ســەيری بكــەن دڵخۆشـيان دەكــاو فــەرەح بەخشــە. وەكــوو لەئايــەتێكی تــردا ئامــاژە بــەجوانیو ڕازاوەيـی بەهەشـــت دەكـــاو دەفـــەرموێ: ﴿**فـلا تعلـم نفـس مـاأُخْفـي لهـم مـن قـرة**

اعين﴾(السجدة:١٧) ئیمام ئەحمەدو هەردوو پیری فەرموودەو تیرمیذیو ئیبنوماجە لەئەبوهورەیرەوە فەرمودەیەکیان ریوایەت کردووە؛ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ لەبارەی خۆشیو جوانی بەهەشت فەرمویەتی: (**فيها مالا عين رأت، ولا أذن سمعت، ولاخطر على قلب بشر**) لەبەهەشتدا شتی وای تێدایە چاو نەیبینیوە، گوێچکە نەی بیستووە، بەڵکوو بەسەر دڵی هیچ کەسیشدا رانەبوردوە..

﴿وأما الذين كفروا وكذبوا بآياتنا ولقاء الآخرة، فأولئك في العذاب محضرون﴾ ئەمما ئەوانەی کافرو موشریكو بێ بڕوان؛ ئینکاری هەبوونی خودا دەکەن، بڕوایان بەتاكو تەنهایی خودا نیە، پێغەمبەرەکانی بەدرۆ دەخەنەوە، موعجیزەو ئایەتەکانی رەتدەکەنەوە، پێیان وا نیە دوای مردن زیندوبوونەوە هەبێ، ئەوانە هەموویان لەناو ئاگری دۆزەخدا بۆ هەتا هەتایە دەمێننەوە، بەبەردەوامی دۆزەخ خانەو شوێنی حەوانەوەیانەو ساتە وەختێکیش رزگاریان لێ نابێو ئەو عەزابەیان لێ سوك ناکرێ. وەکوو لەچەند ئایەتێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: **﴿كلما ارادوا أن يخرجوا منها من غم أعيدوا فيها﴾**(الحج:٢٢) یان دەفەرموێ: **﴿ان المجرمين في عذاب جهنم خالدون لايفتر عنهم، وهم فيه مبلسون﴾**(الزخرف:٧٤-٧٥).

بەڵێ ئەوەیە حاڵو وەزعی ئادەمیزادان لەقیامەتدا، ئەوەیە ئەو قیامەتەی ئەو نەفامانە لێی بێ ئاگان، بڕوایان پێی نیە ئەوەیە ئەو رۆژەی ئادەمیزادان لێك دادەبڕێنو ئیتر بڕای بڕای جارێکی دی یەکتر نابیننەوە!!

ئەمجار لەم جەولە خێرایەی کردی بەناو دیمەنەکانی قیامەتداو رووداوەکانی، لەو جیهانەوە دەگوێزێتەوە بۆ ئەم جیهانەو سەرنجی ئادەمیزادان بۆ دیمەنەکانی بوونەوەرو ژیان، بۆ سەرنجدان لەعەجائیبی مەخلووقاتو نهێنی دەروونو موعجیزەی دروستکردن وەکوو لەم کۆپلە ئایەتەی دوایی بۆمان دەردەکەوێ.

تەنزيهو تەقديسی خودا لەهەموو كات و بارو دۆخێكدا

فَسُبْحَـٰنَ ٱللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ
وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ ٱلْحَمْدُ فِى ٱلسَّمَـٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ
وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ
ٱلْمَيِّتَ مِنَ ٱلْحَىِّ وَيُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ

دوای بـەيانكردنی گـەورەيی خـوداو توانـاو دەسـەڵاتی لەدروسـتكردنی ئاسمانـەكانو زەویدا لەسـەرەتای بەديـهێنانی بوونـەوەردا، شـكۆمەندی زاتـی پـاكی لـەكاتی رابوونـی قيامـەتو كۆتـايی هـاتنی تەمـەنی دونيـاو پۆلێنكردنـی ئادەميزادەكـان بـۆ دوو تـاقمو پـێڕ، كۆمـەڵێكيان بەهەشـتیو كۆمـەڵێكيان دۆزەخـی. دوای بـەيانكردنی ئـەو حەقيقەتانـە ئـەمجار پـەروەردگار فـەرمان بەبـەندەكانی دەكـا: كـە تەنزيـهو تەقديسـی بكـەن، هـەرچی صيفـاتی جـەمالو كەمالـە وەپـاڵی بـدەن، لەهـەموو عـەيبو خـەوشو نـەقصێك بـەدووری بگـرن، خـەريكی حـەمدو سوپاسـی بـن، چونكـە تەنـها خـودا دەتوانـێ ژيـان ببەخشـێو ژيـان وەرگرێتـەوە. هـەر ئـەو دەتوانـێ بـاران ببارێنـێو زەوی مـردوو زينـدو بكاتـەوە، هـەروەكوو چـۆن دەتوانـێ ئـادەميزادان لـەگۆڕەكانيان راسـت بكاتـەوە بـۆ حەشـرو حـەقو حيسـاب..

دەفەرموێ: ﴿فسبحان الله حـين تمسـون وحـين تصبحـون﴾ واتـە: هـەموو کاتـێ، لەشـەوو رۆژدا تەسـبیحاتی خـودا بکـەن، تـەقدیسو تەنزیـهی بکـەن لەسـەرەتای پـەیدابوونی شـەوداو لەسـەرەتای هـاتنی بـەیانیدا سـەرگەرمی تەسبیحو تـەقدیس بـن. لەهـەموو ئەم کاتانەدا سوپاسی خـودا بکـەن، لـەئێوارەدا نوێـژی مـەغریبو نوێـژی عیشـا دەگرێتـەوە، کـاتی بـەیانیش نوێـژی بـەیانی دەگرێتـەوە، بۆیـەش ئێـوارەی پێش بـەیانی خست چونکـە شـەو پێش رۆژە.

﴿ولـه الحمـد في السـموات والأرض﴾ هـەر بۆ خودایـە حـەمدو سـوپاس لەئاسمانـەکانو زەویدا، هـەر حـەمدو سوپاسێك فریشـتەو ئـادەمیزادو جندۆکـە بیکـەن شـایانی خودایـە، هـەر ئـەو شایسـتەی حـەمدو ثـەنایـە. رسـتەی ﴿ولـه الحمـد في السـموات...﴾ رستەیەکی ناواخنـەو بەبۆنـەی تەسـبیحو تەنزیهـەوە هێناویـەتیو بۆ ئێرە گونجاوە! ﴿وعشـيا﴾ هـەروەها تەسـبیحو تەنزیـهی خـودا بکـەن لـەکاتی عیشـادا، کـاتێك بەتـەواوی تـاریکی بـاڵی خۆی بەسـەر سروشـتدا دەدا.

﴿وحـين تظـهرون﴾ هـەروەها تەسـبیحی خـودا بکـەن لـەکاتی نیـوەڕۆدا، لـەکاتێدا کـە خـۆر لـەهێڵی ناوەڕاستی ئاسمـان لادەدا.

تێبینـی دەکـرێ: کـە تایبـەتکردنی ئـەم کاتانـە بەتەسـبیحو تەنزیـهو خوداپەرستی لـەم روەوەیـە: کـە لـەم کاتانـەدا گۆڕانکـاری بەسـەر سروشـتدا دێ، ئـادەمیزاد هەسـت دەکـا مەعالیمـەکان لەحاڵێکـەوە دەچنـە حـاڵێکی تـرو لەکاتێکـەوە دەگوێزنـەوە بـۆ کـاتێکی تـر دیمـەنی سروشـت دەگـۆڕێ. فێنکـایی بـەیانیو زەردەی سـەرەتاو بڵاوبوونـەوەی روناکـایی، بـەهێزبوونی رونـاکی تـا دەگاتـە نیـوەڕۆ، ئـەمجار لادانی خـۆر لـەهێڵی ناوەڕاسـتی ئاسمـانو مـەیل کردنـی بـەرەو خۆرئـاواو ئـەمجار ئـاوابوونی خـۆرو هـاتنی تـاریکی.

بـەکورتی هـەموو کـاتێك تەنزیـهی خـودا بکـەن لـەصیفاتی نـەقص و کـەم و کوڕی بـەدووری بگرن. هەمیشە بـەصیفاتی کـەماڵ و جـەلال وەصفـداری بکـەن. بـەدڵ یەکتاپەرست بـن، بـەزوبان دان بـەتاك و تەنـهایی خـودادا بنێـن، بـەکردەوەش ڕاستی ئـەو بیروبـاوەڕە بچەسپێنن.

ئـەجار پـەروەردگار بـڕێ دیـاردەی دەسـەڵاتی ڕەهـای خـۆی رادەنوێنـێ و دەفەرموێ: ﴿يخرج الحيّ من الميـت ويخـرج الميـت مـن الحـيّ﴾ پـەروەردگار توانـای دروستکردنی دژبەیـەکی هەیە، دەتوانـێ زینـدو لـەمردو دەربێنـێ و مـردو لـەزیندو دەربێنـێ. ئـەوەتا سـەرەتا ئـادەمیزادی لـەگڵ دروسـت کـردوە پاشـان لەدڵۆپـە ئـاو، بـاڵندەی لەهێلکـە دروسـت کـردوە، بەپێچەوانەشـەوە مـەنی لـەئادەمیزاد دەردێنـێ و هێلکـە لـەباڵندە. هـەروا موسـوڵمان لـەکافر دەبـێ و کـافر لەموسـوڵمان.

﴿ويحـي الأرض بعـد موتهـا﴾ هـەروەها پـەروەردگار زەوی وشـك و مـردوو سـوتەمەرو بـەباران زینـدوو دەکاتـەوە، ڕوەك لەدانەوێڵـە دەردێنـێ و دانەوێڵـە لەڕوەك پەیدا دەکا. ﴿وكذلـك تخرجـون﴾ هـەر بـەو شێوەش ئێـوە لـەگۆڕەکانتان ڕاست دەکاتـەوە، دوای مـردن و هـاتنی ڕۆژی قیامـەت ئێـوە سـەرلەنوێ زینـدوو دەکاتـەوە. ئـەوەش بـۆ خـودای خـاوەن دەسـەڵاتی ڕەهـاو موطلـەق کـارێکی ئاسـان و بێ ئەرکـە، بـەڵکوو لای خـودا هـەموو کـارێك ئاسـانە.

نموونـەی ئـەم ئایەتـە ئایـەتێکی تـرە: کـە دەفـەرموێ: ﴿**وآيـة لهـم الأرض الميتـة احييناهـا واخرجنـا منـها حبـاً فمنـه يـأكلون، وجعلنـا فيـها جنـات مـن نخيـل وأعنـاب وفجرنـا فيـها مـن العيـون**﴾(يس:٢٣-٢٤) یـان دەفـەرموێ: ﴿**وتـرى الأرض هـامدة، فـاذا انزلنـا عليـها المـاء اهـتزت وربـت وانبتـت مـن كـل زوج**

بهیج﴾(الحج:٥) بێگومان دەرهێنانی مردو لەزیندو زیندو لەمردو عەمەلییەکی بەردەوامو هەمیشەیی‌یە، هەموو ئانو ساتێك لەهەمووو کونو قوژبنێکی زەوی‌دا لەهەوادا، لەناو قولایی دەریادا، ئەم دیاردانە دوبارە دەبنەوە بەلام لەبەر ئولفەت پێوەگرتنو دوبارە بوونەوە سەرنجی ئادەمیزاد کێش ناکەنو لێیان وردنابنەوەو نایانکەنە بەلگە لەسەر هەبوونی بەدیهێنەرو هەلسوڕێنەری خاوەن دەسەلاتیان.

بڕێ بەلگەو نیشانە لەسەر تاک و تەنهایی خوداو بەدەسەلاتیو کاردروستیو روداوی حەشر

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَكُم مِّن تُرَابٍ ثُمَّ إِذَآ أَنتُم بَشَرٌ
تَنتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ
أَزْوَٰجًا لِّتَسْكُنُوٓا۟ إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً
إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ خَلْقُ
ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَٱخْتِلَٰفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَٰنِكُمْ إِنَّ
فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّلْعَٰلِمِينَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦ مَنَامُكُم بِٱلَّيْلِ

وَٱلنَّهَارِ وَٱبۡتِغَآؤُكُم مِّن فَضۡلِهِۦٓۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ
لِّقَوۡمٖ يَسۡمَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦ يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ
خَوۡفٗا وَطَمَعٗا وَيُنَزِّلُ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَيُحۡيِۦ بِهِ ٱلۡأَرۡضَ
بَعۡدَ مَوۡتِهَآۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ ﴿٢٤﴾
وَمِنۡ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن تَقُومَ ٱلسَّمَآءُ وَٱلۡأَرۡضُ بِأَمۡرِهِۦۚ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمۡ
دَعۡوَةٗ مِّنَ ٱلۡأَرۡضِ إِذَآ أَنتُمۡ تَخۡرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُۥ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلۡأَرۡضِۖ كُلّٞ لَّهُۥ قَٰنِتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِي يَبۡدَؤُاْ ٱلۡخَلۡقَ
ثُمَّ يُعِيدُهُۥ وَهُوَ أَهۡوَنُ عَلَيۡهِۚ وَلَهُ ٱلۡمَثَلُ ٱلۡأَعۡلَىٰ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلۡأَرۡضِۚ وَهُوَ ٱلۡعَزِيزُ ٱلۡحَكِيمُ ﴿٢٧﴾

لەوەپێش فەرمانی بەئادەمیزاد کرد: کە تەسبیحو تەقدیسی خودا بکەن، هەموو خەوشو نەقصێکی لیّ دوور بخەنەوە، ئەوەشی راگەیاند: کە هەر ئەو شیاوی سوپاس بۆ کردنەو هەر ئەو دەتوانێ ژیان ببەخشێو ژیان وەربگرێتەوە، ئەمجار لێردا بەلگەی تاکو تەنهایی خودا دێنێتەوە، گەورەیىو شکۆمەندیو بەتوانایی خودا دەچەسپێنێ، بەلگە لەسەر هاتنی قیامەتو زیندو بوونەوە

دەهێنێتـەوە، سـەرەتا لەدروسـتکردنی ئـادەمیزاد لـەگڵ دەسـت پـێ دەکـاو ئـەمجار درێـژە پێدانـی رشتەی ئـادەمیزاد بـەهۆی زاوو زێـوە شـی دەکاتـەوە.

ئـەمجار بەدیـهینانی ئاسمانـــەکانو زەوی‌و دیمەنـــەکانی بوونـــەوەرو جـــوداوازی نێـوان دەنـگ‌و رەنگـی ئـادەمیزادو نووسـتن‌و ئـارام گرتنیـان بەشـــەوو کاسـبی کردنیـان بـەرۆژ رادەنوێنـێ‌و دەیانکاتـە بەڵگـەو نیشـانەی خـودای کاردروسـت‌و دانـاو زانـاو بـەتوانا، ئـەمجار بـڕێ لـەدیاردەکانی بوونـەوەر وەك هـەورە بروسـکەو بـارینی بـاران‌و روەك روان‌و زینـدو بوونـەوەی زەوی رادەنوێنـێ.

ئـەمجار گەرندنکـەچی ئاسمـان‌و زەوی بـۆ ویسـت‌و فـەرمانی خـودا دەچەسـپێنێ‌و زیندوبوونـــەوەو بەدەنگـــەوە هـــاتنی مردوەکـــان‌و رابوونیـــان لـــەگۆڕەکانیان بەفـەرمانی خـودا دەسـەلمێنێ، ئەمانـەش هـەموو لەروانگـەی کـەمالی قـودرەت‌و توانـاو دەسـەڵاتی رەهـای خـودای تـاك‌و تەنهایـە: کـە چـۆن سـەرەتا توانیویـەتی مـەخلوقات بـەدی بێنـێ، ئـاواش دەتوانـێ رۆژی قیامـەت زیندویـان بکاتـەوە. راپێچـی دەشـتی مەحشـەریان بکـا بـۆ حیسـاب‌و لێکۆڵینـەوە لەگـەڵیان!

دەفەرموێ: ﴿ومـــن آیاتـــه أن خلقکـــم مـــن تـــراب﴾ بڕێـك لـەو بەڵگانـەی گـەورەیی‌و بـەتوانایی خـودا دەسـەلمێنن، نیشـانەی کـەمالی قودرەتـی پـەروەردگارن لەبەدیـهێنان‌و دروسـتکردن‌و فـەوتاندندا: دروسـتکردنی ئـادەمیزادە لەسـەرەتاوە، بەدیهێنانیـەتی لەنـەبوەوە: ئـەوەتا لەسـەرتادا بـاوکی ئێـوە: کـە بابـە ئادەمـە خـودا لـەگڵ دروسـتی کـردوە، بناغـەی ئێـوە لەگڵـە. سـەرچاوەی بژێویشـی لەدانەوێڵـەو بـەروبوومی ئـاژەڵ‌و گۆشـتی ئـەو گیانلەبەرانـەی گۆشـتیان دەخـورێ دابینکـردوە، ئەمانـەش هـەموویان لـەگڵ پـەیدا دەبـن، ﴿ثم اذا أنتـــم بشـــر تنتشـــرون﴾ پـاش دروســتکردنی یەکــەمجارتان لــەرێی زاووزێــوە پــەرەتان ســەندو بەمەبەســتی

بەدەستهێنانی رزقو رۆژیو پێداویستی ژیانتان بەدونیادا بڵاوبوونەوە هەریەکەتان بەمەبەستێكو لەبەر هۆیەك لەشوێنێكدا جێ نشین بوونو سەرزەویتان کۆنترۆڵ کرد، شارو گوندو قەڵاو شوراتان تێدا دروستکردن، کشتوکاڵو بازرگانیو ئاژەڵداری و پیشەسازیتان تێدا ئەنجام دا وگەشتو گوزارو هاتووچۆتان تێدا دەست پێ کرد، هەریەکەتان بەعەقڵو زانیاریو بیرو بۆچونی تایبەتی خۆی کەوتە کارکردنو هەوڵدان بۆ ژیان. هەریەکەتان بەشێوەیەك ژیان دەگوزەرێنن؛ هەتانە هەژارو هەتانە دەوڵەمەند، هەتانە کامەرانو هەتانە بەدبەخت.

ئیمامی ئەحمەدو تیرمیذیو ئەبوداود لەئەبو موسای ئەلئەشعەرییەوە ریوایەت دەکەن دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (ان الله خلق آدم من قبضة قبضها من جميع الأرض، فجاء بنو أدم على قدر الأرض جاء منهم الأبيض والأحمر والأسود وبين ذلك والخبيث والطيب، والسهل والحزن وبين ذلك)

ئەمجار پەروەردگار باسی بناغەی خێزان دەکاو هۆکاری مانەوەی نژادی ئادەمیزاد دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿ومن آياته أن خلق لكم من أنفسكم أزواجاً لتسكنوا إليها، وجعل بينكم مودة ورحمة﴾ برێك لەو ئایەتانەی: کە نیشانەی کەمالی قودرەتی خوداو دیاردەی رەحمەتی بەرفراواننی، ئەوەیە: کە ئافرەتی لەرەگەزی خۆتان بۆ دروست کردون (ئافرەتی بۆ پیاو دروست کردوەو پیاوی بۆ ئافرەت دروست کردوە، هەردوکتان پێکەوە کۆمەڵ دروست دەکەن!) بۆیە سەرەتا لەرەگەزی پیاو ئافرەتی دروست کردوە بۆ ئەوەی ئێوەی پیاو وەگریان بنو خویان پێوە بگرنو ئولفەتیان لەنێواندا بەردەوام بێ، هەروەها خودا لەنێوان هەردو رەگەزدا خۆشەویستیو رەحمەتو سۆزی رەخساندوە، بۆ

ئـەوەی هـەردولا مـەيلی يـەكتر بكـەنو دڵيـان پێكـەوە دابمـەزرێو هـەردوو لايـان ئـەركی ژيـان هـەڵبگرنو كـاری سروشـتی خۆيـان ئـەنجام بـدەن، لەسـەر بناغـەی خۆشەويسـتی خـێزان پێكـەوە بنێـن، لەسـەر پتـەوترين ياسـاو بناغـە خـێزان دابمـەزرێنن، خۆشەويسـتیو دڵ ئـارامیو بتمانـە بەيـەك كـردن لـەنێوانيانـدا بگاتـە ئاسـتێكی بـەرزو بـەجوانترين شـێوە هـەڵسو كـەوت بكـەن.

﴿ان في ذلك لآيـات لقـوم يتفكـرون﴾ بێگومـان لـەو شـێوە دروستكردنەی ئێـوەدا: كـە سـەرەتا پـەروەردگار بابـە ئـادەمی ئێـوەی لەگـڵ دروسـت كـردوەو دوايـی دايـە حـەوای لەرەگـەزی ئـادەم بەديـهێناوەو ئـەمجار لەرەگـەزی خۆتـان هاوسـەری بـۆ بـەدی هێنـاونو خۆشەويسـتی وميـهرەبانیو دڵسـۆزی تايبـەتی لـەنێوان[د] خولقـاندون، ئالـەم جـۆرە كـارە نايابـە خـودا كـردەدا بەڵگـەو نيشـانەی جـۆراو جـۆر هـەن لەسـەر بـەتواناییو تەنـهايی خـودا بـۆ كەسـانێك ژيرانـە بير بكەنـەوە.

بـاوە ئـەدام لـەگڵ دروست كـراوە، نـەوەو زرپيتـی لەدڵۆپـە ئـاو (مـەنی) پـەيدا بـوون (تـۆم)يـش لـەخوێن پـەيدا دەبـێ. خوێنيـش لـەخۆراكو خۆراكيـش لـەخاك پـەيدا دەبـێ، سـەرەنجاميش دەبنـەوە خـاكو دواييـش لـەو خاكـە جـارێكی تـر دروسـتتان دەكاتـەوە.

پـەروەردگار پـەيوەنديی ژنو مێردايـەتی لـەنێوان رەگـەزی نـێرو مـێدا پتـەو كـردوە، حـەزو ئارەزۆكانيـانی يـەكديگير كـردونو سروشـتی پێكـەوە گونجـاندون بيروشـييان بەيـەك دێو بەيەكـەوە ئـارام دەگـرنو راحـەتی نەفسـیو جەسـتەيييان لەسـۆنگەی يـەكترەوە بـۆ دەسـتەبەر دەبـێ، چونكـە هـەموو كاتـێ نەفسـی ئـادەميزاد حـەزی لەشـتێكە لەگـەڵیدا بگونجـێو پێداويسـتيەكانی دابـين بكـا.

بەشێوەیەکی سروشتیش نێرو مێ حەزو ویستەکانی یەکتر دابین دەکەنو ئارامی بەیەکتر دەبەخشنو لەززەت لەیەکتر دەبیننو پێکەوە ژیانیان لەلا شیرین دەبێ!

ئەمجار پەروەردگار بەڵگەی تر رادەنوێنێ لەسەر هەبوونی خۆیو خودایەتیو تاکو تەنهاییو بەتواناییو بالاّ دەستی بەسەر بوونەوەردا، داناییو دەسترەنگینی لەبەدیهێنانی بوونەوەرو ئادەمیزاددا. دەفەرموێ: ﴿ومن آياته خلق السموات والأرض واختلاف ألسنتكم وألوانكم﴾ برێك لەو بەڵگانەی نیشانەی کەمالی قودرەتی پەروەردگارن، دروستکردنی ئاسمانەکانو بەرزکردنەوەو راگرتنیانە بەبێ کۆڵەکە. ئاسمانی دونیایی بەخۆرو مانگو ئەستێرە رازاندۆتەوە، زەوی بەدی هێناوە بەهەموو توێژو کاژێکیەوە: کە دەوڵەمەندە بەکانو مەعادینی جۆراو جۆر، کێوی تێدا چەسپاندون بۆ ئەوەی لەرزە نەکاو دانیشتوانی خۆی لەسەر بگرن.

بێگومان دروستکردنی ئاسمانەکانو زەوی، واتە: دروستکردنو بەدیهێنانی ئەم بوونەوەرە گەورەو فراوانە سەرسوڕهێنەرە: کە لەراستیدا ئێمەی ئادەمیزاد کەمتر لەکەمی لێ دەزانین، ئەو هەموو ئەفلاكو مەجەرِاتو ئەستێرەو شارە ئەستێرەو خۆرو مانگو گەلێ شتی تر: کە ئێمە وێڕای ئەوەی نەمان بینیوە ناتوانین بەخەیاڵیش تەصەوریان بکەینو چۆنیەتیەکەیان لەژێهنی خۆماندا رەنگرێژ بکەین، بوونەوەرێك: کە گۆی زەوی لەئاستیدا وەکوو گەردیلەیەك وایەو چ نموودێکی نیە. کەچی وێڕای گەورەییو بەرفراوانی ئەم بوونەوەرە، ئەو تەنظیمو تەنسیقە سەرسوڕهێنەرەلەنێوان ئەفلاكو مەداراتو قەبارەکانیدا هەیە، مەلایین ساڵە هەڵدەسوڕێ، ساتە وەختێك لەگەڕان نەکەوتووە، نێوانو

ئـەبعادیان گۆڕانکـاری بەسـەردا نـەهاتووە، ئـەم حەشـاماتە لەقـەبارەی زەبـەللاح‌و بچـوك بەبـەردەوامی لەهەڵسـوڕاندان‌و دێـن‌و دەچـن، بـەبێ ئـەوەی لێـك بخشـێن‌و دەعـم بکـەن، عـەطـەل‌و خەلـەلیان تێدا پـەیدا بێ، ئەمـە لـەڕووی قـەبارەو یاسـاوە، ئـەگینا لـەڕووی سروشـت‌و نـهێنی ناویـان، لـەڕووی دیـاردەو نیشـانەی جۆراو جۆریـان، لـەڕووی ئــەو یاسـاو قـانوون‌و ئــەو دەسـەڵاتەی رایگرتـوون‌و هـەڵیان دەسـوڕێنێ‌و درێـژە بـەکاری خۆیـان دەدەن، ئـەوە زۆر لــەوە گـەورەترە زانیـاری ئـادەمیزاد پـەی پێ بـەرێ‌و بزانـێ چیـەو چۆنـە، تـا ئێسـتا‌و لەمـەودواش ئـادەمیزاد کـەمێکی کـەم نـەبێ نـەیزانیوەو نایزانـێ، تەنانـەت ئـەم گـۆی زەوییــەی کـە لەسـەری دەژیـن تـا ئێسـتا زانیارییـەکی کـەمتر لەکـەمی لـێ دەزانـین.

ئەمــە ئاماژەیــەکی ســەرپێیی بــوو دەربــارەی ئایــاتی جـۆراو جــۆری بەدیـهێنانی ئاسمانـەکان‌و زەوی: کـە ئێمـە بــەخێرایی بەسـەریاندا تێدەپــەڕین‌و سـەرنجیان نادەینـێ‌و لێیــان ورد نابینــەوە، لـەکاتێکدا بـەوردی‌و درێـژی دەربــارەی کۆمپیوتـەرێك ئەنتـەرنێت سـەیارەیەك صـاروخێك... هتـد کـە ئـادەمیزاد دروسـتی کـردوە یــان بلێـین لێکـی داوە، دەدوێـین‌و بـە(مجلـدات) لەسـەریان نووسـراوە. هەرچـەندە ئـەو ئامێرانـە بـۆ ماوەیـەك ئیـش دەکـەن‌و پـاش ماوەیـەك لــەکار دەکـەون، بـەڵام ئەو کەونـە عەظیمــە، ئــەو هـەڵخولان‌و هاتووچۆیــەی بەردەوامــەو ماکینەکـەی نەسـواوەو تێـك نـەچووە. کـەچی وێـڕای ئــەم حەقیقەتــە هــەندێ سەرلــێ شـێواوو گومـڕا پێیــان وایــە ئــەو کەونــە بەرفراوانــە سەرسـوڕهێنەرە بەسـودفە هاتۆتــە وجـودو بەدیهێنــەری نیــە، راگــرو هەڵسـوڕێنەری نیــە، کەسـانێکیش هــەن گـوێ بـۆ ئــەم قسـە هــەڕەت‌و پەڕەتانـە دەگـرن‌و خۆشـیان بەرۆشـنبیر دەزانـن!!!

جـا ئەگـەر رۆشـنبیریی ئـاوا بـێ ئـەی دەبـێ ناڕۆشـنبیریی چۆن بـێ؟ جـا ئەگـەر ئایـاتی ئاسمانــەکانو زەوی عـەجایـەبو سەرسـوڕهێنەر بــێ، ئــەوە ئیختیــلافو جـوداوازی ئـادەمیزاد لــەزوبانو ڕەنگیـاندا ئایــەتێکی تـرەو نیشـانەی گـەورەییو تــاكو تەنــهایی خــودای پــەروەردگارەو حەتمــەن پەیوەندییــەکی بنەڕەتیشــی بەدروســتکردنی ئاسمانــەکانو زەویــەوە هەیــە. جوداوازیــی کــەشو هــەوای ئیقلیمــەکانو کیشــوەرەکانو گــەرمێنو کوێســتانو بەستەڵەكو گەرمەســێر کــە بــەهۆی سروشــتی فەلــەکی زەویــەوە پــەیدا دەبــنو کاریگەریــەکی بنــەڕەتی بـەجوداوازی زوبـانو ڕەنگـەوە هەیـە، هەرچـەندە هــەموویان لەبنــەماو پــەیدابووندا یەك تۆخمــنو لەیـەك بـاوكو دایـك کەوتوونـەوە.

زانایــانی ئــەمرۆ ئیختیلافــی ڕەنــگو ڕوخســارو جــوداوازی زوبــان دەبینــنو دەبیسـنو لـەم دیاردانـە وردنابنـەوە، ڕۆڵــی خــودای تێـدا بــەدی ناکـەن، نایکەنـە نیشــانەی تــاكو تەنــهایی خــوداو قودرەتــی ڕەهــای. وا دەبــێ لێکۆڵینەوەیــەکی زانســتیانە لەســەر ئیختیلافــی زوبــانو ڕەنگــەکان دەکــەن، بــەڵام نایــەن هەڵوێســتەیەك بکــەنو بــیر لەبەدیهێنــەرو نەخشەکێشــی ئــەم دیاردانــە بکەنــەوەو تــەمجیدی پــەروەردگار بکــەن، ئەمــەش بــەهۆی ئەوەوەیــە: کــە زوربــەی ئــادەمیزاد زانیــاری بنــەڕەتیو حــەقیقییان نیــەو سەرســەرەکی لێکۆڵینــەوەی دیاردەکــان دەکـەنو کاکڵـەو نــاوەڕۆك نـازانن وەکــوو لــەوەپێش قورئــان ئامــاژەی پــێ کــردو فەرمووی: ﴿یعلمون ظاهراً من الحیـــاة الدنیـــا﴾ لـەزانیاری پەیوەسـت بـەدونیاوە تـا ئەندازەیـەك پێشــکەوتن بەدەســت دێنــن، بــەڵام چ زانیارێکیــان دەربــارەی ژیــانی قیامەت نیــە.

﴿ان في ذلك لآيـــات للعـــالمين﴾ بێگومـان لـەوەی ئاماژەمـان پێکرددەربـارەی ئاسمانـەکانو زەویو جوداوازی زوبـانو رەنگـی ئادەمیزادەکـان، بەڵگـەو نیشـانەی جۆراو جۆر هـەن لەسـەر قودرەتـی بـێ سنووری خـودا بـۆ گـەلو نەتەوەیـەك خـاوەن بیرو فـام بـن، ژیـرو خـاوەن عـەقڵی رونـاك بـن، زانیـاری بەسـودو گەیەنـەر بەحـەقیان هـەبێ، رەهنوماییـیان بکـا بـۆ بیرکردنـەوە لەمـەخلووقاتو بگاتـە ئـەو قەناعەتـە: کـە ئـەم مەخلووقاتـە بەبێـهودە دروسـت نـەکراوەو حیکمـەتو بەرژەوەندییـەکی بـەرزو پیرۆز لەبەدیـهێنانیاندا هەیـە.

﴿ومن آياته منـــامكم بـــالليل والنـــهار وابتغـــاؤكم مـــن فضلـــه﴾ بەشێك لەنیشـانەی رەحمـەتی خـودا لەسـەر ئێـوەی ئـادەمیزاد ئەوەیـە مـاندو حەسـانەوەو نوسـتنی لەشـەودا بـۆ رەخسـاندون، هـەروەکوو لـەرۆژیشدا دەتوانـن بخـەون. کـاتی گونجـاوو سروشـتی بـۆ ئـارام گرتـن وحەسـانەوەو نووسـتن شـەوە. کـاتی گونجـاو وسروشـتیش بـۆ جـمو جـۆڵو هـەوڵدان بـۆ بەدەسـتهێنانی رزقو رۆژیو ژێـوار پـەیداکردن رۆژە، دابو نـەرێتی زوربـەی ئـادەمیزاد بـەو شـێوەیەبە بەشـەو پشـوو بـدەن بەجەستەیانو بـەرۆژ هـەوڵی بەدەستهێنانی پێداویسـتی ژیـان بـدەن. یـاخود لەشـەودا برێکـی بـۆ نووسـتنو برێکـی بـۆ کاسـبی کـردن بـێ، لـەرۆژیشدا برێکـی بـۆ هـەوڵو تێکۆشـانی ژیـان بـێو برێکـی بـۆ نوسـتنو حەسـانەوە بـێ. ﴿ان في ذلـــك لآيـــات لقـــوم يســـمعون﴾ بێگومـــان لـــەم گونجـانو پەیوەندییـــە سروشـــتیەی ئـــادەمیزادو گیانلەبـــەرانی تریـــش بـــەدیاردە کەونییەکانـــەوەو ئـــەم تەنســـیقە لـــەنێوانیاندا بەڵگـــەو نیشـــانەو پـــەندو ئامۆژگـــاری هـــەن بـــۆ گـــەلو نەتەوەیـــەك گوێچکـەی بیسـتنی ئامۆژگارییـان هـەبێ. بـــەفامو ژیرییـــەوە شـت ببیســـنو تـــێ بگـــەنو کـــاری پـــێ بکـــەن، گوێیـــان لەبەڵگـــەو ئایەتـــەکان بـــێو بیانهـــەژێنن،

پەروەردگار سروشتی ئادەمیزادی وا دارشتوە لەگەڵ بوونەوەردا بگونجێ، روناکی رۆژ گونجاوە بۆ هەوڵدانو تێکۆشان، تاریکی شەویش لەبارە بۆ پشوودانو نوستن.

﴿ومن آياته يريكم البرق خوفاً وطمعاً﴾ هەروەها برێك لە ئەو ئایەتانەی نیشانەی گەورەییو بەتوانایی خودان ئەوەیە: هەورەبروسکەتان نیشان دەدا، ترستان لێیەتی، بەتایبەتی ئەوانەتان: کە لەدەشتو سارادا دەبن، لەناوماڵو ئەشکەوتدا نابن. بەتەمای بارینی بارانن بۆ پێویستیاتی ژیانی خۆتانو ئاژەڵو کشتوکاڵتان، بۆ ئاودانی باخو باغاتتان، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وينزل من السماء ماءً، فيحيي به الأرض بعد موتها﴾(الروم:٢٤) زەوی وشكو برینگو سوتەمەڕۆ بەو بارانە زیندو دەبێتەوە درەختو روەکی وەخۆ دەکەونەوەو سەرلەنوێ زەنوێر دەبنەوە.

﴿ان في ذلك لآيات لقوم يعقلون﴾ بێگومان لەم دیاردە کەونیانەو لەباراندنی بارانو زیندوکردنەوەی زەوی وشكو سوتەمەڕۆ نیشانەو بەڵگەی جۆراو جۆر هەن لەسەر راستی هاتنی رۆژی قیامەتو زیندو بوونەوە، چونکە ئەو خودایەی دەتوانێ زەوی مردوو زیندو بکاتەوە دەتوانێ مرۆڤیش زیندوو بکاتەوە، بێگومان خودا بەسەر هەموو شتێکدا بەتوانایەو هیچی لێ یاخی نابێ.

﴿ومن آياته أن تقوم السماء والأرض بأمره﴾ برێکی تر لەو شتانەی نیشانەی هەبوونی خوداو قودرەتی خودان راوەستانی ئاسمان بەبێ کۆڵەکەو راوەستانی گۆی زەوی لەفەضادا بەبێ ئەوەی بەسەنگێکەوە هەڵواسرابێ، بەڵکوو راوەستانی ئاسمانو زەوی بەقودرەتی خودا راوەستاونو راگرتوونو هەڵیان

دەسـورێنیو بـەرێوەیان دەبـا. وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿**الله الـذي رفـع السـموات بغـير عمـد ترونـها**﴾(الرعـد:٢)، یـان دەفـەرموێ: ﴿**ويمسـك السـماء ان تقـع علـى الأرض الا بإذنـه**﴾(الحج:٦٥) یـان دەفـەرموێ: ﴿**ان الله يمسـك السـماء والأرض ان تـزولا**﴾(فـاطر:٤١).

بـەو شـێوە پـەروەردگار یاسـاو نیظـامی کـەونی راگرتـووە، هـەزاران سـاڵە بـەڵکوو بلـێ مـەلایین سـاڵە ئـەم چـەرخی گەردوونـە هەڵدەسـوڕێو ئـەم حەمکـە ئەسـتێرەو مـانگو خـۆرو شـارە ئەسـتێرەو مـەداراتو مەجەراتانـە لەگـەڕدانو دێـنو دەچـنو سـاتە وەختێـك عەطەلو خەلـەل روی تـێ نـەکردونو بـەردەوام دەبـن هەتا ئەجـەلی دیاریکراویـانو هـاتنی رۆژی قیامـەت ﴿**ثم اذا دعـاكم دعـوة مـن الأرض اذا أنتـم تخرجـون**﴾ پاشـان هـەرکاتێ بـانگبێژێ بـانگی لـێ کـردن بـۆ رابـونو کۆبوونـەوە لەسـارای مەحشـەردا ئـەو دەمـە بەپەلـە لـەگۆڕەکانتان راسـت دەبنـەوەو بـەرەو سـارای مەحشـەر رادەچـن، وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿**يـوم يخرجـون مـن الأجداث سـراعاً كأنـهم إلى نصـب يوفضـون**﴾(المعارج:٤٣) یـان دەفـەرموێ: ﴿**ان كـانت إلا صيحـة واحـدة فـإذا هـم جميـع لدينـا محضـرون**﴾(يـس:٥٢).

کـەوابوو ﴿**ولـه مـن في السـموات والأرض كـل لـه قـانتون**﴾ هـەرچی لەئاسمانـەکانو زەویدا هەیـە ملکایـەتیو بەدیـهێنانو هەڵسـوڕاندنو بەندایـەتی، هـەموو بـۆ خودایـەو هـەموویان گەردنکـەچی فـەرمانی پـەروەردگارن، هـەموو هـەڵسو کـەوتێکیان بەویسـتی خودایـە؛ مـردنو ژیانیـان، جـمو جـۆڵو نارامگرتنیـان، مـانو نـەمانیان پێیـان خـۆش بـێو پێیـان نـاخۆش بـێ هـەموو بەدەسـت خودایـەو گەردنکـەچی فـەرمانی ئـەون.

لەفەرمودەیەکی مەرفووعدا: کە ئەبو سەعید (الخدري) ریوایەتی کردوە دەفەرموێ: (کل قنوت في القرآن فهو الطاعة).

﴿وهو الذي يبدأ الخلق ثم يعيده وهو أهون عليه﴾ هەر پەروەردگارە سەرەتا مەخلوقاتی بەدی هێناوەو لەنەبوەوە هێناونیە وجوود، ئادەمیزاد وجوودی نەبوە خودا خەڵقی کردونو پاشان دەیانمرێنێو لەناویان دەبا، ئەمجار سەرلەنوێ زیندویان دەکاتەوە، ئیعادە کردنەوەیان لەبەدیهێنانی هەوەڵجار ئاسانترە، هەرچەندە بەنیسبەت خوداوە کاری ئاسانو کاری گران نین، هەموو شتێك لای خودا ئاسانەو ماندوبوونی تێدا نیە، وەلێ: ئەمە بەگوێرەی (تصور)ی ئادەمیزادە کە: ئیعادە کردنەوە لەبەدیهێنانی سەرەتا ئاسانترە، ئەگینا بۆ خودا دروستکردنو دروستکردنەوە چون یەکن.

بوخاری دەفەرموێ: (أبو اليمان) بۆی گێڕاینەوە فەرمووی: شوعەیب هەواڵی پێدایـن: کە (أبو الزناد) لە(الأعرج)ەوە لەئەبوهورەیرەوە رەزامەندی خودایان لێ بێ دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (يقول الله تعالى كذبني ابن آدم ولم يكن له ذلك، وشتمني ولم يكن له ذلك، فأمّا تكذيبه اياي فقوله: لن يعيدني كما بدأني، وليس أول الخلق بأهون عليّ من اعادته، وأمّا شتمه اياي فقوله: اتخذ الله ولدا، وأنا الأحد الصمد الذي لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا أحد)[١]

---

(١) ئەم فەرمودە تەنها بوخاری ئیخراجی کردوەو هەر ئەویش لەحەدیثی (عبد الرزاق) لەموعەممەرەوە لەهومامەوە لەئەبوهورەیرەوە ئیخراجی کردوە. ئیبنو کەثیر ج٣/١٤٣٤.

﴿وله المثل الأعلى في السموات والأرض، وهو العزيز الحكيم﴾ صیفەتی بەرزو پیرۆزو کەمالی موطلەق هەر بۆ خودایە؛ کە تاكو تەنهایی یە، بێ هاوەڵو بێ ئاتاجە، کەسی بێ کەسانە، هیچ خودا نین جگە لەئەو، هەرچی صیفاتی کەماڵو جەلالە هەیەتی، هەرچی صیفەتی عەیبو نوقصانە نیەتیو هیچ وەکوو ئەو ناچێو لەکەس ناچێ، خاوەن توانـاو بالادەستو هەڵسوڕێنەری بوونەوەرە، لەئاسمانەکانو زەوی‌دا هیچ شتێکی لێ یاخی نابێ، داناو دەستڕەنگینە لەکارەکانی‌دا، هەموو شتێکی بەدی هێناوەو رێکی خستووە، چۆنیەتیو ئەندازەی گرتووەو هیدایەتی داوە، هەموو کاروبارێکی بوونەوەرو؛ هەڵسوڕانو جمو جولی قەبارەکانی ناوبوونەوەر بەئادەمیزادو غەیری ئادەمیزادەوە، هەمووی بەویستو ئیرادەی پەروەردگارەو بەگوێرەی حیکمەتو نەخشەی خودایە، هەموو شتێك بەگیانلەبەرو بێ گیانەوە، بەوردو درشتی‌یەوە، هەر شتەو بەزمانی حاڵی خۆی دان دەنێ بەهەبوونی خودایەکی تاكو تەنهاو بەدیهێنەرو خاوەن دەسەڵاتو بالادەست بەسەر بوونەوەردا، هەموویان ئەوە دەچەسپێنن: کە خودا چی بوێ دەیکاو هەرچی نەیەوێ ببێ نابێ.

واقیعی ئادەمیزاد نیشانەی تاک و تەنهایی خودایە

ضَرَبَ لَكُم مَّثَلًا مِّنْ أَنفُسِكُمْ ۖ هَل لَّكُم مِّن مَّا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُم مِّن شُرَكَآءَ فِى مَا رَزَقْنَٰكُمْ فَأَنتُمْ فِيهِ سَوَآءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ

أَنفُسَكُمْۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْأَيَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾
بَلِ ٱتَّبَعَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَهْوَآءَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍۖ فَمَن يَهْدِي
مَنْ أَضَلَّ ٱللَّهُۖ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٢٩﴾

پاش ئەوەی قورئان ئەو جەولە کەونی‌یەی کردو سەرنجی ئادەمیزادی ڕاکێشا بۆ مێژووی کەوناڕای خۆی و بوونەوەر بردیەوە بۆ سەرەتای دروستبونو وەدیهاتن، ئەمجار خستیە حالەتی خەیاڵ پەروازیی بەناو بوونەوەری فراوانو دیاردەو ئەحواڵی هەندێ مەوجوداتی خستە بەر سەرنجو تێڕوانین، ئەمجار ئوسلووبەکە دەگۆڕێو بەشێوەیەکی تر دەیەوێ تاكو تەنهایی خودا بچەسپێنێ، چونکە بەشێك لەتایبەتمەنی ئوسلوبی قورئان ئەوەیە شتی نامادی بەشتی مەحسووسو هەست پێکراو نیشان دەداو پەندی واقیعی ئاراستە دەکا، بۆ ئەوەی شتی مەعنەوی لەژیهن نزیك بکاتەوە، ئادەمیزادەکان ئیقناع بکا.

لەم ئایەتانەی دوایی‌دا پەروەردگار پەندو مەثەلێك بۆ ئەوانە دەهێنێتەوە: کە هاوەڵی بۆ دادەنێنو عیبادەت بۆ خوداو غەیری خودا دەکەن، لەگەڵ ئەوەش‌دا بۆ خۆیان دان بەوەدا دەنێن: کە ئەو شتانەی ئەوان دەیانکەن بەهاوەڵی خودا بەندەی خودانو ملکی خودان، ئەوە بوو قوڕەیشییەکان بەتایبەتی لەکاتی حەجکردن‌دا دەیانگوت: (لبیك اللهم لبیك، لبیك لاشریك لك الا شریکاً هو لك تملکه وما ملك).

دەفەرموێ: ﴿ضرب لكم مثلا من أنفسكم﴾ پەروەردگار پەندو مەتەڵێکتان بۆ دەهێنێتەوە، خۆتان جوان دەیبینن‌و تێی دەگەن، چونکە لەواقیعی حاڵی خۆتاندا هەیەو لەناو خۆتاندا هەڵقولاوەو لەهەست‌و شعورتاندا رەنگی داوەتەوە، لێتان نزیکەو بەعەمەلی مومارەسەی دەکەن. پەندو مەتەڵەکەش بریتی‌یە لەئەوە: ﴿هل لكم مما ملكت أيمانكم من شركاء فيما رزقناكم، فأنتم فيه سواء تخافونهم كخيفتكم أنفسكم؟﴾ ئایا ئێوە رازی دەبن: ئەی قورەیشییە موشریکەکان: کە هاوبەشتان هەبێ لەماڵ‌و سامان‌دا، ئەو هاوبەشانەشتان بەندەکانتان بن‌و هاوشانتان بن لەتەصەروفکردن لەماڵ‌و سامانەکەتاندا؟ ئایا رازی دەبن ئێوەو کۆیلەکانتان یەکسان بن‌و ترسی ئەوەتان هەبێ: کە ببنە برابەشتان، دیارە ئێوە بەوە رازی نین، بۆ خۆتان ئەوە بەرەوا نازانن، ئەدی چۆن هاوەڵ بۆ خودا بریار دەدەن‌و هەندێ لەمەخلووقاتی خۆی دەکەنە هاوشان‌و هاوبەشی؟ چۆن رێگا بەخۆتان دەدەن کە بەندەی خودا بکەنە هاوشانی خودا؟! مەبەست ئەوەیە، هەریەکێ لەئێوە پێی ناخۆشە: کە کۆیلەکەی ببێتە هاوبەش‌و هاوشانی، ئەدی چۆن هاوەڵ بۆ خودا لەمەخلووقاتی خۆی دادەنێن! ئەمە جێگای سەرسوڕمانە بەندەو مەخلووقاتی خودا دەکەنە هاوەڵی خودا، کەچی نارازین کۆیلەکانی خۆیان ببنە هاوشانی خۆیان!!.

ئەمە وەکوو ئەوە وایە: کە لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿ويجعلون لله ما يكرهون﴾(النحل:٦٢) کافرەکان بۆ خۆیان پێیان ناخۆش بوو کچیان ببێ، هەر کاتێ یەکێکیان پێی بگوترایە: کچتان بوو خێزانت زارۆکی مێینەی بەوەلەد هێناوە، کابرا رەنگی رەش هەڵدەگەڕاو دڵی پڕ دەبوو لەغەم‌و خەفەت‌و لەشەرمان خۆی لەخەڵکی دەشاردەوە، پێی ناخۆش بوو خەڵکی بیبینن، لەبەر ئەو مەنتوکییەی بەسەرشانی‌دا هاتووە، کەچی لەگەڵ ئەم حاڵەیاندا دەیانگوت

خـواد كچـی هـەن، فريشـتە: كـە هـەموويان بەسروشـت بـەندەی ملكـەچی خـودان، بەكچی خودايان دادەنان، شتێك كـە بـۆ خۆيـان پـێی نـارازی بـوون بـۆ خودايـان بڕيـار دەدا!!

﴿كذلــك نفصــل الآيــات لقــوم يعقلــون﴾ بـەم شـێوە رونو ئاشـكرايە بەڵگەكان شـی دەكەينـەوە، بـەم جـۆرە دەليلـە بەهێزانـە ناحـەزان بـۆڕ دەدەيـنو ئايەتـەكان رون دەكەينـەوە بـۆ گـەلو نەتەوەيـەك عـەقڵی خۆيـان بخەنـە كـارو بـير لـەو دەليلـە مـەنگيقیو بيـانوو بڕانـە بكەنـەوە.

﴿بل اتبع الذين ظلمــوا أهواءهــم بغــير علــم﴾ بـەڵكوو ئـەو موشـريكانەی ستەميان لـەخۆيان كـردوە، بـەوە: كـە شـوێن هـەواو هەوەسـی نەفامانـەی خۆيـان كـەوتوون، كوێرانـە بـير دەكەنـەوە، عـەقڵو هۆشـی خۆيـان ناخەنـە گـەڕ بـەبێ دەليلـی عـەقڵیو نـەقڵی بتو صەنـەم دەپەرستن هيدايـەتو زانيـاریو بـەصيرەتيان نيە، جا كە حاڵ وابێ ﴿فمن يــــهدي مــن أضــل الله؟﴾ كـێ هيدايـەتی كەسانێك دەدا: كـە خـودا گومـڕای كـردون؟ كـەس نيـە هيدايـەتيان بـداو بيانگەيـەنێ بەحـەقو راسـتی، دوای ئـەوەی بەويسـتی خۆيـان رێبـازی كوفريـان هـەڵبژاردوەو ئامادەباشـی ئيمانـهێنانيان تێـدا نيـەو هاوەڵدانـان بـۆ خـوداو بتپەرسـتی بووەتـە خـوو بەسـروشـت حـەزيان لەبتپەرستیيە! ﴿ومــا لهــم مــن نــاصرين﴾ نيـە بـۆ ئـەوان كەسـێك يارمـەتيدەرو رزگاركـەريان بـێ لەعـەزابی خـودا، كـە عـەزابی خـودا دەوری دانو تێكيـەوە پێچـان كـەس نيـە جگـە لـەخودا بتوانـێ فريايـان بكـەوێ، خـوداش بەهانايانـەوە نايـە چونكـە ئەوانـە موشـريكنو خـودا لـەتاوانی شـرك خۆش نابـێ!

خودا فەرمان بەئادەمیزاد دەکا بەشوێنکەوتنی ئایینی ئیسلام کە ئایینێکی سروشتی‌یە بانگەوازی دەکا بۆ یەکتاپەرستی

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ
حَنِيفًاۚ فِطْرَتَ ٱللَّهِ ٱلَّتِي فَطَرَ ٱلنَّاسَ عَلَيْهَاۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ
ٱللَّهِۚ ذَٰلِكَ ٱلدِّينُ ٱلْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ ٱلنَّاسِ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ ۞ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ وَٱتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ
وَلَا تَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٣١﴾ مِنَ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟
دِينَهُمْ وَكَانُوا۟ شِيَعًاۖ كُلُّ حِزْبٍۭ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٢﴾

دوای رانواندنی بەڵگەو دەلیلی تاكو تەنهایی خودا، بەیانکردنی تواناو دەسەڵاتی خودا بەسەر هەموو شتێکدا، دوای دڵنەوایی کردنی پێغەمبەر ﷺ و دامەزراندنی لەسەر بیرو باوەڕی خۆیو هەڵنانی بۆ شانازیکردنی بەبانگەوازی‌یەکەی خۆیەوەو گرنگی نەدان بەهەڵوێستی موشریکەکان، ئەمجار فەرمانی پێ دەکا بەبەردەوامبوونو سوور بوون لەسەر هەڵوێستی خۆیو دڵسۆزیو ئیخلاص، لەبەندایەتی کردن بۆ خودادا، چونکە خودا پەرستی‌و

یەکتاپەرستی فیطرەتێکە لەسەرەتادا خودا ئاوێتەی نەفسو پێکهاتەی ئادەمیزادی کردوە، هەموو ئادەمیزادێك کە لەدایك دەبێ بەسروشت خوداپەرستە، باوكو دایكو دەوروبەر لەو سروشتە پاکە لای دەدەن.

دەفەرموێ: ﴿فأقم وجهك للدين حنيفاً﴾ ئەی موحەممەد! چونکە لەروانگەی ئەو بەڵگانەی پێشەوە ئایینی راستو حەقت بۆ دەرکەوت، زانیت بتپەرستیو هاوەڵدانان بۆ خودا چەند زیانبەخشو چەوتو بەتاڵە، کەوابێ شوێن ئەو ئایینە حەقە بکەوە: کە خودا بۆی ناردوییو ئەرکی گەیاندنو بڵاوکردنەوەی خستۆتە سەرشانت، ئایینی سروشتیو گونجاوە بۆ ئادەمیزاد، ئەو ئایینەیە ئیبراهیم بانگەوازی بۆ کردوەو پەیڕەوی کردوە. ئەو ئایینەیە خودا هیدایەتی داوی بۆ پابەندبوون پێیەوە، ﴿فطرة الله التي فطر الناس عليها﴾ ئایینی سروشتی پاكو خاوێنەو خودا ئاوێتەی پێکهاتەی ئادەمیزادی کردوە، هەموو ئادەمیزادێك لەسروشتیدا خوداناسیو یەکتاپەرستی هەیە، لەناخەوە دەزانێ جگە لەخودای بەدیهێنەر خودای تر نین. رو لەهەموو ئاینێکی بەتاڵ وەرگێڕەو پابەندی ئایینی پاکی ئیسلام بە.

ئەمە فەرمانە بەپێغەمبەرو فەرمانیشە بەئۆمەتەکەی کە لەسەر ئەو ئاینە سروشتی یە بەردەوام بنو لێی لانەدەن، وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژە بەوە دەکاو دەفەرموێ: ﴿وأشهدهم على انفسهم: الست بربكم قالوا بلى﴾(الأعراف:١٧٢).

ئیمامی ئەحمەد فەرموودەیەکی قودسی ریوایەت کردوە کە دەفەرموێ: (اني خلقت عبادي حنفاء فاجتالتهم الشياطين عن دينهم) ئەمن لەسەرەتادا بەندەکانی خۆم بەخوداپەرست خوڵقاندونو دوایی شەیتانەکان لەو رێگە حەقە لایانداون.

بوخاریو موسلیم فەرموودەیەکیان ریوایەت کردوە دەفەرموێ: (**كل مولود يولد على الفطرة فأبواه يهودانه أو ينصرانه، أو يمجسانه...**).

ئایەتو حەدیثەکان بەڵگەن لەسەر پاکی بناغەی سروشتی ئادەمیزادو ئاماژەیە بەوە: کە خودا بەندەکانی خۆی بۆیە دروستکردون بیناسنو بیپەرستنو بەندایەتی دڵسۆزانەی بۆ بکەن، سروشتیان لەسەر خوداناسی دروستکراوەو ئایینی ئیسلامی پیرۆز لەفیطرەتیاندا هەیە، هەموو پێغەمبەرێکیش بانگەوازی بۆ ئەم ئایینە پیرۆزە کردوەو، بەڵام دوایی هەنێ بیرو باوەڕی فاسید تێکەڵاو بەئایینی خوداپەسند بوەو ئایینەکان شێواونو جولەکایەتیو مەسیحیەتیو ئاگرپەرستیو صابیئەیەتی پەیدا بووە، بتپەرستیو مادەپەرستی تەشەنەی کردوە، ئایینی زۆرو جۆراو جۆر بەناو ئادەمیزاددا بڵاوبوونەوە، تەنانەت جولەکەو مەسیحیەکان بوونە حەفتاو ئەوەندە تاقمو گرۆ.

کە دەفەرموێ: ﴿**فطرة الله**﴾ (فطرة) مەفعوول بیهی‌یە بۆ فیعلێکی مەزندەکراو کە (الزموا)وە. واتە: پابەندی ئایینی حەقو راست بن.

پەیڕەوی ئەو ئایینە بکەن: کە خودا ئێوەی لەسەر دروست کردوە، لەسروشتتاندا هەیە، لەگەڵ سورشتتاندا گونجاوە. ﴿**لاتبديل لخلق الله**﴾ نابیو ناگونجێ بۆ کەس واز لەئەو ئایینە سروشتی‌یە بهێنێو بیروباوەڕی تر پەیڕەو بکا، رستەکە کەلامێکی خەبەری‌یەو بەمانا نەهیە، واتە: خودا فەرمان بەئادەمیزاد دەکا: کە ئەو ئایینە سروشتی‌یە (کە ئیسلامە) نەیگۆڕنو نەچنە سەر بیروباوەڕی شیرکو ئیلحاد، فەرمانیان پێ دەکا: کە بۆ خۆیان پابەندی ئایینی ئیسلام بنو هەوڵ بدەن کەسانی دیکەش بەو ئایینەوە پابەندبن، چونکە لەناخو سروشتیاندا هەیەو لەئەصڵی تەکویندا ئاوێتەی وجودیان بووە.

﴿ذلك الدين القيم﴾ ئەو ئاینەی فەرمانتان پێ کراوە: کە پەیڕەوی بکەنو پابەندی بن، ئەوە ئایینی راستو دروستەو خوارو خێچی تێدا نیە ﴿ولكن أكثر الناس لايعلمون﴾ وەلێ زوربەی ئادەمیزادان ئەوە نازاننو لێی بێ ئاگان، چونکە عەقڵو هۆشی خۆیان ناخەنە کار، هەوڵ نادەن زانیاری راستو دروست فێر بن، خۆ ئەگەر بەوردی بیریان بکردایەوە، زانیاری صەحیح فێر بونایە، دەوروبەرو هەواو ئارەزۆکاریان تێ نەکردنایە، هەرگیز لەو ئایینە سروشتی‌یە لایان نەدەداو رێبازی گومڕاییان نەدەگرتەبەر، ئەو حەقیقەتە نازانن بۆیە شوێن هەواو هەوەسی خۆیان دەکەونو لەرێگای راست لادەدەن.

﴿منيبين اليه واتقوه﴾ شوێن ئایینی خوداپەسند بکەونو روی تێ بکەنو بگەڕێنەوە بۆ سەری، بەباشیو دڵسۆزی لێ ببڕێن بۆ خوداپەرستی، لەئایین دامەبڕێنو کەمتەرخەمی مەکەن لەطاعەتو خوداپەرستی‌دا، هەمیشە لەخودا بترسنو ﴿وأقيموا الصلاة﴾ بەردەوام بن لەسەر ئەنجامدانی نوێژەکانتان بەتەواویو بێ کەمو کوڕی روکنو مەرجەکانیان جێ بەجێ بکەن، خوشوعو خوضوعی تەواوتان هەبێ. ﴿ولا تكونوا من المشركين﴾ دوای ئیمانهێنانو بڕوا بەخودا نەچن هاوەڵی بۆ دابنێن، کەس مەکەن بەخودا، جگە لەخودا کەس بەشیاوی پەرستش بۆ کردن مەزانن، بەتاعەتو خوداپەرستی‌یەکەتان مەبەستتان خودا بێ، یەکتاپەرست بنو بەدڵسۆزی بەندایەتی بۆ بکەن وا طاعەت بۆ خودا بکەن وا بزانن خودا دەبینن، خۆ ئەگەر ئێوە خودا نەبینن خودا ئێوە دەبینێ، لەهەموو شتێکدا پشت بەخودا ببەستن، هەموو شتێك بۆ لای خودا بگێڕنەوە، بەنهێنیو ئاشکرا خوداتان لەیادبێ، بەویژدانی زیندووەوە موراقەبەی خودا بکەن، لەهەموو جمو جوڵێکتاندا خودا لەبیر مەکەن.

ئـەمجار پـەروەردگار وەصفـی موشـریکەکان دەکـا بـەوە: کـە تەفرەقـەو دووبەرەکی لەناو کۆمەڵگادا دەنێنەوە دەفەرموێ: ﴿ومـن الذیـن فرقـوا دینـهم وکـانوا شـیعاً﴾ لـەو موشـریکانەی: کـە ئـایینی خۆیـان پەرتـەوازە کـردوە، ئیختیـلافو دووبـەرەکییان هەیە لـەو شتەی عیبـادەتی بـۆ دەکـەن، هـەر کەسـە بـەگوێرەی هـەواو هەوەسی خـۆی شـتێك دەپەرسـتێو ئـایینی سروشـتی دەگـۆڕن، بیرو باوەڕەکـان تێکـەڵاو دەکـەن بـڕوا بەهـەندێ لایـەنی ئـایینی حـەق دەکـەنو هـەندێ لایـەنی پاشـگوێ دەخـەن، ڕەتـی دەکەنـەوە، بوونـە چـەند تـاقمو گـرۆو پـێڕو حـیزبی وەکـوو جولەکـەو مەسیحیو ئـاگر پەرسـتو بتپەرستو بـاقی خـاوەن بـیرو باوەڕە بەتاڵو پوچەکان ﴿کل حـزب بمـا لدیـهم فرحـون﴾ هـەموو تـاقمو پـێرو حـیزبێك کەیفخۆشـن بـە بیروباوەڕیـانو پێیـان وایـە هـەر ئـەوان لەسـەر حـەقن بەرامبەرەکـەیان ناحەقـە! لـەکاتێك[1] بـۆ خۆیـان لەسـەر بـەتاڵن ئـایینی ناحـەقی خۆیـان بەرامبـەریی دەکـەن لەگـەڵ ئـەو ئایینـە حەقـەی کـە خـودا ئاوێتـەی سروشـتی ئادەمیزادی کـردوە، بـۆ بـەندەکانی خـۆی هـەڵبژاردوە.

ئایەتەکـە ئـەو تـاقمو گرۆیانـەش دەگرێتـەوە: کـە خۆیـان بەموسـوڵمان لەقەڵـەم دەدەنو لـەناو خۆیـان دا بوونـە چـەند فیرقـەو تـاقمو گـرۆی جیـا: کـە لەکتێبـەکانی تایبـەت بەمیلـەلو نیحـەلدا ئامـاژەیـان پـێ کـراوە، هـەموو ئـەو تـاقمو پێڕانـە گومـڕاو سەرلـێ شـێواون جگـە لەکۆمـەڵێك: کـە ئـەهلی سـوننەو جەماعـەتن؛ ئەوانـەی پابـەندن بـەقورئانو فـەرموودەی پێغەمبـەرەوەو شـوێن هـەنگاوی هـاوەڵانی پێغەمبـەرو چینـی دوا ئـەوان دەکـەون، هـەموو بـیرو بـاوەڕو کـارو کردەوەیـەکیان قورئانیـیەو بەتـەرازوی ئیسـلام دەیکێشـنو بـەو مەنهـەجو یاسـایە کـار دەکـەن: کـە شـەریعەتی ئیسـلامە، خۆیـان لەهـەموو جـۆرە شـیرکێك دوور دەخەنـەوە. هـەر شـتێك بۆنـی شـیرکی لـێ بـێ ئـەوان لێـی دوور دەکەونـەوە.

هەڵبەتە شیرك فرە لایەنو جۆراو جۆرە، هەیە جندۆکە پەرستە، هەیە فریشتە دەپەرستێ، هەیە بنەماڵەو باوكو باپیرانی دەپەرستێ، هەیە پاشاو فرمانڕەوا دەپەرستێ، هەیە شێخو قسنو گۆڕپەرستە، هەیە دارو بەرد دەکاتە خودای خۆی بەهاوەڵی خودای دەزانێ، هەیە ئەستێرە پەرستو خۆر پەرستە، هەیە شەو پەرستە، هەیە دابو نەرێت دەپەرستێ، هەیە پارە پەرستە هەیە.. هەیە.. هتد.

هەریەکێ لەم شت پەرستانە خۆی بەراست دەزانێو پێی وایە لەسەر حەقە، کەیفخۆشە بەبیرو بۆچونی خۆیو خەڵکی تر بەهەڵە دەزانێ. لەکاتێکدا حەق یەکەو نابێ بەدوو، لەناو ئەو هەموو ئایینو بیرو باوەڕانە تەنها یەك گروپ لەسەر حەقن ئەویش ئەوانەن قورئان مەنهەجیانە!

ڕارایی هەندێ کەس و بەردەوام نەبوونیان لەسەر ئایینی حەق

وَإِذَا مَسَّ ٱلنَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا۟ رَبَّهُم مُّنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَآ أَذَاقَهُم
مِّنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِّنْهُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوا۟ بِمَآ
ءَاتَيْنَٰهُمْ فَتَمَتَّعُوا۟ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ أَنزَلْنَا عَلَيْهِمْ
سُلْطَٰنًا فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِمَا كَانُوا۟ بِهِۦ يُشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِذَآ أَذَقْنَا

ٱلنَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُواْ بِهَا ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةُۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ
إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَبْسُطُ ٱلرِّزْقَ لِمَن يَشَآءُ
وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّ فِى ذَٰلِكَ لَءَايَٰتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾

لەوەپێش پەندو مەشەلی هێنانەوە لەسەر تاكو تەنهایی خودا، بەڵگەو نیشانەی جۆراو جۆری بۆ ئەو مەبەستە ئاراستە كردن. ئەمجار لێرەدا ماڵو وەزعی دوو كۆمەڵ لەئادەمیزادان دەستنیشان دەكا، تاقمێكیان بریتین لەهەندێ موشریك كە كاتی تەنگانە هاوار لەخودا دەكەنو كاتی ئاسایی بتپەرستن. تاقمێكیشیان برێ كافرو موشریكن خوداپەرستییان بۆ دونیایە، ئەگەر وێڕای خوداپەرستییەكەیان دونیایان بۆخۆش بوو بەمرازی خۆیان گەیشتن ئەوە بەردەوام دەبن، خۆ ئەگەر وا نەبوو واز لەئایین دێنن.

دەفەرموێ: ﴿واذا مس الناس ضرٌّ دعوا ربهم منيبين اليه﴾ كەسانێك هەن ئەگەر تووشی تەنگانەو ناخۆشی بوون، دەردو بەڵاو نەخۆشی روی تێ كردن، گرانیو وشكە ساڵیو بێ ئاوییان توش هات، لەناو دەریا یان لە وشكانیو هەوادا خەتەری مەرگ لێیان نزیك بوەوە، دەگەڕێنەوە بۆ لای خوداو هانای بۆ دەبەنو لێی دەپاڕێنەوە بەتەنهاخودا دەناسنو خودا درۆزنەكانی خۆیان لەبیر دەچێتەوە. ﴿ثم اذا أذاقهم منه رحمة، اذا فريق منهم بربهم يشركون﴾ پاشان كەخودا بەڵاو نەخۆشی لەسەر لابردن، نازو نیعمەتی ئاسایشو هەرزانی بەسەردا رشتو كەوتنە فەرەحییەوە، لەجیاتی ئەوەی بەردەوام بن لەسەر، خوداپەرستیو شوكرانە ژمێری خودا بكەن، بەشێوەیەكی چاوەڕوان نەكراو

کۆمـەڵێکیان لـەحاڵو وەزعـی ئاسـاییاندا هـاوەڵ بـۆ خـودا دادەنێـنو دەسـت دەکـەن بەبتپەرسـتی. ئەوانـە هەلپەرسـتو دونیاویسـتن، کـاتی تەنگانـە خوداپەرستو کـاتی فـەرەحی بتپەرستن، سپڵەو پـێ نـەزانن.

﴿لیکفروا بمـا آتینـاهم﴾ تـا لـەئاکامدا کوفرانـی نیعمەتـەکانی خـودا بکـەن، سـەرەنجام ئینکـاری فـەضلو ئیحسـانی بکـەن، (لام)ی (لیکفـروا) (لام)ی عاقیبـەتی پـێ دەگوتـرێ (لام)ی تـەعلیل نیـە.

هـەندێ لـەزانایان پێیـان وایـە: (لام)ەکـە (لام)ی ئـەمرە فیعلەکـە فیعلـی ئـەمرە، هەڕەشـە دەگەیـەنێ، وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿فمـن شـاء فلیؤمـن ومـن شـاء فلیکفر﴾(الکهف:٢٩) واتـە: ئـەوە رێگـای راسـتو ناڕاسـتمان بـۆ رون کردونـەوە، حـەقو بـەتاڵ دیـاری کـراوە، ئـەمجار کەسـێك دەیـەوێ بـا ئیمـان بێنـێو کەسێکیش نایـەوێ ئیمـان بـهێنێ بـا کـافر بـێ. پاداشـی ئیمـان بەهەشـتەو سزای کوفـر دۆزەخـە.

بەکورتی:

رستەکە فیعلـی ئـەمرەو هەڕەشـە دەگەیـەنێ، وەکـوو چۆن رسـتەکەی دواییـش ئـەمرەو هەڕەشـە دەگەیـەنێ دەفـەرموێ: ﴿فتمتعـوا فسـوف تعلمـون﴾ ئـەی موشـریکەکان: لـەززەتو خۆشـی جیـهان بچێـژن، بەویسـتی خۆتـان رابوێـرن، لایـەنی قیامـەت پاشـگوێ بخـەن، لـەوە بـەولاوە بۆتـان دەردەکـەوێ سزاو تۆڵـەی مـن لەسـەر کوفرەکـەتان چـەند بەئێشـەو چـەند سـامناکە

بـەڵێ هەڕەشـەیەکی سـامناكو داچڵەکێنـەرە، ئـادەمیزاد ئەگـەر فرمانڕەوایـەك هەڕەشـەی لـێ بکـا، تەنانـەت ئەگـەر چەتـەو یـاخیبوێك هەڕەشـەی

لێ بکا، ترسی لێ دەنیشێو خۆپارێزی دەکا. دەی دەبێ چۆن لەم جۆرە هەڕەشانە نەترسێ: کە لەخاوەنی بوونەوەرەوە ئاڕاستەی کراون، لەخودای باڵادەستەوە تەوجیهی کافرو موشریکەکان کراون!

هەندێ لەزانایان فەرموویانە: سوێند بەخودا ئەگەر حەرەسی کۆڵانێك هەڕەشەم لێ بکا ترسم لێ پەیدا دەبێ، ئەی دەبێ چۆن ترسم لێ پەیدا نەبێ: کە هەڕەشەکە لەخودایەکەوە ئاڕاستە کراوە: کە هەموو بوونەوەری بە (کن فیکون) بەدیهێناوە؟!

ئەمجار دوای ئەم هەڕەشەو ترساندنە ئوسلوبەکە دەگۆڕێو بەشێوەی ئینکارو ئامێز پرسیاری بەڵگەیەك دەکا پشتگیرییان بکا لەسەر کوفرو بتپەرستی‌یەکەیان، دەفەرموێ: ﴿أم أنزلنا عليهم سلطاناً فهو يتكلم بما كانوا به يشركون﴾ ئایا ئێمە نازڵمان کردوە بۆ سەریان بەڵگەو دەلیلێك، نامەو نوسراوێك، ئەوە بسەلمێنێ: کە ئەوان دەیلێن؟ ئایا هیچی وامان نازڵ کردوە پشتگیرییان بکا لەسەر بیرو بۆچونەکەیان، لەسەر هاوەڵدانیان بۆ خودا؟ نەخەیر ئێمە شتی وامان نازڵ نەکردوە، پێغەمبەریشمان بەو پەیامە نەناردوە، بەڵکوو ئەوە شتێکە بۆ خۆیان دایانهێناوەو بۆ خۆیان هەڵی دەبەستن.

لەکاتێکدا نابێو رەوا نیە بۆ هیچ کەس: کە دەربارەی عەقیدەو باوەڕ لەغەیری خودا شت وەربگرێ، دەی ئێمە هیچ شتێکمان لەم بارەوە بۆ نەناردون، بەڵکوو بەپێچەوانەوە ئێمە پێغەمبەرمان بۆ ناردون نامەمان بۆ رەوانەکردون فەرمانیان پێ کردون: کە یەکتاپەرست بنو بەدڵسۆزی خودا پەرستی بکەن.

ئەمجار جۆرێکی تر لەشیرك رون دەکاتەوە، ئەویش حاڵو وەزعی کەسانێکە خوداپەرستی دەکەن لەبەر خاتری دونیا، ئەگەر خۆشی جیهانی بۆ دەستبەر بوو ئەوە رازی دەبێ، ئەگەر مرازەکانی نەهاتنە دی ناهومێد دەبێ، ناهومێد بوونیش جۆرێکە لەشیرك. دەفەرموێ: ﴿واذا أذقنا الناس رحمة فرحوا بها﴾ هەر کاتێ نازو نیعمەتی خۆمان بەخشی بەبڕێ ئادەمیزاد، پێی دڵخۆش دەبن‌و شانازی بەسەر کەسانی دیکەدا دەکەن. وەکوو لەئایەتێکی تردا لەسەر زوبانی ئەو جۆرە کەسانە دەفەرموێ: ﴿ذهب السيئات عني، انه لفرح فخور﴾(هود:١٠) ئەوانە هێڵێکی راستیان نیە بەسەریدا بڕۆن، تەرازویەکی ورد خوێنیان نیە شتەکانی پێ کێشانە بکەن، بۆیە خۆ بۆ گۆڕانکاریەکانی ژیانی راناگرن، بەنازو نیعمەت دڵ خۆش‌و تەڕدەماخ دەبن‌و وێڕای دڵ خۆشییەکەیان شانازی دەکەن‌و لەخۆیان بایی دەبن. بیر لەوە ناکەنەوە کێ ئەم نازو نیعمەتانەی بەخشیون، حیکمەتی ئەو نیعمەتانە چین‌و پێویستە لەپاساویاندا چی بکەن. غەرقی نیعمەتەکان دەبن‌و سوپاسی بەخشندە ناکەن ئەوەیان بیر نایەتەوە: کە ئەو نیعمەتانە تاقیکردنەوەو ئیختیبارن! ﴿وان تصبهم سيئة بما قدمت أيديهم اذا هم يقنطون﴾ جا ئەگەر ویستی خودا وا بوو بەهۆی خراپەکاری خۆیان تووشی بەڵاو ناخۆشی‌یەك بن‌و کارەساتێکیان بەسەردا هات‌و دەردو بەڵا یەخەی گرتن ئیتر لەرەحمەتی خودا نائومێد دەبن دەکەونە گازندە کردن‌و گلەیی کردن! ئەمە داب‌و نەریتی ئەو دڵو دەروونانەیە لەخودا دادەبڕێن‌و ئاگایان لەسونەنی خودا نیە لەبوونەوەردا!

ئەمجار بەشوێن ئەوەدا پرسیارێکی تری ئینکار ئامێز ئاراستە دەکاو عەجائیبی وەزعیان رادەگەیەنێ، کورتبینی‌و نابینایی چاوی دڵیان دەستنیشان دەکاو دەفەرموێ: ﴿أولم يروا أن الله يبسط الرزق لمن يشاء ويقدر﴾ بۆچی

نــازانن‌و نــابينن: کــە خــودا رزق‌و ڕۆژی فــراوان دەکــا بــۆ کەســانێك بيــەوێ ساماندارييان بکـا، لەهـەمان کـاتدا بـۆ هـەندێکی تــر رزق‌و ڕۆژی کــەم دەکاتــەوە، خۆشــی‌و ناخۆشی، دەوڵەمــەندیی‌و هــەژاریی پابــەندی ياســاو قــانوونێکی خودايــی بــەردەوام‌و ثابيتــە، پابــەندی مەشــيئەت‌و ويســتی خودايــە، هــەر خودايــە نــازو نيعمــەت دەبەخشــێ، هـــەر ئەويشـــە بەبـــەڵاو ناخۆشـــی بـــەتاقييان دەکاتـــەوە! بــەگوێرەی حيکمــەت‌و دانــايی خــۆی، بەويســـت‌و ئــيرادەی خــۆی هــەندێ کــەس دەوڵەمــەند دەکـا، هـەندێ کـەس هـەژار دەکـا، ئـەمڕۆ ئــەم تاقمـە دەخاتـە ژيــانی خۆشــەوەو بــەيانی دەياتخاتــە تەنگانــەوناخۆشــی‌يەوە. يــان بەپێچەوانــەوە.. کــەوابێ لــەکاتی خۆشــی‌و فــەرەحی‌دا پێويســـت ناکــا تــەڕدەماخی روبکاتــە خۆشــگەزرانەێ، هــەروەها نابــێ لــەکاتی بــەڵاو ناخۆشــی‌دا ناهومێد بــن، چونکــە خۆشـــی‌و ناخۆشـــی حــاڵات‌و چۆنيــەتين بەنۆبــەو وەخـــت نــاوەختێك بـــەگوێرەی حيکمـــەتی خـــودا دێـــن‌و دەڕۆن. ﴿ان في ذلـــك لآيـــات لقـــوم يؤمنـــون﴾ لــەو شــتانەی باســـکران، لـــەزۆر کردنــی رزق‌و رۆژيــی‌و کەمکردنــەوەی، بەڵگــەی ئاشــکراو نمايــان هـــەن لەســـەر تـــاك‌و تەنــهايی خــودا بــۆ کەســانێك خــاوەن بڕوابــن‌و کارەکــان هــەموو بــۆ خــودا بگێڕنـــەوەو بزانن هيچ شـــتێك بــەبێ ويســتی خــودا دەســتەبەر نابــێ.

هەڵنان بۆ ماڵبەخشین و زەکات دەرکردن، رزق و رۆزیی مەضموونەو حەشرو نەشر رودەدەن

فَـَٔاتِ ذَا ٱلۡقُرۡبَىٰ
حَقَّهُۥ وَٱلۡمِسۡكِينَ وَٱبۡنَ ٱلسَّبِيلِۚ ذَٰلِكَ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ
وَجۡهَ ٱللَّهِۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَآ ءَاتَيۡتُم مِّن رِّبٗا
لِّيَرۡبُوَاْ فِيٓ أَمۡوَٰلِ ٱلنَّاسِ فَلَا يَرۡبُواْ عِندَ ٱللَّهِۖ وَمَآ ءَاتَيۡتُم مِّن زَكَوٰةٖ
تُرِيدُونَ وَجۡهَ ٱللَّهِ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُضۡعِفُونَ ﴿٣٩﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِي
خَلَقَكُمۡ ثُمَّ رَزَقَكُمۡ ثُمَّ يُمِيتُكُمۡ ثُمَّ يُحۡيِيكُمۡۖ هَلۡ مِن
شُرَكَآئِكُم مَّن يَفۡعَلُ مِن ذَٰلِكُم مِّن شَيۡءٖۚ سُبۡحَٰنَهُۥ وَتَعَٰلَىٰ
عَمَّا يُشۡرِكُونَ ﴿٤٠﴾

لـەوەپێش ئـەوەی راگـەیاند: کـە رزقو رۆزیـدەر هـەر خودایـەو بەویستو ئیرادەی خـۆی بـۆ هـەندێك زۆری دەكـاو بـۆ هـەندێك كـەم، جـا كـە ئـەوە واقیعـی حـاڵ بـێ، هـەر خـودا رزقو رۆزی بـداو بـەگوێرەی مەشیئەتو ویستی خـۆی مـاڵو سـامان بـۆ هـەندێ فـراوان بكـاو لەهـەندێ كەسـی بگێڕێتـەوە هـەر ئـەویش رێبـازی

ماڵبەخشینو ماڵ گەشە کردنو زۆر بوونی ماڵو سامان دیاری دەکا، خودا دەزانێ ماڵو سامان بەچی زیاد دەکاو چی لەبەرژەوەندی ئادەمیزاددایە، چونکە هەر کاتێ خودا رزقو رۆزی کەسێکی فراوان کرد بەلێ بەخشین کەم نابێتەوە. ئەگەر خودا رزقو رۆزی کەسێکی کەم کردو کەم دەرامەت بوو بەدەستگرتنەوە لەبەخشین زیاد ناکا. دەفەرموێ: ﴿فـآت ذا القـربى حقـه والمسكين وابـن السـبيل﴾ ئەی پێغەمبەر! هەروەها ئەوانەی شوێنت کەوتوون لەئوممەتت: لەماڵو سامانی خۆتان ببەخشن بەخزمو هەژارانو رێبواران، مافی خۆیان بدەنێ لەصیلەی رەحمو چاکەیان لەگەڵ بکەنو یارمەتییان بدەن، یارمەتیدانو چاکەکردن لەگەڵ خزمو کەسو کار مافێکی سەرەکی سەرشانی ئادەمیزادە، بەشێکە لەپەیوەندی خوێنو نژادو رەچەڵەك. خزمو کەسو کارشیاوترین کەسانێکن کە پێویستە چاکەیان لەگەڵ بکرێو یارمەتییان بدرێ. دیدەنیو هەمئاهەنگییان لەگەڵدا بکرێ، هەروەها مافی هەژاران بدەن کۆمەکییان پێ بکەن ئەرکی قورسی ژیانیان لەسەرشان سوك بکەن، رێبوارێك کە لەماڵی خۆی دوور کەوتۆتەوەو دەستی بەماڵو دارایی خۆی ناگا ئەمەش پێویستە کۆمەگی پێ بکرێو پێداویستی سەفەرەکەی بۆ گەڕانەوەی بۆ وڵاتی خۆی بۆ دابین بکرێ.

لەئایینی ئیسلامدا ماڵو سامان هی خودایە، خودا خاوەنی حەقیقی ماڵو سامانە، هەر ئەو خاوەنە حەقیقییە کە ماڵو سامانی بەخشیوە بەهەندێ لەبەندەکانی. بڕیاری داوە ئەو ماڵ پێ بەخشراوانە هەندێ لەماڵەکەیان ببەخشنەوە بەچینو توێژێکی تر کە پێویستیان پێیەتیو مافێکی خۆیانە بیاندرێتێ. بۆیە ئایەتەکە فەرمووی: ﴿فـآت ذا القـربى حقـه﴾ فەرمووی: مافی خۆیان بدەنێ، ماڵە بەخشراوەکەی بە(حەق) ناوهێناو وەپاڵی ماڵ پێ

بەخشراوەکانیشیدا. لێرەش داناوی سێ تاقم لەوانە دێنێ: کە پێویستە ماڵیان پێ ببەخشرێو یارمەتییان بدرێ. (خزمو هەژارو ڕێبوار) ئەم ئایەتانە پێش واجب بوونی زەکات نازڵ بوون، ئەو کاتەی ئەم ئایەتانە نازڵ بوون نەزەکات واجب کراوە، نە زەکات پێ شیاوان دیاریی کراون، بەڵام مەبدەئەکە هەر زوو چەسپاوەو ئاماژەی پێ کراوە، لەروانگەی ئیسلامەوە ماڵ ماڵی خودایە، خاوەنی حەقیقی ماڵو سامان خودایە جا کە ماڵ ماڵی خودا بێ، دەبێ خودا چۆنی دەوی ئاوا تەصەرووفی تێدا بکرێ؛ چ لەروی تەملیکەوە بێ یان لەروی گەشە پێ کردنو لێ بەخشینەوە بێ. ئەو کەسەی کە بەوەکالەت ماڵو سامانی خودای لەژێر دەستیدایە، ئازاد نیە چی لەو ماڵە بکا بیکا، بەڵکوو خودا بۆ تەملیكو گەشە پێ کردنو بەخشینی ماڵ یاساو ڕێسای داناوەو تەوجیهی ئەمیندارەکانی دەکا: کە بەو شێوەی ئەو دەیەوێ تەصەرووفی تێدا بکەن، بەشی خزمو هەژارانو ڕێبوارانی لێ بدەن چونکە ئەوانیش حەقیان لەو ماڵەدا هەیە.

ئیمامی ئەبو حەنیفە ئەم ئایەتەی کردوە بەبەڵگە لەسەر ئەوە کە نەفەقەو بژێوی خزمو کەسو کاری نەبووبێ درامەت واجبە، هەر کەسێ دەوڵەمەند بوو خزمو کەسی هەژاری هەبوون پێویستە باربویان بکاو بژێویان دابین بکا.

﴿ذلك خير للذين يريدون وجه الله وأولئك هم المفلحون﴾ یارمەتیدانو باربوکردنی ئەو جۆرە کەسانەی لەئایەتەکەدا باسکران، خێرو فەرو باشترین کارە بۆ ئەو کەسانەی کردەوەکانیان لەبەر خاتری خودا ئەنجام دەدەن، هەر کارێکی دەیکەن مەبەستیان ڕەزامەندیی خودایەو بەهیوای پاداشی قیامەتن، نەك بۆ ڕییابازیو ناوو شۆرەت! ئەوانە سەر فرازو بەمرازگەیشتون لەدونیاو

قیامـەت، ئەوانـە ئـەرکی سەرشـانی خۆیـان ئـەنجام داوەو خۆیـان لەتانـەو لۆمـەی ئاتاجـان رزگـار کـردوە. ڕەزامــەندی خوداشـیان بەدەسـت هێنــاوە، کەسـێکیش خودا لــێی رازی بێ سەرفرازو رزگـار بـووە.

﴿وما أوتيتم من ربا ليربو في أموال النـــاس، فـلا يربـو عنـد الله﴾ هـەندێ لەعەرەبـەکان هـەوڵی زۆر کردنـی مـاڵو سـامانی خۆیـان لـەو ڕێگـەوە دەدا؛ دەهـاتن دیارییـان دەدا بەهـەندێ لەدەوڵەمـەندەکان بـۆ ئـەوەی دەوڵەمـەندەکان لەپاساوی دیارییەکـەیاندا دیـاری بـەنرختریان پێ بدەنـەوە، ئیـتر پـەروەردگار بـەم ئایەتـە ئـەوەی رون کـردەوە: ئـەو کـردەوەو هـەوڵو تەقەللایە هۆکاری حـەقیقی نیـە بـۆ گەشـە کردنـی مـاڵو سـامان. پێیـان دەفـەرموێ: ئـەوەی دەیـدەن بەخـەڵك بـەدیاری بەمەبەسـتی ئـەوەی دیـاری باشـترتان بـۆ بنێرنـەوە، ئـەوە لای خــودا پاداشـی نیـەو ڕێبـازی راسـتی مـاڵ زۆر کـردنو خـێرو فـەڕ دەسکەوتن نیــە. وەکـوو لەئایــەتێکی تــردا ئامـــاژە بـــەم حاڵــە دەکــاو دەفـــەرموێ: ﴿ولا تمنـــن تستكثر﴾(المدثر:٦) شتێك مەبەخشـە بـەهومێدی ئـەوەی زیـاترت پـێ بدەنـەوە، ئـەم جـۆرە بەخشـینە بەتایبـەتی لەپێغەمبـەر ﷺ یاسـاغ بـووە، بـۆ کەسـانی دیکـە ڕەوایە وەلێ پاداشـی تێدا نیـەو خـێری ناگاتـێ.

ئیبنـو عـەبباس: دەفـەرموێ: ریبـا دوو جـۆرە، جۆرێکیـان دروسـت نیـە، ئـەوە ریبـای مامەڵـەو بازرگانییـە، جۆرێکـی تریـان ریبایـە کـە خراپـەی تێـدا نیـە ئـەوەیش بریتییـە لـەوە کـابرا دیـاری دەنـێرێ بەمەبەسـتی ئـەوەی زیـاتری بـۆ بنێرنـەوە.

ئەمجار ئایەتی ﴿وما أوتيتم من ربا ليربوا في أموال الناس فـــلا يربـــوا عنـد الله﴾ ی خوێنـدەوە

پـەروەردگار لـەکاتێکدا ئـەم هۆکـارە بـەهۆکارێکی ناڕاسـت دادەنـێ، ڕێبـازی حـەقیقیو ڕاسـتو خـێر ئـاوەر بـۆ گەشـەکردنی مـاڵو سـامان دیـاری دەکـاو دەفەرموێ: ﴿وما أتيتم من زكاة تريـدون وجـه الله فـأولئك هـم المضعفـون﴾ ئـەوەی دەیـدەن بـەئاتاجان لەصەدەقـەو زەکـات، ئـەو ماڵـەی دەیبەخشـن بەهـەژارو لێقـەومان بـۆ ڕەزامـەندی خـوداو مەبەسـتتان ئـەوە نیـە مـاڵ پـێ بەخشـراوەکان پاداشـتان بدەنـەوە، ئـەوە ئـەو کەسـە لای خـودا پاداشـی دوچەندانـەی هەیـە، ئەوانـە گەشـە بـەماڵو سـامانی خۆیـان دەکـەن، ئـەوە ڕێبـازی ڕاسـتو دروسـتی مـاڵ گەشـەپێکردنە، ئـەوە هۆکـارێکی زامـنو تۆکمەیـە بـۆ مـاڵ زۆر بـون، مـاڵ دەبەخشـێ بەهـەژارانو چـاوەڕوانی پاداشـی ئـەوان نیـە، تەنـها لەبـەر خـاتری خـوداو بۆ جـێ بـەجێ کردنـی فـەرمانی ئـەو، مـاڵی خـۆی دەبەخشـێ. هەڵبەتـە خـوداش پاداشـی دەداتـەوە جێگـای بەخشـینەکەی بـۆ پـڕ دەکاتـەوە، وەکـوو دەفـەرموێ: ﴿**مـن ذا الـذي يقـرض الله قرضـاً حسـناً فيضاعفـه لـه اضعافـاً كثـيرة**﴾(البقـرة:٢٤٥) یـان دەفـەرموێ: ﴿**مـن ذا الـذي يقـرض الله قرضـاً حسـناً فيضاعفه لـه، ولـه أجـر كريـم**﴾(الحديـد:١١).

لـەدونیادا کـەلێنیان بـۆ پـڕ دەکاتـەوە، مـاڵو سـامانیان بـۆ زۆر دەکـا، لەقیامەتیشـا پاداشـیان دوچەندانـەو چـەند چەندانـە دەداتـەوە. کـەوابێ مامەڵـەو بازرگـانی سـودبەخش ئەوەیـەو قـازانج لەوەدایـە.

فەرموودەیـەکی صـەحیح هەیـە بوخـاریو موسـلیمو نەسـائیو تـیرمیذیو ئیبنـو ماجـەو ئیبنـو خوزەیمـە لەئـەبو هوڕەیـرەوە ڕیوایـەتیان کـردوە: پێغەمبـەر ﷺ فەرموویـەتی: (**ومـا تصـدق أحـد بعـدل تمـرة مـن كسـب طيـب الا أخذهـا الرحمـن بيمينـه فيربيـها لصاحبـه، كمـا يربـى أحدكـم فلـوه أو فصيلـه، حتـى تصـير التمـرة**

أعظم من أحد) وللاهی یەکێك لەئێوه بەئەندازەی دەنکە خورمایەك لەماڵی حەلاڵو خاوێنی خۆی نابەخشێ ئیللا: کە بەخشی، خودا بەرێزەوە ئەو خێرەی لێ وەردەگرێو بۆی پەروەردە دەکا وەکوو چۆن یەکێ لەئێوە جوانو یان بەچکە حوشتر بەخێو دەکا. هەتا ئەو دەنکە خورمایە لەکێوی ئوحود گەورەتر دەبێ.

ئەمجار جەخت لەسەر باسی پێشوو دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿الله الذي خلقكم ثم رزقكم ثم يميتكم ثم يحييكم﴾ هەر خودا بەدیهێنەرە، ئەو ئێوەی دروست کردوە، هەر ئەو رزقو رۆژیی ئێوە فەراهەم دێنێ، لەیەکەم رۆژی ژیانتانەوە تا دوا هەناسەتان، پاشان کە تەمەنتان تەواو بوو هەر ئەو دەتانمرێنێ هەر ئەویش رۆژی قیامەت زیندوتان دەکاتەوە بۆ حەشرو حیسابو لێکۆڵینەوە لەگەڵ کردنتان، لەگۆشە نیگای رزقو رۆژییو کاسبی کردنەوە چارەسەری قەضیەی شیركو بتپەرستی دەکا، نەبوونی شوێندەستی خودا درۆزنەکانیان رون دەکاتەوە، دەفەرموێ: ﴿هل من شركائكم من يفعل من ذلكم من شيء؟﴾ ئایا خودا درۆزنەکانی ئێوە؛ ئەو شتانەی ئێوە بەخودایان دەزانن‌و کردوتانن بەهاوەڵی خودا، دەتوانن ئەو کارانە ئەنجام بدەن؟ دەتوانن شت بەدی بێنن؛ رزقو رۆژیی ئێوەو گیانلەبەرانی تریش بدەن؟ دەتوانن گیان بکێشن‌و دوایی مردوو زیندو بکەنەوە؟ ئایا خوداکانی ئێوە دەتوانن ئەم کارانە ئەنجام بدەن؟! بێگومان ناتوانن هیچ لەم جۆرە کارانە ئەنجام بدەن. بەڵکوو تەنها خودای بالادەستو بەتوانا ئەو کارانە دەکا، دروستکردن‌و رزقو رۆژیی دان‌و گیان بەبەراکردن‌و مراندن هەر بەخودا دەکرێ، پاشان رۆژی قیامەت مەخلووقات زیندو دەکاتەوە بۆ حیسابو لێکۆڵینەوە، ﴿سبحانه وتعالى عما يشركون﴾ پەروەردگار پاكو مونەززەهە، بەرزو دوورو پیرۆزە لەوەی هاوەڵی

هەبێ، منداڵو ژنو دایكو باوكی هەبێ، بەڵكوو خودایەكی تاكو تەنهاو لەهەموو كەس بێ نیازە، پێویستی بەكەس نیە، هەموو كەس پێویستی بەئەو هەیە، فەردو صەمەد خۆیەتی.

بەكورتی:

ئایەتەكان بەرونی ئەوە دەگەیەنن: كە بەخشینو هەدیەناردن بەمەبەستی ئەوەی زیاترت بۆ بنێرنەوە لەسەر خودی پێغەمبەر حەرام بووەو بۆ ئوممەتەكەی حەڵاڵە وەلێ خێری تێدا نیە، بەمە دەگوترێ ریبای حەڵاڵ. بەڵام ریبای مامەڵەو قەرز حەرامەو خواردنی تاوانی گەورەیە..

ئەگەر هاتو بەخشینەكە صەدەقەو زەكات بوو بەمەبەستی بەدەستهێنانی رەزامەندی خودابوو، بۆ بەدەستهێنانی پاداشی رۆژی قیامەت بوو، ئەوە لای پەروەردگار پەسەندەو بۆی حلێبە، بەخشین بەبۆنەی صیلەی رەحمو خزمایەتییەوە دەچێتە بازنەی بەخشین لەبەر خاتری خودا!

بەڵام ئەگەر بەخشین بەمەبەستی ریبابازیو ناوو شۆرەتو بۆ ئەوەی ماڵ پێ بەخشراو سوپاسی بكا، ئەوە لەدونیاو قیامەت پاداشی نادرێتەوە، لای خودا هیچی بۆ حسێب ناكرێ! لەئایەتێكی تردا ئاماژە بەمە دەكاو دەفەرموێ: ﴿**یاأیها الذین آمنوا لاتبطلوا صدقاتكم بالمنّ والأذی كالذي ینفق ماله رئاء الناس**﴾(البقرة:٢٦). چونكە هەموو كارو كردەوەیەك بەگوێرەی نیازو نیەتە. (**انما الأعمال بالنیات وانما لكل امرئ مانوی...**) دەی كەوابێ خودا فەرو بەرەكەت ناخاتە ماڵو كاڵایەك لەجیاتی دیاری وەرگیرابێ، نەماڵو سامانی پێ زیاد دەبێ نەخێرو ثەوابی دەست دەكەوێ.

سزای کافرو تاوانباران و پاداشی موسوڵمانان

ظَهَرَ ٱلْفَسَادُ فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ
أَيْدِى ٱلنَّاسِ لِيُذِيقَهُم بَعْضَ ٱلَّذِى عَمِلُوا۟ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾
قُلْ سِيرُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ فَٱنظُرُوا۟ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلُ
كَانَ أَكْثَرُهُم مُّشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ ٱلْقَيِّمِ مِن
قَبْلِ أَن يَأْتِىَ يَوْمٌ لَّا مَرَدَّ لَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَن
كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُۥ وَمَنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِأَنفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ ﴿٤٤﴾
لِيَجْزِىَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ مِن فَضْلِهِۦٓ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ
ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٤٥﴾

لەوەپێش خراپـی وەزعو حاڵی موشریکەکانی رون کـردەوە، ئـەوەی راگـەیاند: کـە شـیرك‌و بتپەرستیش هۆکاری فەسادو ئاشووبە، ئـەجار لـێرەدا ئاماژە بەپەیوەندی نێوان باروذۆخ‌و ژیانی ئادەمیزادو کردەوەکانیان دەکـا، ئـەوە روون دەکاتـەوە: کـە فەسـادی دڵ‌و دەرونـی ئـادەمیزادو بیروباوەڕیـان، فەسـادی کـردەوەو گوفتاریـان زەوی پـڕ دەکـا لەفەسـاد، وشـکانی‌و دەریاکـان پـڕ دەبـن

لەفەساد هیچ شتێك لـەجێی خۆیدا نامێنـێ. دەفـەرموێ: ﴿ظـهر الفسـاد في البر والبحر بما كسـبت أيـدي النـاس﴾ زانایـانی تەفسیرومان زۆر مانایان بۆ وشەی فەساد باس کردون: قـەتادەو (السـدی) فەرموویانـە: فەسـاد: هاوەڵدانانـە بۆ خـودا. هـەندێك وتوویانـە: فەسـاد: گرانـیو وشـكە سـاڵیو بـێ ئـاویو نـەمانی فـەرو بەرەكەتـە. هـەندێكی تـر دەفـەرمون: فەسـاد: بڵاوبوونـەوەی سـتەمو راوو روتو بـەرپابوونی ئـاژاوەو شـەڕو هەرایـە.. چـەند رایـەكی تریـش هەیـەو هەریەكـەیان مانـای فەسادیان تایبـەت كـردوە بەشـتێكەوە.

دەربـارەی (الـبر)و (البحـر)یـش چـەند مانایـەكیان باس كـردوە. هـەندێك پێیـان وایە (بر)و (بحر) لەسـەر مانـای حـەقیقی خۆیـانن.

عیكرمـە دەفـەرموێ: هـەندێك پێیـان وایـە: (بـر) بـەمانا سارایە (بحر) بـەمانا گوندو شـارۆچكەیە. عـەرەبیش شـار بەبـەحر نـاو دەبـەن.

قـەتادە دەڵـێ: (الـبر) بەو شارو گوندانـە دەگوترێ كـە لەسـەر چۆمو زێ نـەبن، (البحر) بەو شارو گوندانـە دەگوترێ: كـە لەسـەر شـەتو چۆم بـن.

موجـاهید دەڵـێ: هـەر گوندێـك لەسـەر چـۆم بـێ ئـەوە ئـەو بـەدەریا نـاوی دەهێنـدرێ. ئیمـام (النحـاس)یـش شـتێكی ئـاوای فـەرمووە: وتوویـەتی: دو مەعنـا لەئایەتەكـە وەردەگیرێ:

١- مەبەست بەفەسـاد گرانـی بێو مەبەست بـە (الـبر) ساراو گوندەكـان بـێ. مەبەست بە(البحـر)یش ئەو شـارانە بـێ: كـە لەسـەر دەریـاو شـەتاوان بنیـات نرابـن، وەكـوو دەڵێـن: (كـەلام لەحـەزفی موضافـە) وەكـوو ﴿واسـئل القرية﴾(يوسف:٨٢) وایـە. واتـە: كـەم بـارانیو وشـكە سـاڵیو گرانـی پـەیدا بـوو بـەهۆی كـردەوەی نالـەباری ئادەمیزادەكانـەوە.

٢- رای دووەم ئەوەیە دەفەرموێ: تاوانو سەرپێچی کردنی فەرمانی خودا لەوشکانیو ناو دەریادا سەریان هەڵدا، چەتەییو راوو روتو ستەمکاری بڵاو بووە. ئیتر خودا بارانی لێ گرتنەوە، رزقو رۆزیی لێ کەمکردنەوە بۆ ئەوەی برێ لەسزای کردەوەکانیان بچێژنو لەئاکامدا بەخۆیاندا بچنەوەو تۆبە بکەن.

کەوابێ مانای ئایەتەکە بەگشتی بەم جۆرەیە: فەسادو شەڕو ئاژاوە دونیای گرتەوە، زەرەرو زیان زۆرو سودو قازانج کەمو کشتوکاڵو بەروبوم بێ پیتو بەرەکەت، باران کەمو گرانیو بومەلەرزەو نەخۆشیو کارەسات زۆرو زەبەندە، شەڕو هەراو بەکارهێنانی چەکی کۆکوژو وێرانکەر... ئەمانە هەموو: کە پەیدا بوونو پەیدا دەبن بەهۆی تاوانو ستەمی ئادەمیزاد خۆیانەوەیە، بەهۆی کوفرو پێشێل کردنی سنوورەکانی خوداوەیە، بەهۆی بێ ویژدانیو نەبوونی وازیعی ئایینییەوەیە. بەهۆی دژایەتی کردنی ئایین وگوێ نەدان بەفەرمانو جڵەوگیریەکانی پەروەردگارەوەیە. بەهۆی دەستدرێژیکردنە سەر ماڵی یەکتریو سەر گیانی یەکترییەوەیە بەناحەق. ﴿لیذیقهم بعض ماعملوا، لعلهم یرجعون﴾ خودا ئەم هەموو ناخۆشیو دەردو بەڵایانەتان بەسەردا دەدا بۆ ئەوەی تۆڵەی بەشێك لەتاوانو سەرپێچییەکانتان وەربگرنەوە. لەئاکاما بیر لەخۆتان بکەنەوەو بۆ لای خودا بگەڕێنەوە، وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿وبلوناهم بالحسنات والسیئات لعلهم یرجعون﴾(الأعراف:١٦٨).

ئەمجار پەروەردگار هەڕەشەی عەزابی ریشەکێشکەر لەو گەلو نەتەوە دەکا: کە شیركو فەسادیان لەناودا باوەو دەفەرموێ: ﴿قل: سیروا في الأرض فانظروا کیف کان عاقبة الذین من قبلهم﴾ ئەی موحەممەد! بەو خەڵکە موشریكو موفسیدانەی گەلەکەت بڵێ: بڕۆن بەولاتاندا بگەڕێن، لەپاشماوەو

شـوێنەوارو بەسـەرهاتی گەلەپێشـینەکان ورد ببنـەوە، بزانـن سـەرەنجامی ئـەو گـەلو نەتەوانـەی سـوور بـوون لەسـەر کوفـرو بڵاوکردنـەوەی فەسـادو بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەران چـی بـوو چییـان بەسـەرهات، خـودا چـۆن بـەهۆی کوفـرو سـەرپێچیکردنیانەوە ریشەکێشـی کـردن، عـەزابی سـەختی پـێ چەشـتن، تۆڵـەی فەسـادو بەدرۆخسـتنەوەی پێغەمبـەرانی لـێ سـتاندنو کردنـی بەپـەندو عیبرەتی مێژوو، دەبوایـە کەسـانی دیکـە پـەندیان لـێ وەربگرتنایـە. بێگومـان بـەهیلاکچونو لـەناو بردنـی زوربـەی ئـەو گـەلو نەتەوانـە بـەهۆی شـیرکو بەدرۆخستنەوەی پێغەمبەران بـووە، ﴿كـان أكـثرهم مشـركين﴾ زوربـەی زۆری ئـەو گـەلو نەتـەوە لەناوبراوانـە موشـریك بـوون. زومەخشـەری دەفـەرموێ: ئەمـە ئـەوە دەگەیـەنێ: کـە هـەر شیرکو هاوەڵدانـان بـۆ خـودا نابێتـە هـۆی لـەناوچوونی گـەلو نەتـەوە بـەڵکوو تـاوانی پچوکـتریش دەبێتـە هـۆی لـەناوبردنو تێداچـون. بۆیـە پێویسـتە ئادەمیزاد خـۆی لەهـەموو تـاوانێك بپـارێزێ.

ئـەمجار دوای رونکردنـەوەی دیـاردەی شـیرکو بڵاوکردنـەوەی فەسـادو ئاشـوبو کاردانـەوەیان لەسـەر ژیـانی ئادەمیزادو دوارۆژیـان، هـەروا دوای جلـەوگیری کـردن لـەکافرەکان بـۆ ئـەوەی واز لەهەڵوێسـتی ناسروشـتی خۆیـان بێنـن، فـەرمان بەپێغەمبـەرو شـوێنکەوتوانی دەکـا: کـە پابـەندی ئـاینی حـەق بـنو بـەردەوام بـن لەسەر ئەنجامدانی ئەرکە ئایینیەکانو دەفەرموێ: ﴿فـأقم وجـهك للديـن القيـم من قبل أن يأتي يوم لا مـرد لـه، يومئـذ يصدعـون﴾ ئـەی پێغەمبـەر خـۆتو شـوێنکەوتوانت پابـەندی ئـایینی ئیسـلام بـنو بـەردەوام بـن لەسـەرطاعـەتو خوداپەرستی، بەدڵسـۆزی ئەرکـەکانی ئـاین جـێ بـەجێ بکـەنو بەتـەواوی روبکەنـە ئـایینی خوداپەسـند، پێش ئـەوەی رۆژی قیامـەت بـێو رەنـج بەخەسـار بـن: ئـەو رۆژەی گومـان لـەهاتنیدا نیـەو هـەر دەبێ بـێ، چونکـە خـودا بڕیـاری هـاتنی داوە،

هـەر شـتێکیش خـودا بڕیـاری هـاتنی دابـێ گەڕانـەوەی نیـە. ئـەو ڕۆژەی کێشـەکانی ئــادەمیزادی تێـدا یـەکالا دەکرێنـــەوەو هــەموو ئادەمیزادەکـــان بـــەگوێرەی کردەوەکانیـان پۆلێـن دەکرێـنو دەکرێنـە دو تـاقم؛ تاقمێکیـان بـۆ بەهەشـت، پێرێکیـان بـۆ دۆزەخ. هـەر کەسـە پـاداشو سـزای کـردەوەی خـۆی وەردەگرێتـەوە دەفەرموێ: ﴿من كفر فعليه كفره، ومـن عمـل صالحـاً فلأنفسـهم يمـهدون﴾ کەسـێك بـڕوای بـەخودا نـەبێ، پێغەمبـەران بـەدرۆ بخاتـەوە، پەیامەکـەیان ڕەت بکاتـەوە، هـاتنی قیامـەت بـەدرۆ بزانـێ، ئـەوە تۆڵـەی تـاوانی خـۆی لەئەسـتۆی خۆیـەتیو بـۆ خـۆی خەسـارەتمەندە، کەسـێکیش ئیمـانی بـەخودا بـێو نامـە ئاسمانییـەکانو پێغەمبـەران بەراسـت بزانـێو پابـەندی فـەرمانو جڵەوگیریـەکانی خـودا بـێ کـە لەسـەر زمـانی پێغەمبـەران پـێی گەیشـتووە، بـەهیوای پاداشـی قیامـەت بێو وێـڕای ئـەو ئیمانـە پتـەوەی کـردەوەی باشیش ئـەنجام بـدا، ئـەوە ئـەو کەسـانە جێگـای خۆیـان خـۆش دەکـەنو پێخـەفو ڕاخـەری نـەرمو نـۆڵ، خـانووی بـەردەوامو جـوانو قەشـەنگو ڕازاوە بۆخۆیـان دابین دەکـەن، ﴿ليجـزي الذيـن آمنوا وعملوا الصالحـات مـن فضلـه انـه لايحـب الكـافرين﴾ ئـەو ئیمانـەی موسـوڵمانەکان هەیانـەو ئـەو کـردەوە باشـانەی ئـەنجامی دەدەن ئاکامەکـەی ئەوەیـە: تـا خـودا پاداشـی ئـەو کەسـانە بداتـەوە کـە ئیمانیـان هێنـاوەو کـرداری باشـیان ئـەنجام داوە بەفـەضڵو گـەورەیی خـۆی پاداشـی زیاتریـان لـەکردەوەکانی خۆیـان بداتـەوە، پاداشـی خـودا پاداشـی فـەضڵو ئیحسـانە، وا دەبـێ یـەك بـەدە پـاداش دەداتـەوە تـا دەگاتـە یـەك بەحەوتصـەدو زیـاتریش. بەراسـتی خـودای میـهرەبان: کـە ئـەهلی ئیمـانی خـۆش دەوێـنو بەئیحسـانی خـۆی پاداشـی باشـیان دەداتـەوە پێـڕی کـافرانی خـۆش نـاوێو سـزایان دەدا، بـەڵام سـزایەکی عادڵانـەو دوور لەسـتەم.

کـە دەفـەرموێ: (مـن فضلـه) ئاماژەیـە بـەوە: کـە هیـچ کەسـێك - تەنانـەت پێغەمبـەرانیش - بـەهۆی کردەوەکـانی ناچێتـە نـاو بەهەشـتەوە، چونکـە چـەندێك کـردەوەی چـاك بکـا هێشـتا پاسـاوی نیعمـەتێکی دونیـای بـۆ نادرێتـەوە. شـێخی سـەعدی دەفـەرموێ: هـەر هەناسـەیەکی: کـە ئـادەمیزاد هـەڵیدەمژێ دو نیعمـەتی تێـدانو داخـوازی دو شـوکرو سوپاسـە چونکـە: کـە هەناسـە هـەڵدەمژی درێـژە پێدانـی ژیانـە: کـە هەناسـەکەش دەدەیـەوە جەسـتەو گیـانت ئیسـراحەت دەکـەن.

بەڵگە هێنانەوە بەباوو باران لەسەر بەدەسەڵاتی خوداو تاک و تەنهایی زاتی پاکی

وَمِنْ ءَايَٰتِهِۦٓ أَن يُرْسِلَ ٱلرِّيَاحَ مُبَشِّرَٰتٍ وَلِيُذِيقَكُم
مِّن رَّحْمَتِهِۦ وَلِتَجْرِىَ ٱلْفُلْكُ بِأَمْرِهِۦ وَلِتَبْتَغُوا۟ مِن فَضْلِهِۦ وَلَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم
بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَٱنتَقَمْنَا مِنَ ٱلَّذِينَ أَجْرَمُوا۟ ۖ وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ
ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ ٱللَّهُ ٱلَّذِى يُرْسِلُ ٱلرِّيَٰحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُۥ
فِى ٱلسَّمَآءِ كَيْفَ يَشَآءُ وَيَجْعَلُهُۥ كِسَفًا فَتَرَى ٱلْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ
خِلَٰلِهِۦ ۖ فَإِذَآ أَصَابَ بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦٓ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

(٤٨) وَإِن كَانُوا۟ مِن قَبْلِ أَن يُنَزَّلَ عَلَيْهِم مِّن قَبْلِهِۦ لَمُبْلِسِينَ
(٤٩) فَٱنظُرْ إِلَىٰٓ ءَاثَٰرِ رَحْمَتِ ٱللَّهِ كَيْفَ يُحْىِ ٱلْأَرْضَ بَعْدَ
مَوْتِهَآ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ لَمُحْىِ ٱلْمَوْتَىٰ ۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ (٥٠)
وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَّظَلُّوا۟ مِنۢ بَعْدِهِۦ يَكْفُرُونَ

لەوەپێش پەروەردگار باسی ئەوەی کرد: کە فەسادو بەڵاو کارەسات لەبەرپرو دەریادا بڵاوبۆتەوە بەهۆی شیرکو تاوانی خەڵکەوە، ئەمجار لێرەدا سەرنجیان رادەکێشێ بۆ رانواندنی بەڵگەو نیشانە لەسەر تاكو تەنهایی خودا، بەو شتانەی کە رۆژانەو وەرزانە دەیان بینن‌و هەستیان پێ دەکەن. وەکوو ناردنی باو باراندنی باران. هەروا بەڵگە هێنانەوە لەسەر بەتوانایی‌و فەضل‌و ئیحسانی پەروەردگار بەزیندو کردنەوەی زەوی‌و رۆیاندنی کەشتی بەناو دەریادا. هەڵکردنی باوو بارینی باران‌و زیندوکردنەوەی زەوی‌و سەوزبوونەوەی گژوگیاو درەخت سەرلەنوێ نیشانەی دەسەڵات‌و توانای خودایە بەسەر هەموو شتێکدا. لەناوانی ئەم بەڵگە هێنانەوەدا، دڵدانەوەی پێغەمبەر ﷺ تێهەڵکێش دەکاو تەسەللای دەداتەوە: بەوە کە زۆر لەپێغەمبەران لەوەپێش هاتوونە سەر گەل‌و نەتەوەکانیان‌و موعجیزەی ئاشکراو نمایانیان بۆ هێناون بەڵام گەلەکانیان بەدرۆیان خستونەوە، ئیتر خودا تۆڵەی لێ ستاندون‌و ریشەکێشی کردون،

کـەوابێ تۆیش ئـەی موحەممـەد! غـەمو پـەژارە لـەدڵی خـۆت دەربکـەو دڵنیابـە سەرکەوتن هەر بـۆ موسـوڵمانانە. دەفـەرموێ: ﴿ومـن آیاتـه ان یرسـل الریـاح مبشرات، ولیذیقکم من رحمته ولتجري الفلك بـأمره، ولتبتغـوا مـن فضلـه، ولعلکـم تشـکرون﴾ واتـە: هـەندێك لەبەڵگـەو نیشـانەی تـاكو تەنـهایی خـودا، هـەندێ بەڵگـە لەسـەر بـەتوانایی خـوداو زۆریـی نیعمەتـەکانی ئـەو ئایەتـە کەونیانـەن: کـە گـەواهی ئـەوە دەدەن: کـە خـودا بەسـەر هـەموو شـتێکی بوونـەوەردا باڵادەستە، ئـەوەتا بـا هـەڵدەکا، دەبێتـە مزگێنـی هـاتنی خـێرو فـەڕو بـارینی بـاران، زەوی وشـكو سـوتەمەڕو بـەو بارانـە زینـدو دەبێتـەوە گیـاوگژ سـەرلەنوێ دەڕوێنـەوەو دەشـتو دەر سـەوز هەڵدەگـەڕێو درەختـەکان سـەوز دەبنـەوەو دانەوێڵـەو بەروبومو میـوە دەردەکـەوێو پـێ دەگـا. بـۆ ئـەوەی ئێـوەی ئـادەمیزاد لەبەروبوومی ئـەو بارانـە بخـۆن، بـەو بارانـە گیانلەبـەرانو وڵات زینـدو دەبنـەوەو بژێویـان بـۆ زۆر دەبێ، سـەر لـەنوێ سروشـت خـۆی ئارایشـت دەداتـەوەو بەو باوو بارانـە ژیـان تـازە دەبێتـەوە نـەشو نما دەکەوێتـەوە نـاو شتە خـاوەن گیـانو خـاوەن نماکانـەوە! هـەروەها بـۆ ئـەوەی (بـا)یەکـە کەشـتی پـاڵ پێوەبنـێ، یـان بـۆ ئـەوەی بـاران بارینەکـە چۆمـەکان والـێ بکـا ئامادەباشـی ئـەوەیان تێدابـێ کەشـتییان بـەناودا بـڕواو بتوانـن کاروبـاری بازرگـانی خۆتـان ئـەنجام بـدەنو شـوکرو سوپاسـی خـودا بکـەن لەسـەر ئـەو هـەموو نیعمەتـە ئاشـکراو نهێنییانـەی پێتـان بەخشـراوە: کـە نـاتوانن ژمارەیـان بکـەن وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿وان تعدّوا نعمـة الله لاتحصوهـا﴾(ابراهیـم:٣٤)

ئەمجار دڵدانەوەیەکی پێغەمبـەر دەداتـەوەو دەفـەرموێ: ﴿ولقـد أرسـلنا مـن قبلك رسلاً إلى قومهم، فجاؤهم بالبينات فانتقمنا مـن الذيـن أجرمـوا وكـان حقاً علينا نصـر المؤمنـين﴾ ئـەی موحەممـەد! ئەگـەر تـۆ دەبینـی زۆر لەقەومەکـەت

بەدرۆت دەخەنەوەو بڕوات پێ ناکەن، پێی دڵگران مەبە، چونکە تۆ یەکەم پێغەمبەر نیت: کە بەدرۆ خرابیتەوە، لەپێش تۆوە زۆر پێغەمبەری ترمان ڕەوانە کردوە بۆ سەر گەلەکانیان، هەرچەندە بەڵگەو موعجیزەی جۆراو جۆریان نیشان دان لەسەر ڕاستی پێغەمبەرایەتی خۆیانو هەوڵیان دا نەتەوەکانیان لەگومڕاییو کوفرو ئیلحاد ڕزگار بکەنو بیانخەنە سەر ڕێبازی خوداپەرستی، بەڵام گەلەکانیان بەدرۆیان خستنەوەو پەیامەکەیانیان ڕەتکردنەوە وەکوو چۆن قورەیشییەکان تۆ بەدرۆ دەخەنەوە، ئیتر پەروەردگار تۆڵەی لەتاوانباران ستاندو گەلە سەررەقو بەدرۆ خەرەوەکانی بەعەزابی سەخت لەناوبردن، بەفەضلو ڕەحمەتی خۆیشی ئەوانەی ڕزگار کردن کە بڕوایان هێناو شوێن پەیامی پێغەمبەرەکانیان کەوتن، دەی با ئەوانەی ئیمانت پێ ناهێنن چاوەڕوان بنو بزانن ئەوەی بەسەر گەلەپێشینەکان هاتووە دوور نیە بەسەر ئەوانیش بێ، با موسوڵمانانیش پشت بەخودا ببەستنو دڵنیابن لەوەی پەروەردگار ئەوان فەرامۆش ناکا!

بنەما سەرەکییەکانی ئایین سێ بنەمان: تاكو تەنهایی خودا، زیندوبوونەوە، پێغەمبەرایەتی. جا کە لەوەپێش بنەمای تەوحیدو زیندوبوونەوەی چەسپاند، لەم ئایەتەشدا بنەمای سێیەمی باسکرد: کە پێغەمبەرایەتییە.

ئەمجار مەبەدەئێکی گشتی ڕادەگەیەنێ: کە ئەویش پشتگیریکردنو یارمەتیدانی موسوڵمانانە. پەروەردگار لەڕوی فەضلو گەورەیی خۆیەوە لەسەر خۆی پێویست کردوە یارمەتی ڕێبوارانی ڕێبازی خۆی بدا، بەسەر دوژمنانیاندا سەریان بخا.

ئیبنـو ئـەبی حاتـەمو طەبـەرانیو ئـیرمیذیو ئیبنـو مەردەوەیـهی لەئـەبو دەرداوە ریوایـەت دەکـەن دەفـەرموێ: لـە پێغەمبـەرم ژنـەوت دەیفـەرموو: (**مـامن امـرئ مسلم یـرد عـن عـرض أخیـه الا کـان حقـاً علـی الله أن یـرد عنـه نـار جـهنم یوم القیامة**) ئەمجار ئەم ئایەتە ﴿**وکان حقاً علینا نصـــر المؤمنـین**﴾ی خوێنـدەوە.

ئـەمجار پـەروەردگار چۆنیـەتی پێکـهێنانی هـەورو بارانبـارین رون دەکاتـەوەو دەفەرموێ: ﴿**الله الذي یرسل الریاح فتثیر سـحاباً، فیبسـطه في السـماء کیـف یشـاء ویجعلـه کسـفاً**﴾ پەروەردگار خودایـەکی وەهایـە (با) هـەڵدەکا بـەگوێرەی حیکمـەتو دانـایی خـۆی ئاڕاستـەی دەکـا، هـەورەکان وەجـمو جـۆڵ دەخـاو تێکیـان دەهـاوێو لەبـەرزاییدا زۆریـان دەکـاو گردیـان دەکاتـەوە، ئـەمجار پارچـە پارچـەو گـەواڵ گـەواڵیان دەکـا، جـاری وا هەیـە هـەورەکان تـەنکنو پەڵـە پەڵـە بەئاسمانـەوە دەردەکـەونو دوایـی رادەدرێـن بـۆ هـەرێمێکی تـر. جـاری وایـش دەبـێ، هەورەکـە لـەلای دەریـاوە دێو هـەڵمێکی تـەڕو پـڕ لـەئاوە بـارانی پێیـە، لـەکوێ خـودا مـەیلی لـێ بـێ لـەوێ بـاران دەبارێنـێ. وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿**وهـو الـذي یرسـل الریـاح بشـراً بـین یـدي رحمتـه، حتـی اذا أقلـت سـحاباً ثقـالاً، سقناه لبلـد میـت فأنزلنـا بـه المـاء فأخرجنـا بـه مـن کـل الثمـرات کذلـك نخـرج الموتـی لعلکـم تذکـرون**﴾(الأعـراف:٥٧).

جـا کـە پـەروەردگار بـەقودرەتی خـۆی ئـەو هەڵمـە تـەڕەی سـەر دەریـاو زۆنگـەکان چـڕو پـڕ دەکاتـەوەو رایـان دەداو دەیانـهێنێ بـۆ سـەر شـارو زەویو زارتان، ﴿**فتری الودق یخـرج مـن خلالـه**﴾ ئـەتۆ ئـەی ئـادەمیزاد دەبینـی دڵۆپـە باران لەو هەورانە دێتە خوار ﴿**فإذا أصاب به مـن یشـاء مـن عبـاده إذا هـم یستبشـرون**﴾ جـا کـە خـودای باڵادەسـت بەویسـتو ئـیرادەی خـۆی ئـەو بارانـەی

بەسەر هەندێ شارو گوندو زەوی‌و كێوو كەژدا باراند، پێی دڵخۆش دەبن ترس‌و بیمی گرانی‌و وشكە ساڵییان لێ دەڕەوێتەوە، ئەو بارانەیان بەسەردا دەباریێ زەوی‌و زاریان تێراو دەكا. ﴿وان كانوا من قبل أن ينزل عليهم من قبلة لمبلسين﴾ هەرچەندە ئەوان پێش ئەوەی ئەو بارانە بەسەریاندا بباریێ پێش بارینەكەی هیوا بڕاو بوون‌و بەتەما نەبوون بارانیان بۆ بباریێ، ئیتر: كە لەنكاوێك ئەو بارانەیان بەسەردا دەباریێ زۆر شادمان دەبن‌و خۆشییان لەدڵ‌و دەروونـدا پەیدا دەبیێ.

بەكورتی ئەوان پێش بارینەكە زۆر بەتاسوخەوە بوون بباریێ، زۆر جار بەهیوا دەبوون بباریێ‌و نەدەباری، زۆر جار ئادەمیزاد پێویستیان بەباران زیاد دەبیێ نابارێ، چاوەڕوانی دەكەن‌و باران دوا دەكەوێ، ئەمجار لەنكاوێك كەبۆیان دەباریێ زۆرپێ دڵخۆش دەبن، ئیتر زەوی مردویان فشەڵ دەبیێ‌و گیاوگژی لێ دەڕوێ‌و سروشت لەخۆ دەكەوێ‌و خۆی ئارایش دەداو لەهەموو جۆرێك روەك دەروێنیێ‌و دیمەنی لەهەموو رەنگێك دەنوێنیێ.

﴿فانظر إلى آثار رحمة الله كيف يحيي الأرض بعد موتها﴾ ئەی پێغەمبەر! هەروەها ئەی ئەوانەی شوێن پەیامی پێغەمبەر كەوتوون! بڕوانەو بەچاوی وردبینی‌یەوە لەو بارانە تیێ بفكرە، كە دیاردەی رەحمەتی خودایە، سەرنجی بدەریێ چۆن دەبێتە هۆكاری زیندوبوونەوەی زەوی وشك‌و سوتەمەڕۆ، سەیربكە چۆن سەرلەنویێ بەو بارانە گژوگیا دەڕوێنینەوە، دارو درەختەكان رادەسێن‌و زیندو دەبنەوەو بەروبوم‌و دانەوێڵە وەبەر دەهێننەوە، ئەمەش نیشانەی رەحمەت ئیحسانی بەرفراوانی پەروەردگارە.

﴿ان ذلك لمحي الموتى، وهو على كـــل شـــيء قديـــر﴾ بێگومـان ئـەو کەسـەی ئـاوا هــەور پێــك دێنــیو بــاران دەبارێنــیو زەوی زینــدوو دەکاتـــەوە، دەتوانـــێ مردوانیــش زینــدوو بکاتــەوە، زیندوکردنــەوەی ئێـــوە دوای مردنتــان هـــەروەکوو زیندوکردنـەوەی زەوی وایـەو بـەلای خـوداوە چ گرانیـەکی تێـدا نیـە، خـودا بەسـەر هـەموو شتێکدا بـەتواناو بالادەسـتە، لـەزەویو ئاسمانـەکاندا هیـچ شتێکی لـێ عاسـی نابـێ. هـەرچی بیـەوێ بیکـا دەیکـاو هــەرچی بیــەوێ ببــێ دەبــێ. چۆن لەنــەبوەوە دروســـتی کـــردون ئـــاواش جـــارێکی تـــر رۆژی قیامـــەت زیندوتـــان دەکاتــەوە. وەکــوو لەئایـەتێکی تــردا ئامــاژە بەئـەوە دەکـاو دەفــەرموێ: ﴿قـال: مـن يحي العظام وهي رميم؟ قـل: يحييها الـذي انشأها اول مـرة﴾(يس:٧٨-٧٩)

بێگومـــان ئـــەم دیـــاردەو ئاثارانـــەی رەحمـــەتی خـــودا: کـــە زینـــدو کردنـــەوەی زەوییـە بـەباران، نیشـانەیەکی گرنـگو بـەرچاوی لەسـەر راسـتی هـاتنی قیامــەتو سـەرلەنوێ زیندوبوونـەوەتان جـەخت دەکاتـەوە لەسـەر ئـەو ئاکـامو سـەرەنجامەتانو ئـەو حەقیقەتـە دەچەسـپێنێ. ئـەمجار لـەم ئایەتـەی دوایـیدا خراپـی حاڵی کـافرو بـێ بڕواکــان رون دەکاتـــەوە، ســـپڵەییو هەســـت نـــەکردنیان بەنیعمەتـــەکانی خـــودا رادەگەیــەنێ،کــە لەســەر هیــچ مەنهــەجو پڕۆگرامێــك بــەردەوام نــابن، ئـــەوەتا بەهــەوری بارانـاوی دڵخـۆش دەبـن، کـەچی کـە تووشــی ناخۆشــی دەبـن لەرەحمــەتی خودا ناهومێد دەبن دەفەرموێ: ﴿ولئن أرســـلنا ريحـــا فـــرأوه مصفـــراً لظلـــوا بعـــده يكفـــرون﴾ سـوێند بـەخودا ئەگـەر ئـەو بایـە بایـەکی وابـێ کشتو کاڵیـــان زەرد هــەڵبگێڕێ، لمـبو گـڵو خـۆڵ لەگـەڵ خـۆی بێنــێ، زیـان بەکشــتوکاڵیان بگەیـەنێ، یـاخود دیـاردەی ئـەو بایـەیان لـەزەویدا بـــەزەرد هاتــە پێــش چــاو بــەم جـۆرە لـەجیاتی بـاران لمـبو خۆڵێکـی زەردی بەسـەر زەویدا رژانـد، یــان لەبــەر بــێ بــارانی کشــتو کاڵەکــەیان زەرد هــەڵگڕا، ئیــتر دەســت دەکــەن بــەکوفرو قسـەی

نـاڕەوا بەرامبـەر بـەخودا، رقیـان هەڵدەسـتێو لەرەحمـەتی خـودا نـاهومێد دەبـن، لـەجیاتی ئـەوەی گەردنکـەچی قـەزاو قـەدەری خودابـنو لیێ بپاڕێنـەوە بـۆ ئـەوەی بـەلایان لەسـەر لابـا، کوفـرو بێدینـی دەکەنـە هەڵوێسـتی خۆیـان. ئەمـە حـاڵو وەزعـی ئـەو کەسانەیە ئیمانیـان بەقـەزاو قـەدەری خـودا نیـە، بڕوایـان بـەوە نیـە: کە دەستی خـودا لەپشـت هـەموو رووداوەکانەوەیـەو ئـەو دەسـتەیە: کـە بوونـەوەر پێکـەوە دەگونجێنـێو هـەموو کاروبارێك بـەگوێرەی حیکمـەتو قـانوونێك: کـە خـۆی دایناوە هەڵدەسوڕێنێو بوونـەوەری پێکـەوە گونجـاندوە.

تەسەللادانەوەی پێغەمبەر ﷺ لەناو نارەحەتیانەی تووشی دەبوو لەموشریکەکانەوە: کە رویان لەبانگەوازیەکەی وەردەگێڕا

فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوْا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَآ أَنتَ بِهَـٰدِ ٱلْعُمْىِ عَن ضَلَـٰلَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَـٰتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾

دوای ئـەوە بەڵگـەی تـەوحیدو زیندوبوونـەوەی هێنانـەوە، ئـەرکی پێغەمبـەرانی دیـاری کـرد،وادەی بەهەشـتی بـەخودا پەرسـتانداو هەڕەشـەی لەسـەرپێچیکاران کـرد، ئـەمجار دڵدانـەوەی پێغەمبـەر ﷺ دەکـاو تەسـەللای دەداتـەوە لەبەرامبـەر ئـەو سـەررەقیو رو وەرگێڕانـەی موشـریکەکان کەبـەرەو روی بانگەوازییەکـەی دەیـاننواند، دەفـەرموێ: ﴿فـانك لاتسـمع الموتـی ولاتسـمع الصم الدعـاء اذا ولـوا مدبریـن﴾ ئـەی پێغەمبـەر بەهەڵوێستی ئـەو موشـریکە

نەفامانـە دڵتـەنگ مەبـە، خەفـەت بـەوە مـەخۆ: کـە هیدایـەت وەرنـاگرن‌و بانگـەوازی نابیسـن، چونکـە ئـەوان دەشـوبهێنە مـردو، وەکـوو کـەڕو کوێـر دەچـن! دەی بێگومـان ئـەتۆ نـاتوانی مـردو تێبگەیـەنی، نـاتوانی بانگـەوازی خـۆت بخەیـە گوێچکـەی کـەڕو بـێ گوێـوەوە. ئـەوان بانگـەوازی تـۆ نابیسـن، وێـڕای نەبیستنەکەیان پشتیش هەڵدەکەن‌و رو لـەتۆ ناکـەن! ئـەوان هەرچـەندە بەرواڵـەت گوێچکـەیان هـەن‌و گوێیـان لەقسـەیە بـەڵام چونکـە بانگەوازییەکـەت کاریـان تـێ ناکـاو پـێی هیدایـەت ئـامێز نـابن‌و پەنجـەرەی هیدایـەت وەرگرتنیـان داخـراوە دەق دەشـوبهێنە مـردوی نـاو گـۆڕو کـەڕو بێگوێـی مـادە رزادن.

ئـەوان وێـڕای بـێ گیـانی‌و بـێ گوێـی، کوێریشـن، چـاوی دڵیـان نابینـێ، خـۆ ئاشکراشە ﴿وما أنت بها ذي العمي عـن ضلالتـهم﴾ تـۆ نـاتوانی کەسـێك چـاوی حـەق نـەبینێ هیدایـەتی بدەی‌و لـەگومڕایی بیگێڕیـەوە، بـەڵکوو هیدایـەت‌و حـەق بیسـتن‌و حـەق دیـتن بەدەسـت خودایـە، هـەر خـودا دەتوانـێ دەنگـی زینـدوان بـەمردوان بگەیـەنێ ئەگـەر مـەیلی لـێ بـێ، هیدایـەتدان‌و گومـڕا کـردن بەدەسـت خۆیـەتی. کەسـی تـر ئـەو توانایـەی نیـە، بۆیـە دوا بـەدوا ئـەوە فـەرمووی: ﴿ان تسمع الا من یؤمن بآتنا فـهم مسـلمون﴾ واتـە: ئـەی پێغەمبـەر! ئـەتۆ نـاتوانی بیستنێك بخەیـە گوێچکـەی ئـەو خەڵکـەوە سەربکێشـێ بـۆ سـودو کـەڵکی لـێ وەرگـرن مەگـەر بـۆ کەسـانێك ئیمانیـان هـەبێ‌و بـڕوا بـەقورئان بکـەن بەڵگـەو دەلیلـەکانی تـەوحیدو بـەتوانایی خـودا لـەدڵیاندا کاریگـەر بـێ، ئـەم جـۆرە کەسـانە هـەر کاتـێ ئایـاتی خودایـان بـۆ خوێندرایـەوە دەیبیسـن‌و لـێی حـاڵی دەبـن‌و روی تـێ دەکـەن‌و پابـەندی فـەرمان‌و جڵەوگیرییـەکانی دەبـن، ئەوانـە موسـوڵمان‌و خـاوەن بـاوەڕن، گەردنکـەچ‌و فەرمانبـەرداری (توجیـهاتی) حـەقن ئەوانـەن حـەق دەبیسـن‌و شـوێنی دەکـەون.

تێبینی:

وەکـوو وتـراوە مەبەسـت بەبیسـتن لەئایـەتی ﴿فـإنك لاتسـمع الموتـى﴾ بیسـتنی تێگەیشـتنو تێفکریـنو پـەند وەرگرتنـە، ئەمـەش دژایـەتی پـەیدا ناکـا لەگـەڵ ئـەوەی لەفـەرموودەی پێغەمبـەردا چەسـپاوە: کـە دەگونجـێ مـردوو گوێـی لـەئاخاوتنی زینـدو ببـێ!

عـەبدوڵڵای کـوڕی عومـەر دەگێڕێتـەوە دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ دوای سـێ ڕۆژ ئاخـاوتنی ئاڕاسـتەی ئـەو کـوژراوە کافرانـە کـرد: کـە فـڕێ درابوونـە بـیری قولـەیبی بـەدەرەوە، لۆمـەو سەرزەنشـتی کـردن، هـەتا حـەزرەتی عومـەر: وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا! تـۆ چـۆن قسـە لەگـەڵ کەسـانێك دەکـەی مـردونو بۆگـەنیان کـردوە!؟ پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: (والـذي نفسـي بيـده، مـاأنتم بـأسمع لما أقـول منهم، ولكن لايجيبـون) سـوێندم بـەو کەسـەی گیـانی منـی بەدەسـتە ئێـوە وەکـوو ئـەوان گوێتـان لەقسـەکانم نیـە بـەڵام ئـەوان نـاتوانن وەڵام بدەنـەوە.

ئـەم مانایـە صەحیحـەو گەلـێ فـەرمودەو ڕیوایـەتی تـر ئـەم ڕاسـتی‌یە دەچەسـپێننو پشـتگیری دەکـەن. یـەکێ لـەو مانـاو شـایەتانە ئـەو فەرمودەیەیـە: کـە ئیبنـو عەبدولبـەر لـەئیبنو عەبباسـەوە ڕیوایـەتی کـردوە بـە(مـەرفووعی) دەفـەرموێ: هـەر کەسـێ بـەلای گـۆڕی برایـەکی موسـوڵمانی‌دا بـڕواو لـەژیان‌دا یـەکتریان ناسـیبێ، ئەگـەر سـڵاوی لـێ بکـا، ئیلـلا خـودا گیـان بـۆ مردوەکـە دەگێڕێتـەوە تـا وەڵامـی سـڵاوەکەی دەداتـەوە.

ئـەوەش چەسـپاوە: کـە پێغەمبـەر ﷺ موسـوڵمانەکانی فـێر دەکـرد چـۆن سـڵاو لەگۆڕسـتان بکـەن فـەرمانی پـێ دەکـردن چـۆن ئاخـاوتن لەگـەڵ زینـدوان دەکـەن ئـاواش ئاخـاوتن لەگـەڵ مردوەکـان بکـەن پـێی دەفـەرمون: کـە بـەلای گۆڕسـتان‌دا

ڕۆیشـتن بڵێـن: (السـلام علیکـم دار قـوم مؤمنـین) ئـەم جۆرە خیطابـە بـۆ کەسـانێکە بیســتنو تێگەیشـتیان هــەبێ، ئیبنــو ئــەبی دونیــا لەعائیشــەوە ریوایــەت دەکــا دەڵـێ: عائیشـە فـەرموی: پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: (مـامن رجـل یـزور قـبر أخیـه ویجلس عنـده الا استأنس بـه، ورد علیـه حتـی یقـوم) هـەر کەسـێك دیدەنـی گـۆڕی بـرای موسـوڵمانی بکـاو لای دانیشـێ ئیلـلا مردوەکـە پـێی خۆشـەو وەڵامـی سـڵاوو قسـەکانی دەداتـەوە تـا لـەلای هەڵدەستێ. ئـەبو هورەیـرە دەڵـێ: هــەر کاتــێ پیــاو بـەلای گـۆڕی کەسـێکی ناسـیاویدا تێپـەڕیو سـڵاوی لــێ کـرد، مردوەکـە وەڵامــی سـڵاوەکەی دەداتــەوە.

سـەلەفی صـاڵح کۆڕایـان هەیــە لەسـەر ئەمــەو بەلایانــەوە ســەلامکردن لەگۆڕســتان مەشـرووعەو پێیـان وایـە مردوەکــان ئــەو کەسـانە دەناســن کــە سـەلامیان لـێ دەکـەن..

پێغەمبـەر ﷺ موسـوڵمانانی فـێر کـردوە: کــە هــەر کاتــێ گۆڕسـتانیان بینـی بـەم شـێوە سـڵاویان لـێ بکـەن: بڵێـن: (السلام علیکم أهل الدیار مـن المؤمنین، وانـا ان شـاء الله بکـم لاحقـون، یرحـم الله المسـتقد مـین منـا ومنکـم والمسـتأخرین، نسـأل الله لنـا ولکـم العافیـة) ئــەم فــەرمودە ئیمــامی موسـلیم لـــەبورەیدەوە ریوایـــەتی کـردوە.

هــەموو ئــەم ریوایاتانــە ئــەوە دەگەیــەنن: کــە سـەلامکردنو قسـە لەگــەڵ کــردن بـۆ شـتێك دەبـێ ببیسـێو خیطـابی ئاڕاسـتە بکـرێو تــێ بگـاو رەدیـش بداتــەوە، هەرچـەندە سـەلامکەر وەڵامەکـە نەبیسـێ![1]

(١) ئەگـەر دەتـەوێ لـەم بـارەوە زێـدە زانیـاریت هـەبێو ریوایـەتی جۆراو جۆر بزانـی سـەیری تەفسـیری ئیبنـو کـەثیر ج٣/١٤٤٠-١٤٤١ (طبعـة دار الفکـر) بکـە.

قۆناغەكانی ژیانی ئادەمیزاد

﴿ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِن بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِن بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴾ (٥٤)

لـەوەپێش پـەروەردگار بەڵگـەو نیشـانەی خودایـەتی خـۆی لەبوونـەوەردا هێنـاوە، هـەڵكردنی بـاو بـارینی بـارانی كـردە برێك لەنیشـانەی خودایـەتی خـۆیو تـاكو تەنـهایی لەزاتو صیفـاتیدا. ئـەمجار بەڵگەیـەكی تـر لـەخودی ئـادەمیزاد دەهێنێتـەوە، ئـەویش بریتییـە لەدروسـتكردنی ئـەو ئـادەمیزادەو تێپـەڕبوونی بەچـەند قۆنـاغێكدا، ئـەم دروسـتكردنو گۆڕانكارییـە لـەئادەمیزاددا هـەر بـەخودا دەكرێو بـەس!

دەفەرموێ: ﴿الله الذي خلقكم من ضعف ثم جعل مـن بعـد ضعـف قـوة، ثم جعل من بعـد قـوة ضعفـاً وشـيبة﴾ پـەروەردگار خودایـەكی وەهایـە ئێـوەی لـەزەبوونیو بـێ هـێزی دروسـتكردوە، پاشـان دوای ئـەو زەعیفـیو بـێ هێزییـە وزەو توانـای پـێ بەخشیون، ئـەمجار دوای ئـەوەی هـێزو تواناتـان هـەبوە بـێ هـێزی كردونەوە، پیرو كەنەفت بوون. ﴿يخلق ما يشاء وهـو العليـم القديـر﴾ پـەروەردگار هـەرچی بیـەوێ دروسـتی بكـا، بەئاسـانی بۆی دەكـرێ، چۆنـی بـوێ ئـاوا گۆڕانكـاری لـەژیانی بـەندەكانیدا ئـەنجام دەدا، ئـەو بـۆ خـۆی زانـاو ئاگـادارە بەسـەر حـاڵو وەزعی بـەندەكانیدا، بـەتواناو دەسـەڵاتە بـۆ هـەر شـتێ بیـەوێ بیكـا.

ئایەتەکە بەو چەند وشەو رستانە گەشتێکی دورو درێژی بەناو شریتی تەمەنی ئادەمیزاددا کرد، گەشتێکی ئەنجامدا ئادەمیزاد سەرەتاکانی لەژیانی خۆیاندا دەبینن، کۆتایەکەشی بەچاوی خۆیان دەبینن، گەشتێکی سەرنج راکێشەو هەر کەسێ هەستو هۆشی هەبێ بەزەقی لەبەر چاویەتی. ﴿خلقكم من ضعف...﴾ هەر دەڵێ زەبونیو بێ هێزی ئەو مادە سەرەتاییانەن: کە کیانی ئادەمیزادی لێ پێك هاتووە، ئەو ضعیفو بێ هێزییەی ئایەتەکە ئاماژەی پێ دەکا مانای زۆرنو دیاردەکانی لەپێکهاتەی ئادەمیزاددا فرەو هەمە جۆرن!

بێ وەجیو زەعیفی جەستەی لەسەرەتادا کە لەخانەیەکی زۆر پچوكو وردا رەنگی داوەتەوە ئەویش ئەو خانە پچکۆلەیە کە زارۆڵەی لێ پەیدا دەبێ، ئەمجار لەقۆناغە جیا جیاکانی زارۆڵەدا هەر لەخوێنپارەیو گۆشپارەیو کۆرپەلەیو ئەمجار لەدایکبونی بەساواییو پاشان گەورەبوونیو پێگەیشتنی.

ئەمجار زەبوونی ئەو مادەی: کە سەرەتا ئادەمیزادی لێ دروستکراوە کە گڵێکی بێ نرخو بەهایە، خۆ ئەگەر ئەو پرتەوە گیانییە یەزدانییەی لێ نەکەوتایە هەروا بەبێ نرخی لەشێوە مادییەکەیدا یان شێوە حەیوانییەکەیدا دەمایەوە،ئەمەش لەچاو خیلقەتە ئادەمیزادییەکەیدا زۆر بێ وەجو کەم نرخە.

ئەمجار وردە وردە لەقۆناغی منداڵی تێپەڕ دەکاو هێزو توانای جەستەییو نەفسیو عەقڵی پەیدا دەکا، دەستو دوی خۆی دەناسێو لەچاو قۆناغەکانی رابوردویەوە بەخاوەن هێزو توانا حسێب دەکرێ.

ئەمجار دەگاتە پایزی تەمەنیو قۆناغی پیری، سەرلەنوێ زەبوونیو بێ وەجی لەهەموو لایەکەوە روی تێ دەکەنەوە، خانەکانی جەستەی وردە وردە

لەنیشات دەکەون ئێسقانی پیرەك دەبن‌و هێزو توانای کەم دەبێتەوەو لەرزۆك‌و پەژموردەو زەبوون، وێڕای کەمبوونی توانای نەفسی‌و عەقڵی!!

ئەمانە هەموو قۆناغ‌و ئەتوواری ژیانی ئادەمیزادن‌و هەر کەسی بێتە کۆڕی ژیانەوە قۆناغەکانی سەرەتای ژیان دەبینێ، هەر کەسێکیش تەمەنی درێژ بێ بەقۆناغەکانی کۆتاییشدا تێدەپەڕێ، هەموو ئەم قۆناغانە کە بەسەر ئادەمیزاددا دێن گەواهیدەری ئەوەن: کە خودایەکی نەخشەکێش‌و کارسازو بەتوانا ئەم بوونەوەرە هەڵدەسوڕێنێ‌و ئەو قۆناغانە بەسەر ئادەمیزاددا دەهێنێ. چونکە گۆڕان‌و تەدەروج کاری سروشت‌و صودفە نیە، هەموو قۆناغێك دەبێ خودای خاوەن دەسەڵات‌و زاناو دانا وەدی بێنێ، جگە لەخودای باڵا دەست کەسی تر ئەوەی پێ ناکرێ!!

چۆنیەتی قیامەت بەرامبەریکردنی بەچۆنیەتی دونیا

وَيَوْمَ تَقُومُ ٱلسَّاعَةُ يُقْسِمُ ٱلْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا۟ غَيْرَ سَاعَةٍ
كَذَٰلِكَ كَانُوا۟ يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ وَٱلْإِيمَٰنَ
لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْبَعْثِ فَهَٰذَا يَوْمُ ٱلْبَعْثِ
وَلَٰكِنَّكُمْ كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَّا يَنفَعُ ٱلَّذِينَ
ظَلَمُوا۟ مَعْذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾

دوای ئـەوەی پـەروەردگار بەڵگـەی یەکتاپەرستـیو بـەتوانایی خـۆی لـەبواری دروسـتکردنی ئـادەمیزاددا و بەڵگـەی زیندوبوونـەوەو هـاتنی ڕۆژی قیامـەتو ژیـانی ئـەو دونیایـەی هێنانـەوە، ئـەمجار لـێرەدا چۆنیـەتی قیامـەتو بەرامبـەریکردنی بەچۆنیـەتی دونیـاو ئـەو وتو ویـژو حیسـابو لێکۆڵینەوانـەی لـەوێدا ڕو دەدەن بـاس دەکـاو ڕایاندەنوێنـێو دەیانکاتـە دیمـەنێکی سـەرنج ڕاکێشـی پـڕ جـمو جۆڵـی ڕۆژی قیامـەت، دیمەنەکـە پـڕە لەموناقەشـەو حیـوارو وتو ویـژی نێوان ئـەهلی ئیمـانو تاوانبـاران.

دەفەرموێ: ﴿ویوم تقوم الساعة یقسم المجرمـون مـالبثوا غـیر سـاعة﴾ ئـەو ڕۆژەی قیامـەت ڕادەبـێو خـودا ئـادەمیزادان زینـدو دەکاتـەوەو لـەگۆڕەکانیان ڕاسـتیان دەکاتـەوە، توشـی ئـەو هـەموو ناخۆشـیو تـەنگو چەڵەمانـە دەبنـەوەو لەساری مەحشـەردا ڕادەگیرێن، ئـا لـەو ڕۆژەدا کـافرو تاوانبـاران سـوێند دەخـۆن: کـە مانـەوەیان لـەدونیادا یـان لـەگۆڕەکانیاندا لەسـەعاتێك زیـاتر نـەبوە، تـەنیا سـاتەوەختێك لـەژیانی دونیـادا بـوونو بـەو مـاوە کەمـەش نـەیانتوانیوە بـیر لەسـەرەنجامو ئاکـامی خۆیـان بکەنـەوەو ئیمـان بێنـن، مەبەسـتیان ئەوەیـە ماوەیـەکی وا مۆڵـەت نـەدراون بتوانـن بـەخۆیاندا بچنـەوەو هیدایـەت وەربگـرن.

ئـا بـەو جۆرە هـەموو ئـەو مـاوە دوورو درێـژەی ژیـانی دونیایـان لـەلا کـەم دەبێتـەوەو سوێند دەخـۆن کـە مـاوەی ژیـانی دونیایـان تـەنیا سـەعاتێك بـووەو بەس! ﴿کذلك یؤفکـون﴾ هـەروەکوو چـۆن لـەدیاریکردنی مـاوەی ژیـانی دونیایـان بەهەڵـەچونو نـاتوانن تـەحدیدی مـاوە کـە بکـەن، لـەدونیاش داوایـان دەکـردو بـەو جـۆرە لەحـەق لایـان دەدا بـۆ لای بـەتاڵو لـەباوەڕی ڕاسـتەوە دەچوونـە سـەر بیروبـاوەڕی پـوچو درۆ. ئـەوان لـەوەدا درۆ دەکـەن کـە دەڵێـن: تـەنیا سـەعاتێك

لــەدونیادا ماوینــەوە، ئــەوان لــەدونیادا بــەجوانیو رازاوەیـــیو کـــالاو مـــەتاعی هەڵخەڵـەتاون. ئەمـە ئاماژەیـە بـەوە: کـــە ســـوور بوونیـــان لەســـەر کوفـــرو بێدینـــی رێگـای بیرکردنـەوە لەحـەقو راستی لـــێ بەســتون!!

﴿وقال الذين أوتوا العلــم والأيمــان: لقــد لبثتــم في كتــاب الله إلى يــوم البعـــث﴾ ئەوانـەی زانیارییـان بـەکتێبی پـەروەردگار هەیـە بڕوایـان بـەخودا هەیـە رەدی ئینکاریکـارانی زیندوبوونـەوە دەدەنـــەوە، رەدی ئەوانـــەی لـــەو رۆژەدا ســـوێند دەخـــۆن: کـــە هـــەر تـــەنیا ســـاتە وەختێـــك لـــەژیانی دونیـــادا بـــونو هیچـــی تـــر، بەرپەرچیان دەدەنـەوەو پێیـان دەڵێـــن: بۆچـــی ســـوێندی بـــەدرۆ دەخـــۆن، بێگومـــان ئێـوە لـەژیانی دونیاتـاندا ماوەیـەکی باش ماونـەوە، ئـەمجار لـــەژیانی بـــەرزەخدا تـــا رۆژی زیندوبوونـەوەتان بـەگوێرەی ئـــەو زانیارییـــەی لەلەوحولـمەحفوظدا بۆتـــان بڕیـــار دراوە ماونـەوە، لـەو رۆژەوە: کـە دروستکراون تـــا رۆژی زیندوبوونـــەوەتان یـــان لـــەو رۆژەوە مـردون تـا رۆژی زیندوبوونـەوەتان ماوەیـەکی دورو درێـژ ماونـەوە، ﴿فـــــهذا يوم البعث ولكنكـــم كنتـــم لاتعلمـــون﴾ ئـەمڕۆش ئـەو رۆژەیـە: کـە خـودا وادەی پێدابووینو لـەم رۆژەی ترسـاندبووین، بـەڵام ئێـوە لـــەدونیادا ئەمانـــەتان نـــەدەزانیو باوەڕتـــان پـــێ نـــەکردو هـــاتنی ئـــەم رۆژەتـــان بـــەلاوە ئەفســـانە بـــوو، لـــەهاتنی بێ ئاگـــابوون!

﴿فيومئذ لاينفع الذين ظلمـــوا معذرهـــم ولا هـــم يســـتعتبون﴾ لـەو رۆژەدا: کـــە رۆژی قیامەتـــە عـــوزر هێنانـــەوەو پاســـاو دانـــەوە ســـوود بەســـتەمکاران نابەخشـــێ، داوای تۆبەکردنیشـــیان لـــێ نـــاکرێ، ئەگـــەر تۆبـــەش بکـــەن تۆبـــەو پەشـــیمانییان لـــێ وەرناگـــیرێ، چونکـــە کـــاتی تۆبـــەکردنو ئـــەنجامدانی کـــردەوە دونیایـەو بەسـەرچووە، قیامـەت داروڵجەزایـــە..

رۆڵی قوڕئان لەبواری رونکردنەوەی بەڵگە گەلی لەبارەی عەقیدەوەو فەرمان
بەپێغەمبەر ﷺ: کە خۆگربێ لەسەر بانگەوازی

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا
لِلنَّاسِ فِي هَٰذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِن جِئْتَهُم بِآيَةٍ
لَّيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَٰلِكَ
يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَاصْبِرْ إِنَّ
وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

دوای ئـــەوەی بەڵگـــەی یەکتاپەرســـتیو هـــاتنی رۆژی قیامـــەتو راســـتگۆیی پێغەمبـــەری بـــەیان کـــرد، ئـــەنجار کۆتـــایی ســـورەتەکە بـــەوەصفکردنێکی قورئـــان بـــەکورتی دەهێنـــێ، ئـــەوە رون دەکاتـــەوە کـــە قورئـــان نامـــەی پـــەند لـــێ وەرگرتـــنو کـــانی حیکمەتـــە، کەتـــەلۆکی بونـــەوەرەو هـــەموو شـــتێکی پێویســـت بـــۆ ژیـــانی دونیـــاو قیامـــەتی تێـــدا کۆکراوەتـــەوە، مـــژدەو ترســـاندنی تـــەواوی تێدایـــە بـــۆ ئـــادەمیزاد، عـــوزرو بیـــانوی بـــۆ کـــەس نەهێشـــتۆتەوە، پێغەمبـــەریش بەدڵســـۆزی ئـــەرکی سەرشـــانی خـــۆی ئـــەنجامداوەو هیـــچ کەمتەرخەمییـــەکی نـــەکردوە، جـــا ئەگـــەر کـــافرو موشـــریکەکان داوای شـــتێکی تـــر بکـــەن جگـــە لـــەقورئانو داوای پێغەمبـــەرێکی تـــر بکـــەن جگـــە لـــەو پێغەمبـــەرەی قورئـــانی بـــۆ نـــێردراوە، ئـــەوە

پـەلّپو بیـانووی نـەگونجاوەو هـەرگیز ئـەو پـەلّپو بیانوانـــەیان نایەتـــەدیو بـا هـــەر لەورگی خۆیـــان بـدەن.

دەفەرموێ: ﴿ولقد ضربنا للناس في هذا القرآن مـــن كـــل مثـــل﴾ بێگومـان ئێمـە لـەم قورئانـــەدا حـەقو راسـتیمان بـۆ ئـــادەمیزاد رون کردۆتـــەوە، پـــەندو مەثـەلی جۆراو جۆرمـان لەسـەر تـاكو تەنـهایی خـوداو هـاتنی قیامــەتو راسـتی پێغەمبـەرو پەیامەکـەیان بـۆ هێناونـەوە. بـۆ ئـەوەی حـەق بناسـنو شـوێنی بکـــەون، پێغەمبـــەریش لەلایـــەن خۆیـــەوە کەمتەرخـــەمی نـــەکردووە،بانگـــەوازی خـــۆی بەدلّسۆزی گـەیاندوە، جـا ئەگــەر ئــەو خەڵکــە بــەو قورئانــە رازی نـەبنو پـەڵپی پێغەمبـــەرێکی تـــر بگـــرن، ئـــەوە عـــەنادو ئینکەبەرییـــەو لێیـــان قبـــووڵ نـــاکرێ، چونکـە کەسـانێك جەسـارەت بکـەن قورئـــان رەت بکەنـــەوەو پێغەمبـــەر بـــەدرۆ بخەنـــەوە، بەلایانـــەوە گرنـــگ نیـــە هـــەر لـــەروی کوفـــرو عـــەنادەوە بەلگـــەی تـــرو پێغەمبەری تر بەدرۆ بخەنەوە. بۆیـە دوا بـەدوای ئـەوە دەفـەرموێ: ﴿ولئـــن جئتـــهم بآية ليقولن الذين كفروا ان أنتـــم الا مبطلـــون﴾ سـوێند بـەخودا ئەگـەر تـۆ هـەر نیشـانەو موعجیزەیـەکی تریـــان بـــۆ بێنـــی، پێشـنیارەکانیان بێنیـــەدیو بیانوویـــان بـبڕی، ئـەو کافرانـە بڕواناکـەنو ئیمـــان نـــاهێنن، خـــۆت بەسـاحیرو موعجیزەکـــەت بەسـیحرو جادوبـــازیی لەقەلّـــەم دەدەن، بـــەخۆتو شـــوێنکەوتوانت دەلّێـــن: ئێـــوە جگـە لەکۆمـەلّێکی بەتالّخواز بـەولاوە هیچـی تـــر نـین. وەکـــوو لەئایـــەتێکی تـــردا ئامـــاژە بـــەم راسـتی‌یە دەکـاو دەفـــەرموێ: ﴿ان الذيـن حقـت عليـهم كلمـة ربـك لايؤمنون ولـو جاءتهم كل آيـة حتـى يـروا العـذاب الأليم﴾(يونس:٩٦-٩٧)

هەلّبەتـە لـەئاکامی ئـــەم عینـــادو سـەررەقیو لوتبەرزییەیانـــەوە خـــودا دلّیـــان مۆر دەکاو وەندەی تر گومڕا دەبن. وەکوو دەفەرموێ: ﴿كذالـــك يطبـــع الله علـــى قلوب الذين لايعلمـــون﴾ ئـا بـەو شـێوە پـەروەردگار مـۆر دەنـێ بەسـەر دلّـی ئـەو

نـەفامو سـەررەقانەدا کـە فـێری حـەقو راسـتی نــابنو لەئایەتــەکانی قورئــان حــاڵی نـابنو ناشـیانەوێ فــێر بــن، چونکــە ئامادەباشــی فــێربونو تێگەییشــتنیان نیــە، ســورن لەســەر لاســایی کردنـــەوەی پێشـــینانیانو بڕوایـــان بەخـــەرافاتو شـــتی پڕوپوچ هەیــە.

جـا کـە ئەمـە حـاڵو وەزعیانـەو بـەهیچ جۆرێ ئیمــان نـاهێننو هــەر ســـوورن لەســـەر کوفـــرو ئیلحـــاد ﴿فاصـــــبر﴾ ئــەتۆ ئــەی پێغەمبــەر! لەســەر ئەزیـــەتو ســەررەقی موشـــریکەکان بەصـــەبرو ئـــارام بـــە، بـــەردەوام بـــە لەســـەر راگـــەیاندنی پەیامەکـــەت ﴿ان وعـــــد الله حـــــق﴾ بێگومـــان وادەو بـــەڵێنی خـــودا حـــەقنو دێنـەجێو پاشـــگەزبوونەوەیان تێـــدا نیـــە، ئـــەو وادەو بەڵێنانـــەی بـــەتۆی داون: کـــە بەســـەر دوژمنـــەکانتدا ســـەرت دەخـــاو زەفـــەریان لـــێ دەبینـــی، دێنـــە دی، سـەرەنجامو سـەرفرازی کۆتـایی بـۆ خـۆتو شـوێنکەوتوانتە، کاربکـــەو چـاوەڕوان بـــە ﴿ولایستخفنك الذیـــن لایوقنـــون﴾ باهەڵوێستی ناشیرینو قسەی نابـەجێی ئـەو بێ بڕوایانـە تـۆ والێ نـەکا خـۆت بەسـووك بزانـیو پەیامەکـەت بـەلاوە گرنـگ نـەمێنێ، وریابـە قسـەی ئـەوان کـارت تێ نـەکاو لەســـەر پــەیامی خــۆت ســووربە گوێیـان پـێ مـەدە، ئەوانـە نەتەوەیـەکی گومـڕان، حیسـاب بـۆ هەڵوێسـتو قســـەیان مەکـە. بێگومـــان هەرچـــەندە خیطابەکـــە ئاڕاســـتەی پێغەمبـــەر ﷺ کـــراوە وەلـــێ لەهـەمان کـاتدا مەبەسـت شـــوێنکەوتوانیەتی. فەرمانـــە بـــەبانگخوازانی ئیســـلامو داعیـانی رێبـازی خـودا پەرســـتی: کـــە چـــاو لەپێغەمبـــەر بکـــەنو ســـوربن لەســـەر پابـــەندبوون بەپـــەیامی ئیســـلامو گـــەیاندنی بەگـــەلو نەتـــەوەی تـــر، بەهەڵوێســـتو قسەی نابـەجێی نـــەفامو گومڕایـــان تەنگـــەتاو نـــەبن، بـــەدڵێکی دامـــەزراوو بـــڕوا بەخۆو ورەی بـــەرزەوە بچنـــە مـــەیدانو کـــاری خۆیـــان ئـــەنجام بـــدەن.

لێرەدا سورەتی (الروم) تەواو بوو

بسم الله الرحمن الرحیم

سورة لوقمان

سورەتی لوقمان (مەککی‌یەو سی‌و چوار ئایەتە.)

ئـەم سـورەتە نـاونراوە (لوقمـان) چونکــە چـیرۆك‌و بەسـەرهاتی لوقمـانی حـەکیمی لــەخۆگرتووە، ئــەو لوقمانــەی کاکڵــەی حیکمــەتی دۆزییــەوەو یەکتاپەرسـت‌و خوداناس بـوو، فـەرمانی کـرد بەئـەخلاقی بـەرزو رەوشـتی جـوان، جڵـەوگیری لـەکاری ناشـیرین کـردو دژی مونکـەرات بـوو. باسـە گرنگـەکانی ئـەم سورەتە وەکـوو هـەموو سـورەتە مەککییـەکانی تـر باسـی بنـەمای عـەقیدەو بـیرو بـاوەڕ بـەخوداو یەکتاپەرسـتی‌و بـڕوا بەپێغەمبـەرو داننـان بـەهاتنی رۆژی قیامـەت‌و زیندوبوونـەوە دەکـا. هـۆی نازڵبوونیشـی ئـەوە بـووە: کـە قورەیشـییەکان داوایـان لەپێغەمبـەر ﷺ کـرد: کـە بەسـەرهاتی حـەزرەتی لوقمانیـان بۆ بگێڕێتـەوە.

سـەرەتا ئـەوە رون دەکاتـەوە: کـە قورئـان موعجیزەیـەکی نـەمری پێغەمبـەرەو هیدایەتـە بـۆ ئـادەمیزادو کەتـەڵۆکی بونـەوەرە، هەڵوێسـتی ئـادەمیزاد بەرامبـەر قورئـان دوو شـێوەیە. بڕێکیـان بـڕوای پـێ دەکـەن‌و هـەرچی تێیدایـە بەراسـتی دەزانـن‌و سـەرەنجام بـەمراز دەگـەن‌و دەچنـە نـاو بەهەشـتی رازاوەوە. بڕێکیشـیان پەیامەکـەی رەت دەکەنـەوەو شـوێنی ناکـەون‌و پشـت لەئایەتـەکانی هەڵدەکـەن‌و رێگـای راسـت ناگرنـە بـەرو سـەرەنجام سـزای دۆزەخ لـەخۆیان دەگـرێ‌و دەبنـە بەدبـەختی دونیـاو قیامـەت.

دوایی هەندێ بەڵگە لەسەر تاكو تەنهایی خوداو بەتوانایی‌و دەسترەنگینی خودا لەدروستکردن‌و بەدیهێنانی بوونەوەردا رادەنوێنێ.. ئەمجار بەشوێن ئەوەدا چیرۆکی حەزرەتی لوقمان‌و ئامۆژگاریکردنی بۆ کورەکەی بەمەبەستی فێرکردنی ئادەمیزادو شارەزایی کردنیان بۆ رێبازی حەق‌و پەیرەوکردنی بیروباوەری پەسەند لەپێشەوە وازهێنان لەهاوەڵدانان بۆ خوداو چاکەکردن لەگەڵ باوك‌و دایكداو بڕواکردن بەوە: کە خودا ئاگادارو بەتوانایە بەسەر هەموو شتێکی گەورەو پچوكدا، هەر وا فەرمان بە ئەنجامدانی نوێژەکان‌و فەرمان بەچاکەو نەهی لەخراپەو سادەیی لەژیانداو خۆپاراستن لەفیزەون‌و خۆبەزلزانی‌و رۆیشتنی نارێك پێك‌و دەنگ بەرز کردنەوە لەقسە کردندا ئەمجار بەشوێن ئەوە لۆمەو سەرزەنشت ئاراستەی موشریکەکان دەکا لەسەر سوربونیان لەسەر شیرك‌و لاسایی کردنەوەیان بۆ باوك‌و باپیرانیان‌و سپڵەییان بەرامبەر نیعمەتەکانی خودا، تێگەیاندنیان: کە ئایینی ئیسلام تاکە رێگای رزگاربوونە، هەبوونی دژایەتی لەنێوان هەڵوێستی ئەو موشریکانە، ئەوان دان دەنێن بەوەدا: کە هەر خودا بەدیهێنەرە کەچی هاوەڵی بۆ دادەنێن، لەکاتی تەنگانەدا خودا ناسن‌و لەفەرەحی‌و خۆشیدا موشریك‌و هاوەڵدانەرن.

ئەمجار بەڵگەیەکی تر لەسەر قودرەت‌و بەتوانایی خودا لەهەڵسوڕاندنی بوونەوەردا دەهێنێتەوە، شەو دەخاتە سەر رۆژو لەرۆژ کەم دەکاتەوەو دەیخاتە سەر شەو مانگ‌و خۆرو ئەستێرەی رام کردون بەرێك‌و پێکی دێن‌و دەچن. کۆتایی سورەتەکەش بەفەرمانکردن بەچاکەو ترسان لەسزای رۆژی قیامەت دەهێنێ.

شتە تايبەتمەندييەكانى قورئان و ڕەوشتى ئەوانەى بڕوايان پىٛى هەيە

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ ءَايَٰتُ ٱلْكِتَٰبِ ٱلْحَكِيمِ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً
لِّلْمُحْسِنِينَ ﴿٣﴾ ٱلَّذِينَ يُقِيمُونَ ٱلصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَهُم
بِٱلْءَاخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُوْلَٰٓئِكَ
هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

﴿الم﴾ دەبىٛ ئـەم پيتانـە بەشێوەى پچڕ پچڕ بخوێنلرێنـەوە (ئـلـف، لام، ميـم) هێنـانى ئـەم جۆرە پيتانـە لەسـەرەتاى هــەندىٛ لەسـوڕەتەكانى قورئـاندا ئاماژەيـە بەسـەر ئاسـايى قورئـانو تەحـەددا كردنـى عەرەبەكانـە بەتايبـەتىو ئـادەميزادە بەگشـتى، دەسەوەسـانكردنيانە لـەو بـارەوە: كـە نـاتوانن وێنـەى ئـەم قورئانـــە بخەنـەڕو، بـەڵكوو نـاتوانن تەنانـەت وێنـەى سوڕەتێكيشـى دا بێنـن. تەحـەددايان دەكـاو دەفـەرموىٛ: ئەگـەر بڕواتـان وايـە ئـــەم قورئانـــە كـــەلامى خـــودا نيـــە وموعجـيزە نيـە، دە ئێـوە ئـازابن لــەو پيتانــەى قورئــانى لــىٛ پێكــهاتووە كـەلامێكى ئـاوا بخەنـەڕو! ئـەوە عـەرزو ئەوەگـەز.

﴿تلك آيات الكتاب الحكيم﴾ ئەو قورئانە سەرئاسایە پێك هاتووە لەو پیتانەی ئێوە وشەیان لێ پێك دێنن‌و نوطقیان پێ دەکەن، ئەو پیت‌و وشەو رستانەی قورئانی لێ پێك هاتووە هەمان ئەو پیت‌و وشەو رستانەن، کە ئێوە ئاخاوتنی پێ دەکەن، ئەمە ئایاتی قورئانێکی پڕ لەحیکمەت‌و هیدایەتە، قورئانێك: کە هیچ غەل‌و غەش‌و خواری‌و خێچی تێدا نیە. ماناو حوکمەکانی راست‌و دروستن، دژایەتی‌و نەگونجانیان پێکەوە تێدا نیە. مەبەستی سەرەکی لەنازلکردنی ئەم قورئانە پیرۆزە رەهنومایی کردنی ئادەمیزادە وەکوو دەفەرموێ: ﴿هدىً ورحمة للمحسنين﴾ ئایاتی ئەم قورئانە (قورئان بەگشتی) هیدایەت‌و رەحمەتە بۆ ئادەمیزادە چاکەکارەکان شارەزاییان دەکا بۆ رێبازێك رێبوارانی گومڕا نابن، هەر کەسێ ئەو رێبازە بگرێ سەرفرازو بەمرازگەیشتوە. رەحمەت‌و فەرە بۆ ئادەمیزاد چونکە ئەم هیدایەت‌و بیرو باوەڕە دەخاتە ناو دڵانەوە، ئارامی‌و خۆشی‌و هێمنی دەڕژێنێتە ناو دەرونەکانەوە، موسوڵمانان بەهۆی شوێنکەوتن‌و هیدایەت وەرگرتنیان بەقورئان لەعەزاب‌و تۆڵەی خودا رزگاریان دەبێ، خێرو بەرەکەتیان بۆ دەستەبەر دەبێ، یەکیەتی‌و تەبایی لەنێوان دڵەکاندا دادەمەزرێنێ. ئەمجار مانای (محسنين) شی دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿الذين يقيمون الصلاة﴾ ئەوانەی خاوەن ئیمانن‌و پابەندی شەریعەتن نوێژەکانیان (بەفەرزو سوننەتەوە) بەرێك‌و پێکی ئەنجام دەدەن ﴿ويؤتون الزكاة﴾ زەکاتی پێویست لەماڵی خۆیان دەردەکەن‌و دەیدەن بەئاتاجان ﴿وهم بالآخرة يوقنون﴾ وێڕای ئەو کردەوە باشانەیان یەقینی تەواویان هەیە بەهاتنی رۆژی قیامەت‌و پاداش‌و سزای عادڵانەی خودا لەو رۆژەدا بۆ بەندەکانی.

ئەوان کە نوێژو عیبادەت دەکەن، کە زەکاتی ماڵی خۆیان دەردەکەن، تەنها لەبەر خودا دەیکەنو بەهیوای پاداشی پەروەردگارنو بەتەمای پاداشو سوپاسی ئادەمیزادەکان نین.

﴿أولئك على هدىً من ربهم وأولئك هم المفلحون﴾ ئەو موسوڵمانانەی ئەوە بیروباوەڕو کارو کردەوەیانە،ئەوانە لەسەر رێبازی هیدایەتو رەهنومایین لەخوداوە، ئەوانە لەسەر ترۆپکی هیدایەتن، بەختەوەری دونیاو قیامەتن، چونکە بەئەنجامدانی نوێژەکانیان بەشێوەی رێكو پێك پەیوەندی نێوان خۆیانو خودا بەهێز دەکەن دڵنیاییان بەخودا بۆ پەیدا دەبێ، شیرینایی ئیمان دەچێژن، بەزەکاتدانو کۆمەکی‌کردنیان بەهەژاران بەسەر بەخیلیو ماڵخۆشویستنی نەفسیاندا سەردەکەون. خۆشەویستی لەنێوان خۆیانو هەژاراندا پەیدا دەکەن، یاسای تەکافولی کۆمەڵایەتیو هەمئاهەنگی لەنێوان دەوڵەمەندو هەژاردا پەیڕەو دەکەن. کۆمەڵگایەکی دوور لەئاژاوەو بەخیلیو دژایەتی دروست دەکەن، بەمەش بەختەوەری ژیانی دونیاو قیامەتیان دەستەبەر دەکەن...

هەڵوێستی ئادەمیزاد بەرامبەر قورئان

وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَشْتَرِى لَهْوَ ٱلْحَدِيثِ
لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمْ
عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَـٰتُنَا وَلَّىٰ مُسْتَكْبِرًا
كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَنَّ فِىٓ أُذُنَيْهِ وَقْرًا فَبَشِّرْهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧﴾

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨﴾
خَٰلِدِينَ فِيهَا وَعْدَ ٱللَّهِ حَقًّا وَهُوَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿٩﴾

دوای بـەیانکردنی ئـەوە: کـە قورئـان نامەیـەکی هیدایـەتو رەحمەتـە، پـڕە لەحیکمـەتو رەهنومـایی. ئەوانـەی شـوێنی دەکـەون هیدایـەت ئـامێز دەبـنو بەختـەوەریی دونیـاو قیامـەتیان بـۆ دەستەبەر دەبێ، ئـەمجار حـاڵو وەزعـی ئەوانـە رون دەکاتـەوە کـە بـەقورئان هیدایەت وەرنـاگرنو پشتی لـێ هەڵدەکـەنو بەشـتی پڕوپووچـەوە خـەریکنو هـەوڵ دەدەن کەسـانی دیکـەش پشـت لـەقورئان هەڵبکـەن ئـەمجار بەشوێن ئـەوەدا هەڕەشـەی عـەزابی دۆزەخیـان لـێ دەکـا، لەهـەمان کـاتدا وادەی پاداشـی بـاش دەدا بەموسـوڵمانان؛ ئەوانـەی خـەریکی خوێندنـی قورئـانو کـاری چاکـەنو پابـەندی فـەرمانو جڵەوگیریـەکانی شـەریعەتن.

﴿لهو الحديـث﴾ هـەموو قسـەو ئاخاوتنێکـە دڵ غـافڵ بکـاو بـەبێ سود کـات بکـوژێ، بـەروبوومی خـێری تێدانـەبێ ئاوەدانکردنـەوەی زەوی تێـدا نـەبێ بـەخێرو عەدالـەت، دەقەکـە وێنـە کێشـانی رەوشـتو هـەڵسو کـەوتی کۆمـەڵێك ئـادەمیزادن: کە لەهـەموو کـاتو شـوێنێکدا هـەن، لەهـەموو رۆژگـارێکدا رۆڵـی خۆیـان دەگـێڕن...

هـەندێ ریوایـەتیش ئامـاژە بـەوە دەکـەن: کـە دەقەکـە وێنـەی روداوێکـی تایبـەتی کێشـاوە نموونـەی هەڵوێسـتی کۆمـەڵێك ئامـاژە پـێ دەکـا: کـە لەسـەردەمی پێغەمبـەردا تێدەکۆشـان خـەڵکی لـەقورئان هەڵبگێڕنـەوەو بـێ ئاگایان بکـەن.

موقاتیل دەڵێ: (النضر) کوڕی (الحارث) بازرگانێك بوو ئاڵو وێری نێوان مەککەو وڵاتی فارسی دەکرد، ئەو کتێبانەی دەکڕین: کە چیرۆكو بەسەرهاتی رۆستەمو ئەسفندیارو پاڵەوانانی فارسو شەڕەکانیانی تێدا بوو، باسی کیسراکانو بەسەرهاتیانی تێدا بوو، جا شارەزایی لەم جۆرە کتێبانەدا پەیدا کردبوو لەسەرە رێگای ئەوانەدا دادەنیشت: کە دەیانەویست بچن گوێ لەقورئان بگرنو فێری بن، دەچوە ئەو کۆڕو کۆبوونەوانە کە پێغەمبەر ﷺ تێیدا قورئانی بۆ خەڵکەکە دەخوێندەوەو بانگەوازی دەکردن بۆ ئیمانهێنان.

هەر لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ کۆڕەکەی جێ دەهێشت (النضر) بەزمانێکی رەوان ئەو سەرگوزەشتەو ئەفسانەی لەناو کتێبە فارسییەکاندا فێریان بوبوو بۆ خەڵکەکەی دەخوێندەوەو دەیگوت: خەڵکینە! موحەممەد چیرۆكو بەسەرهاتی گەلی عادو ثەمودتان بۆ دەگێڕێتەوە منیش حیکایاتی رۆستەمو ئەسفندیارو سەرگوزەشتەی کیسراکانتان بۆ دەگێڕمەوە، دەبۆ خۆتان بڵێن: هی کاممان خۆشترو سەرنج راکێش ترن؟ ئەوانیش دەیانگوت هی تۆ، ئیتر وازیان لەبیستنی قورئان دەهێنا! لەم بارەوە ریوایەت هەن بەپێویستمان نەزانی بیانهێنین.

﴿ومن الناس من يشتري لهو الحديث ليضل عن سبيل الله بغير علم ويتخذها هزواً﴾ کۆمەڵێك لەئادەمیزاد هەن لەجیاتی شتی بەسوود شتی زیانبەخش پەیدا دەکا، لەجیاتی گوێگرتنو پەیڕەویکردنی قورئانی پیرۆزو شیفابەخشو رەحمەت بۆ ئادەمیزاد، دەچێ فێری ئەفسانەو چیرۆکە کۆنو قسەی تورەهات دەبێو کۆڕو سیمینار دەگرێو خەڵکی پێ گومڕا دەکاو لەقورئانیان بێ ئاگا دەکا. هەڵیان دەنێ بۆ ئەوەی واز لەگوێگرتن بۆ قورئان بهێنن، یان دەستەو تاقمی گۆرانیبێژو دەهۆڵکوتو زوڕناژەنو سازو سەمتوور

لێدەرو کەمانچەژەن کۆ دەکاتەوە، رەشبەڵەك هەڵدەسورێنێ داوەت گەرم دەکا بەمەش خەڵکی تووشی کاری حەرام دەکاو دڵو دەروون قەسوەتی گوناهی جۆراو جۆریان تێ دەچێو گومڕا دەبن، هێندە لەتاواندا نوغرۆ دەبن هەست بەساماناکی کارەکەیان ناکەنو نازانن: چ تاوانێکی گەورە ئەنجام دەدەن، ئەگەر نەفام نەبوونایەو بیانزانیایە تاوانەکەیان چەند گەورەیە هەرگیز شتی وایان نەدەکرد.

ئەوانە نەفامو نەزانن، لەزانیاریو فەهمەوە ئەو کارە دزێوە ئەنجام نادەن، ئیشەکەیان حیکمەتی تێدا نیەو نیەتو مەبەستیان خراپە، بۆ خۆیان گومڕابوون دەیانەوێ بەو (لەهولحەدیثە) خەڵکی تریش گومڕا بکەن، بێ ئەدەبو رەوشت نزمن ئایینی خودا دەکەنە گاڵتەچی خۆیان، گاڵتە بەبەرنامەی خودا دەکەن، ﴿أولئك لهم عذاب مهين﴾ ئەوانە سزای ریسواکەریان بۆ ئامادەکراوە لەتۆڵەی بێ ئەدەبیو گاڵتەکردنیان بەئایینی خودا عەزابدانەکەیان بۆ ریسوا کردنە نەك بۆ پاککردنەوەیان لەگوناه.

(لام)ی (لیضل) ئەگەر حەرفی (مضارع)ەکە مەضموم بێ (لام)ی تەعلیلو بایسە، واتە: ئەو کارە دەکا بۆ ئەوەی کەسانی دیکە گومڕا بکا. ئەگەر حەرفی (مضارع) لە (یضل)دا بەمەفتوحی بخوێنینەوە (لام)ەکە (لام)ی ئاکامو سەرەنجامە، بەعەرەبی (لام)ی عاقیبەتی پێ دەگوترێ. جا بەهەر جۆرێك رستەکە مانا بکەین گونجاوە.

ئەنجار قورئان بەردەوام دەبێ لەسەر وێنەکێشانی ئەو گومڕابوو گومڕاکەرانەو دەفەرموێ: ﴿وإذا تتلى عليه آياتنا ولى مستكبراً كأن لم يسمعها﴾ ئەو کەسەی (لەهولحەدیث) دەکڕێو کۆڕو سیمیناری گۆرانیو رەشبەڵەك دەبەستێ، خەریکی گومڕاکردنی کەسانی دیکەیە، ئەگەر ئایاتی

ئێمـەی بەسـەردا بخوێندرێتـەوە، پشـت هـەڵدەکاو روی لـێ وەردەگـێڕێ، بەشـێوەی تەکـەببورکردنو خۆبـەزلزانی، خۆی لـێ کـەڕ دەکـا، خۆی وا لـێ دەکـا: کـە گوێـی لـەهیچ نیـە، دەڵـێی قورسایی لەگوێچکەیدایـەو ئـەو قورسـاییيە ناهێڵـێ هیـچ ئایـەتی قورئـان ببیسـێ. ئـەگینا هـەر کەسـێك گوێـی لـەقورئان بێ چـۆن ئـاوا روی لـێ وەردەگـێڕێ؟ چۆن هـەڵسو کـەوتی ئاوا ناشیرین بەرامبـەر قورئـان دەکـا؟

﴿فبشره بعـــذاب أليـــم﴾ ئـەی موحەممەد! مـژدە بـەو پشـت هەڵکردوانـە بـدە بەعـەزابێکی بـەئێشو ئـازار. هەڵبەتـە بـەکارهێنانی مـوژدە لـەجیاتی ترسـاندن جۆرە گاڵتـە پـێ کردنێکـی تێدایـەو شـیاوی ئـەو خۆبـەزلزانو گاڵتەبازارانەیـە.

ئـەمجار قورئـان لەسـەر دابو نـەریتی خۆی، دوا بـەدوای بـەیانکردنی حـاڵو وەزعـی بەدبـەختو تاوانبـاران، سـەرەنجامی بەختـەوەرانیش دیـاری دەکـاو دەفەرموێ: ﴿ان الذين آمنوا وعملوا الصالحـات لهـم جنـات النعيـم﴾ ئەوانـەی ئیمانیـان بـەتاكو تەنهایی خـودا هەیـە، پێغەمبەرایـەتی بەراسـت دەزانـن، پێیـان وایـە: کـە رۆژی قیامـەت دێو ئـادەمیزاد زینـدو دەکرێنـەوە وێـڕای هـەبوونی ئیمـانی تـەواوو دامـەزراویان، کـردەوەی بـاشو بەسـود ئـەنجام دەدەن، پابـەندی فـەرمانو جڵەوگیرییـەکانی شـەریعەتن، ئەوانـە لەبەهەشـتدا بـاغی پـڕ نـازو نیعمـەتیان هـەن، بـەئارەزۆی خۆیـان تێیـاندا رادەبوێـرن، چـی خـۆش بـێ بۆیـان لـەخواردنو خواردنـەوە، لەپۆشـاكو شـوێنی حەسانەوە، لـەئامێری سـواریو گەلـێ شـتی تـری خۆشـی هێنـەر کـە بەخـەیاڵیش نـەیان دەبینـی. بۆیـان دەستەبەر دەبـێ، ﴿خالدين فيـــها﴾ بـۆ هـەتا هـەتایێ تـێیدا دەمێننـەوە، لـێی دەرنـاچنو نایانـەوێ جـێی بلێـن. ﴿وعـــد الله حقـــاً﴾ ئـەوە حـازرو ئامـادەکراوەو شـكو گومـانی تێـدا نیـە، وادەی خودایـەو پاشـگەزبوونەوەی تێدا نیـە. چونکـە خـودا سـەخیو خـاوەن فـەضڵو کەرەمـە، چـی بوێ دەیکـا. ﴿وهـــو العزيـــز الحكيـــم﴾ خـودای گـەورەو

بالآدەسـت وخـاوەن توانـاو دەسـەلآتە، هـەموو شـتێك گەردنكـەچی ئـەوە، وادەو هەرەشـەی دێنێتـە جـێ، دانـاو حـەكیمو كارسـازە لەهـەموو كـارێكی‌دا، لەهـەموو گفتـارێكی‌دا..

تێبینی:

ئیبنو مەسعودو ئیبنو عەبباس‌و هی تریش فەرموویانە ئەم ئایەتە واتە: ئایەتی ﴿ومن الناس من يشتري لهو الحديث...الآية﴾ بەڵگەیە لەسەر حەرامی گوێگرتن لەسازو سەمتورو زوڕناو گۆرانی ورووژێنەرو ماجین.

زانایان پێیان وایە ئەم ئایەتە یەكێكە لەو سێ ئایەتەی بەڵگەن لەسەر ئەوە: كە گۆرانی مەكروهەو پێویستە خۆپارێزیی لێ بكرێ، ئایەتی دووەم ئایەتی (٦١)ی سورەتی (النجم)ە: كە دەفەرموێ: ﴿وانتم سامدون﴾ ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ﴿سامدون﴾ بەزاراوەی (الحميري) بەمانا گۆرانی‌یە. ئایەتی سێیەم ئایەتی (٦٤)ی سورەتی (الأسراء)ە: كە دەفەرموێ: ﴿واستفزز من استطعت منهم بصوتك﴾.

تیرمیذی‌و هی تریش فەرمودەیەكیان لەئەنەسەوە ریوایەت كردوە؛ دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموی: (صوتان ملعونان فاجران أنهى عنهما: صوت مزمار ورنة شيطان عند نغمة ومرح، ورنة عند مصيبة لطم خدودو شق جيوب)[1] دوو دەنگ نەفرینییان لێ كراوە قێزەون‌و ناپەسەندن:

---

(١) تیرمیذي لە(الجنائز) (١٠٠٥) باب (٢٥)دا (ماجاء في الرخصة في البكاء على الميت) ریوایەتی كردوە. سەیری تەفسیری قورطوبی ج٧/٣٩٥٢/(٤٠) بكە.

جلـەوگیرییان لــێ دەکـەمو خۆتـانی لــێ بپارێزن، دەنگـی سـازو ســـەمتور جوزەلــەو زیـڕەو چریکـەی شـەیتانە لـەکاتی گۆرانـی گوتـنو خۆشـیدا، زیـڕەی کــاتی کۆســتو بـەڵا، بەخۆکێشـانو یەخـــەدادڕین.

شـەرعزانان لـەبارەی گـۆرانییـەوە چـەند رایـەکیان هەیـــە:

١- گۆرانـی حـەرام، ئـەو گۆرانییەیـە نـەفس بورووژێنــێ، ئـادەمیزاد هــەڵنێ بـۆ ســـەر هـەواو ئارەزۆبـازییو وایـان لـــێ بکــا روبکەنــە مجـونو پیاهــەڵدانی ئــافرەت، نــاوی ئـافرەتو وەصفــی مەحاسـینی بکـــەن، هـــەروا پیاهـــەڵدانی مـــەیو شـەرابو رابـواردن، چونکـە ئەهـــەموو گۆرانـــێ لـەو جـۆرە بـــەکۆڕایی زانایـــان پەسـند نیـەو کـرێ وەرگرتنیشـی لەسـەر حەرامــە.

٢- گۆرانـی موبـاحو رەوا. ئـەو گۆرانیانەیـە: کـە ئـەو دیـاردە ناپەســەندانەی خـــاڵی یەکـەمی تێدا نـەبن. ئـــەم جـۆرە گۆرانیــە ئەگــەر بەکــەمی بگوتــرێو زێــدە رەوی تێـدا نـەکرێو لـەکاتی خۆشـیو فـــەرەحی وەکـــوو موناســـەبەی ژنخواســتنو ژنـهێنان، هــەروەها بـۆ بەرزکردنــەوەی ورەو خولقـاندنی حەماســەت لەســـەر ئـەنجامدانی کـاری قـورسو گـران، وەکـوو ئـەوەی لـەکاتی هەڵکــەندنی خــەندەق بـــەدەوری مەدینـــەدا هـــەندێ لـــەهاوەڵان گۆرانــــی حەماســـەت خولقێنیـــان دەگوتــن.

٣- ئــەو دابو نەرێتــەی: کــە هــەندێ رێبــازی (تصـوف) دایــان هێنــاوە دەســت دەکـــەن بـــەگۆرانی گوتــــنو لاواندنـــــەوەی شـــێخەکانیانو ئـــامێری ژێو کەمانچـەو سـازو سـەمتور لەگـەڵ پێـدا هەڵگوتنەکـەیان بـەکار دێنـن حەرامـــەو شـەرع رەتـی دەکاتـەوە. شمشـاڵی شـوان راجیـایی تێدایـەو دەف لێدان حەڵاڵــە.

٤- تـەپڵ لێدان لـەکاتی جـەنگ لەگـەڵ دوژمـندا حەڵاڵـەو چ خراپیـەکی تێدا نیـە، چونکـە تـەپڵ لێدان لـەو کاتانـەدا ورەی جـەنگاوەران بـەرز دەکاتـەوەو تـرس دەخاتـە دڵـی دوژمنانـەوە، ریوایـەت کـراوە: کـە ئـەو رۆژەی پێغەمبـەر ﷺ تەشریفی چووە نـاو مەدینـەوە لەپێشیـەوە چـەند ئافرەتێك تـەپڵیان لـێ دەدا، ئـەبو بـەکر ویستی مـەنعیان بکـا، پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: **(دعـهن یـا أبـا بکر حتی تعلـم الیهود أن دیننـا فسیح)**[1] ئـەی ئـەبو بـەکر وازیـان لـێ بێنـە بـا تـەپڵ بکوتـن هـەتا جولەکـە بزانـن: کـە ئایینەکـەمان کراوەیـە.. ئـەوەبوو تەپڵەکـەیان دەکوتـا دەیـانگوت:

نحن جوارمن بني النجار   یاحبذا محمد من جار

٥- لەئـەبو حەنیفـەو شـافیعیو ئەحمـەدی کـوڕی حەنبەلـەوە ریوایـەت کـراوە: کـە گۆرانـی مەکروهـە.

طەبـەرانی دەفـەرمویٚ: زانایـانی شـاران (علمـاء الامصـار)کۆکـن لەسـەر ئـەوە: کـە گۆرانـی مەکروهـەو دەبـێ مـەنع بکـرێ.[2]

٦- دەف لێـدان لەحەفلـەی ژنـهێناندا حەڵاڵـە، هـەروەها بـەکارهێنانی ئـەو ئامێرانـەی کـە دەبنـە هـۆی بـڵاو کردنـەوەی هـەواڵی شـوکردنو ژنـهێنان، هـەروەها گۆرانـی گوتـن بەشـێوەیەکی جـوان وبەئەدەبانـە.

---

(١) أخرجه أحمد فی مسنده (٩/٢٤٩٠٩) ط دار الفکر ئـەم فـەرموده خـاتو عائیشـه ریوایـەتی کـردوەو بنەماکەشـی لەصـەحیحی موسلیمو بوخـاریدا هەیـە.

(٢) تەفسیری قورطوبـی (ج٧/٣٩٥٤/٤٣) طبعـه دار الفکـر.

دروستکردنی ئاسمانەکان و زەوی نیشانەی تاک و تەنهایی خودان

خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَاۖ وَأَلۡقَىٰ فِي ٱلۡأَرۡضِ رَوَٰسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمۡ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَآبَّةٖۚ وَأَنزَلۡنَا مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَنۢبَتۡنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوۡجٖ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هَٰذَا خَلۡقُ ٱللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا خَلَقَ ٱلَّذِينَ مِن دُونِهِۦۚ بَلِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِي ضَلَٰلٖ مُّبِينٖ ﴿١١﴾

دوا بەدوای ئەوەی فەرمووی: ﴿وهو العزيز الحكيم﴾ کە ئاماژەیە بەحیکمەتو قودرەتی خودا، ئەمجار بەڵگە لەسەر هەبوونی ئەو قودرەتە رەهایەو ئەو حیکمەتە بەرفراوانەی خودا دەهێنێتەوە،برێك لەو بەڵگانە لەسەر دەسەڵاتی بێ سنووری خوداو حیکمەتو دانایی رەهای ئەوەیە: کە توانیویەتی ئەم بوونەوەرە بەرفراوانە بەدی بێنێ، کەس لافی دروستکردنی لێ نادا: کەس نالێ جگە لەخودا بەدیهێنەرێکی تری هەیە، هەموو کەس دان بەوەدا دەنێ: کە هەر خودا بەدیهێنەریەتی، دەفەرموێ: ﴿خلق السموات بغير عمد ترونها﴾ ئاسمانەکانی بەدی هێناون بەبێ کۆڵەکەیەك ئێوە بیبینن، یان بەبێ کۆڵەکە، ئێوە دەیبینن: کە بێ کۆڵەکەیە. ئاسمانیش هەرچەندە بەپانو راخراو دێتە بەرچاو بەڵام لەراستیدا ئەویش وەکوو زەوی دائیرییەو مەیلەو خڕە،

ئامـاژە بەئـەوە: کـە پـەروەردگار لەئایـەتێکی تـردا دەربـارەی مـانگو خـۆرو ئەسـتێرەکان دەفـەرموێ: ﴿کل في فلك یسبحون﴾(الأنبیـاء:٣٣) وشـەی (فلـك)یـش بـەمانا شـتی دائیرییـە، بەشـتێك دەگوترێ: (فلك) کـە کەوانـەیی بێ.

جـا ئاسمانـەکان بریتـی بـن لـەو هـەموو مـانگو خـۆرو ئەسـتێرەو سـەدو مانـەی: کـە لەبۆشـاییدا دێـنو دەچـنو هەڵدەسـوڕێنو هـەر خـودا ژمـارەو بـەرفراوانییان دەزانـێ یـان بریتـی بێ لـەو سەرقاپەشینەی بـەچاو دەیبینـینو کـەس نازانـێ چۆنیـەتی چۆنـە. ئاسمانـەکان بریتـی بـن لەوانـە یـان لەمانـە، بێگومـان مـەخلوقاتێکی زۆرو گـەورەو بـێ سـەرو بـن لەفـەضادا بـەبێ کۆڵەکـە وەسـتاون، ئـادەمیزاد بەشـەوو بـەرۆژ تـا چاویـان بـڕ بکـا دەیـان بینـن، چـەندێك بـەناو زەویدا گەشـتو گـوزار بکـەنو دوور بکەونـەوە لـەپێش چاویـان هـون نـابن. تەماشـا کردنـی ئـەم ئاسمانـە پـانو پـۆڕە بـەچاوی سـەرو بـەبێ ئـەوەی حەقیقـەتی بـەرفراوانی بزانـین سـەرگێژ دەکـاو کیـان وەلـەرزە دێنـێ، ئـەمجار لـەو گەشتە خێراییـەوە: کـە بـەناو ئـەو بوونـەوەرە بـەرفراوانو سەرسـوڕهێنەرەدا کـردی، سـیاقەکە سـەرنجو دڵـی ئـادەمیزاد کێش دەکاتـەوە بـۆ سـەر دایـەزەمینو لانکـەی ژیـانی جیـهانی، کێشـی دەکاتـەوە بـۆ سـەر ئـەو زەوییـە پچکۆلـەی ئـادەمیزاد پـێی وایـە پـانو پـۆڕو بەرفراوانـە، بـەڵام لەراسـتیدا لەئاسـتی کـەوندا گەردیلەیەکـەو بـەس! هەرچـەندە ئـادەمیزاد بـەدرێژایی تەمـەنی ناتوانـێ بەرۆیشـتنی ئاسـایی ئەمسەرەوسـەری بـبڕێو قـەراغو بیجـاغی بپشـکنێ، دەیگێڕێتـەوە بـۆ سـەر ئـەم زەوییـە بـۆ ئـەوەی تـێی بفکـرێو بـەچاوی وردبینـی سـەیری بکـاو سـود لـەتێفکرینو تێڕامانەکـەی ببینـێ!

دەفـەرموێ: ﴿وألقـی في الأرض رواسـي أن تمیـد بکـم﴾ گێڕاویـەتی لـەزەویدا کێـوی بـەرزو سـەرکەش، بـەناخی زەویدا رۆییشـتونە خـوارێو زەوییـان قـورس کـردوەو تـەوازونی لەنگەرەکـەیان راگرتـووە بـۆ ئـەوەی لەرەلـەر

بەدانیشـتوانی سـەرخۆی نـەکاو ئـاوی (محیطـات) دەریالوشـەکان کـە زوربـەی زۆری زەوی ئـاوە داینەپۆشـیّ، زانایـانی زەوی نـاس دەڵیّـن: (رواسـي الجبـال) بریتـین لەوکـەندو شـیوو دۆڵو تورکەتورکانـەی لـەدیوی دەرەوەی زەویدانو لـەئاکامی سـاردبی نـاوەوەی زەویو بەسـە هۆڵبونـی گازەکـانی نـاویو کەمبوونـەوەو تیّچونـەوەی قـەبارەی پـەیدا دەبـن، بـەجۆرە زەوی تیّدەچـیّو ئینکیمـاش دەکـاو روبەرەکـەی چرچ و لۆچو کـەندو بـەرزیو نزمـی تـیّ دەکـەویّ، ئەمـەش لـەئاکامی ئـەو ئینکیمـاشو ویّکهاتنـەوە ناوخۆیی‌یـەی زەوی یە:کـە لـەکاتی سـادربوونەوەیو پچوکبوونـەوەی قەبارەکـەیدا لـیّرەو لـەویّ رودەدەن .. بەهـەرحاڵ ئـەم تیـۆرە راست بیّ یـان راسـت نـەبیّ، چ لەمەوزوعەکـە نـاگۆڕیّ، چونکـە ئـەوە قورئـانی پـیرۆز (کـەلامی ئـەزەلی یـەزدان) ئـەوە دەچەسـپیّنیّ: کـە هـەبوونی ئـەو کیّـو کەژانـە بۆ راگرتنـی لەنگـەری زەوییـە، بـۆ ئـەوەی مەیـەلان نـەکاو لـەرەو جـمو جۆڵـی نائاسـایی لـیّ پـەیدا نـەبیّو دانیشـتوانی سـەرخۆی فـڕیّ نـەدا! ویّدەچـیّ تیۆرو بۆچونی ئـەو زانایانـە راست بیّو پـەیدا بوونـی کیّـو گردەکـان بـەم شیّوە بۆ راگرتنـی هاوکیّشـەی زەوی بـیّ لـەکاتی ئینکیمـاشو بەپاشـەوەچوونی گازەکـانی نـاو زەویو ویّکهاتنـەوەی توێکلەکـەی لـیّرەو لـەویّ، ئـەو کاتـە بەرزبوونـەوەی کیّویّـك لـیّرەو پـەیدا بوونـی دۆڵیّـك لـەویّ بـۆ راگرتنـی لەنگـەری زەوییـەو مانـای ئایەتەکە ئاشکراو نمایانـە.

﴿وبث فيـــها مـــن كـــل دابـــة﴾ پـەروەردگار لـەزەویدا جۆرەهـا گیانلەبـەری بەدیـهیّناونو تیّیـدا بـڵاو کردنـەوە: کـە ئـەوەندە زۆرو هەمـە جۆرن هـەر خـودا خـۆی ژمـارەو جۆرەکانیـان دەزانـیّ!

بەراسـتی ئەمـە یەکیّکـە لەنهیّنی‌یـەکانی بوونـەوەری بـەرفراوانو گـەورە، هـەبوونی زینـدەوەر لەسـەر ئـەم زەوییـە،نهیّنی‌یەکـە هـەتا ئـەمرۆ کـەس نـەیتوانیوە دەرکـی بکـاو شـتی بکاتـەوە. نـەیتوانیوە تەفسـیری گیـان لەسـەرەتا تریـن

شێوەی‌داو لەتاقە خەلیەکی ئاسایی پچوکدا بکاو شی بکاتەوە، چ جایی ئەگەر ئەم نهێنی‌یە گەورەو جۆراو جۆر بوو! وەلحال گیان هێندە جۆراو جۆرو ئەجناس‌و ئەنواع‌و ئەشکالی هەیە، هەر خودا دەزانێ چەندەو چۆنە، کەچی ئادەمیزاد بەسەری‌دا تێپەڕ دەکەن‌و چاوی خۆیانی لێ دەقوچێنن‌و سەرنجیان راناکێشێ‌و بەلایانەوە شتێکی ئاسایی‌یە. لەکاتێکدا کە سەرنجی خۆیان دەدەنە ئامێرێکی دەستکردی ئادەمیزادو بۆ نموونە توێژینەوە لەنهێنی کۆمپیوتەرێك دەکەن سەریان سوڕ دەمێنێ‌و بەلایانەوە عەجایەبە. دەی نهێنی ئەو ئامێرە دەستکردانەی ئادەمیزاد لەچاو نهێنی خانەیەکی زیندوی ناو جەستەی زیندەوەر هەر بەرامبەریی ناکرێن! نهێنی خانە زیندوەکە زۆر سەرسوڕهێنەر ترە، جا کەوابێ دەبێ ئەتۆ چی بلێی بەرامبەر جەستەی ئادەمیزاد کە بەسەدان کارگەی کیمیاوی تێدان‌و سەدان گەنجینەی جۆراو جۆری تێدان بۆ کاری هونەری‌و دابەشکردن، بەسەدان ئێزگەی لاسلکی‌و تەلەفونی تێدان بۆ ناردن‌و وەرگرتن. ئەو جەستە سەدان کاروتێکەولێکەی (معقد)ی وا ئەنجام دەدا کە هەر خودا نهێنی‌یەکانیان دەزانێ.

﴿وأنزلنا من السماء ماءً فأنبتنا فيها من كل زوج كريم﴾ ئێمە لەبەرزایی‌یەوە (لەهەورەوە) بارانمان باراندوە، بەهۆی ئەو بارانەوە لەزەوی‌دا جۆرەها روەکی جوان‌و نایابمان رواندوە، دیمەنیان جوانەو بەسودن بۆ ژیانی زیندەوەران. باراندنی باران لەئاسمانەوە یەکێکە لەدیاردە سەرسوڕهێنەرەکانی بوونەوەرو ئێمە بەبێ لێ وردبوونەوە بە سەریی‌دا تێدەپەڕین، ئەو ئاوەی لەجۆگاو شەلال‌و کانیاوو بیرو چۆم‌و زێیەکان دەڕواو سەرڕێژ دەکاو هەڵدەستێ لەئاوی باران پەیدا دەبێ، دەریاکان بەئاوی ئەو بارانە پڕ دەبن، ئەو بارانە لەئاسمانەوە بەگوێرەی یاسایەکی وردو پەیوەست بەیاسای ئاسمان‌و زەوی‌یەوە

دەباریّ، سروشتی زەوی‌و ئاسمان‌و ریّژەی دووری‌و نزیکی خۆرو مانگ‌و زەوی لەیەکتری‌و پیّکهاتەی قەبارەو چۆنیەتییان رۆڵی تایبەتییان هەیە لەبارینی بارانەکە. ئەمجار رسکان‌و روانی روەك‌و سەوزبوونی درەخت لەزەوی دوای بارینی بارانەکە خۆی لەخۆی‌دا نهێنی‌و شتێکی تری سەرسوڕهێنەرە. تەنانەت توێژینەوە لەدابەشبوون‌و جۆری رەنگەکان لەتاقە گوڵێکدا لەچڵەگیایەکدا لەدرەختێکدا دڵی کراوە کێش دەکا بۆ قوڵایی ژیان‌و قوڵایی بڕوا بەو خودایەی ئەم ژیانەی بەدیهێناوەو ئەو زیندوویی‌یەی خستۆتە ناو جەستەوە.

خوێنەری هێژا! سەرنج بدەو تێبفکرە دەقە قورئانییەکە ئەوە دەچەسپێنیّ: کە پەروەردگار روەکی وا بەدی هێناوەو دەیڕوێنیّ. جوتە، واتە: هەموو روەکێك نێرو مێی تێدایە. هەموو روەکێك خانەی نێرینەو خانەی مێیینەی تێدان، جا ئەم نێری‌و مێیی‌یە وا دەبیّ لەتاقەگوڵێکدا دەبن وا دەبیّ لەدوو گوڵی لقێکدا دێنە دی، یان لەدوو چڵەگیادا یان لەدوو لقی دارێکدا یان لەدوو داری جۆرە درەختێکدا بەرجەستە دەبن، هەڵبەتە هەتا موتوربەو تەلقیح‌و تێکەڵاوبوونی تۆم لەنێوان نێرو مێیەکان‌دا نەیەتەدی بەروبوم‌و دانەوێڵە پەیدا نابیّ، وەکوو چۆن لەناو گیانلەبەرانیش‌دا بەبیّ تێکەڵاوبوونی نێرو میّ چوچك‌و بێچوو وەدی نایەن.

ئەمجار لۆمەی موشریك‌و کافرەکان دەکاو دەفەرمویّ: ﴿هذا خلق الله فأروني ماذا خلق الذين من دونه﴾ ئەوەی باسکراو ئاماژەی بۆ کرا بەشێکن لەمەخلووقاتی خودا، ئەوە دروستکراوی پەروەردگارن ئەو مەزندەی کردوون‌و هێناونیە وجوود، دە ئێوەش ئەی کافرو بیّ بڕوایان؛ نیشانم بدەن خودا درۆزنەکانی ئێوە چییان دروست کردوە، ئەو بت‌و صەنەمانەی ئێوە دەیانپەرستن‌و دەیانکەنە هاوەڵی خودا دەتوانن چی بەدی بێنن؟!

﴿بل الظالمون في ضلال مبين﴾ بەڵكوو ئەو كافرو موشریكانەی ستەم لەخۆیان دەكەنو لەجیاتی خودا عیبادەت بۆ بتو صەنەم دەكەن لەگومڕایی دانو لەرێگای حەق لایان داوە، گومڕایی‌و رێ لێ گومبوونەكەیان ئاشكرایەو گەییشتونە ئەوپەڕی سەلێ شێواوی‌و بەدبەختو چارەرەشی دونیاو قیامەت خۆیانن.

چیرۆكی لوقمانی حەكیم و ئامۆژگاریكردنی بۆ كورەكەی

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا لُقْمَٰنَ ٱلْحِكْمَةَ أَنِ ٱشْكُرْ لِلَّهِ ۚ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا
يَشْكُرُ لِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَ
لُقْمَٰنُ لِٱبْنِهِۦ وَهُوَ يَعِظُهُۥ يَٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ
لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ
وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ أَنِ ٱشْكُرْ لِى وَلِوَٰلِدَيْكَ
إِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَإِن جَٰهَدَاكَ عَلَىٰٓ أَن تُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ
لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا ۖ وَصَاحِبْهُمَا فِى ٱلدُّنْيَا مَعْرُوفًا ۖ
وَٱتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَىَّ ۚ ثُمَّ إِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم

بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ يَٰبُنَيَّ إِنَّهَآ إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ
خَرْدَلٍ فَتَكُن فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ أَوْ فِي ٱلْأَرْضِ يَأْتِ
بِهَا ٱللَّهُ إِنَّ ٱللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَٰبُنَيَّ أَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ وَأْمُرْ
بِٱلْمَعْرُوفِ وَٱنْهَ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَٱصْبِرْ عَلَىٰ مَآ أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ
مِنْ عَزْمِ ٱلْأُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي ٱلْأَرْضِ
مَرَحًا إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَٱقْصِدْ فِي مَشْيِكَ
وَٱغْضُضْ مِن صَوْتِكَ إِنَّ أَنكَرَ ٱلْأَصْوَٰتِ لَصَوْتُ ٱلْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

لەوەپێش پەروەردگار فەسادو داوەشاوی بیروباوەڕی موشریکەکانی بەیان کرد، ئەوەی ڕاگەیاند: کە موشریك ستەمکارو گومڕان، ئەمجار لەچوار چێوەی چیرۆکێکی کورتدا گومڕایی‌و ستەمکارییان جەخت دەکاتەوە، ئەوە رادەگەیەنێ: کە حیکمەت‌و عیلم ئەگەر بەراستی بەکار بهێندرێن ڕێبازی حەق‌و یەکتاپەرستی دەدۆزنەوە، ئەوەتا لوقمان بۆخۆی بەحیکمەت‌و عیلم یەکتاپەرستی چەسپاندو ئەخلاقی جوان‌و ڕەوشتی بەرزی پەیڕەو کردن، بەمەش ئاماژە دەکا بۆ ئەوەی: کە پەیڕەوی کردنی پێغەمبەر ﷺ لەو شتانەدا: کە بەعەقڵ دەرکیان ناکا پێویستە لەو شتانەشدا: کە بەعەقڵ ڕێیان پێ دەبا پێویست ترە. دەربارەی کەسایەتی حەزرەتی لوقمان ڕیوایەتی جۆراو جۆر هەن،

رای وا هەیە دەڵێ: پێغەمبەر بووە، هەیە دەڵێ عەبدێکی صالحو راستاڵ بووە، پلەی پێغەمبەرێتی نەبوە زۆربەی زۆری زانایانی ئیسلام ئەم رایەیان پەسند کردوە، ئەمجار هەیە دەڵێ کۆیلیەکی حەبەشی بووە، هەیە دەڵێ: (نوبی) بووەو خەڵکی (أيلة)یە: کە ئێستا پێ دەگوترێ: (العقبة) هەندێك پێیان وایە لەنەوەی ئازەرە هەزار ساڵ ژیاوەو حەزرەتی داود پێی گەیشتووە.(١)

هەرچۆنێك بێ، ئەوەتا قورئان ئەوە دەچەسپێنێ: کە لوقمان بەندەیەکی صالحو خوداپەرست بووە، خودا حیکمەتو دانایی پێ بەخشیوە. دەفەرموێ: ﴿ولقد آتينا لقمان الحكمة ان اشكر لله﴾ سوێند بەخودا ئێمە حیکمەتو داناییمان بەلوقمان بەخشی، تۆفیقمان دا بۆ ئەوەی کارەکانی بەگوێرەی زانیاریو حیکمەت ئەنجام بدا. سوپاسی خودا بکا لەسەر نیعمەتو بەخششەکانی، خێرخوازیی بۆ ئادەمیزاد، هەموو ئەندامێکی جەستەی لەو شتەدا بەکاربێنێ: کە بۆی دروستکراوە. ئەمە بەڵگەیە لەسەر ئەوە لوقمانی حەکیم خودا هیدایەتیدا بۆ زانیاری راستو بەسود بەبێ ئەوە پێغەمبەرێك رەهنومای بووبێ.

﴿ومن يشكر فانما يشكر لنفسه﴾ کەسێك سوپاسی خودا بکا لەسەر ئەو نیعمەتانەی پێی بەخشیوە، پابەندی فەرمانو نەهیەکانی بێ، ئەرکی سەرشانی بەپێی توانا ئەنجام بدا، ئەوە سوودی سوپاسگوزاریەکەی بۆ خۆیەتی، شوکرو سوپاسگوزاریەکەی رەصیدو زەخیرەیە بۆ خۆی، سوپاسگوزار پێی بەهرەمەند دەبێ، لەعەزابی دۆزەخ رزگاری دەبێ، وەکوو لەئایەتێکی

(١) تەفسیری قورطوبي ج٧/٣٩٥٦ (٤٤) طبعة دار الفكر.

تـردا دەفـەرموێ: ﴿مـن عمـل صـالحـاً فلنفسـه ومـن اسـاء فعليـها﴾(فصلت:٤٦) یـان دەفـەرموێ: ﴿مـن عمـل صـالحـاً فلانفسـهم يمـهدون﴾(الروم:٤٤).

خودا چ ئاتاجیەکی بەسوپاسی بەندەکانی نیە، ﴿ومــن كفــر فــان الله غــني حميــد﴾ کەسێك کوفرانـی نیعمەتـەکانی خودا بکـا، هـاوەڵی بۆ دابنـێ، سـەرپێچی فەرمانـەکانی بکـا، ئـەوە خراپـە لەگـەڵ خـودی خـۆی دەکـاو بۆخـۆی زەرەرمـەندە، چونکــە بێگومـــان خـــودا چ پێویســـتیەکی بەسوپاســـی بـــەندەکانی نیـــە، سوپاسـکردنو طاعـەتیان سود بـەخودا نابەخشـێ، کوفرانـــی نیعمەتـــەکانی لەلایـــەن بەندەکانیـــەوە ســـەرپێچیکردنی فـــەرمانو نەهیـــەکانی زیـــان بـــەخودا ناگەیـــەنێ، خـودا بـەزمانی حـاڵو بـەزمانی مـــەقال لەسـەر زەویو لەئاسمانـەکان سوپاسـکراوە، بـاهیچ ئـادەمیزادێکیش حـەمدو ثـەنای نـەکا.

کـــەوابوو ئەحمـــەقترین ئـــادەمیزاد کەســـێکە بەپێچەوانـــەی حیکمـــەت هەڵسوکـەوت بکـا، رەصیـدی لـەو جۆرە بۆخـۆی پەزمـەندە نـەکا!

ئـەمجار باسـی یەکتاپەرسـتی لـەچوارچێوەی ئامۆژگـاریکردنی لوقمـانی حـەکیم بۆ کورەکەی دێنێتە کایەوەو دەفەرموێ: ﴿واذ قـــال لقمـــان لابنـــه وهـــو يعظـــه يابني لاتشرك بالله ان الشرك لظلم عظيـــم﴾ ئـەی پێغەمبـەر! یـادی ئـەوە بکـەوە: کـە لوقمـان ئامۆژگـاری کورەکـەی کـردو پـێی گـوت: ئـەی رۆڵـەی خۆشەویسـتم! هـاوەڵ بـۆ خـودا دامـەنێ، نەکـەی پێـت وابـێ خـودا شـەریکی هەیـە! بێگومـان هـاوەڵ دانـان بـۆ خـودا سـتەمو تـاوانێکی گەورەیـە،بـەڵکو گـەورەترین، تاوانـە چونکـە پـەیوەندی بەبناغـەی بـیرو بـاوەڕەوە هەیـە، یەکسـانی خسـتنە لـەنێوان بەدیهێنـەرو بەدیـهێنراودا. بەراسـتی ئـەم ئامۆژگاریکردنـەی حـەزرەتی لوقمـان ئامۆژگـاریکردنی دڵسـۆزانەیە، هیـچ تۆمـەتێکی تێـدا نیـە، ئامۆژگـاریکردنی بـاوکی میهرەبانـە بـۆ جگەرگۆشـەی خـۆی. هـەموو کـاتێکیش بـاوك خـێرو چاکـەی

دەویّ بۆ رۆڵـەی خـۆی، دەی ئـەوەتا یەكـەم ئامۆژگـاری لوقمـانی میـهرەبان بـۆ جگەرگۆشـەكەی خۆپاراسـتنە لـەهاوەڵدانان. دەی پێغەمبـەریش هـەمان حەقیقـەتی دوبارە كردۆتـەوە، هـەر ئـەو ئامۆژگاریـەی ئاراستەی نەتەوەكـەی كـرد، كـەچی ئـەوان گومانیـان لـێ پـەیدا كـردو ترسـی ئـەوەیان لـێ پـەیدا بـوو: كـە مەبەسـتی پێغەمبـەر ﷺ دەسـەڵات پـەیدا كـردن بـێو خۆسـەپاندن بـێ بەسـەریان دا! لـەكاتێكدا دەبوایـە گومانیـان لـێ پـەیدا نەكردایـە، چونكـە ئـەوەتا لوقمـانی حـەكیم هـەمان ئامۆژگـاری ئاراسـتەی جگەرگۆشـەی خـۆی دەكـا. دەی خـۆ ئاشـكرایە ئامۆژگـاری بـاوك بـۆ كـوڕی خـۆی هیـچ گومـانێكی خراپـی تێـدا نیـەو هیـچ تۆمـەتێكی ناخرێتـە سـەر. كـەوابوو ئـەو ئامۆژگاریـەی پێغەمبـەر ئاراسـتەی ئوممەتەكـەی دەكـا هـەمان ئـەو حەقیقەتـە مێژوویـیو دێـر زەمانەیـە: كـە لەسـەرزوبانی ئەوانـەی خـاوەن زانیـاری حیكمـەت بـوون ئاراسـتەی كەسـانی دیكـە كـراوە، فـەرمان بەیەكتاپەرسـتی حەقیقەتێكـە لـەكۆندا لەسـەر زوبـانی پێغەمبـەرانو خـاوەن حیكمـەتو زانایـان ئاراسـتەی گـەلو نەتـەوەكان كـراوەو لەهـەموو چـەرخو سـەدەمێكدا لەسـەر زوبـانی پێغەمبـەران دووبـارە كراوەتـەوە. پێغەمبـەری ئیسـلامیش هـەمان حەقیقـەتی جـەخت كردۆتـەوە.

ئـەمجار لـەژێر رۆشـنایی ئامۆژگـاری بـاوكو رۆڵـەی خـۆی، پـەیوەندی نێـوان بـاوكو دایـكو رۆڵـەكانیان رادەنوێنـێو بەشـێوازێكی ناسـكو سـەرنج راكێـش نمایشی دەكاو دەفەرموێ: ﴿ووصينا الإنسان بوالديــه حملتــه أمــه وهنــاً علــى وهــن وفصالــه في عــامين﴾ فـەرمانمان بـەئادەمیزاد كـردوە لەسـەرمان پێویسـت كـردوە: كـە گوێڕایـەڵی فـەرمانی بـاوكو دایكـی بێ، چاكـەیان لەگـەڵ بكـاو مـافی باوكایـەتیو دایكایـەتییان بداتـێ، ئـەركی سەشـانی خـۆی بەرامبـەریان جـێ بـەجێ بكـا. بەتایبـەتی چاكـە لەگـەڵ دایكـیدا بكـا: كـە بەزەحمـەتو نارەحـەتی بەپێسـتی

سك نۆ مانگو نۆ رۆژو زیاتر هەڵی گرتووە، ئەمجار بەو هەموو ئێشو ئازارە بەوەڵەدی هێناوە، پاشان شیر پێدانو لەشیربڕینەوەی لەماوەی دوو ساڵداو بەخێوکردنی بەشەوو بەرۆژو شەونخونی بەسەریەوە تا پێی گەیاندوەو دەستو دووی خۆی پێ ناسیوە. بەراستی ئەو فیداکاریەی دایك بۆ رۆڵەی خۆی دەیكا هەر بەدایك دەكرێو هەر لەخۆی دێ، ئەو هەموو ئەركو ماندوبوونەی پێوە دەكێشێو سات لەدوای ساتیش پتر ئامادەباشی تێدایە بۆ ئەو فیداكاریو شەونخونییە. بەدڵی پڕ سۆزی بەدەستی نەرمی بەباوەشی گەرمی بەوزەو توانای لەبن نەهاتووی هەمیشە خەریكی بەخێوكردنو پێگەیاندنیەتی، سات دوای ساتیش هەست بەبەختەوەری خۆی دەكاو وا دەزانێ دەستكەوتی دەست كەوتووە،بۆیە لەزۆر لەفەرموودەكانی پێغەمبەردا ﷺ بەتایبەتی جەخت لەسەر چاكە كردن لەگەڵ دایكدا كراوەتەوە، لەفەرموودەیەكی پێغەمبەردا هاتووە سێ جار فەرمانی كرد بەچاكە كردن لەگەڵ دایكدا، پاشان لەجاری چوارەمدا فەرمانی بەچاكە كردن لەگەڵ باوكدا كرد.

زانای گەورەو بەناوبانگ (الحافظ أبو بكر البزار) لەموسنەدی خۆیداو بەئیسنادی خۆی ریوایەتی كردوە لەبورەیدەوە لەباوكییەوە، دەڵێ پیاوێك لەتەوافی كەعبەدا دایكی لەكۆڵ كردبوو طەوافی بەیتی پێ دەكرد، پرسیاری لەپێغەمبەر ﷺ كرد: وتی: ئەی رەوانەكراوی خودا مافی دایكم داوەتەوەو ئەركی سەرشانم بەرامبەری بەجێ هێناوە؟! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لا ولا بزفرة واحدة).

بوخاریو هی تریش ریوایەتیان كردوە دەفەرموون: پیاوێك پرسیاری لەپێغەمبەر ﷺ كرد وتی: (من أبر: قال أمك، قال ثم من؟ قال أمك قال ثم من؟ قال أمك،قال ثم من؟ قال أبوك).

ئـەمجار عیلـەتو بابیسـی فەرمانەکـە دیـاری دەکـاو دەفـەرموێ: فـەرمانمان بـەئادەمیزاد کـردوەو عـەهدو پـەیمانمان ئاراسـتە کـردوە بـەوە ﴿أن اشـكر لي ولوالديـك إلى المصـير﴾ کـە سوپاسـی نیعمەتـەکانی مـن بکـە، کـە وجـودم پـێ بەخشـیویو ئـەو هـەموو نیعمەتـە جـۆراو جۆرانـەم پـێ بەخشـیوی هـەروەها سوپاسـی بـاوكو دایکـت بکـە چونکـە هۆکـاری رواڵـەتین بـۆ پـەیدا بوونـت، لـەدوای پـەروەردگار ئـەوان سـەرچاوەی چاکـەکردنن لەگـەڵ تـۆ! سـەرەنجام بـۆ لای ئێمـە دەگەڕێیـەوە، لەسـەر کردەوەکـانت سـزاو پاداشـت دەدەمـەوە، ئەمـە هەڕەشـەیە لەوانـەی لەگـەڵ بـاوكو دایکیـاندا خراپـە دەکـەنو رێزیـان لـێ نـاگرن، هـەروا موژدەیە بـۆ ئەوانـەی پابـەندی فـەرمانی خـوداو رێـزی بـاوكو دایکیـان دەگـرن.

قورطوبـی دەفـەرموێ: رای پەسـند ئەوەیـە: کـە ئـەم ئایەتـەی ئـێرەو ئایـەتی سـورەتی (العنكبـوت:٨) ﴿ووصينـا الإنسـان بوالديـه حسـنا﴾ دەربـارەی سـەعدی کـوڕی ئـەبو وەققـاصو دایکـی: کـە نـاوی (حمنـة) بـوو،نـازڵ بـوون، ئـەوە بـوو کـە سـەعد موسـوڵمان بـوو سوێندی خـوارد نـان نـەخوا تـا سـەعد پەشـیمان دەبێتـەوە. وتـی: سـوێند بـێ نـانو ئـاو نـەخۆم هـەتا لـەئایینی تـازە پەشـیمان دەبێتـەوە یـان لەبرسـانو تینـوان دەمرمو ئـەو کاتـە خـەڵك لۆمـەت دەکـەنو پێـت دەڵێـن: بکـوژی دایکـی خـۆی. شـەوو رۆژێـك دەمـی لـەهیچ نـەدا، سـەعد هاتـە لایو وتـی: دایـە! ئەگـەر سـەد گیـانت تێدابـێ هـەموویان یـەك بـەدوای یـەكدا دەربچـن مـن لـەئایینی خـۆم ژێـوان نابمـەوە! جـا کـەیفی خۆتـە دەخـۆی نـاخۆی بەویسـتی خـۆت بکـە! جـا کـە (حمنـة) نـائومێد بـوو ئیـتر دەسـتی کـرد بـەخواردنو خواردنـەوە.[1]

---

(١) تەفسـیری قورطوبـی (ج٧/٣٨٧٩) (٢٤٧) هـەروەها في ظـلال القـرآن (ج٦/٣٩٢).

بەڵام ئاگاداری ئەوەبە: لەهەموو شتێكدا گوێڕایەڵی باوكو دایك مەبە بۆ نموونە ﴿وان جاهداك على أن تشرك بي ماليس لك به علم فلا تطعهما﴾ ئەگەر بەئیلحاحەوە داوایان لێ كردی: كە هاوبەش بۆ من دابنێی‌و شتێك: كە شیاوی خودایەتی نیە تۆ بەخودای بزانی، زۆر داوایان لێ كردی‌و لێیان تابیلا كردییەوە: كە بەنەفامی شوێن بیرو باوەڕی ئەوان بكەوی، بەگوێیان مەكە، لێیان قبوڵ مەكەو ئەو فەرمانەیان رەت بكەرەوە، چونكە گوێڕایەڵی بۆ مەخلووق نیە لەشتێكدا كە سەرپێچی فەرمانی خودای تێدابێ. وەلێ لەگەڵ ئەوەشدا پەیوەندییان لەگەڵ مەپچڕێنە، دەنگیان لێ دامەبڕە بەڵكوو ﴿وصاحبهما في الدنيا معروفاً﴾ بەچاكە لەژیانی دونیادا هەڵس‌و كەوتیان لەگەڵ بكە، ئەگەر پێویستیان بوو بەماڵ‌و سامان كۆمەگییان پێ بكە، پۆشاك‌و بژێویان بۆ دابین بكە، لەكاتی نەخۆشیدا هەوڵ بدە چارەسەریان بۆ بدۆزەرەوە، ئازارەكەیان لەسەر سوك بكە، گفت‌و لفتت لەگەڵیان خۆش بێ، كارێك مەكە دڵیان برەنجێ.. كە مردن، كفن‌و دفنیان بكەو بیانخەرە گۆڕەوە، دوا مردنیش چاكە لەگەڵ دۆست‌و خۆشەیستانیان بكە.

﴿واتبع سبيل من أناب إليّ﴾ ئاگات لەخۆت بێ لەبواری ئاییندا مەبدەئی‌بە، رێبازی موسوڵمانانی راستاڵ بگرەبەرو پەیڕەوی شەریعەت بكە، شوێن كوفرو بێدینی ئەوان نەكەوی! واتە: هەرچەندە تۆ فەرمانت پێ كراوە: كە چاكەیان لەگەڵ بكەی‌و دڵیان نەرەنجێنی، وەلێ لایەنی خودا لەبەر خاتری رەزامەندی ئەوان بەرمەدە، وا مەكە بۆ رازیكردنی ئەوان خودا لەخۆت برەنجێنی.

﴿ثم إلي مرجعكم فأنبئكم بما كنتم تعلمون﴾ پاشان لەقیامەتدا ئەتۆش‌و ئەوان بۆ لای من دەگەڕێنەوە، پاداشی ئیمان‌و باوەڕی تۆو سزای کوفرو هاوەڵدانانی ئەوانیش دەدەینەوە، هەواڵتان دەدەینێ بەوەی کردوتانە لەخێرو لەشەڕو پاداش‌و سزای لەسەر وەردەگرنەوە.

ئەمجار پەروەردگار باقی ماندەی راسپاردەکانی حەزرەت لوقمان رادەگەیەنێ، بۆ ئەوەی ئادەمیزاد پەیڕەوی بکەن‌و بیکەنە مەنهەج‌و پرۆگرامی خۆیان. دەفەرموێ:

١- ﴿يابني، إنها أن تك مثقال حبة من خردل فتكن في صخرة أو في السموات أو في الأرض يأت بها الله﴾ ئەی کوڕی خۆشەویستم؛ باش بزانەو لەگوێی بگرە چاکەو خراپە ئەگەر بەئەندازەی کێشی گەردیلەیەك یان دەنکە خەردەلێك بێ‌و لەنهێنی تر شوێندا بێ، دەنکە خەردەلێکی پچوك، بێ قەبارەو کێش لەناو بەردێکی رەقدا بێ‌و لەهیچ لایەکەوە دەرنەکەوێ دەستی نەگاتێ، یان لەناو ئاسمانەکاندا بێ، ئەو کەونەهائیلەی کە قەبارەی گەورەو زەبەلاح تێیدا وەکوو خاڵێکی مەلەوان یان گەردیلەیەکی بەڕەڵلا وەهان، دەنکە خەردەلێك لەناو ئەو ئاسمانانەدا بێ، یان لەناو گڵ‌و خۆڵی زەویدا لەناو دەریاو دەریالوشەکاندا بێ خودا رۆژی قیامەت ئامادەی دەکاو دەیخاتە تەرازوی حیساب‌و لێکۆڵینەوەو سزاو پاداشی لەسەرەو لەژێر تیشکی زانیاری خودا دەرناچێ‌و دەیدۆزێتەوە، لەچنگ دەسەڵات‌و قودرەتی خودا قوتاری نابێ‌و دەهێندرێ.

﴿ان الله لطيف خبير﴾ بێگومان پەروەردگار لەطیفە، زانیارییەکەی بەجۆرێکە هیچ شتێك ناتوانێ رێگەی ئیدراکی زانینی لێ بگرێ، چەندێك ئەو شتە پچوك‌و کەم نمود بێ، شاراوەو نهێنی بێ، لەژێر تیشکی زانیاری خودادا

ئاشـکراو نمایانـە، ئاگـادارە بەچۆنیـەتی شـتەکانو خـەبیرە بەهـەموو شـتێك، مەبەسـت ئەوەیـە زانیـاری خـودا بـەرفراوانو رەهایـە، نـهێنیو ئاشـکرا، پچـوكو گـەورە لای ئـەو چـون یـەکن. نموونـەی ئـەم ئایەتـە ئایـەتێکی تـرە: کـە دەفـەرموێ: ﴿ونضع الموازين القسط ليوم القيامة، فــلا تظلــم نفــس شــيئاً﴾(الأنبياء:٤٧) یـان دەفــەرموێ: ﴿**فمـن يعمـل مثقـال ذرة خـيراً يـره، ومـن يعمـل مثقـال ذرة شـراً يـره**﴾(الزلزلـة:٧-٨).

٢- ﴿**يابني أقم الصلاة وأمر بالمعروف وانــه عــن المنكــر، واصــبر علــى ماأصــابك إن ذلــك مــن عــزم الأمــــور**﴾ دوای ئـەوەی حـەزرەت لوقمـان لەوەسیتنامەکەدا جلـەوگیریی کـرد لەکوڕەکـەی لـەهاوەڵدانان بـۆ خـوداو ترسـاندنی بـەوە: کـە خـودا زانایـە بەهـەموو شـتێكو ئاگـای لەهـەموو شـتێك هەیـەو دەسـەڵاتی بەسـەر هـەموو شـتێکدا دەشـکێ، فـەرمانی پـێ دەکـا بـەکردەوەی چاكو طاعــەتو خوداپەرسـتی: کـە پەیوەسـتن بەیەکتاپەرسـتییەوە، دەفـەرموێ: (ئـەی کـوڕی خۆشەویستم! روبکـەرە خـودا بەدڵسـۆزیو بـەرێكو پێکـی نوێژەکـانت ئـەنجام بـدە مـەرجو روکنـەکانیان بهێنـەدی، چونکـە نوێـژ کۆڵەکـەی ئایینـە بەڵگـەی ئیمـانی تـەواوو بـاوەڕی پتـەوە، هۆکـارە بـۆ نزیکبوونـەوە لـەخوداو دەسـتەبەرکردنی رەزامـەندیی، هـەر کاتـێ نوێـژ بـەرێكو پێکـی ئـەنجام درا دەبێتـە لەمپـەڕ لەبـەردەم کـاری فەحشـاو دزێـوداو نـاهێڵێ ئـادەمیزاد توخنیـان بکـەوێ.

فـەرمان بەچاکـە بکـەو خۆشـت پابەندبـە پێیـەوە، بانگـەوازی بکـە بـۆ ئـەخلاقی جـوانو رەوشـتی بـەرزو کـرداری بـاشو شارەسـتانیەتو پێشـکەوتن خوێنـدەواریو ئـازادیو عەدالـەت. جلـەوگیری بکـە لـەتاوانو سـەرپێچی کـردنو هـەموو کـارێك: کـە ببێتـە هـۆی قـارو غـەزەبی خـوداو ئـادەمیزاد بـەرەو دۆزەخ کێش بکـا.

بەصەبرو ئارامبە لەسەر طاعەتکردنو بەلاو موصیبەت؛ چونکە شتێکی حەتمی‌یە کەسێك فەرمان بەچاکەو جلەوگیری لەخراپە بکا تووشی ئەزیەتو نارەحەتی دەبێ، خەڵکی دەنگی لێ دادەبڕن، دژی دەوەستن، راوەدۆی دەنێن، دەیگرن ئازارو ئەشکەنجەی دەدەن، بۆیە خودا داوای لێ دەکا: کە صەبرو ئارام بگرێو پشو درێژ بێ، چونکە صەبر بناغەی بەردەوامبوونە لەسەر طاعەتو خوداپەرستی، هۆی دەستەبەر بوونی رەزامەندی خودایە وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**واستعینوا بالصبر والصلاة**﴾(البقرة:٤٥) پەیڕەوی ئەم ئامۆژگاریانە بکەو هەوڵ بدە لەژیانی عەمەلی خۆتدا ئەم فاکتەرانە دەستەبەر بکە.

﴿**ان ذلك من عزم الأمور**﴾ بێگومان ئەوەی باسکرا، ئەوەی وەسێتم بۆ کردی لەفەرمانو جلەوگیریەکانی پەروەردگار: کە بەشێکیان خۆڕاگریو پشوو درێژییە لەسەر توشبوونی ئەزیەتو نارەحەتی لەکەسانی دیکەوە. لەو هەڵوێستو کارە پێویستانەن: کە خودا بڕیونیەوە، بەواجبی گێڕاون، سودبەخشن بۆ ژیانی دونیاو قیامەت.

ئەمجار دوای ئەوەی فەرمانی پێ کرد بەئەنجامدانو پابەندبوون بەچەند شتێکەوە جلەوگیری لێ دەکا لەچەند رەوشتێکی ناپەسەندو دەفەرموێ:

١- ﴿**ولا تصَعّر خدك للناس**﴾ لەکاتی ئاخاوتنو قسەکردندا رو لەخەڵکی وەرمەگێڕە، بەتەکەبوورو خۆبەزلزانی رو لەقسە لەگەڵ کراوو قسەکەر وەرمەگێڕە، واتە: وا مەکە بەندەکانی خودا بەبێ نرخ بزانیو خۆت پێ گەورەبێ، لەگەڵ خەڵکدا روگرژو مۆن مەبە، بەڵکوو سادەو خاوەن تەواضوع بە، رو خۆشو کراوەبە، پێغەمبەر ﷺ لەفەرموودەیەکیدا: کە ئیمامی موسلیم لە(أبو ذر الغفاري)یەوە ریوایەتی کردوە دەفەرموێ:

(لاتحقرن من المعروف شيئاً، ولو أن تلقي أخاك بوجهك إليه فنبسط، وإياك واسبال الازار، فإنها من المخيلة، والمخيلة لايحبها الله) هیچ چاکەیەك بەبێ نرخ مەزانە، تەنانەت ئەگەر بەرویەکی کراوەوە رو لەبرای موسوڵمانت بکەی، خۆبپارێزە لەوەی لەروی تەکەببورەوە پۆشاکت لەزەوی بخشێ، چونکە ئەوە جۆرێکە لەتەکەببورو خۆبەزلزانی، تەکەببوریش لای خودا دزێوە.

٢- ﴿ولا تمش في الأرض مرحاً إن الله لايحب كل مختال فخور﴾ بەسەر زەویدا بەخۆبادانو فیزەوە مەڕۆ، بەشێوەی تەکەببورو بەخۆنازین هاتوچۆ مەکە، چونکە ئەو جۆرە رۆیشتنو هاتوچۆیە دزێوەو پەسند نیە، بێگومان خودا هەموو لارو لەنجەکەرێکی ناخۆش دەوێ، هەرکەسێك بەخۆی بنازێو شانازی بکا بەسەر کەسانی دیکەدا خودا خۆشی ناوێو قارو غەزەبی لێ دەگرێ. چونکە ئادەمیزاد بۆخۆی هیچ نیەو هیچی لەباردانیە ئەگەر نافەرمانی خودا بکا، دەبێ ئادەمیزاد خۆی چی بێ؟ تا شانازی بەسەر کەسانی دیکەدا بکا، خۆ چەندێك بەهێزو توانابێ ناتوانێ زەوی شەق بکا، چەندێك بەرزو بڵند بێ ناگاتە ئاستی کێوێك لەکێوەکان وەکوو لەئایەتێکی تردا ئاماژەی پێ دەکاو دەفەرموێ: ﴿ولا تمش في الأرض مرحا، إنك لن تخرق الأرض ولن تبلغ الجبال طولا﴾(الإسراء:٣٧).

ئیمامی ئەحمەدو خاوەنانی شەش کتێبە مەشهورەکانی حەدیث لەئیبنو عومەرەوە ریوایەتیان کردوە: کە پێغەمبەر فەرمویەتی: ﴿من جر ذيلة خيلاء، لاينظر الله اليه يوم القيامة﴾ کەسێك لەبەر تەکەببورو خۆبەزلزانی پۆشاکەکەی بەسەر زەویدا راکێشێ، خودا رۆژی قیامەت بەچاوی رەحمەت سەیری ناکا.

ئیبنو ئەبی دونیالە ئەنەسەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (طوبى للأتقياء الذين الذين إذا احضروا لم يعرفوا، وإذا غابوا لم

یفتقدوا، أولئك مصابیح مجردون من كل فتنة غبراء مشتتة) خۆشی بۆ تەقواكارانی دەوڵەمەند ئەوانەی بەخۆیان نانازنو تەكەببور ناكەن، ئەگەر لەشوێنێك ئامادەبوون ناناسرێن، ئەگەر دیارنەبوون بۆیان ناگەڕێن. ئەوانە چرای رۆشنایینو زیانیان بۆخۆیانو كۆمەڵ نیە..

یەحیای كوڕی جابیری (الطائي) لەغوضەیفی كوڕی (الحارث) ریوایەت دەكا دەڵێ: لەلای عەبدوڵلای كوڕی عەمری كوڕی (العاص) دانیشتم، گوێم لێ بوو دەیگوت: ئەو كاتەی مردو دەخرێتە گۆڕەوە، گۆڕەكەی پێی دەڵێ: ئەی ئادەمیزاد! چی وای لەتۆ كرد منت لەبیر بچێ! نەتدەزانی من خانووی تەنهاییتم، نەتدەزانی من خانووی تاریكتم، نەتدەزانی من خانووی حەقی تۆم! ئەی ئادەمیزاد چی وای لەتۆ كرد بەفیزەوە بەسەر مندا خۆت بادەیو خۆت راوەشێنی!!

٣- ﴿واقصد في مشيك﴾ بەرۆیشتنێكی مام ناوندی بەرێگادا بڕۆ، وا مەڕۆ: كە بەعاستەم بجوڵێیەوە، وایش مەڕۆ كە مەیلەو راكردن بێ.

حەزرەتی عومەر پیاوێكی بینی بەشێنەیی دەجولایەوە رۆیشتنەكەی تەمبەڵانە بوو، پێی فەرموو ئایینەكەمان لێ مەمرێنە خودا بتكوژێ، جارێكی تر كابرایەكی بینی سەری خۆی داخستبوو خۆی كوشمەڵە كردبوو، حەزرەتی عومەر تێیڕا خوڕیو پێی فەرموو: سەرت بەرز بكەرەوە ئێمە موسوڵمانینو ئیسلام نەخۆش نیە.

٤- ﴿واغضض من صوتك إنّ أنكر الأصوات لصوت الحمير﴾ لەشوێنێكدا كە پێویست بەدەنگ بەرز كردنەوە نیە دەنگ بەرز مەكەرەوە، لەئاخاوتنو گفتو گۆدا دەنگ نەوی بكە،چونكە دەنگ بەرزكردنەوەو نەڕە

نەڕکردن ئامێری بیستنی خەڵك ئەزیەت دەدا، نیشانەی لەخۆبایی بونو بەخۆنازینو بەسوکزانینو گرنگی نەدانە بەکەسانی دیکە، لەلای ترەوە ئاخاوتن بەشێوەیەکی هێدیانەو مامناوەندی ڕێز دەدا بەقسەکەرو باشتر لەدڵی بیسەردا جێگیر دەبێ، قورئان عیلەتو بابیس بۆ فەرمانەکە دەهێنێتەوە دەفەرموێ: دەنگ بەرز کردنەوەو نەڕەنەڕ دەشوبهێتە زڕەی گوێدرێژو ناخۆشترین دەنگیش زەڕەی گوێدرێژە.

لەفەرمودەی پێغەمبەریشدا هاتووە کە زەڕەی گوێدرێژ ناخۆشەو زەوق لێ نەبانە. نەسائی لەکاتی تەفسیری ئەم ئایەتەدا دەفەرموێ: قوتەیبەی کوڕی سەعید بۆی گێڕاینەوە، ئەویش دەڵێ: (اللیث) لەجەعفەری کوڕی ڕەبیعەوە لە(الأعرج)ەوە لەئەبو هورەیرەوە لەپێغەمبەرەوە ﷺ دەفەرموێ: **(إذا سمعتم صياح الديكة فاسألوا الله من فضله، وإذا سمعتم نهيق الحمير فتعوذوا بالله من الشيطان فإنها رأت شيطاناً)** هەر کاتێ گوێتان لەدەنگی کەڵەشێر بوو داوای ڕەحمەتو بەخششی خودا بکەن، ئەگەر گوێتان لەزەڕینی گوێدرێژ بوو پەنابگرن بەخودا لەخراپەی شەیتان چونکە ئەوە چاوی بەشەیتان کەوتووە.[1]

---

(١) تەفسیری ئیبنوکەثیر (ج٣/١٤٤٨).

سەرزەنشت و لۆمەکردنی موشریکەکان لەسەر هاوەڵدانیان بۆ خودا، هەرچەندە بەڵگەی تەنهایی خودا نمایانە

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ
عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً ۗ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ
بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا
مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۚ أَوَلَوْ كَانَ
الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾

لەوەپێش پەروەردگار بەڵگەی تاكو تەنهایی خۆی هێنایەوە بەوە: کە ئاسمانەکانی دروستکردون بەبێ کۆڵەکەو ئەمجار ئەوەی راگەیاند: کە لوقمانی حەکیم بەعەقڵ پەی بەو راستییە بردوەو ئەو حەقیقەتەی زانیوە. ئەمجار دەگەڕێتەوە بۆ لۆمەکردنی موشریکەکان لەسەر ئەوە: کە سورن لەسەر کوفرو بێدینیو هاوەڵدانان بۆ خودا، لەکاتێکدا هەموو شتێکی بونەوەر گەواهی ئەوە دەدەن: کە خودا تاكو تەنهایەو زەویو ئاسمانی بۆ سودی ئادەمیزاد موسەخەر کردوە.

﴿ألم تروا أنّ الله سخر لكم ما في السموات وما في الأرض﴾ ئایا ئێوەی ئادەمیزاد نازانن؟ ئەو هەموو بەڵگانە نابینن: کە نیشانەی تاكو تەنهایی

خـودان؟ هەسـت بـەو هـەموو نیعمەتـە جـۆراو جۆرانـە ناكـەن: كـە خـودا بەسـەر ئێـوەیدا رشـتووەو هـەموویان بـەزوبانی حـاڵ گـەواهی لەسـەر تـاكو تەنـهایی خـودا دەدەن؟

ئـەوە نـابینن: كـە خـودا هـەرچی لەئاسمانـەكاندا هەیـە لـەمانگو خـۆرو ئەسـتێرە بـۆ ئێـوەی موسـەخەر كـردوە؟ وای رام كـردون سـودیان لێ وەردەگـرن، ئـەوەتا بەئاسـانی كـەڵك لەتیشـكی خـۆرو روناكـایی مـانگ وەردەگـرن، ئەسـتێرە دەكەنـە نیشـانەی رێگـاو سـاتەكانی شـەوو گۆڕانـی وەرزەكـان. سـود لـەبارانی بـارێندراو لەئاسمانـەوە وەردەگـرن، كـەڵك لەهـەواو باڵـەفڕەی نـاو هـەوا وەردەگـرن. هـەروەها هـەرچی لـەزەویدا هەیـە بـۆ ئێـوەی موسـەخەر كـردوە تـێیدا ئـارام دەگـرنو ژیـان بەسـەر دەبـەن، میـوەو بـەرو بوومـی درەخـتو رووەكـی دەخـۆن، سـود لـەئاژەڵو گیانلەبـەرانی تـری دەبینـن، گـەنجو جـەواهیراتی نـاوزگی زەویو نـاو دەریاكـان دەردەهێنـنو كـەڵكیان لـێ وەردەگـرن.

﴿وأسبغ عليكـم نعمـه ظـاهرة وباطنـة﴾ نیعمـەتی ئاشـكراو نـهێنی خـۆی بەسـەردا رشـتوون، گـەلێ سـودو نیعمـەتی تـر: كـە ئێـوە پێیـان نـازاننو هەسـتیان پێ ناكەن خـودا بـۆ ئێـوەی فەراهـەم هێنـاوەو بەیدەسـتی كـردوە بۆتـان.

نیعمـەتی: ئاشـكرا: بریتییـە لەئیسـلام. نیعمـەتی نـهێنی داپۆشـینی تاوانەكـە خـودا پـەردەیان بەسـەردا دەداوو چاوپۆشـییان لـێ دەكـا. ئیبنـو عـەبباس دەربـارەی ئـەم ئایەتـە پرسـیاری لەپێغەمبـەر ﷺ كـرد، پێغەمبـەر ﷺ لـەوەڵامدا فـەرموی: (الظـاهرة: الأسـلام وماحسـن مـن خلقـك، والباطنـة: ماسـتر عليـك مـن سيء عملـك).

هەندێك پێیان وایە نیعمەتی ظاهیر ئەوەیە بەچاو دەبیندرێ لەماڵو منداڵو رێزو شۆخو شەنگیو تەوفیق دان بۆ خوداپەرستی. نیعمەتی نهێنی ئەو زانیاریو زانستەیە: کە ئادەمیزاد لەناخی خۆیدا هەستی پێ دەکا لەبیرو باوەڕو ئیمان بەخوداو یەقینی تەواو. یان عەقڵو زیرەکیو غیرەتو هەموو ئەو رەوشتانەی: کە دەبنە هۆی بەختەوەری ئادەمیزاد. کەچی وێڕای ئەو هەموو بەڵگەو نیشانانە لەسەر تاكو تەنهایی خوداو فەضلو بەخششی زۆریو نیعمەتی هەمە جۆری بەسەر ئادەمیزاددا هەموویان ئیمانی پێ ناهێننو پەرستشی بۆ ناکەن. بەڵکوو ﴿ومن الناس من يجادل في الله بغير علم ولا هدىً ولا كتاب منير﴾ پێرێك ئادەمیزاد هەن موجادەلەو دەمەدەمێیانە دەربارەی تاكو تەنهایی خوداو صیفاتەکانی، وتی وتییانە دەربارەی ناردنی پێغەمبەران، هەردەمە بیانوێك دەدۆزنەوە، هەر رۆژە پەلپێك دەگرن، هیچ بەڵگەو زانیارییەکی وایان پێ نیە جێگەی بڕوا بێ، وەثیقەو دێکۆمێنتیان بەدەستەوە نیە، نامەیەکی ئاسمانیو صەحیحیان نیە پشتی پێ ببەستنو حەقیقەتیان بۆ رون بکاتەوە. بەکورتی زانیاری واضیحو ئاشکرایان نیە، نە لە لای پێغەمپەرێك، نەلە کتێبێکی واضیح و بڕواپێکراو. بەڵکوو تاقە بەڵگەیان لاسایی کردنەوەی کوێرانەیەو شوێنکەوتنی رێبازی شەیتانە، سروشتیان تێکچووەو ئامۆژگاری کاریان تێ ناکا، ﴿واذا قيل لهم: اتبعوا ماأنزل الله، قالوا بل نتبع ما وجدنا عليه آباءنا﴾ ئەگەر بەو کێشەکارو موجادەلەچییانەی دەربارەی زاتو صیفاتی خودا دەمەدەمییانە بگوترێ: شوێن ئەو شەریعەتو سروشە بکەون: کە خودا ناردویەتی بۆ سەر پێغەمبەری خۆی، پشت هەڵدەکەنو بەپیر بانگەوازییەکەوە نایەن، هیچ بەڵگەشیان بەدەستەوە نیە جگە لەلاسایی کردنەوەو شوێنکەوتنی باوكو باپیرانیان، بەئاشکرا دەڵێن: ئێمە بڕوا

بەو پەيامو سروشە ناكەين، بەڵكوو ئێمە شوێن ئەو دابو نەريتە دەكەوين كە لەباوكو باپيرانمانەوە بۆمان جێ ماوە!! ئەم بەڵگە خوارو بێ جێيەيان بەدەستەوەيە: كە نيشانەی نەفامیو كەودەنييانە، ئيسلام دەيەوێ لەو لاسايی كردنەوەيە رزگاريان بكا، عەقڵو هۆشيان مشتو ماڵو بكاو لەكۆتو زنجيری لاسايی كردنەوە رزگاريان بكا، وريايیو جمو جۆڵو روناكی بخاتە ناو هەستو شعوريانەوە، بەڵام ئەوان سورن لەسەر مانەوەی خۆيان لەناو زنجيری نەفامیدا.

ئيسلام ئازادييە لەدەروونـدا، جمو جووڵە لەشعوردا، چاوەڕوانیو بەتەمابوونی نورو روناكیيە، ياسايەكی تازەو تۆكمەيە بۆ ژيان، بۆ ژيانی ئازاد لەزنجيری لاسايی كردنەوە كەچی وێڕای ئەوە كۆمەڵێك ئادەميزاد هەن هيدايەتی ئەو ئايينە پيرۆزە لەخۆيان دوور دەخەنەوە، بەنەزانیو بێ هيدايەتو بێ پشتگيری نامەی ئاسمانی موجادەلە دەكەن، بۆيە گاڵتەيان پێ دەكاو لەپەناوە ئاماژە دەكا بۆ سەرەنجامی هەڵوێستو كردەوەيانو دەفەرموێ: ﴿أو لو كان الشيطان يدعوهم إلى عذاب السعير؟﴾ ئايا ئەو نەفامانە بەبێ هەبوونی بەڵگەو نيشانەی بەهێز شوێن باوكو باپيرانيان دەكەون؟ تەنانەت ئەگەر بيرو باوەڕەكەيان لەسەر رەهنومايی شەيتانو بيروباوەڕی هەوەسبازانەيان بنجی داكوتابێو كێشيان بكا بۆ گيرۆدەبونيان بەعەزابی دۆزەخ؟! لەكاتێكدا خودا بانگەوازييان دەكا بۆ رێبازی رزگاريی ئەو هەڵوێستەيان بەپيرەوەچوونی بانگەوازی شەيتانە بۆ ئەوەی لەئاكامدا بچنە ناو سزای دۆزەخەوە، دەی جاكە حاڵو واقيع ئەوەيە، بۆچی ئەوان هەر سورن لەسەر هەڵوێستو باوەڕی نادروستی خۆيان؟!

وێنەی ئەم ئايەتە ئايەتێكی ترە: كە دەفەرموێ: **﴿أو لو كان آباؤهم لايعقلون شيئاً ولايهتدون؟﴾**(البقرة:١٧٠).

پەسنی و پیرۆزی ڕێبازی خوداپەرستان و نەگبەتی ڕێگای کافرەکان

﴿وَمَن يُسْلِمْ وَجْهَهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ ۗ وَإِلَى ٱللَّهِ عَٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزُنكَ كُفْرُهُۥٓ ۚ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾

لەوەپێش هەڵوێستو حاڵی کافرەکانی بەیان کرد، سەرەنجامو پاداشی سەررەقی گومڕاو لاسایی کەرەوانی رون کردەوە، ئەمجار دڵدانەوەی پێغەمبەرو هەڕەشەی توند لەکافرەکان دەکاو ئاماژە بەهەڵوێستو ڕێبازی پەسند دەکاو دەفەرموێ: ﴿ومن یسلم وجهه إلى الله وهو محسن، فقد استمسك بالعروة الوثقى﴾ کەسێ خۆ بەخودای خاوەن دەسەڵاتو زاناو دانا بسپێرێ، بەدڵسۆزی پەرستشی بۆ بکا، بەتەواوی ملکەچی فەرمانو جڵەوگیریەکانی بێ، بەبێ چەندو چون پەیڕەوی شەریعەتەکەی بکا، وەلحال بەرێكو پێکی کارەکانی ئەنجام بداو بەوردی پابەندی مەنهەجی پەروەردگار بێ، ئەوە بێگومان دەستی بەپتەوترین حەبلو ئامێرێك گرتووە: کە دەیگەیەنێ بەرەزامەندیی خوداو بەختەوەریی دونیاو قیامەت، پاداشی کردەوەی باشی خۆی وەردەگرێتەوە، ﴿وإلى الله عاقبة الأمور﴾ هەر بۆ لای خودایە سەرەنجامی کارو کردەوەکان،

لـەرۆژی قیامـەتدا پاداشـی بـاش‌و پەسند دەبەخشـێ بەوانـەی لـەدونیادا پشـتیان بـەخودا بەسـتووەو پابـەندی شـەریعەتەکەی بـوون، هـەروەکوو سـزای خراپـەکاران بـەئاگری دۆزەخ دەداتـەوە. ئـەمجار ئامۆژگـاری پێغەمبـەر ﷺ دەکـا بـەوەی: کـە گرنگی نەدا بەکوفری کافرەکان، دەفەرموێ: ﴿ومن كفر فلا يحزنـك كفـره الينـا مرجعـهم﴾ ئـەی پێغەمبـەر! ئەگـەر کەسێك کـافربوو گـوێ بـۆ قورئـان رانـەگرێ‌و پەیامەکـەت رەت بکاتـەوە، ئـەتۆ خەفـەتی پـێ مـەخۆ، بۆیـان بەپـەرۆش مەبـە، تـۆ راگـەیاندنی خـۆت لەسـەرەو بـەس، سـەرەنجام گەڕانـەوەیان بـۆ لای ئێمەیـەو سـزای عـادلانـەیان دەدەینـەوە، هیچـی ئـەوان لەئێمـە نـهێنی نیـە، ئاشـکراو نـهێنی‌یان لای خودا وەکوو یەك ئاشکرایە ﴿ان الله عليـم بـذات الصـدور﴾ بێگومـان خـودا زاناو ئاگـادارە بەسـەر ئـەو نـهێنی‌و پەنامەکییانـەی نـاو دڵیـان.

وشـەی (مـن) بـۆ تـاك‌و کـۆ بـۆ نێرو مـێ بـەکار دەهێنـدرێ، بۆیـە لەوشـەی (کفـره)دا راناوەکـەی تاکـە، لەوشـەی (مرجعـهم)دا کۆیـە..

شـەئن‌و حـاڵی ئـەوان زۆر لـەوە کـەمترە تـۆ خەفـەتیان بـۆ بخـۆی، بابەویسـتی خۆیان شـوێن هـەواو هەوەسی خۆیـان بکـەون، ﴿نمتعـهم قليـلاً﴾ لێیـان دەگـەڕێین بـا کـەمێك لـەناو نـازو نیعمـەتی دونیـادا رابوێرن‌و لـەززەتی ژیانیـان بچێـژن، ﴿ثم نضطرهم إلى عذاب غليـظ﴾ پاشـان کێشیان دەکـەین بۆ نـاو عـەزابی دۆزەخ، بـۆ نـاو سـزای تونـدو سـامناك، چـەندێك لـەدونیادا تەمـەنیان درێژبـێ بەنیسـبەت ژیـانی قیامـەتـەوە کـورت‌و کەمخایەنـە.

ئاك و تەنهايى خوداو بەرفراوانى زانيارىو دەسەڵاتى بەسەر هەموو شتێك دا

وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ ٱللَّهُ ۚ قُلِ
ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ لِلَّهِ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْغَنِىُّ ٱلْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ أَنَّمَا فِى ٱلْأَرْضِ
مِن شَجَرَةٍ أَقْلَٰمٌ وَٱلْبَحْرُ يَمُدُّهُۥ مِنۢ بَعْدِهِۦ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ
مَّا نَفِدَتْ كَلِمَٰتُ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ مَّا خَلْقُكُمْ
وَلَا بَعْثُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَٰحِدَةٍ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌۢ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾
أَلَمْ تَرَ أَنَّ ٱللَّهَ يُولِجُ ٱلَّيْلَ فِى ٱلنَّهَارِ وَيُولِجُ ٱلنَّهَارَ فِى ٱلَّيْلِ
وَسَخَّرَ ٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِىٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ ٱللَّهَ
بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ
مِن دُونِهِ ٱلْبَٰطِلُ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلْعَلِىُّ ٱلْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ
ٱلْفُلْكَ تَجْرِى فِى ٱلْبَحْرِ بِنِعْمَتِ ٱللَّهِ لِيُرِيَكُم مِّنْ ءَايَٰتِهِۦٓ ۚ إِنَّ

فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّكُلِّ صَبَّارٖ شَكُورٖ ﴿٣١﴾ وَإِذَا غَشِيَهُم مَّوۡجٞ
كَٱلظُّلَلِ دَعَوُاْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ فَلَمَّا نَجَّىٰهُمۡ إِلَى ٱلۡبَرِّ
فَمِنۡهُم مُّقۡتَصِدٞۚ وَمَا يَجۡحَدُ بِـَٔايَٰتِنَآ إِلَّا كُلُّ خَتَّارٖ كَفُورٖ
﴿٣٢﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمۡ وَٱخۡشَوۡاْ يَوۡمٗا لَّا يَجۡزِي وَالِدٌ
عَن وَلَدِهِۦ وَلَا مَوۡلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِۦ شَيۡـًٔاۚ إِنَّ وَعۡدَ ٱللَّهِ
حَقّٞۖ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِٱللَّهِ
ٱلۡغَرُورُ ﴿٣٣﴾ إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلسَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ ٱلۡغَيۡثَ
وَيَعۡلَمُ مَا فِي ٱلۡأَرۡحَامِۖ وَمَا تَدۡرِي نَفۡسٞ مَّاذَا تَكۡسِبُ غَدٗاۖ
وَمَا تَدۡرِي نَفۡسُۢ بِأَيِّ أَرۡضٖ تَمُوتُۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرُۢ ﴿٣٤﴾

دەربارەی نازڵبوونی ئایەتی ژمارە (٢٧) ئیبنو جەریر لەعیکریمەوە ریوایەت دەکا دەڵێ: ئەهلی کیتاب دەربارەی (گیان) پرسیاریان لەپێغەمبەر ﷺ کرد، ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿**ویسألونك عن الروح قل الروح من أمر ربي، وما أوتيتم من العلم إلا قليلاً**﴾(الأسراء:٨٥)ی نازڵ کرد ئەمجار جولەکەکان وتیان: ئەی موحەممەد! ئەتۆ پێت وایە ئێمە کەمێك نەبێ زانیاریمان نەدراوەتێ!

وەلحال ئێمە تەوراتمان بۆ نێردراوە تەوراتیش بریتییە لەحیکمەت، کەسێکیش حیکمەتی درابێتێ ئەوە خێرو فەڕی زۆری دراوەتێ ﴿**ومن يؤت الحكمة فقد أوتي خيراً كثيراً**﴾(البقرة:٢٦٩) ئیتر بۆ وەڵامی ئەوان ئایەتی ژمارە (٢٧) ﴿**ولو أن مافي الأرض من شجر أقلام... الآية**﴾نازڵ بوو!!

ئیبنو ئیسحاق‌و ئیبنو ئەبی حاتەم لەعەطای کوڕی یەسارەوە ریوایەت دەکەن دەڵێن: ئایەتی ﴿**وما اوتيتم من العلم إلا قليلا**﴾ لەمەککە نازڵ بووە، جا کە پێغەمبەر ﷺ تەشریفی کۆچی کرد بۆ مەدینە مالمەکانی جولەکە چوونە خزمەتی‌و وتیان: لەتۆوە پێمان گەیشتووە: کە دەڵێی: ﴿**وما اوتيتم من العلم إلا قليلاً**﴾ مەبەستت ئێمەیە یان نەتەوەکەی خۆت مەبەستە!؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: هەموویانم مەبەستە، وتیان: ئەوەتا تۆ دەڵێی ئێمە تەوراتمان دراوەتێ‌و تەوراتیش هەموو شتێکی تێدا رون کراوەتەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: مەعلووماتی ئێوەو مەعلوماتی ناو تەوراتیش بەنیسبەت زانیاری خوداوە زۆر کەمە، ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿**ولو مافي الأرض من شجر أقلام...**﴾ی نازڵ کرد.

ئەبو ششەیخ؛ ئیبنو حەیبانی ئەلئەنصاری‌و ئیبنو جەریر لەقەتادەوە ریوایەتیان کردوە دەڵێ: موشریکەکان وتیان: قورئان لەوانەیە کۆتایی پێ بێ‌و بڕێتەوە ئیتر ئایەتی ﴿**ولو أن ما في الأرض... الآية**﴾ نازڵ بوو. پەیوەندی ئەم کۆمەڵە بەهی پێشەوە، لەم روەوەیە، کەلەوەپێش بەڵگەی لەسەر تاك‌و تەنهایی خودا هێنایەوە بەدروستکردن‌و راگرتنی ئاسمان بەبێ کۆڵەکە، بەبەخشینی رزق‌و رۆژی‌و نیعمەتی ئاشکراو نهێنی، هەروەها موشریکەکانیش دان بەهەبوونی خودادا دەنێن ئەوەتا: کە دەکەونە ناو ناخۆشییەوە، پەنا بەخودا دەبەن هاواری لێ دەکەن، کەچی کە دەکەونە خۆشییەوە پاشگەز

دەبنـەوەو خودایـان لـەبیر دەچێتـەوە، ئـەمجار لـێرەدا تـاكو تەنـهایی خـودا دوپـات دەكاتــەوە، بــەوە كــە خـاوەنی ئاسمانــەكانو زەوییــە، لەنــەبوەوە بــەدی هێنــاون، ئــەمجار بەڵگــە لەســەر رەهــایی عیلـمو دەســەڵاتی خــودا دێنێتــەوە: كــە هــەندێ لـەدیاردەو ئاثـاری قودرەتــی رەهــای دروســتكردنی ئــادەمیزادو زیندوكردنەوەیانــە، گۆڕانــی شــەوو رۆژو بەشــوێن یــەكداهاتنو چونیانــە، رامكردنــی مــانگو خــۆرو ئەســتێرەكانە: كـە بــەو شـێوە رێـكو پێكی‌یـە لەبۆشـایی‌دا هەڵدەسـوڕێنو كـاری خۆیـان ئـەنجام دەدەن.

﴿ولئن سألتهم من خلــق الســموات والأرض ليقولــن الله﴾ سوێند بـەخودا ئــەی موحەممــەد! ئەگــەر ئــەتۆ پرسـیار لــەو موشـریكانە بكــەیو بلــێی كــێ ئاسمانــەكانو زەوی لەنــەبوەوە بەدیــهێناون؟ بــێ ســێو دۆ یەكســەر دەڵێــن: خــودا بەدیهێنەریانــە، ئەمــە شتێكی سروشـتی‌یەو هــەموو كاتــێ ئــادەمیزاد داوای فتــوا لەســرو شــتی بكــرێو بــەخۆی‌دا بچێتــەوە، ناتوانــێ ئــەم حەقیقەتــە بشــارێتەوە، ناتوانــێ ئینكــاری ئــەم راســتییە بكــا. ئــەوەتا ئاسمانـــەكانو زەوی هـــەنو بەبـەرچاوەوەن، مـانگو خۆرو ئەستێرەو قــەبارەكانی لــەو بۆشـایی‌یە بەرفراوانــەدا لــەهاتوچۆو مەلــەكردن‌دان، قــەبارەو جــمو جـوڵو دیاردەكانیــان مــەزندە كــراوە، هــەموو قــەبارەو جـمو جـوڵ دوریو نزیكیـان پێكــەوە گونجـاوە بـۆ خۆیـان گــەواهی ئــەوە دەدەن: كـە بـێ مەبەسـتو بێـهودە دروست نـەكراون، دەی كـەس لافـی ئــەوەی لێ نـەداوەو بلــێ مــن دروســتم كــردون، كەسـیش نالــێ هاوكـاری خـودام كـردوە لەبەدیــهێنانیان‌دا، ناشــگونجێ ئــەم بونــەوەرە بــەرێكو پێكــیو پێكــەوەگونجانو تەناســوقەوە خــۆی خــۆی بــەدی هێنابــێ بــەبێ خــالق هاتبێتـــە دی، بیرۆكــەی ئەوانــەی دەڵێـــن: ئــەم بوونــەوەرە بەســودفە پــەیدا بــووە بــیرو باوەڕێكــە شـیاوی موناقەشـە نیـەو خـۆ پێـوە خـەریك كردنـی كـات بەفیڕۆدانــە، ئەمــە جگــە لــەوەی:

کـە سروشـتی ئـادەمیزاد لەناخـەوە رەتـی دەکاتـەوە، بۆیـە هـەر کاتـێ لێیـان بپرسـی کـێ بەدیهێنـەری ئاسمانـەکانو زەی‌یـە؟ بـەناچاری دەڵێـن خـودا، چونکـە شـتەکە ئاشـکراو نمایانـە، جگـە لـەم دان پێدانانـە هیـچ چـارەی تـر نیـە، کـەچی لەگـەڵ ئـەوەشدا هـاوەڵ بـۆ خـودا دادەنێـن، لەتـەك خـودادا شـتی تـر دەپەرسـتن!! ئەوانـە خۆیـان خۆیـان بـەدرۆ دەخەنـەوە، دەڵێـن بەدیهێنـەری بونـەوەر خودایـە کـەچی بەکردەوە شـتی تـر دەپەرسـتن!!!

﴿قل: الحمد لله، بل أكـثرهم لايعلمـون﴾ ئـەی پێغەمبـەر! بڵـێ سوپاس بـۆ خـودا: کـە بـۆ خۆتـان دان بەخودایـەتی خـودادا دەنێـنو بـەناچاری بۆڕتـان خـوارد، سوپاس بـۆ خـودا: کـە بەڵگـەی تـاكو تەنـهایی زاتـی پـاکی ئاشـکراو نمایـانو کـەس ناتوانـێ ئینکـاری بکـا، وەلـێ زوربـەی زۆری موشـریکەکان ئـەوە نـازانن: کـە بەڵگـەیان بەدەسـتەوە نیـەو لەموناقەشـەدا خۆیـان بـۆ ناگیرێو بـۆڕ دەخـۆن.

ئـەمجار هـەر بەبۆنـەی داننـانی فیطـرەتو سروشـتییان بـەوە کـە هـەر خـودا بەدیهێنـەری ئاسمانـەکانو زەوی یـە، خاوەنیـەتی حـەقیقیو رەهـای بوونـەوەر بـۆ خـودا دەچەسـپێنێو دەفـەرموێ: ﴿لله مـافي السـموات والأرض﴾ هـەرچی لەئاسمانـەکانو زەویدا هەیـە بەملکایـەتیو دروسـتکردنو بەندایـەتیو هەڵسوڕاندنو بـەڕێوەبردن هـی خودایـە، کـەس رایـەی ناکـەوێ لافـی خاوەنیـەتی بەدیـهێنانی بوونـەوەر لـێ بـدا، ﴿ان الله هـو الغـني الحميـد﴾ خـودا بـێ ئاتاجـە لەهـەموو کـەس، پێویسـتی بـەهیچ شـتێك نیـە، هـەموو کـەس موحتـاجی ئـەوە، هـەموو بـەندەی پـەروەردگارن، خـودا لەسـەر هـەموو شـتێك سوپاسـکراوە!

ئـەمجار چونکـە رستـەی ﴿لله مـا في السـموات والأرض﴾ ئـەوەی لـێ فـەهم دەکـرێ: کـە ملکـی خـودا مـەحصورو ئـەندازە کـراوەو لـەچوارچێوەی ئاسمانـەکان و زەویدایـە، ئـەوە رون دەکاتـە: کـە قـودرەتو زانیـاری خـودا رەهـاو بـەرفراوانو

سەرو بنيان نيەو دەفەرموێ: ﴿ولو أن مافي الأرض شـجرة أقـلام والبحـر يمـدەمن بعده سبعة أبحر مـا نفدت كلمـات الله﴾ ديمەنێكە لەزانيارى ئادەميزاد دارێـدراوە، بۆ ئەوەى مانـاى ويسـتو زانيـارىو دەسـەلاتى خـودا لەذيـهنى ئەوان نزيـك بكاتـەوەو بتوانن تـێى بگـەن.

ئـادەميزاد زانيـارى خۆيـان دەنووسـنو قسـەكانى خۆيـان تۆمـار دەكـەنو فـەرمانو مەرسـوومى خۆيـان مـۆر دەكـەن، بـۆ ئـەم مەبەسـتە قەلـەمو مەرەكـەب بـەكار دێنـن، ئـادەميزادێك چـەند بنووسـێو زۆر نـووس بـێ، سـالى لەچـەند قەلـەمێكو چـەند شوشـەمەرەكەبێك زياترى پێويسـت نيـە، ئـەمجار لـەم روانگـەوە نموونـەى ئـەوە بـۆ ئـادەميزاد دەهێنێتـەوە: كە ئەگـەر هـەرچى دارو درەخـت هەيـە لـەزەوىدا ببێتـە پێنـووسو هـەرچى دەرياكـانى نـاو زەوى هـەن ببنـە مەرەكـەبو حـەوت ئـەوەندەى تريـش دەريـا بێنە پالّيـانو ببنـە مەرەكـەبو نووسـەر دانيشـن ئـەو وشـانەيان پـێ بنووسـن: كە باسـى زانيـارى خـودا دەكـەن تـەعبير لەويسـتو مەشـيئەتى رەهـاى دەكـەن، گـەورەيىو صيفـاتى خـودا بنووسـن، قەلّەمـەكان دەشـكێنو بـەكۆتا دێنو ئـاوى دەرياياكـان دەبڕێنـەوەو هێشـتا كـەليماتى خـودا تـەواو نـابنو كۆتاييـان نايـە، چونكـە قەلـەمو مەرەكەبەكـە چـەندێك زۆر بـن سـنووردارن، زانيـارى خـودا بـێ سنوورەو كۆتـايى نايـە، شـتى سـنووردار چـەندێك زۆر بـێ كۆتـايى دێ، بـێ سـنوورەكە وەكـوو خـۆى دەمێنێتـەوەو هيچـى لێ كـەم نابێتـەوە، كـەليماتى خـودا نابڕێنـەوە، چونكـە زانيارىيەكـەى سـنوورى نيـە، چونكـە ويسـتو ئيرادەى سـنوورى نيـەو رەهايـەو لـەبن نايـە، دارو دەريـا دەبڕێنـەوە نووسـەرو لەسـەر نووسراو تـەواو دەبن هێشـتا زانيـارى خودا هيچـى لـێ كـەم نەبۆتـەوە ﴿ان الله قوي عزيـز﴾ بێگومـان خـودا خاوەن دەسـەلاتو هێزو توانـاى لـەبن نـەهاتووە، هيچـى لـێ عاسـێ نابـێ، دانـاو حەكيمـە لـەكارو كـردەوەىدا لەدروسـتكردنو بەديـهێناندا، هيچ شتێك لـەژێر تيشـكى زانيـارىو حيكمـەتى خـودا دەرناچـێ.

هێنـانی ژمـارەی حـەوت بـۆ ژمـارەی زۆرە موبالەغەیـەو بـۆ حـەصر نیـە، عـەرەب هـەر کاتـێ بیانـەوێ ژمارەیـەکی زۆر رابگەیـەنن ژمـارەی حـەوت، حـەفتا، حەوتصەد...هتـد بـەکار دێنـن.

بەکورتی:

ئایەتەکــە هــەواڵ لەگــەورەیی خــوداو شــکۆمەندیی‌و کــەلیماتی لـــەبن نـەهاتووی‌و زانیـاری رەهـاو نـهێنی بـێ پایـانی دەدا، کـە لـەتوانای کـەس‌دا نیـە چۆنیەتیەکـەی بزانـێ، یـان کەلیماتـەکانی هـەژمار بکـا، وەکـوو پێغەمبــەر ﷺ دەفـــەرموێ: (**ســبحانك لا أحصــی ثنــاء علیــك، أنــت کمــا اثنیــت علــی نفســـك**) مـەعلووماتی خـودا ئەمسـەرەو ئـەو سـەری نیـە، سنوورو پـەرژینێکی نیـە، رەهـاو بـەرفراوان‌و شـامیلە..

جـا کـە بـەیانی کـەماڵی قـودرەت‌و بـەرفراوانی زانیـاری خـودای کـردو ئـەوەی راگـەیاند: کـە کـەلیماتی لەهەژمارنایـەن ئـەوە بـەیان دەکـا: کـە زانیـاری خـودا هـەموو مـەخلووقاتی لـەخۆ گرتـووە، چـۆن لەسـەرەتادا ئێـوەی دروسـت کـردوە، ئـاواش زیندوتـان دەکاتـەوە؛ دەفـەرموێ: ﴿**مــاخلقکم ولا بعثکــم الا کنفــــس واحــــدة**﴾ هیـچ کـارێك لای خـودا قـورس نیـە، دروسـتکردنی هـەموو ئـادەمیزاد زیندوکردنـەوەیان لـەرۆژی قیامـەتدا بەنیسـبەت قودرەتـی خـوداوە وەکـوو یـەك ئاسـانە، هـەموو کـارێك لای خـودا (کـن فیکـون)ە هـەر ئەوەندەیـە فـەرمانی پـێ دەکـا ببـەو یەکسـەر دەبـێ وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿**انمـا امـره إذا اراد شـیئاً ان یقـول لـه کـن فیکـون**﴾(یس:٨٢) ئـەو ئـیرادەو تەکوینـەی بەتەنـها روتێکردنـی بـۆ خـەڵق شـت بـەدی دینـێ، زۆرو کـەمی لایەکسـانە! بـۆ دروسـتکردنی هــەموو فــەردێك پێوەخــەریکبون‌و ســەرفکردنی وزەی نــاوی، دوبارەبوونــەوەو

جوهـدی دوچەندانـەی پێویست نیە بۆ دروسـتکردنی شتی زۆر، ئیـتر ئـەو کاتـە یەکسـانە لای تاقـە یـەکێك دروست بکـا یـان ملیـاران، مردوێـك زینـدو بکاتـەوە یـان ملیـار ملیـاراتو زۆر تریـش. ئـەمجار وێـڕای ئـەو قودرەتـە رەهایـە زانیـاری بـەرفراوانو ئاگـاداری تـەواوی هەیـە ﴿إن الله سميـــع بصـــير﴾ بێگومـان خـودا ئاخـاوتنی بـەندەکانی دەبیسـێ، ئاگـاداری کردەوەکانیانـە، چـۆن ئاگـادارو زانایـە بەسـەر کـردەوەو گوفتـاری تاقـە کەسـێکدا ئـاواش ئاگـادارو زانایـە بەسـەر کـارو گوفتـاری هـەموو کـەسدا.

ئـەمجار دوای رونکردنـەوەو راگـەیاندنی ئـەوە: کـە هـەرچی لەئاسمانـەکانو زەویدا هەیـە هـی خودایـەو بەویسـتی خـۆی تەصـەورفی تێـدا دەکـا، هـەندێ نموونـەی ئـەو تەصەروفە دێنێتـەوە، دەفـەرموێ: ﴿ألم تـر أن الله يـولج الليـل في النهار، ويولج النـهار في الليـل﴾ ئایا تـۆ نابینی ئـەی بینـەر: کە خـودای خاوەن قـودرەتو دانـا لەکاتـەکانی شـەو دەخاتـە سـەر کـاتی رۆژو شـەو کـورت دەبـێو رۆژ، درێـژ وەکـوو لـەوەرزی بـەهارو هـاویندا دەبیـنرێ، هـەروا بەپێچەوانـەوە لـەکاتی رۆژ دەخاتـە سـەر شـەو، شـەو درێـژ دەبـنو رۆژ کـورت، لـەو دەگرێتـەوەو دەیخاتـە سـەر ئـەمو بەپێچەوانەشـەوە.

بێگومـان دیـەنی چوونـە نـاو یـەکی شـەوو رۆژ، رۆژ درێـژ بـوونو شـەو کورتبـوون، شـەو درێـژ بـوون رۆژ کورتبـوون گۆڕانـی ئـەندازەیانو بەرامبـەر بەیـەکبوونیان بـەگوێرەی گۆڕانـی وەرزەکـانی سـاڵ دیـمەنێکی سەرسـوڕهێنەرە، بـەڵام زۆر دوبارەبوونـەوەیانو ئولفـەت پێوەگرتنـی ئـادەمیزاد پێیانـەوە وای کـردوە سـەرنجی ئـادەمیزاد رانەکێشـێو بەلایانـەوە عەجایـەب نـەبێ، ئـەگینا گۆڕانـی شـەوو رۆژو کورتبـونو درێژبوونیـان گـەورەترین موعجیـزەو گرنگـترین روداوێکـە: بەسـەر سروشـتدا دێو دەبوایە سـەرنجی ئـادەمیزادی رابکێشـایەو بیحەپەسـاندنایە!

﴿وسخر الشمس والقمـر كـل يجـري إلى أجـل مسـمىً﴾ خۆرو مـانگی ژێربـار کـردون، دروسـتی کـردون بـۆ سوود گـەیاندن بـە ئێـوە، هەریـەکێ لـەخۆرو مـانگ بـەئاسمانـدا دێـنو دەچـنو ئـەرکی خۆیـان ئـەنجام دەدەن بـەو شـێوەیەی خـودا بـۆی دیـاری کـردون، لەجەمسـەرو مـەدارەی خۆیـاندا تـا رۆژی قیامـەت بـێ وچـان لەگـەڕدان، جگـە لـەخودا کەسـی تـر توانـای ئـەوەی نیـە ئـەم قـەبارە زەبەللاحانـە بـەو شێوە رێكو پێکی‌یـە بـێ وچان هەڵسـوڕێنێو پـەکیان نەکـەوێ، هـەر خـودا ئـەو شـتانەی بـەدی هێنـاونو هـەر ئـەویش دەزانـێ تاکـەی لەگـەڕدا دەبـن، وێـڕای حەقیقـەتی گۆڕانـی شـەوو رۆژو ژێربـار کردنـی خـۆرو مـانگ: کـە دوو حەقیقـەتی بوونـەوەرنو دوو دیـاردەی گرنگـن لەسروشـتدا، حەقیقـەتێکی تـر هەیـە لـەوان گرنگـترە ئـەویش ئەوەیـە: کـە دەفـەرموێ: ﴿وأن الله بمـا تعملـون خبـير﴾ پـەروەردگار ئاگـادارەو دەزانـێ چـی دەکـەن لـەخێرو لەشـەڕ، هـەر ئـەو بەدیهێنـەرو زانـاو ئاگـادارو هەڵسـوڕێنەرە.

ئـەمجار بەشـوێن ئـەو سـێ حەقیقەتـە گرنگانـەدا حەقیقـەتێکی گـەورەو گرنـگ رادەگەیـەنێ، حەقیقـەتێك: کـە هـەموو حەقیقـەتێك پێیـەوە پـەیوەندەو لەسـەر ئـەو دامـەزراوە، بنـەماو سـەرچاوەی هـەموو حەقیقەتەکانـە، دەفـەرموێ: ﴿ذلـك بـأن الله هو الحق، وان مايدعون من دونـه البـاطل﴾ ئەو یاسـا وردو گرنـگو پتـەوەی زەوی: کـە ئێـوە بەشـێکی کـەمی لـێ دەزانـن، ئـەو یاسـا سەرسـوڕهێنەرە بـەردەوامو لەکاردایـە، بـەهۆی ئـەوەوە: کـە خـودا حـەقو راسـتە، ئـەو شتانەی ئێـوە لـەجیاتی خـودا دەیانپەرسـتن بـەتاڵو پوچـن، هیچیـان لـەباردا نیـەو بـێ بنـەمان، هـەموو شـتێك پـەیوەندی بـەو حەقیقەتـە گـەورەو رەهایـەوە هەیـە، ئـەو حەقیقەتـەی هـەموو حەقیقـەتێك پەیوەسـتە بەئـەوەوە، بوونـەوەر جیـهانی هەسـتی هـەمووی ئـەو بـەدی هێنـاوەو ئـەو هەڵیدەسـوڕێنێو ئـەو رایگرتـووە، هـەبوونی

خودا بەحەق، ئەم کەونەی راگیر کردوەو چاودێری دەکاو ناهێڵێ لێك هەڵوەشێ!! هەموو شتێك جگە لەخودا گۆڕانی بەسەردا دێ، زیادو کەمی تێدەکەوێ، بێ هێزی بەتوانایی، گەش‌و نماو پوچانەوەو هات‌و نەهاتی دێتە رێ، هەموو شتێك جگە لەخودا، دوای نەبوون پەیدا بووە، دوای بوونیش نەبوونی بەسەردا دێ. تەنها خودا هەر بوەو هەردەبێ‌و گۆڕانی بەسەردا نایەو نەمان روی تێ ناکا. ئەمەش چونکە ﴿وان الله هو العلي الكبير﴾ بێگومان پەروەردگار بەرزو شکۆمەندە، هیچ کەس سەری ناکەوێ، بەسەر هەموو شتێکدا باڵادەستەو هیچ کەس بەسەر ئەودا باڵادەست نیە، گەورەو شکۆمەندێکە لەهەموو کەس گەورترەو هەموو شتێك گەردنکەچ‌و ژێرباری ئەوە.

ئەمجار دوا بەدوای بەیانکردنی نیشانە ئاسمانییەکانی گەواهیدەر لەسەر هەبوونی خوداو تاك‌و تەنهایی‌و دەسەڵاتی بەرفراوانی، دێتە سەر رانواندنی نیشانەیەکی سەر زەوی: کە دیمەنێکی مەئلووفەو ئادەمیزاد پێی ئاشنان، ئەویش دیمەنی کەشتی‌و گەمێکانە لەدەریادا دێن‌و دەچن‌و بەفەضل‌و گەورەیی خودا نقووم نابن. دەفەرموێ: ﴿ألم تر أن الفلك تجري في البحر بنعمة الله ليريكم من آياته﴾ ئەتۆ نازانی ئەی موخاطەب، ئەی بیسەر: کە خودا دەریای موسەخەر کردوە بۆ ئەوەی کەشتییەکان پێیدا رەوبکەن، خودا بەفەضل‌و گەورەیی هۆکارەکانی هاتوچۆی کەشتییەکانی رەخساندون، تایبەتمەندی‌و یاساو رێسایەکی داناوە بۆ ئاوو هەواو زەوی‌و خودی کەشتییەکان، بەگوێرەی ئەو یاساو رێسایە کەشتییەکان لێ دەخورێن: ئەگەر ئەو تایبەتمەندی‌و هۆکارانە خەلەلیان تێ بکەوێ، کەثافەی ئاو یان کەثافەی کەشتییەکە، یان رێژەی پاڵەپەستۆی هەوا لەسەر روبەری دەریا گۆڕانی بەسەردا بێ، یان شەپۆلەکانی

دەریـا یـان هـەوا هاریکـار نـەبن بـۆ رویـاندنی کەشـتییەکان، یـان ڕێـژەی گـەرما یـان ســەرما بگاتــە ئاســتێك سروشــتی ئاوەکــە بگــۆڕێو لەحاڵــەتی ئاســایی خــۆیدا نـەمێنێ بێگومـان کەشـتی ڕانـی ئـەنجام نـەدەدرا.

خـودا ئـەم هۆکارانـەی رەخسـاندون بـۆ کەشـتیرانیو دەریـاوانیـ، بـۆ ئـەوە خـودا بناسـنو هـەندێ لەنیشـانەکانی قـودرەتو دەسـەڵاتی هەسـت پـێ بکـەن، بزانـن هـەر خـودا چـاودێرو پـارێزەری گەمیکانـە لـەناو دەریـادا، لـەناو شـەپۆلی بـێ ئامـانو ترسناکدا، ﴿ان في ذلك لآيــات لكــل صبــار شــكور﴾ بێگومـان لـەو شـتانەی باسـکران، لەنیشـانە ئاسمانییـەکانو نیشـانەکانی نـاو دەریـاو غـەیری دەریـا، بەڵگـەو نیشـانەی جـۆراو جـۆر هـەن بـۆ کەسـانێك صـەبری زۆریـان هـەبێ لـەکاتی بـەلاّو ناخۆشـیدا، خـاوەن شـوکرو سوپاسـگوزار بـن لـەکاتی خۆشـیو نـازو نیعمـەتدا.

ئـەمجار راراییـی حـاڵی موشـریکەکان بـەیان دەکـا: کـە هەردەمـەو هەڵوێسـتێکیان هەیـە، لـەکاتی تەنگانـەدا هانـا بـۆ خـودا دەبـەنو لـەکاتی خۆشـیدا خودایان لەبیر دەچێتەوە. دەفەرموێ: ﴿واذا غشــيهم مــوج كــالظلل دعــوا الله مخلصين لــه الديــن﴾ هـەر کاتـێ لـەناو دەریـادا بەکەشـتییەکانیانەوە بکەونـە نـاو شـەپۆلی سـامناکی دەریـاوە، شـەپۆلی بـەرزو گـەورەی وەهـا کـە دەشـوبهێنە کێـوی گەورەو بەرزو هـەوری پـڕوڕەشو تـاریك! ئـا لـەو کاتـەدا: کـە خەتـەری مـەرگ لێیـان نزیـك دەبێتـەوە، دەگەڕێنـەوە سەرسروشـتی خۆیـانو فیطرەتیـان وە ئاگادێتـەوە، لـەناخی دڵیانـەوە لـەخودا دەپاڕێنـەوە دڵسـۆزانە بەندایـەتی خۆیـان رادەگەیـەنن، تـەنیا هـاوار لـەخودا دەکـەنو کـەس ناکـەن بـەهاوەڵی، هانـای بـۆ دەبـەن، لیێ دەپاڕێنەوە، دەلاڵێنەوە، ﴿فلمــا نجــاهم إلى الــبر فمنــهم مقتصــد﴾ کەچی: کـە خـودا رەحمـی پـێ کـردنو لـەناو ئـەو شـەپۆلە سـامناکانەدا پارێزگـاری کـردن

بەسـەلامەتی گەیاندنیـە وشـكانی، هەیانـە لەسـەر ئیمـان دەمێنێتـەوەو روناكاتـەوە كوفـرو هاوەڵدانـان بـۆ خـودا، هەرچـەندە ئیمانەكـەی وەكـوو ئیمـانی كـاتی تەنگانەكـەی بەهێز نیـە، هـەر ئەوەندەیـە ناگەڕێتـەوە بـۆ سـەر كوفـرو رو دەكاتـە یەكتاپەرستی، هەشیانە ستەمكارو پـەیمان هەڵوەشـێنەوەیە، هـەر لەگـەڵ كەوتـە خۆشـیو لەتەنگانـە رزگـاری بـوو خـودای لـەبیر دەچێتـەوە،سووردەبێ لەسـەر كوفـرو بێدینـی خـۆی، سپڵەو پێنـەزانو بـێ وادەو پەیمانـە. ئینكـاری ئایەتـەكانی خـودا دەكا! ﴿وما يجحد بآياتنا الاّ كـل ختـار كفـور﴾ وەلحـال ئینكـاری ئایەتەكـەونیو قورئانییـەكانی ئێمـە ناكـا،بەرامبـەر بەنیعمەتـەكانی ئێمـە سـپڵە نابـێ مەگـەر هـەموو ئەوانـەی: كـە زۆر سـتەمكارو دڵـڕەقو سـپڵەن، زێـدە رەویـان كـردوە لـەكوفرو بێدینـیدا، ئـەگینا دەبوایـە دوای بینینـی ئـەو هـەموو ئایەتـە كەونییانـە، دوای بەخشـینی ئـەو هـەموو نیعمەتانـە پێیـان: كـە بڕێكیـان رزگاركردنیانـە لـەناو خەتـەری شـەپۆلی دەریایـادا. لەخوداپەرستیو خوداناسـی ژێـوان نەبوونایـەوە.

ئـەمجار هـەر بەبۆنـەی تـرسو بیمـی نـاو دەریـاوە، ئـەو تـرسو بیمـەی چ نرخێكـی بـۆ هـێزو توانـای ئـادەمیزاد نەهێشـتەوە، بـەخۆنازینو هـێزو توانـای خۆیـانی لەبیربردنـەوەو وای لـێ كـردن، بۆیـان مـەعلووم ببـێ: كـە خـودا درۆزنـەكان بـەتاڵو هیچیـان پـێ نـاكرێ، فیطرەتیـان وەئاگابێتـەوەو پـەردەو چلكـی گومڕایـی لەسـەر لاچـێو هانـا بـۆ خودابـەرن! بـەم بۆنـەوە بەڵایـەكی گـەورەترو تـەنگو چەڵەمەیـەكی سامناكتریان وەبیر دێنێتـەوە، كـە تـەنگو چەڵەمـەی نـاو دەریـاو ترسـی شـەپۆلی بـێ ئامـان لـەچاویرا بـەهیچ بژمـێردرێ، ئـەویش تەنگانـەی رۆژی قیامەتـە، ئـەو رۆژەی كـە دایـكو بـاوك وەسـەر رۆڵـەی خۆیـان نـاپرژێنو رۆژی نەفسی نەفسییە. دەفەرموێ: ﴿ياأيـها النـاس اتقـوا ربكـم، واخشـو يومـاً لايجزي والد عـن ولـده ولا مولـود هـو جـاز عـن والـده شـيئاً﴾ ئـەی

ئادەمیزادینە! هەموتان لەخودای خۆتان بترسن، ئەو خودایەی هەر ئەو خودایەو هەر ئەو دروستی کردونو رزقو رۆژیی ئێوەی داوەو دەیدا، ئەم بونەوەرەی بۆ ئێوە وا گونجاندوە سودی لێ وەربگرنو تێیدا بژین. لەسزاو تۆڵەی خودای خۆتان بترسن، ترسی رۆژێکتان هەبێ تا خەیاڵ بڕ بکا ترسناكو پڕ کارەساتە، ئەو رۆژەش رۆژی قیامەتە، ئەو رۆژەیە باوك وەسەر کوڕی خۆی ناپرژێ، ئەگەر لەفەرزی محاڵدا بیەوێ خۆی بەقوربانی بکا، عەزابی رۆڵەکەی بخاتە سەرخۆی لێی قبووڵ ناکرێو پێشنیارەکەی رەت دەکرێتەوە، هەروەها هیچ کوڕو کچێك هیچ سودو قازانجو یارمەتیەکی بۆ باوكو دایکی نابێ، ئەگەر بیەوێ خۆ بکا بەقوربانی باوكو دایکیو تاوانی ئەوان هەڵبگرێ لێی قبووڵ ناکرێ، چونکە کەس ناتوانێ شەفاعەت بۆ کەس بکا، مەگەر خودا ئیزن بدا، خوداش جگە لەکردەوەی باش هیچ شتێکی تر قبووڵ ناکا!

لەو رۆژەدا پەیوەندی خزمایەتیو دۆستایەتی نامێنێ، باوكو دایك لەرۆڵەی خۆیان بێ ئاگانو ئەویش لێیان دابڕاوەو ئەوانی لەبیر نیە، هەموو کەس لەسارای مەحشەردا رادەگیرێو هیچ کەس یارمەتیدەری نیەو هیچ پشتو پەنایەك نیە، خەڵك خۆبخاتە پەنایەوە، هەموو کەس لێك نامۆنو هیچ پەیوەندییەك نامێنێو کەس وەسەر کەسی ناپرژێ، تەنگانەی ئەو رۆژە منداڵی ساوا پیر دەکاو هەموو کەسێك دەتاسێنێ، ئەو رۆژە هەر دێو شك لەهاتنیدا نیە، چونکە ئەوە وادەی خودایەو ﴿ان وعد الله حق﴾ بێگومان وادەی خودا حەقەو پاشگەزبوونەوەی تێدا نیە، قیامەت رادەبێو هەموو کەس پاداشو سزای خۆی وەردەگرێتەوە، کەوابێ خۆتان بۆ ئەو رۆژە ئامادە بکەن. ﴿فلا تغرنکم الحیاة الدنیا﴾ با جوانیو رازاوەیی ژیانی دونیا ئێوە هەڵنەخەڵەتێنێو دڵو دەرونتان پێیەوە پەیوەست بێو باوەشی پێدابکەنو

قیامەتتان لەبیر بچێتەوەو خۆی بۆ ئامادە نەکەن، ﴿ولا یغرنکـــم بـــالله الغــرور﴾ با شـەیتان ئێـوە هەڵنەخەڵـەتێنێ‌و نەچێتـە بـن کلێشـەتانەوە، بـەم رەنگـە هـەڵتان نـێ بـۆ تـاوانکردن‌و بـەوە لەخشـتەتان بـەرێ: کـە خـودا لێخۆشـبوو بـەحیلم‌و رەحــم‌و شـەفەقەتە. تاوانتـان لـەپێش چـاو جـوان بکـاو قیامـەتتان لـەبیر بەرێتـەوە.

هەڵبەتــە هۆکــاری لەخشــتەبردن زۆرن، مــاڵ‌و ســامان ئیــش‌و کــار، خــزم‌و مـاڵ‌و منـداڵ، زانیـاری‌و پلـەو پایـە، لەشسـاغی‌و تەمەــەندرێژی ئەمانـە هــەموویان هۆکـاری لەخشـتەبردنن، ئەگـەر ئـادەمیزاد ئاگـاداری خـۆی نـەبێ‌و بـەوریایی‌و دڵ بێداری‌یـەوە مامەڵـەیان لەگــەڵ نــەکا، شــەیتان فرســەتی لــێ دێنــێ‌و لەخشــتەی دەبـاو قیامـەتی لەبیردەباتــەوە.

ئــەمجار لــەژێر تارمـــایی ئــەو تــرس‌و بیمــەی خســتیە نــاو دڵــی ئادەمیزادەکانـەوەو لـەکۆتایی سورەتەکەدا باســی بـەرفراوانی زانیـاری پـەروەردگار دەکـا: کـە هـەموو شـتێکی لـەخۆ گرتـووەو هیــچ نیـە لەبونــەوەردا ئیلــلا زانیـاری خـودا کۆنـترۆڵی کـردوە، دەفـەرموێ:

١-﴿ان الله عنده علـــم الســـاعة﴾ زانیـاری کـاتی رابوونـی قیامـەت هـەر لای خودایـەو بـەس، تـەنیا پـەروەردگار دەزانــێ کـەی قیامـەت رادەبــێ، تەنانـــەت فریشـتەکانی نزیـك بارەگـای ئـەقدەس‌و پێغەمبـەرانیش لــەم بـارەوە چ زانیارێکیـان نیـە، کـاتی هـاتنی قیامـەت نهێنی‌یەکـە جگـە لـەخودا کەسـی تـر نایزانــێ، بـۆ ئـەوەی بـەردەوام ئـادەمیزاد ترسیان هـەبێ‌و چـاوەڕوانی بـن‌و هــەوڵ بـدەن تێشــووی بۆ بخەن‌و خۆیـانی بـۆ ئامـادە بکـەن!

٢- ﴿وينـــزل الغيــث﴾ هـەر خـودا دەتوانـێ بـاران ببارێنـێو هۆکارەکـانی بڕەخسـێنێو ئەندازەکـەی دیـاری بکـا، (زانینـی کـاتی بـاران بەتـەحدیدیو ئـەندازەی بارانەکـەو چۆنیـەتی بارینەکـە هـەر خـودا دەزانـێو بـەس).

لەوانەیـە ئـادەمیزاد بـەهۆی زانیـاریو تەجروبـەو ئـامێری کـەشو هەواناسـیەوە کـاتی بـارینی بـاران بزانـن، بـەڵام هـەرگیزاو هـەرگیز نـاتوانن هۆکارەکـانی بـارینی باران بڕەخسێنن، هـەموو دونیـا کۆببێتـەوە نـاتوانن هـەوری بارانـاوی دروسـت بکـەنو بەویسـتی خۆیـان لـەو شـوێنانەی مەبەسـتیانە بـاران ببارێنن، دەقەکـەش ئـەوە دەگەیـەنێو دەچەسپێنێ: کـە هـەر خـودا دەتوانـێ بـاران ببارێنـێ، چونکـە هـەر خـودا دەتوانـێ ئەسـبابە کەونییـەکان بڕەخسـێنێ بـۆ بارینی بـاران!!

مانـای ئـەوە نیـە هـەر خـودا دەزانـێ کـەی بـاران دەبـارێ، ئەوانـەی ئایەتەکـە وا مانـا دەکـەن کە زانینـی کـاتی بـاران بـارین تایبەتـە بـەخوداوەو هـەر خـودا دەزانـێ کـەی بـاران دەبـارێ لەراسـتە مانـای دەقـە قورئانییەکـە لایـان داوە، هەرچـەندە لەهـەموو شـتێکدا زانیـاری تـەواوو یـەکانگیرو بـێ هەڵـە هـەر زانیـاری خودایـەو هـەر زانیـاری خودایـە زیـادو کـەمی تێدا پـەیدا نابێ، بـەڵام پێویسـت ناکـا ئێمـە لـەظاهیری مانـای دەقەکـە لابدەیـن.

٣- ﴿ويعلـم مــا في الأرحـــام﴾ هــەر خـودا دەزانـێ ئـەوەی لـەمنداڵدانی ئافرەتدایـە چیـە؟ نـێرە یـان مێیـە،یەکـە یـان زیـاترە، رەوشـتەکانی شـێوەو روخسـاری چۆنـنو چـۆن نـین. هـەر خـودا بەیـەقینیو بەتـەواوی دەزانـێ چـی لـەمنداڵداندا هەیـە، هـەر لەسـەرەتای پـەیدابوونی ئـەو منداڵـە لـەمنداڵداندا تـا رۆژی هاتنـە دونیـای لەهـەموو کـاتو طـەورێکیدا! هـەر خـودا دەزانـێ شـێوەو روخسـارو رەوشـتی، تایبەتمـەندیو ئامادەباشـی چۆنـەو چیـەو تـا چ ئاسـتێکە، جـا

ئەگـەر ئێسـتا زانیـاری پزیشـکیو زیندەوەرزانـی بـەهۆی تـەحلیلی کیمیـائیو ئـامێری پێشـکەوتووەوە گەیشـتۆتە ئاسـتێك بتوانـێ لـەقۆناغی کـاملبونی کۆرپەلـەو تـەواو بوونـی دروسـتبوونی ئەندامـەکانی جەسـتەی لەدەوروبـەری چـوار مـانگیدا جۆری کۆرپەلەکـە دیاری بکـا نێرە یـان مێیـە، ئەمـە بەغـەیب حسـێب نـاکرێ، بـەلکوو ئـەوە زانینـە بـەهۆی تاقیکردنـەوە، هـەموو کاتـێ راسـت دەرناچـێ، سەرباری ئـەوەش زۆر حـالاتو رەوشتی تـر هـەن کـە زانیـاری ئـادەمیزاد پـەی پـێ نابـاو لەبەرامبـەریدا کۆلـەوارە! کـەوابوو هـەر خـودا بەتـەواوی دەزانـێ چـی لـەمندالدانی مێینـەدا هەیـە نێرە، یان مێیـە، سووره رەشـە سـپییە، زیرەکـە کەودەنـە، ئازایـە ترسنووکە...هتـد.

﴿وما تدري نفس مـاذا تكسـب غـداً﴾ هیـچ کەسێك نازانـێ سبەینێ چـی دەکـاو چـی بەسـەر دێ، نازانـێ ئـەوەی بەیانی دەیکـا خـێرە شـەڕە باشـە خراپـە، نازانـێ بـەیانی تووشـی نەخۆشـی دەبـێ یـان بەلەشسـاغی دەمێنێتـەوە...هتـد.

﴿وما تدري نفـس بـأي أرض تمـوت﴾ هیـچ ئـادەمیزادێك نازانـێ لـەکوێ دەمرێ، نازانـێ ئایـا لـەولاتی خـۆی دەمـرێ یـان لـەولاتێکی تـر سـەردەنێتەوە.

بێگومـان ئـادەمیزاد لەبەرامبـەر ئـەم پـەردە غەیبییانـەدا دەسەوەسـانو کۆلـەوارە، ئەگـەر ورد بێتـەوە دەزانـێ: کـە زانیارییەکـەی لـەچاو زانیـاری خـودادا بـەهیچ دەژمـێردرێ، روی نایـە لافـی عیلـمو مەعریفـەت لـێ بـدا، دەزانـێ: کـە لەبەرامبـەر پـەردەی غـەیبدا ئـادەمیزاد چ زانیارێکیـان نیـەو ئـەو زانیارییـەی پـێی دەنازنو خۆیـانی پێـوە بـادەدەن، کـەمێکی زۆر کەمـە، لەهـەمان کـاتدا لەپشـت پـەردەی غەیبـەوە زانیـاری زۆر هەیـە ئـادەمیزاد هیچـی لـێ نـازانن.

ریوایـــەتکراوە دەڵێـــن: فریشـــتەی گیانکێشـــان بـــەلای حـــەزرەتی ســـولەیماندا تێپـــەڕی، لەمەجلیســـی سـولەیماندا سـەیری کابرایـــەکی کـــردو زۆر دیقـــەتی لـــێ دا، کـابرا لەحـەزرەتی سـولەیمانی پرسـی ئەمـە کێیـە؟! حـەزرەتی سـولەیمان وتـی ئەمـە فریشـتەی گیانکێشـانە، کـابرا وتـی: وا دیـارە منـــی گەرەکـە، ئیـتر کـابرا کێچـی کەوتـە کەوڵـەوەو هەراسـانی لـێ هـەڵگیرا، داوای لەحـەزرەتی سـولەیمان کـرد کـە فـەرمان بـە(بـا) بکـا بیفڕێنـێ بـۆ وڵاتـی هیندوسـتان، داخـوازی کـابرا جـێ بـەجێ گیراو گەیەنرایـە وڵاتـی هینـد. فریشـتەی گیانکێشـان بەحـەزرەتی سـولەیمانی وت: ئەمن سەرم لـەو کابرایـە سـوڕمابوو کـە لێرە بـوو، چونکـە مـن فـەرمانم پـێ کرابـوو لـەوڵاتی هینـد گیـانی بکێشـمو ئـەو لای تـۆ دانیشـتبوو.

لەفـــەرموودەی پێغەمبـــەردا هـــاتووە دەفـــەرموێ: (**إذا أراد الله قبـــض عبـد بـأرض جعـل لـه إليـها حاجـة**) هـەر کاتـێ خـودا ویسـتی گیـانی ئـادەمیزادێك لەشـوێنێك بکێشـێ، پێویسـتی ئـەو ئـادەمیزادە دەخاتـە ئـەو شـوێنەو بـۆی دەچێ.

وێنـەی ئـەم ئایەتـە ئایـەتێکی تـرە: کـــە دەفـەرموێ: ﴿**وعنـده مفـاتيح الغيـب لايعلمـها إلا هـو، ويعلـم مـافي الـبر والبحـر، ومـا تسـقط مـن ورقـة إلا يعلمـها، ولاحبـة في ظلمـات الأرض ولا رطـب ولا يـابس إلا في كتـاب مبـين**﴾(الأنعـام:٥٩).

ئیمـامی بوخـاریو موسـلیم لـەئیبنو عومـەرەوە: کـە ریوایـەت دەکـا؛ دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: (**مفتـاح الغيـب خمـس لايعلمـهن إلا الله** ﴿**ان الله عنـــده علم الساعة، وينزل الغيث ويعلم مـافي الأرحـام، ومـا تـدري نفـس مـاذا تكسب غداً وماتدري نفس بأي أرض تموت إن الله عليـم خبـير**﴾)[1]

(١) رواه البخـاري في تفسـير (٤٦٢٧) بـاب (١) ﴿وعنـده مفـاتيح الغيـب...﴾.

ئـەمجار کۆتـــایی ئایەتەکــەو ســـورەتەکەش بــەوە دێنـــێ: کــە دەفــەرموێ: ﴿إن الله علیـــم خبـــیر﴾ بێگومـان خـودا زانـاو ئاگـاداره نـەك هـــەر بــەم پێنـــج شـتانە بـەڵکوو زانیارییەکـەی هـەموو شـتێکی کۆنـترۆڵ کـردوەو ئاشـکراو نـهێنی هــەموو شـتێك بەئەوپـەڕی زانینـەوە دەزانـێو هیـچ وردو درشـتێکی لـێ پەنـهان نیـە.

بەیارمەتی خودا لێرەدا سورەتی (لوقمان) تەواو بوو...

بسم الله الرحمن الرحيم

سورة السجدة

بەناوی خودای بەخشندەو میهرەبان

سورەتی (السجدة)

ئـەم سـورەتە نـاونراوە سـورەتی (السـجدة) چونکـە وەصفـی موسـوڵمانان دەکـا بەوە کـە سـوجدە بـۆ خـودا دەبـەنو هـەر کاتـێ ئایـاتی قورئـان ببیسـن تەسـبیحو تەقدیسـی پـەروەردگار دەکـەن وەکـوو لەئایـەتی ژمـارە (١٥)دا ئامـاژە بـەوە دەکـاو دەفەرموێ: ﴿انما يؤمن بآياتنا الذين إذا ذكـروا بهـا خـروا سـجداً وسـبحوا بحمد ربهم وهم لايسـتكبرون﴾.

بوخـاری لەئـەبوهورەیرەوە ریوایـەتی کـردوە دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ لـە نوێـژی بەیانی هەموو رۆژێکـی جومعـەدا سـورەتی ﴿ألم، تـنزيل الكتـاب...﴾(السجدة) و سـورەتی ﴿هل أتـى على الإنسـان حـين مـن الدهـر﴾ی دەخوێنـد.[1]

ئـەبو موحەممـەد (الدارمـي) لەموسـنەدەکەیدا لـەجابیری کـوڕی عـەبدوڵڵاوە ریوایـەتی کـردوە دەڵـێ: هیـچ شـەوێك پێغەمبـەر ﷺ نەدەنوسـت هـەتا ﴿ألم، تـنزيل..﴾ی سـەجدەو سـورەتی ﴿تبارك الذي بيده الملك﴾ی نەخوێندایـە.[2]

---

(١) أخرجه البخاري في الجمعة (٨٩١) باب (١٠) ما يقرأ في صلاة الفجر يوم الجمعة. هەمان حەدیثی لـەئیبنو عەباسیشەوە ریوایەت کـردوە.

(٢) أخرجه الدارمي في فضائل القرآن (٣٤١١) باب (١٩) في فضل سورة تنزيل السجدة وتبارك.

ئـەم سـورەتەش مەككییـەو نموونەیـەكی تـرە لەسـورەتە مەككییـەكان: كـە گرنگـی دەدا بەلایـەنی عـەقیدەو بـیرو بـاوەڕو جـەخت دەكاتـەوە لەسـەر یەكتاپەرسـتی‌و زیندوبوونـەوەو پێغەمبەرایـەتی. جەمسـەری باسـی ئـەم سـورەتە بەڵگـە هێنانەوەیـە لەسـەر رۆژی قیامـەت‌و زیندوبوونـەوەی ئـادەمیزاد: كـە موشـریكەكانی عەرەب بڕوایـان پـێ نـەدەكردو دەیـانگوت: ئێمـە دوای رزیـن‌و پۆلكـان‌و بوونـەوەمان بـەخۆڵ چۆن زینـدو دەكرێینـەوە؟! ئـەم بەڵگـەیان بەدەسـتەوە گرتبـوو پێغەمبـەریان بـەدرۆ دەخسـتەوە.

بۆیـە سـورەتە مـەككییـەكان تێكـڕا چارەسـەری ئـەم سـێ بنـەما سـەرەكییانەی بـیرو بـاوەڕ دەكـەن، هـەر یەكـەیان بەئوسـلوب‌و شـێوازێكی تایبـەتی هـەوڵ دەدەن راسـتی ئـەو حەقیقەتانـە لـەدڵی ئـادەمیزاددا بڕوێنن‌و بچەسپێنن،خیطـابی هـەموو سـورەتەكان ئاڕاسـتەی دڵـی ئـادەمیزاد دەكـرێ‌و بـۆ قـەلاچۆكردن‌و پاككردنـەوەی دەروونیانـە لەنەخۆشـی كوفـرو ئیلحـاد، بەڵگـەو دەلیـل دەهێننـەوە لەروبـەری بوونـەوەر، لەپـەیدابوونی ئـادەمیزاد خـۆی‌و قۆناغـەكانی ژیـانی، لەبەسـەرهات‌و لـەناوچوونی گەلەسـتەمكارو سـەرپێچیكارەكانی رابـردو، لەدیمەنـە سـامناكەكانی رۆژی قیامـەت، وێنـەی دڵ‌و دەروونـی پـڕ لـەئیمان‌و دڵ‌و دەروونـی كوێرەوەبـوو بـێ بـاوەڕ رادەنوێنـێ‌و پـاداش‌و سزای ئـەوانیش‌و ئـەمان دیاری دەكـا، بـەجۆرێك هـەر دەڵـێی لەبـەرچاوە، قورئـانی پـیرۆز هـەموو ئـەم نمایشـگاو دیمەنانـە رادەنوێنـێ‌و ئاڕاسـتەی دڵـی ئادەمیزادی دەكـا بـۆ ئـەوەی هـەڵیان نـێ بـۆ بیركردنـەوەو بـەخۆدا چوونـەوەو ئیمـان هێنـان،جـارێك دەیانترسـێنێ‌و دەمێـك تـەماعیان بـەرەبێنێ چـەڵێك چـاوەڕوانی‌و هیوایـان تێـدا دەخولقێنـێ، وەختێكیـش هەڕەشـەیان لـێ دەكـاو وەلـەرزیان دەهێنێ، هـەوڵ دەدا بەتـەماع بـەرنان‌و ئیقنـاعكردن، لـەئاكامدا لێیـان دەگـەڕێ بـۆ خۆیـان بەبـەرچاوروونی‌و لەسـەر هیدایـەو نـوور بڕیـار بـدەن‌و رێگـای گونجـاو بگرنەبـەر.

چەسپاندنی پێغەمبەرایەتی حەزرەت موحەممەد ﷺ

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ تَنزِيلُ ٱلْكِتَٰبِ لَا رَيْبَ فِيهِ مِن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ
﴿٢﴾ أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ بَلْ هُوَ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا
مَّآ أَتَىٰهُم مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣﴾

﴿ألم﴾ پیتەکانی ئەم وشەیە بەپچڕپچڕی بخوێنەوە، واتە: دەبێ بەم شێوە بیخوێنینەوە (ألف، لام، میم) سورەتەکەی بەم پیتانە دەستی پێ کردوە وەکوو باقی سورەتە مەککیەکانی تر؛ بۆ ئەوەی ئاماژە بکا بۆ ئیعجازو سەرئاسایی قورئانو تەحەدا کردنی موشریکەکان: کە دەیانگوت: موحەممەد ئەم قورئانەی لەخوداوە بۆ نەهاتووە، هەردەمە بۆختانێکیان پێ دەکرد،ڕۆژێك دەیانگوت: کۆیلەیەکی عەجەمی فێری دەکا، ڕۆژێك دەیانگوت: چیرۆکە کۆنی پێشینانە...هتد.

﴿تنزیل الکتاب لاریب فیه من رب العالمین﴾ ئەم قورئانە گەورەو پیرۆزە هیچ شكو گومان لەوەدا نیە لەخوداوە بۆ سەر دڵی موحەممەد نازڵ بووە، نەسیحرەو نەشیعرەو نەسەجعو جەنجەلوتی کولەوەنانییە. بەلکوو کەلامی خودای بوونەوەرە، کەلامی خودای ئادەمیزادو جندۆکەیە بەگشتی.

پـەروەردگار بـەم ئايەتـە ڕەدی ئەوانـەی دايـەوە: کـە دەيـانگوت ئـەم قورئانـە چيرۆکە کۆنـی پێشـينانە بـۆ موحەممـەدی دەنووسـنەوەو ئێـوارەو بـەيانی بەسـەريدا دەخوێننـەوەو ئـەويش دێ بـۆ ئێمـەی دەخوێنێتـەوە، وەکـوو لەئايـەتێکی تـردا پـەروەردگار ئامـاژە بـەوە دەکـاو دەفـەرموێ: ﴿**وقـالوا أساطير الأولـين اكتتبـها، فهي تملى عليه بكرة وأصيلا**﴾(الفرقـان:٥).

هـەموو ئايـەتو سـورەتێکی ئـەم قورئانـە بەئاشـکرا هـاوار دەکـەن: کـە لـەخوداوە هـاتوونو کـەلامی ئـادەميزاد نـين، هـەتا زيـاتر دڵـی بـۆ بکرێتـەوەو هەسـتو شـعوور مشـتو مـاڵ بکرێـن پـتر کيـانی ئـادەميزاد لەبەرامبـەريدا دەکەوێتـە لـەرزەو موچوڕکـەی پێدا دێـنو هەسـتی بـەپيرەوەچونو وەرگرتـن زيـاتر بەرجەسـتە دەبـێ تـێيدا. هـەتا بـاری ڕۆشـنبيریو زانيـاری ئـادەميزاد زۆرتـرو بـەفراوان تـر بـێ زيـاتر بـۆی دەردەکـەوێ: کـە قورئـان موعجيزەيـەو لـەخوداوە نـێردراوەو لـەتوانای ئـادەميزاددا نيـە کـەلامی ئـاوا بخاتـە ڕو.

﴿**أم يقولـون افـتراه**﴾ بـەڵکوو ئـەو موشـريکانە ڕاسـت ناکـەنو درۆو بوختـان هەڵدەبەسـتن لـەوەدا: کـە دەڵێـن: موحەممـەد بـۆ خـۆی ئـەم قورئانـەی هەڵبەسـتووە ئەمجار خودا ڕەديان دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿**بل هـو الحـق مـن ربـك**﴾ بـەڵکوو ئـەو قورئانـە حـەقو چەسـپاوە لەلايـەن خـودای خۆتـەوە بـەنيگا بـۆت نـێردراوە، ﴿**لتنذر قوماً ماآتاهم مـن نذيـر مـن قبلـك**﴾ بۆ ئـەوەی گـەلو نەتەوەيـەك: کـە قوڕەيشـە بيـان ترسـێنێ لەعـەزابی خـوداو تۆڵـەی سـەختی، ئەگـەر بـەردەوام بـن لەسـەر کوفـرو بێدينـی، ئـەو گـەلو نەتەوەيـە لـەپێش تـۆوە ترسـێنەريان بۆسـەر ڕەوانـە نـەکراوە، ئـەتۆمان کـردوە بەپێغەمبـەر بـۆ ئـەوەی ڕێگـای ڕاسـتيان بـۆ ڕون بکەيـەوە، بـەهومێدی ئـەوەی بەترسـاندنو ئامۆژگـاری تـۆ هيدايـەت ئـامێز بـنو ڕو لـەکوفرو شـيرك وەرگـێڕنو موسـوڵمان بـنو بەختـەوەريی دونيـاو قيامـەت بۆخۆيـان دەسـتەبەر بکـەن.

بەڵگە لەسەر تاک و تەنهایی خوداو بەتوانایی زاتی پاکی

ٱللَّهُ

ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ
ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ ۖ مَا لَكُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ وَلَا شَفِيعٍ ۚ أَفَلَا
تَتَذَكَّرُونَ ﴿٤﴾ يُدَبِّرُ ٱلْأَمْرَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ إِلَى ٱلْأَرْضِ ثُمَّ يَعْرُجُ
إِلَيْهِ فِى يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُۥٓ أَلْفَ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٥﴾ ذَٰلِكَ
عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ٱلْعَزِيزُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٦﴾ ٱلَّذِىٓ أَحْسَنَ
كُلَّ شَىْءٍ خَلَقَهُۥ ۖ وَبَدَأَ خَلْقَ ٱلْإِنسَٰنِ مِن طِينٍ ﴿٧﴾ ثُمَّ جَعَلَ
نَسْلَهُۥ مِن سُلَٰلَةٍ مِّن مَّآءٍ مَّهِينٍ ﴿٨﴾ ثُمَّ سَوَّىٰهُ وَنَفَخَ فِيهِ
مِن رُّوحِهِۦ ۖ وَجَعَلَ لَكُمُ ٱلسَّمْعَ وَٱلْأَبْصَٰرَ وَٱلْأَفْـِٔدَةَ ۚ قَلِيلًا
مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٩﴾

ئەو عەرەبانەی حەزرەت موحەممەدیان بۆ سەر رەوانە کراوە لەوەپێش پێغەمبەریان بۆ نەنێردراوە، مێژوو لەنێوان حەزرەتی ئیسماعیل (کە باپیرە گەورەی عەرەبە)ونێوان حەزرەتی موحەممەد: کە دوا پێغەمبەرە، چ پێغەمبەرێکی تۆمار نەکردوە نێردراوبێ بۆ سەر ئەو نەتەوە عەرەبە.

ئەمجار ئەو نەتەوە عەرەبە خودا پێغەمبەری بۆ ناردون، قورئانی بۆ ناردون بۆ ئەوەی روبکەنە خوداپەرستی واز لەبتپەرستی بهێنن، شوێن پەیامی پێغەمبەر بکەونو یاساو شەریعەتی خودا بکەنە پەیڕەوو پڕۆگرامی خۆیان.

ئەمجار لێرەدا دەست دەکا بەبەیانکردنو رون کردنەوەی ئەو صیفەتانەی شیاوی خودایەتینو کەسێك ئەو صیفەتانەی تێدا نەبن بەکەڵکی خودایەتی نایە.

دەفەرموێ: ﴿الله الذي خلق السموات والأرض ومابينهما في ستة أيام﴾ خودا بەدیهێنەری هەموو بوونەوەرە، ئاسمانەکانو زەویو ئەوەی تێیاندایە لەنەبوەوە دروستی کردون لەماوەی شەش کاتدا، ئاشکرایە مەبەست بەئەو رۆژانە رۆژی ئاسایی ئێمە نیە، چونکە ئەم شەوو رۆژەی: کە ئێستا بەسەر ئێمەدا دێنو تێپەڕ دەبن ئەندازەو پێوەرێکن لەهەڵخولانی زەوی بەدەوری خۆیداو لەبەرامبەر خۆردا پەیدا دەبن، دەی ئەو کاتەی پەروەردگار بونەوەری بەدی هێناوە ئەم شەوو رۆژە ئاساییەی ئێستا نەبوە. حەقیقەتی ئەو شەش رۆژانەی خودا بونەوەری تێدا بەدی هێناون لەئێمە نادیارەو هەر خودا دەزانێ چۆنن!

حەسەنی بەصری دەفەرموێ: ئەگەر خودا بیویستایە لەچاوتروکاندنێکدا بوونەوەری بەدی دەهێنا، وەلێ: کە وای نەکردوەو بەشەش کات خولقاندونی ویستوویەتی بەندەکانی فێری ئەوە بکا: کە بەکاڵەو خۆین لەئەنجامدانی کارەکانیانداو هەڵەشەو بەپەلە نەبن!

﴿ثم استوى على العــــرش﴾ پـەروەردگار كۆنتڕۆڵی عەرشـی كـردوەو، یـان بـەو شـێوەیەی: كـە شـیاوی خودایـەتی خۆیـەتی ئیسـتیوای لەسـەر عـەرش كــردوە عــەرش: گـــەورەترین مـــەخلووقی بوونــەوەرە، بــەزەمانو بەمـــەكان نــاپێوریّو ئـەندازەدار نـاكریّ.

وشـەی (ثـم) لەئایەتەكـە بـۆ تـەراخیو تـەرتیب نیـە، چونكـە پـەروەردگار حالاّتو وەزعـی جیاجیـای بەسـەردا نایـە، نابـیّ ئێسـتا لـەحالێكدا بـیّو پاشـان لـەوەزعێكی تـردا بـیّ. بـەڵكوو (ثـم) تـەرتیبی مـەعنـەوی دەگەیـەنیّ، (اسـتعلا)ش پلەیەكە لـەژوور پلـەی خولقاندنـەو بـەو جۆرە تـەعبیری لـیّ دەدرێتـەوە!

﴿مالكم من دونـــه مـــن ولي ولا شـــفيع﴾ ئـەی ئادەمیزادینـە! جگـە لـەخودا كـەس نیـە پشـتیوانو یارمـەتیدەرتان بـیّ هـەر ئــەو دەتوانـــیّ نــەفعتان پــیّ بگەیـەنیّو زیانتـان لـیّ دوور بخاتـەوە، بـەبیّ ئیزنو رەزامـەندیی خـودا كـەس نیـە بتوانــیّ تكـاو شـەفاعەتتان بـۆ بكـا، بـەڵكوو خـودا خـاوەنی هـەموو شـتێكە بەموطلـەقی، هـەرچی بـەرژەوەندی ئێـوەی تێدابـیّ فەراهـەمی هێنـاوە، خـاوەن توانـای رەهایـە، باڵادەسـتە بەسـەر عـەرشو ئاسمانـەكانو زەویو هــەرچی تیاندایـە. ئیـتر كـیّ هەیـە جگـە لـەخودا یارمـەتیدەربیّ؟ كـیّ هەیـە بـەبیّ ئیزنی ئـەو بتوانـیّ شـەفاعەت بكـا؟

﴿أفـــلا تتذكـــرون؟﴾ ئـەوە بۆچـی بـیر ناكەنـەوەو ئامۆژگـاری وەرنـاگرن تـا لــەئاكاما بـڕوا بــەخودا بكـەنو ببنـــە یەكتاپەرســـت! بیركردنـــەوە لەبوونـــەوەرو تێفكریـن لەمـەخلووقاتی خـودا دڵو دەروون وا لـــیّ دەكـا دان بەهـــەبوونی خـــودا دا بنیّو هاوەڵی بـۆ بڕیارنـەداو بەتەنـها روبكاتـە ئـەوو هـەر ئـەو بپەرستیّ!

﴿يدبر الأمر من السماء إلى الأرض، ثم يعرج إليـه في يـوم كـان مقـداره ألـف سـنة مما تعـدون﴾ ئیش‌وکاری بوونـەوەر بەدەسـت خۆیـەتی، راگرتنـی بونـەوەرو بـەڕێوەبردنی بەعالـەمی بـالاو پایینیـەوە بـەو شـێوە تۆکمـەو رێـك‌و پێکـە، تایبەتـە بـەخوداوە هـەر ئـەو هەڵیدەسـوڕێنێ، هـەموو کـارو بـارێکی بوونـەوەر کەلەئاسمانـەکان‌و زەوی‌و ناویـاندا هەیـە، رۆژی قیامـەت ئاکامەکـەی بـۆ لای خـوا بـەرز دەبێتـەوە، سـەرەنجامی هـەموو شـتێك بـۆ لای ئـەوەو ئـەو بڕیـاری یەکالاکـەرەوە دەربارەیـان دەردەکـا.

ئـەندازەی مـاوەی رۆژی قیامــەت هــەزار ســاڵی تــەواوە لــەو رۆژو مانگانــەی ئێمە لـەژیانی دونیـادا حیسـابیان پـێ دەکـەین.

مەبەسـت بەهــەزار ســاڵ لەئایەتەکــەدا مــاوەی دوورو درێــژە، لــەزمانی عـەرەبی‌دا ئـەو ژمـارە زۆرتریـن‌و درێژتریـن ژمارەیـەکی بـەکارهاتووبووە.

لەشـوێنێکی تـردا پـەروەردگار وەصفـی ئـەو رۆژەی کـردوە بەپـەنجا هــەزار سـاڵ: دەفـەرموێ: ﴿في يـوم كـان مقـداره خمسـين الـف سـنة﴾(المعارج:٤) قورطوبـی دەفـەرموێ: ئەمـە مانـای وایـە رۆژەکـە هێنـدە سـامناك‌و تەنگانەیـە لەسـەر کافرەکان بەئـەندازەی پـەنجا هـەزار ساڵ دەبێ.

ئیبنـو عـەبباس دەفـەرموێ: عـەرەب رۆژی تەنگانـە بـەدرێژی وەصـف دەکـاو رۆژی شـادیی بـەکورت‌و کەمخایـەن.

هـەندێکی تـر پێیـان وایـە قیامـەت رۆژی وای تێدایـە بەئـەندازەی هـەزار سـاڵ درێژە، هـی وایشـی تێدایـە بەئـەندازەی پـەنجا هـەزار ساڵە.[1]

---

(١) تەفسـیری قورطوبـی (ج٧/٣٩٧٩) (٦٧٠٦٦).

تەعبیرەکە: کە دەفەرموێ: ﴿یدبر الأمر من السماء إلى الأرض﴾ دیمەنەکە لەذیهنی ئادەمیزاد نزیك دەکاتەوە، ئەگینا مەودای تەدبیرو بەڕێوەبردنی خودا لەمەودای ئاسمانەکانو زەوی بەرفراوانترە، وەلێ هەستی ئادەمیزاد بەسیەتی کە لەبەرامبەر ئەو مەجالە فراوانەدا بوەستێو سەرنج بداتە بەشێك لەدیاردەی بەڕێوەچوونی ئاسمانەکانو زەوی.

﴿ذلك عالم الغیب والشهادة العزیز الرحیم﴾ هەڵسوڕێنەرو بەڕێوەبەری ئەم هەموو شتانەی ناو بوونەوەر بەئاشکراو بەنهێنییەوە، هەرچی لەبەرچاوەو لەبەر چاو نیە، ئەوەی بەدڵدا رادەبووریو ئادەمیزاد تەصەوری دەکا، یان بەخەیاڵیش پەی پێ نابا، لەوانەش نهێنی ترو بەرفراوانتر لەلای خودا عەیانو نمایانەو بەوپەڕی زانیاریو ئاگادارییەوە کۆنترۆڵی کردونو کاتێك نەبوە نەیانزانێ، باڵادەستو خاوەن دەسەڵاتە، هەموو شتێك گەردنکەچیەتی، بەویستی ئەو دەگەڕێ، خاوەن هێزو توانایە بەتوندی تۆڵە لەکافرو هاوەڵدانەران دەستێنێ، سزای بەئێشو سامناکە بۆ ئەوانەی پەیامی پێغەمبەرەکانی رەت دەکەنەوە، بەرەحمو خاوەن بەزەییە بۆ بەندە راستاڵە موسوڵمانە تۆبەکارەکانی ئەوانەی ئیمانیان هێناوەو کردەوەی باشیش ئەنجام دەدەن، رەحمیان پێ دەکا رێگای راست دەگرنە بەر بۆ بەڕێوەبردنی کاری دونیاو بەختەوەری ژیانی دونیاو قیامەتیان.

ئەمجار دوای بەیانکردنو چەسپاندنی تاكو تەنهایی خوداو رانواندنی بەڵگەی جۆراو جۆر لەبوونەوەر بەئاسمانەکانو زەوییەوە. بەڵگەی بەهێز لەخودی ئادەمیزاد دێنێتەوەو دەفەرموێ: ﴿الذي أحسن كل شيء خلقه﴾ ئەو بەڕێوەبەرو هەڵسوڕێنەرە زاناو بەتوانایە ئەو خودایەیە: کە هەموو شتێکی

بـەجوانی دروست کـردوە، لەهـەر شتێك بڕوانـی هـەر لـەذەڕە تـا مەجـەڕە، دەبینـێ بـەرێكو پێكـی بەدیـهێناون، دەست ڕەنگینییـان پێـوە دیـارە.

﴿وبدأ خلق الإنسان مـــن طـــين﴾ پـەروەردگار سـەرەتا بـاوكی ئـادەمیزاد كـە ئادەمــە لــەقوڕ دروســتی كــردوە، قوڕیــش بریتییــە لــەئاوو گــڵ، هــەر بۆیەشــە ئـادەمیزاد لەپێكهاتــەو بــەردەوام بوونــی ژیــانیدا پشــت بــەئاوو گــڵ دەبەســتێ، چونكــە (مــەنی) لەخواردەمــەنی پــەیدا دەبــێ، خواردەمــەنیش یــان لــەئاژەڵو پەلەوەرەوەیـە، یـان لەدانەوێڵــەو بــەروبومی درەختــە، هــەموو ئەوانــەش بەشـێكی زۆری سـەرچاوەیان گـڵ وئـاوە.

﴿ثم جعل نسله من سلالة مـــن مـــاء مـــهين﴾ پاشـان خـودا وای دانـاوەو وای ڕەخسـاندوە: كـە ذڕوێتــی ئـادەمیزاد بــەهۆی تێكـەڵبوونی ئـاوی پیـاو (مــەنی) بـەئاوی ئـافرەت كـە هێلكۆكــەی تێدایــەو پێكــەوە متوربــەدەبنو زاوو زێ دەكــەن، بــەم شــێوە گــەرای ئــادەمیزاد درێــژە بــەژیانی دەداو ژمارەیــان زۆر دەبــێو بەجیـهاندا بـڵاو دەبنـەوە ﴿ثم ســـواه﴾ پـاش ئـەوەی بابـە گـەورەی ئـادەمیزادی لـەگڵ دروسـت كـردو جەسـتەی ڕێـك خسـت، ئەندامـەكانی جەسـتەی ڕێـك خسـتن ﴿ونفخ فيـــه مـــن روحـــه﴾ گیـانی بە بـەرەدا كـردو ئـەو گیانـەی تایبەتـە بـەخودا خۆیــەوەو جگــە لــەخودا كــەس حەقیقــەتی نازانــێ، ئیـتر لـەئاكامی ئـەو گیــان بەبەرداكردنـەدا، جـمو جۆڵـی پێكـەوتو نـەشونمای تێكـەوتو هەسـتو شعووری تێــدا پــەیدا بــوو، دەرگـــای زانیـــاری لـــێ كرایـــەوە، ئــەو ئــادەمیزادە سەرسوڕهێنەرەی لـێ كەوتەوە. ﴿وجعـــل الســـمع والأبصـــار والأفئـــدة﴾ ئـەوەتا خـودا گوێچكـەی پێداون بـۆ بیسـتنو چـاوی پـێ بەخشیون بـۆ دیـتن، عـەقڵو بـیرو هۆشی پێدان بـۆ جیـا كردنـەوەی چـاكو خـراپو حـەقو بـەتاڵ لەیـەكتری!

﴿قليــلاً ماتشــكرون﴾ وەلــێ ئێــوەی ئــادەمیزاد سپڵەو پــێ نــەزانن، لەبەرامبـەر ئـەو هـەموو نیعمەتانـەی پێتـان بەخشـراوە بەکـەمی نـەبێ سوپاسـی خودا ناکـەن، ئەندامـەکانی جەستەتان لـەو شتانەدا بـەکار نـاهێنن کـە پێویسـتە تێیـاندا بـەکار بـهێندرێن.

چەسپاندنی هاتنی قیامەت و زیندووبوونەوەو حاڵ و وەزعی کافرەکان لەو ڕۆژەدا

وَقَالُوٓاْ أَءِذَا ضَلَلْنَا فِى ٱلْأَرْضِ أَءِنَّا لَفِى
خَلْقٍ جَدِيدٍۭ بَلْ هُم بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ كَـٰفِرُونَ ﴿١٠﴾ ۞ قُلْ يَتَوَفَّىٰكُم
مَّلَكُ ٱلْمَوْتِ ٱلَّذِى وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾
وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلْمُجْرِمُونَ نَاكِسُواْ رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ
رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَٱرْجِعْنَا نَعْمَلْ صَـٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ
﴿١٢﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَـَٔاتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَىٰهَا وَلَـٰكِنْ حَقَّ ٱلْقَوْلُ
مِنِّى لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلْجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٣﴾
فَذُوقُواْ بِمَا نَسِيتُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هَـٰذَآ إِنَّا نَسِينَـٰكُمْ
وَذُوقُواْ عَذَابَ ٱلْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

وەکوو ئاشکراو نمایانە بنەما سەرەکییەکانی عەقیدە سێ شتن: ئیمان بەخودا، ئیمان بەپێغەمبەرایەتی، ئیمان بەزیندوبوونەوە. قورئانی پیرۆزیش بەزۆری جەخت لەسەر ئەم سێ بنەمایانە دەکاتەوە، جا کە لەوەپێش باسی یەکتاپەرستی کردو بەڵگەی لەسەر تاكو تەنهایی خودا هێنایەوە فەرموی: ﴿الله الذي خلق السموات والأرض﴾ ئاماژەی بۆ پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەد کردو فەرمووی: ﴿لتنذر قوماً ماأتاهم من نذير من قبلك﴾ ئەمجار لێرەدا باسی قیامەت دەکاو بەڵگە لەسەر رابوونی دێنێتەوە.

دەفەرموێ: ﴿وقالوا: أئذا ضللنا في الأرض أئنا لفي خلق جديد﴾ ئایەتەکە دیدو بۆچونی موشریکەکان رادەنوێنێو لێیانەوە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: موشریکەکان دەیانگوت: ئایا ئەگەر ئێمە مردینو جەستەمان رزیو بوینەوە بەگڵو خۆڵ تازە جارێکی تر زیندو دەبینەوە، رێی تێدەچێو دەگونجێ پاش ئەو رزینو پوڵکانە سەر لەنوێ جایێکی دی ئێمە زیندو دەکرێینەوە؟؟

بێگومان ئەوان زیندوبوونەوەیان بەدوور دەزانیو ئەم بەدوور زانینەشیان لەوەوە سەری هەڵدابوو: کە قیاسی قودرەتی خودایان بەدەسەڵاتو توانای خۆیان مەزندە دەکرد، وایاندەزانی چونکە ئەو شتە بەخۆیان ناکرێ خوداش ناتوانێ ئەنجامی بدا! بێ ئاگابوون لەوەی کە ئەو خودایەی ئەوانو بوونەوەری لەنەبوەوە هێناوەتە وجوود، دەتوانێ بەبێ ماندوبوون جارێکی تر پاش مردنو رزینو بوونەوەیان بەگڵو خۆڵ سەرلەنوێ زیندوویان بکاتەوە. چونکە خودا هەر کارێکی ویست بیکا هەر ئەوەندەیە پێی دەفەرموێ: ببە ئیتر دەبێ.

﴿بل هم بلقاء ربهم کافرون﴾ واتە: ئە موشریکانە هەر بەوەندەوە نەوەستاون: کە ئینکاری قودەرتی خودا بکەن لە بەجێهێنانی ویستەکانیو بەس، بەڵکوو ئەوانە ئینکاری زیندوبوونەوەو گەڕانەوەیان بۆ لای خودا بۆ حیسابو کیتابو وەرگرتنەوەی پاداشو سزا دەکەن!!

ئەوانە لەبەر نەفامی خۆیان بەدووری دەزانن: کە دوای مردنو رزینو تێکەڵاوبوونی جەستەیان بەخاکی زەوی جارێکی تر زیندوبکرێنەوە، دەی ئەوە کەی بەنیسبەت قودرەتی خوداوە جێگای سەرسوڕمانە! خۆ زیندوکردنەوە زۆر لەدروستکردنی سەرەتاو لەنەبوەوە ئاسانترە، هەر چەندە بۆ خودا هەموو کارێك چون یەکە. پەروەردگار ئەوانی لەخاك دروست کردوە، لەو خاکەی ئەوان بەلایانەوە دوورە ئەگەر جەستەی رزیویان تێکەڵی بوو جارێکی تر زیندو بکرێنەوە، دەبوایە هەرگیز ئەوان ئەم سەرسوڕمانە رویان تێ نەکا، خۆ دروستکردنەوەو زیندوکردنەوەی رۆژی قیامەت دەق دەشوبهێتە دروستکردنو گیان بەبەرداکردنی جاری یەکەم، ئەمەش هیچ غەرابەتێکی تێدا نیە. وەلێ ئەوان بڕوایان بەگەییشتنەوە بەخودا نیە، ئەم کوفرو بێ بڕواییەیانە: کە وای لێ کردون ئینکاری ئەو حەقیقەتە بکەنو بڕوایان وابێ کارێك: کە جارێك ئەنجام درا جارێکی تر ئەنجام نادرێتەوە؟!

﴿قل یتوفاکم ملك الموت الذي وکل بکم﴾ ئەی پێغەمبەر! بەو موشریکە نەفامانە بلێ: فریشتەی گیان کێشان بەفەرمانی خودا لەکاتی تەواوبوونی تەمەنی دیاریکراوتان گیانتان دەکێشێ! ئەمجار ئەم فریشتە چۆنەو چۆن گیانەکان دەکێشێ؟ لەراستیدا ئەوە نهێنییەکە لەنهێنییەکانی خوداو لەم سەرچاوە راستەوە وەری دەگرینو بەچاوی خۆشمان ئاسارەکەی دەبینین، ئیتر بڕوامان پێیەتیو لەوەزیاتر چێ لێ نالێین.

﴿ثم إلى ربكــم ترجعـــــون﴾ پاشــان ئێــوە دوای مــردنو دونیــا وێرانبــوون زیندودەکرێنــەوەو بــۆ لای خــودا دەگەڕێنــەوە. حیســابو لێکۆڵینــەوەتان لەگــەڵ دەکــاو ســزاو پاداشــتان بــەگوێرەی کردەوەکانتــان دەداتــەوە.

ئەمــە وێــڕای هەڕەشــە لــەبێ بــاوەڕان بەڵگــە هێنانەوەیــە لەســەر هــاتنی قیامــەتو بــەیانکردنی ئــەو حەقیقەتەیە: کــە کەسێك بتوانــێ یەکــەجار ئــادەمیزاد لەنــەبووەوە دروســت بکــا دەتوانــێ دوای مــردنو رزینــی جەســتەیان ســەرلەنوێ دروستیان بکاتــەوە.

ئــەجار بەبۆنــەی باســی ئــەو قیامەتــەی گومانیــان لــەهاتنیدا هەیــە، دیمــەنێك لەدیمەنــەکانی قیامــەت نمایش دەکــاو حــاڵو وەزعــی کــافرو موشــریکەکانی تێــدا رادەنوێنــێ، دیمەنێکــە پــڕە لــەجمو جۆڵو حیــوارو ئاخــاوتن، هــەر دەڵــێی واقیعــەو ئێستا لە بەر چاوە... دەفەرموێ: ﴿ولو تـــرى إذ المجرمـــون ناكســـوا رؤوســـهم عند ربهم، ربنا ابصرنا وسمعنا فارجعنا نعمـــل صالحـــاً انـــا موقنـــون﴾ ئەگــەر تــۆ ببینــی ئــەی پێغەمبــەر! لــەو کاتــەدا: کــە کافرەکــان لەبــەردەم خــودای خۆیــاندا رادەوەســتێندرێن، ســەری خۆیان شۆڕ کــردوە، ملکــەچو ریســوا بــوو، لەســەرمانو لەعەیبــەتان نــازانن چ بکــەنو چ بڵێــن، ئەگــەر تــۆ حــاڵو وەزعــی ئەوانــە ببینــی دیمــەنێکی ســامناكو گــەورەو ســەرنج راکێــش دەبینــی، دان بــەتاوانی خۆیــاندا دەنێــنو دەڵێــن: خودایــە زیندوبوونــەوەو حەشــرمان بــەچاوی خۆمــان دیــتن، تــەصدیقو پشــتگیریکردنی تۆمــان بــۆ پێغەمبــەرانت بیســت، ئــەوەی: کــە شــكو گومانمــان لــێی هــەبوو پێغەمبەرانمان تــێیدا بەدرۆخســتەوە لێمــان بــووو بەیــەقینو شــكو گومانمــان دەربــارەی نــەما. داوات لــێ دەکــەین بمانگێڕیــەوە بــۆ دونیــا، بمانبــەرەوە بــۆ دونیــا، ئیــتر کــردەوەی چــاك ئــەنجام دەدەیــن، بــیرو بــاوەڕی راســتو حــەق پــەیڕەو دەکــەینو وا دەکــەین تۆمــان لــێ رازی بــی، ئێمــە ئێســتا دڵنیــاین

لەتاكو تەنهایی زاتی پاكت، دەزانین: كە هەر تۆ شیاوی عیبادەت بۆ كردنی، كەسی تر شیاوی خودایەتی نیە، دڵنیابووین كەوادەی تۆ بەزیندوبوونەوەو حیسابو لێكۆڵینەوە راستەو خیلافی تێدا نیە. مراندنو زیندوبوونەوەی گیانلەبەرانت بەلاوە ئاسانەو هیچ شتێكت لێ عاسی نابێ!

بەڵام پەروەردگار بۆ خۆی دەزانێ ئەگەر لەفەرزێكدا بیشیان گێڕێتەوە بۆ ژیانی دونیا، هەمان هەڵوێستو بیرو باوەڕی پێشوویان دەبێ، پەیامی خودا رەتدەكەنەوەو پێغەمبەران بەدرۆ دەخەنەوە: وەكوو لەشوێنێكی تردا ئاماژە بەوە دەكاو دەفەرموێ: ﴿**ولو ترى اذ وقفوا على النار فقالوا: ياليتنا نرد ولا نكذب بآيات ربنا، وتكون من المؤمنين، بل بدا لهم ماكانوا يخفون من قبل، ولو ردوا لعادوا لما نهوا عنه، وانهم لكاذبون**﴾(الأنعام:٢٧-٢٨).

ئەمجار لێرەدا پێش ئەوەی وەڵامی جەرگبڕو ریسواكەریان بدرێتەوە حەقیقەتێك دەچەسپێنێ: كە ئەو حەقیقەتە هەموو كاتێ رۆڵێكی گرنگی هەیە لەژیانی ئادەمیزاداندا. دەفەرموێ: ﴿**ولو شئنا لأتينا كل نفس هداها**﴾ ئەگەر بمانویستایە هەموو كەسێك تۆفیق بدەینو هیدایەت وەربگرێ كردەوەی چاك ئەنجام بدا، دەمانتوانی بیكەینو چ ئەركێكی تێدا نەبوو، وەكوو لەئایەتێكی تردا دەفەرموێ: ﴿**ولو شاء ربك لآمن من في الأرض كلهم جميعاً**﴾(یونس:٩٩). ئەگەر خودای تۆ بیویستایە هەموو ئادەمیزادی دەخستنە سەر یەك رێگا، ئەویش رێگای هیدایەتە، وەكوو چۆن رێگای ژیانی هەموو گیانلەبەرانی بەسروشت كردۆتە یەك رێگاو هەموویان بەسروشت دەزانن چۆن پێداویستی ژیانی خۆیان ئەنجام بدەن. ﴿**ولكن حق القول مني لأملأن جهنم من الجنة والناس أجمعين**﴾ بەڵام حیكمەتی خودا وا هاتووەو داخوازی ئەوە بووە: كە ئەم مەخلووقاتە: كە ئادەمیزادە بیداتە دەست ئیختیاری خۆی، بۆ خۆی بەویستی

خۆی ڕێگای هیدایەت یان ڕێگای گومڕایی بگرێتەبەر. ئەمجار بەهۆی ئەو حیکمەتە خوداییەو ئەو بڕیارە ئەزەلییە خوداییەوە :کە داویەتی: کە دەبێ دۆزەخ پڕ بکا لەئادەمیزادو جندۆکە لەوانەی شیاوی دۆزەخنو بەویستی خۆیان ڕێگای گومڕایی دەگرن. هەر کەسە بەگوێرەی ئامادەباشی بۆ ئیمانهێنان یان مانەوە لەسەر کوفر، سزاو پاداشی دووارۆژیان وەربگرنەوە.

هەڵبەتە خودا لەهەوەڵەوەو پێش دروستکردنیان زانیویەتی کۆمەڵێك ئادەمیزادو جندۆکە بەویستی خۆیان ڕێگای دۆزەخ پەیڕەو دەکەنو سەرەنجامیان چوونە ناو دۆزەخە. جا ئەو کۆمەڵە ستەمکارە: کە بەسەر شۆڕیو ڕیسوایی لای پەروەردگار ڕادەنوێدرێنو دۆزەخیان بۆ بڕیار دراوە، بۆ زێدە لۆمەکردن پێیان دەگوترێ: ﴿فذوقوا بما نسيتم لقاء يومكم هذا﴾ ئەم عەزابە بەئێشە بچێژن بەهۆی ئەوەوە کە لەدونیادا ئەم ڕۆژەتان لەبیر چوبووەوە، یان لەبیرخۆتان بردبووەوە. خۆتان بۆ ئامادە نەکرد، هەڕەشەو تەهدیدی ئێمەتان پاشگوێ خست. زیندوبوونەوەو هاتنی ئەم ڕۆژەتان بەلاوە درۆ بوو، بۆیە ﴿انا نسيناكم﴾ ئێمەیش لەبیر خۆمانتان دەبەینەوە، پاشگوێتان دەخەین، واتە: واتان مامەڵە لەگەڵ دەکەین وەکوو ئەوە لەبیرمان چوبنەوە، چونکە خودا هیچی لێ گوم نابێو هیچ شتێکی لەبیر ناچێتەوە.. ئەوە دۆزەخەو تێیدا بمێننەوە، ﴿وذوقوا عذاب الخلد بما كنتم تعملون﴾ بچێژن عەزابی ئاگر بۆ هەتا هەتایە تێیدا دەمێننەوە لەتۆڵەی کوفرو بەدرۆ خستنەوەتان بۆ پێغەمبەرانو کردەوەی خراپتان. لەئایەتێکی تردا جۆری عەزابەکەیان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿لايذوقون فيها بردا ولا شراباً إلا حميماً وغساقاً جزاءً وفاقاً، انهم كانوا لايرجون حساباً، وكذبوا بآياتنا كذاباً، وكل شيء أحصيناه، كتاباً فذوقوا فلن نزيدكم إلا عذاباً﴾(النبأ:٢٤-٣٠).

ئیـتر سـیاقەکە پـەردە بەسـەر ئـەم دیمەنـەدا دا دەداتـەوەو کـوردی وتـەنی (قسـەی تـەواو یـان لەمسـتێ نـراوە) ئـەو کەسـەی ئـەم ئایەتانـە دەخوێنێتـەوەو تێیـان دەفکرێ وا هەست دەکـا بـەواقیعیو لەبـەر چاو لـەو شـوێنە سامناکەدا ئـەو تاوانبارانـەی جێ هێشـتوون.

ڕەوشتی موسوڵمانان لەدونیاداو پاداشیان لای خودا لەقیامەت دا

إِنَّمَا يُؤْمِنُ
بِـَٔايَـٰتِنَا ٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا۟ بِهَا خَرُّوا۟ سُجَّدًا وَسَبَّحُوا۟ بِحَمْدِ
رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ۩ ﴿١٥﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ
عَنِ ٱلْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَـٰهُمْ
يُنفِقُونَ ﴿١٦﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّآ أُخْفِىَ لَهُم مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَآءًۢ
بِمَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٧﴾

دەربـارەی هۆکـاری نـازڵبوونی ئایـەتی ژمـارە (١٦) بـەزاز لەبیلالـەوە ریوایـەت دەکـا؛ دەڵێ: ئێمـە لەمزگـەوتدا دادەنیشـتین کۆمـەڵێکیش لـەهاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ لـەدوای مـەغریب نوێژیـان دەکـرد هـەتا نوێـژی خـەوتنان (عیشـا) ئیتر ئایەتی ﴿تتجافى جنوبهم عن المضـاجع... الآيـة﴾ نـازڵ بـوو.

ئیمام (الواحدي النیسابوري) لـەمالیکی کـوڕی دینـارەوە ریوایـەت دەکـا؛ دەڵـێ: پرسـیارم لەئەنەسـی کـوڕی مـالیك کـرد دەربـارەی ئـەم ئایەتـە ئـاخۆ دەربارەی کێ نـازڵ بـووە؟ لـەوەڵامدا فـەرمووی: کۆمـەڵێك لـەهاوەڵانی پێغەمبـەر ﷺ لەشێوانەوە نوێژیـان دەکـردن تـا دوا کـاتی نوێـژی خـەوتنان، ئیـتر پـەروەردگار دەربـارەی ئـەوان ئـەم ئایەتـەی نـازڵ کـردوە، ئـەم قسـەیە لەقـەتادەوەو عەکرەمەشـەوە ریوایـەت کـراوە!

مـەعاذی کـوڕی جەبـەل ریوایـەت دەکـا؛ دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ دەربـارەی ئایەتی ﴿تتجـافى جنوبهـم عـن المضـاجع...﴾ فـەرمووی: مەبەسـت بـەوە شـەونوێژی بـەندەکانی خودایـە لەسـەرەتای شـەودا.

حەسەنی بـەصری‌و موجـاهیدو مـالیك‌و ئـەوزاعی فەرموویانـە؛ئـەم ئایەتـە دەربارەی ئەو تێکۆشەرانە نـازڵ بـووە: کـە شـەو رادەبـن بـۆ نوێـژ کـردن.

بەڵگـە لەسـەر راسـتی ئـەم سـەبەب نزولـە ئـەو فەرمودەیـە: کـە ئەحمـەدو تـیرمیذی‌و نەسـائی‌و ئیبنـو ماجـە هەریەکـەیان لەسـونەنەکەی‌دا هـەروەها ئیبنـو جەریرو ئیبنـو مەردەوەیـهی لەمـەعاذی کـوڕی جەبەلـەوە، دەڵـێ: رۆژێـك لـەرۆژانی غـەزای تـەبوك‌دا وا رێکـەوت لەپێغەمبـەر ﷺ نزیـك کەوتمـەوە، لەتەنیشـتیەوە دەرۆیشـتم، عـەرزیم کـرد ئـەی رەوانـەکراوی خـودا، شـتێکم پـێ بڵـێ: بچمـە بەهەشـتەوەو لـەئاگر دورم خاتـەوە؟ فـەرموی: بەراسـتی پرسـیاری شـتێکی گـەورەت لـێ کـردم، هەرچـەندە بـۆ کەسـێك خـودا یارمـەتی بدا ئاسـانەو دەتوانـێ ئـەنجامی بـدا: (تعبـد الله ولاتشـرك بـه شـيئا، وتقيـم الصـلاة وتؤتـى الزكـاة، وتصـوم رمضـان، وتحـج البيـت) بەندایـەتی بـۆ خـودا بکـەو هـاوەڵی بـۆ دامـەنێ، نوێژەکـانت بـەرێك‌و پێکـی ئـەنجام بـدە، زەکـاتی مـاڵ‌و سـامانت دەربکـە، مـانگی رەمـەزان بەرۆژوبـە، حـەجی مـاڵی خـودا بکـە، پاشـان فـەرموی: (ألا أدلـك علـى أبـواب الخـير؟

الصوم جنة، والصدقة تطفئ الخطيئة وصلاة الرجل في جوف الليل) ئەریٚ شارەزای دەرگاکانی خێرو فەرت نەکەم؟ رۆژو مەتاڵەو لەئاگری دۆزەخ دەتپارێزیٚ، خێرو خێرات تاوان دەکوژێنێتەوە، نوێژ کردن لەناو قەدی شەودا. ئەمجار ئایەتی ﴿تتجافى جنوبهم عن المضاجع﴾ی خوێندەوە تا گەیشتە ﴿جزاءً بما كانوا يعملون﴾. پاشان فەرمووی: (الا أخبرك برأس الأمر وعموده وذروة سنامه) ئەریٚ خەبەرت نەدەمیٚ بەجەمسەری کارەکانو تۆپەڵاکی هەموو شتێك؟ منیش وتم: بەڵیٚ: ئەی پێغەمبەر ﷺ پێم بڵیٚ: فەرموی: (رأس الأمر الأسلام، وعموده الصلاة وذروة سنامه الجهاد في سبيل الله، ثم قال الا اخبر بملاك ذلك كله؟) سەری شتەکە ئیسلامە، برِبرِەی پشتی نوێژە، قەڵاقوچکەی پشتیشی جیهاد کردنە لەرێگەی خودادا، ئەمجار فەرمووی: ئایا جەمسەرو تەوەرەی هەموو شتەکانت پیٚ نەڵێم؟ وتم بەڵیٚ: ئەی پێغەمبەری خودا! ئیتر پێغەمبەر ﷺ سەری زمانی خۆی گرتو پاشان فەرموی: (كف عليك هذا) ئاگات لەمە بیٚ وتم: ئەی پێغەمبەری خودا بۆچی ئێمە لەسەر قسە کردنی خۆمان لیٚ پرسینەوەمان لەسەرە؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (ثكلتك امك يامعاذ، وهل يكب الناس في النار على وجوههم الا حصائد السنتهم) ئەی دایکت رۆڵەرۆت بۆ بکا، بۆ نازانی ئادەمیزاد کە بەرەودەم دەخرێنە دۆزەخەوە لەئاکامی زمانیان ئەو دەردەیان بەسەر دیٚو تووشی ئەو عەزابە دەبن.

پەیوەندی ئەم ئایەتانە بەئایەتەکانی پێشەوە لەم رووەیە: لەوەپێش حاڵو وەزعی کافرەکانی بەیان کرد، سەرشۆڕیو دیمەنی ریسواییان لەدەشتی مەحشەردا رانواندو ئەوەی راگەیاند کە ئەو کافرانە بۆ هەتا هەتایە لەدۆزەخدا دەمێننەوە.

ئەمجار لێرەدا حاڵو وەزعی خاوەن باوەڕان لەدونیاو قیامەتدا دیاری دەكاو دەفەرموێ: ﴿انما یؤمن بآیاتنا الذین ذكروبها خروا سجداً وسبحوا بحمد، ربهم، وهم لا یستكبرون﴾ نەوەكوو ئیمان دەهێنێ بەئایاتی ئێمە، بەقورئانو نیشانە كەونییەكان، بەپێغەمبەرانو فریشتەكان، ئیللا ئەوانە ئیمان دەهێنن: كە هەر كاتێ بەو ئایەتانە ئامۆژگاری بكرێنو قورئانیان بۆ بخوێندرێتەوەو گوێ رادەگرنو دڵی خۆیانی بۆ دەكەنەوە، ئیتر بەرەو رو دەكەونە سوژدەو زەلیلیو گەردنكەچی خۆیان بۆ خودا رادەگەیەنن. لەسوژدەكەیاندا خودا بەپاكو بەرز دەگرن لەوەی كە خێزانو منداڵو هاوەڵی هەبێ، حەمدو سوپاسی خودا دەكەن لەسەر نیعمەتە جۆراو جۆرەكانی، تەسبیحو تەحمید دەخەنە پاڵ یەك، واتە: دەڵێن: ﴿سبحان الله وبحمده، سبحان ربي الأعلى﴾ چونكە ئەوان دڵیان بەئیمان بەخوداو بەپێغەمبەرانیو بەهاتنی رۆژی قیامەت ئاوەدانە، تەكەببور ناكەن لەبەندایەتیكردن بۆ خوداو شوێنكەوتنی شەریعەتو پابەندبون بەفەرمانو نەهیەكانی. بەپێچەوانەی ئەو موشریكە نەفامانەی: كە پشت هەڵدەكەن لەطاعەتكردن بۆ خودا، ئەوانە خودا سزای بەئێشیان دەدا وەكوو لەشوێنێكی تردا دەفەرموێ: ﴿ان الذین یستكبرون عن عبادتي سیدخلون جهنم داخرین﴾(غافر:٦٠)

ئەو خاوەن باوەڕانە: كە بەقورئان ئامۆژگاری دەكرێن، ئایاتی قورئانیان بەسەردا دەخوێندرێتەوە هێندە كاریان تێ دەكاو پێی (متأثر) دەبن خێرا رەپەورو دەكەونە سوژدە، لەبەر بەتەعظیم گرتنی ئەو خودایەی بەئایەتەكانی ئامۆژگاری دەكرێن، لەبەر هەستكردن بەشكۆمەندی ئەو خودایەی كە هەر بەسوژدە بۆ بردنو ناوچەوان خستنە سەرزەوی پاساوی دەدرێتەوە، لەبەرامبەر جەلالو شكۆمەندیدا جگە لەناوچاوان تۆزاوی كردنو سەرخستنە سەر خاك هیچ رێگاچارەیەكی تریان نیە.

ئەوەیـە رەوشـتی موسـوڵمانانو خوداپەرسـتان، خوداپەرسـتی، تـەقدیسو حـەمد کردنـی، گەردنکـەچیو خۆتەسـلیم کردنـی، بـەو شـێوە فەرمانبـەردارو دڵ پـڕ لەخۆفو رەجان! وێڕای ئەو رەوشتانەیان ﴿تتجافی جنوبهم عـن المضـاجع یدعـون ربهم خوفـاً وطمعـاً﴾ لا تەنیشتیان واتـە: جەسـتەیان بـەرز دەبێتـەوە لەجێگـەی گـەرمو نـەرمی نووسـتنیان، هەرچـەندە جێگاکـەیان جـاذیبیەتو هـێزی کێشـندەی هـەبێو حـەزیان لەحەسـانەوەو نووسـتن بـێ، ئۆقـرە نـاگرنو هەڵدەسـتن بـۆ شـەو نوێـژو خوداپەرسـتی، بـۆ لالانـەوەو سـکالا کـردن لـەقاپی پـەروەردگاریان، قورسـاییو خۆشـی خـەوو راحـەت، هـەبوونی جێگـەی گـەرمو نـەرمو ئـارام چـەندێك بـەهێزبن نـاتوانن لەهەڵسان بۆ شـەونوێژی مـەنع بکـەن، چونکـە ئـەو کـارێکی تـری هەیـەو دڵـی بـۆ شـتێکی تـر لـێ دەدا، حـەزو هیوایـەکی تـری تێـدا بەرجەسـتە بـووە، دەیـەوێ لەخزمـەت خـودادا راوەسـتێ، روبکاتـە قـاپی پـەروەردگاریو بـەترسو هیـواوە لـێی بپاڕێتـەوە، ترسـی عـەزابو هیـوای رەحمـەتی، ترسـی قـارو غـەزەبی هیـوای رەزامـەندییو لێخۆشبونی خـودا، لـەناخیا کێبرکێیانـە، بۆیـە لـەو کاتانـەدا کـە خـەڵك لەشـیرین خـەودان ئـەوان رادەبنو جەسـتەیان لـەجێگای گـەرمو نـەرم جیـا دەبێتـەوە بـۆ روتێکـردنو راوەسـتان لەخزمـەت پـەروەردگاریاندا، دڵنیـان لـەوەی: کـە قـازانجو زیانیـان لـەدونیاو قیامـەتدا بـەرزییو نزمییـان، خۆشـیو ناخۆشـییان، پایـەو مایـەیان لەهـەردو جیـهاندا بەدەسـت خودایـەو بـەس! لەترسـی عـەزابی سـەختی دڵیـان دەلـەرزێ، بـەهیوای نـازو نیعمـەتی خـەریکن بـاڵ بگـرن، ئـەمجار وێـڕای ئـەم هەسـتە ناسـكو دڵ پڕلـە هیـواو ترسـەیان، سـەرباری پاڕانـەوەو لالانـەوەیان، لەتـەك نوێـژو سـوژدەو خـودا پەرسـتیاندا، ئـەرکی سەرشـانی خۆیـان بەرامبـەر کۆمـەڵ ئـەنجام دەدەن بـەم جۆرە ﴿وممـا رزقنـاهم ینفقـون﴾ لـەو رزقو

رۆژییــەی پیمــان داون دەبەخشــن، زەکــاتی مــاڵو ســامانی خۆیــان دەردەکــەن، ئادەمیزادانی تـر فـێری زانـینو زانیـاری دەکــەن، ڕێگــای خـێرو خۆشـی ژیـان بـۆ خـەڵکی رون دەکەنــەوە.

ئیمــامی ئەحمــەدو ئــەبو داود لــەئیبنو مەســعودەوە لەپێغەمبــەرەوە ﷺ ریوایـەت دەکـا دەفـەرموێ: پــەروەردگارمان لــەدوو کــەس عــەجباتی دێ: پیــاوێك لـەناو نوێـنو شـوێن خـەوتنیدا هەڵسـتێ، ژنو مـاڵی خۆی واز لـێ بێنـێ بـۆ شـەو نوێـژ بـەهیوای پاداشـی مـــنو لەترسـی عــەزابی مــن خــەوو دەســتەملان واز لـــێ بێنــێ. پیــاوێکیش لەڕێگــەی خــودادا غــەزا بکــا خــۆی وتاقمەکــەی بشــکێنو هـەڵێن. دوایـی بـەخۆیدا بچێتـەوەو بزانـێ هـەڵاتن چـەند تاوانـەو گەڕانـەوە بـۆ سـەر دوژمن چـەند خـێرو چاکـە، ئیـتر بگەڕێتـەوە بـۆ سـەر دوژمـنو شـەڕ بکـا تـا خوێنـی دەڕژێ لــەپیناو رەزامــەندی مــــنداو ترســـان لەســـەرپێچیکردنی فــەرمانی مـــن!! پـەروەردگار بەفریشـتەکان دەفـەرموێ: سـەیری بـەندەی مــن بکـەن لەبـەر خــاتری من بەهیوای پـاداشو لەترسـی سزای مـن گەڕایـەوە شـەڕی کـرد تـا خوێنـی ڕژا!

ثەعلـەبی (بەمــەرفوعی) فەرمودەیــەکی لەئــەسمای کچـی یــەزیدەوە ریوایــەت کـردوە دەڵـێ: پێغەمبــەر ﷺ فــەرمووی: کــاتێك: کـە خــودا لــەرۆژی قیامــەتدا هــەموو ئــادەمیزادان کــۆ دەکاتــەوە، بانگکــەرێك دێ بـــانگ دەکـــا بـــەدەنگێك هـەموو مـــەخلووقات دەیبیســـنو خەڵکەکــە دەزانـــن کــێ شــیاوی ڕێــز لێگرتنــە، پاشـان جـارێکی تـر بـانگ هەڵدەداتـەوەو دەڵـێ: بـا ئەوانــەی هەڵسـاون بـۆ شـەو نوێـژو جەسـتەیان لـەجێگای گـەرمو نـەرم جیـا دەبـوەوە، با ئێسـتا هەڵسـنو خۆیــان جیـا بکەنـەوە، هەڵدەسـتنو کـەمن: ئـەمجار جارێکی تـر بـانگ هەڵدەداتـەوەو دەڵـــێ:

با ئەوانەی حەمدو ثنای خودایان کردوە لەخۆشیو ناخۆشیدا بـا جیاببنـەوەو هەسـتنە سـەرپێ، هەڵدەسـتنو کـەمن، ئەمانـە بـەرەو بەهەشـت بـەڕێ دەکرێـنو ئـەمجار بــاقی ئادەمیزادان حیسابو لێکۆڵینەوەیان لەگەڵ دەکرێ.

ئـەمجار پـەروەردگار پاداشـی ئـەو موسـوڵمانانە بـەیان دەکـا: کـە لـەوەپێش وەصفی کردن، دەفەرموێ: ﴿فلا تعلم نفس ماأخفي لهم من قرة أعــين جــزاءً بمــا كــانوا يعملــون﴾ هیــچ کــەس لەفریشــتەو پێغەمبــەرانو ئــادەمیزادانی تریــش نازانـێ چ پـاداشو نـازو نیعمـەتێکیان بــۆ دانــراوە، ئــەوەی بــۆ ئــەوان بڕیــاردراوە هێنـدە گـەورەو نایــابو بەنرخــە کــەس نــەیدیوەو نازانــێ چیــەو چۆنــە، ئەمــەش پاداشـی ئـەو کــردەوە باشــانەیانە: کـە لــەدونیادا ئـەنجامیان داون بەنــهێنیو بـێ ڕییابــازیی، بۆیــە خــودا ئــەو نــازو نیعمەتــە کــەس نــەدیتوەی بــۆ بڕیــار داون. پاداشـێکیان دەداتـەوە چاویـان پـێی فێنـك بێتـەوە، پاداشـێك جگــە لــەخودا کــەس نازانـێ چیـەو کـەس نـەیدیوە! نیعمەتێکـە خـودا لای خۆی پەنـهانی کـردوە تــا ئــەو ڕۆژەی بەخزمــەت پــەروەردگاریان دەگەنــەوە کـــەس نایبینــێ، ئالـــەو ڕۆژەدا پێشکەشیان دەکرێو پـێی بەهرەمـەند دەبـن!

ئـەی خودایــە! کــە خودایــەکی خــاوەن فــەضلو کــەرەمی چــەند خــاوەن بەخششـی بەسـەر بـەندەکانتدا؛ چـۆن بەفـەضلو نیعمـەتی خـۆت دایاندەپۆشـی، دەبـێ ئـەو بەندانـە کـێ بـنو چـی بـن زاتـی پـاکت ئـەو پاداشـەیان بـۆ پەزەمـەندە دەکـەی؟

بوخــاریو موسـلیمو تــیرمیذی لەئــەبو هوڕیــرەوە فەرمودەیــەکی قودســی ریوایــەت دەکــەن، پێغەمبــەر ﷺ فەرموویــەتی: (قــال الله تعــالى: أعــددت لعبــادي الصــالحين مــالا عــين رأت ولا أذن سمعــت، ولا خطــر علــى قلــب بشــر) خـــودا

فەرمویەتی پاداشێکم بۆ بەندە صالّحەکانم ئامادە کردوە هیچ چاوێك نەی بینیوە، هیچ گوێیەك نەی بیستووە، بەخەیالّیش بەسەر دلّی ئادەمیزاددا تێنەپەڕیوە. ئەبو هورەیرە (کە راوی حەدیثەکەیە) دەفەرموێ: ئەگەر حەزتان لێیە ئایەتی ﴿فلا تعلم نفس ماأخفي لهم من قرة أعين﴾بخوێننەوە..

پاداشی موسوڵمانان و سزای بێدینەکان

أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا
لَّا يَسْتَوُونَ ﴿١٨﴾ أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ
جَنَّاتُ الْمَأْوَىٰ نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا
فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ
لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنتُم بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٢٠﴾
وَلَنُذِيقَنَّهُم مِّنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٢١﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ
أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴿٢٢﴾

لەبـەردەم دیـمەنی شـپرپوی تاوانبارەکـانو دیـمەنی موسـولّمانە خوداپێـداوە خـاوەن پاداشـەکان، تـەعقیبێکی کـورت دەربـارەی یاسـای پـاداشو سـزای دادپەروەرانە دەهێنێو دەفەرموێ: ﴿أفمـن کـان مؤمنـاً کمـن کـان فاسـقاً؟ لایسـتوون﴾ ئایا کەسـێك بـڕوای بـەخوداو بەپێغەمبـەری خـودا بـێ، پابـەندی فـەرمانو جلەوگیریـەکانی پـەروەردگاری بـێ، یەکسـانە لەگـەڵ کەسـێك بـێ بڕوابێو سـەرپێچی فـەرمانی خـودا بکـاو پێغەمبـەر بـەدرۆ بخاتـەوە؟ بێگومـان یەکسان نینو ڕۆژی قیامـەت حیسـابو لێکۆڵینـەوەیان جودایـە، پـاداشو سـزایان وەکوو یەك نیـە!

نموونـەی ئـەم ئایەتـە چـەند ئایـەتێکی تـرە وەکـوو ئـەوە: کـە دەفـەرموێ: ﴿لایسـتوی أصحـاب النـار وأصحـاب الجنـة، أصحـاب الجنـة هـم الفـائزون﴾(الحشر:٢٠) یـان دەفـەرموێ: ﴿أم نجعل الذین آمنوا وعملوا الصالحات کالمفسدین في الأرض، أم نجعل المتقین کالفجـار﴾(ص:٢٨).

موسـولّمانانو بـێ بڕوایـان یەکسـان نـین لەهەسـتو شـعوردا، لەهەڵسوکەوتدا، لـەبیروباوەڕو کـردەوەو گوفتـاردا، ئـەدی چـۆن لـەپاداشو سـزادا ڕۆژی قیامـەت یەکسان دەبن؟ نەخـەیر یەکسـان نابنو ناگونجێ یەکسان بـن.

ئـەنجار پـەروەردگار پـاداشو سـزای هـەردوو تـاقم دیـاری دەکـاو دەفـەرموێ:

١- ﴿أما الذین آمنوا وعملوا الصالحات فلـهم جنـات المـأوی نـزلاً بمـا کـانوا یعملـون﴾ ئەوانـەی ئیمانیـان بـەخوداو بەپێغەمبـەری خـوداو بەزیندوبوونـەوە هـەبوە، وێـڕای ئیمـانی ڕاستو پتـەویان، کـردەوەی باشـیان ئـەنجام داوە، ئـەوە بـۆ ئـەوان بـاخو باخـاتی جـوان ڕازاوەی بەهەشـت هەیـە. قـەصرو باڵەخانـەی بـەرزو خۆشـیان تێـدان، شـوێنی حەوانـەوەو ژیـان تێـدا بەسـەربردنن،

ئەمـــەش پـــاداش‌و ڕێـــز لێنانـــە بۆیـــان لەســـەر کـــردەوەی جـــوان‌و هەڵوێســـتی جوانمێرانـــەیان لـــەژیانی دونیـــادا، ئـــەو شـــوێنە خـــۆش‌و خانوباڵەخانانـــەیان بەملکیـەت دەدرێتـــێ!

٢- ﴿وأما الذين فســـقوا فمـــأواهم النـــار﴾ بـەڵام ئەوانـەی فاسـق‌و کـافربوون بـــەخوداو لـــەخودا یـــاخی بـــوون، وێـــڕای کوفـــرو بێدینیـــان کـــردەوەی ناشـــیرینییان ئـــەنجام داون، ئـــەوە شـــوێنی حەوانـــەوەیان لەقیامـــەتدا ئـــاگری دۆزەخـــەو تێیـــدا نیشـــتەجێ دەبـــن‌و بـــۆ هـــەتا هەتایـــە لـــەوێدا دەمێننـــەوە. ﴿کلمـــــا أرادوا ان يخرجوا منها أعيـــدوا فيـــها﴾ هـەر کاتـێ ئـازاری سـەخت‌و بەئێش وایـان لـێ بکـا پەلـەی هاتنـە دەرەوەو دەرچـوون لـەناو دۆزەخ بکـەن، فـڕێ دەدرێنـەوە بـۆ نـاو ئـاگرو هەوڵەکـەیان بێـهودە دەبـێ، نمونـەی ئـەم ئایەتـــە ئایـــەتێکی تـــرە: کـــە دەفـــەرموێ: ﴿کلما ارادوا أن يخرجوا منـها مـن غـم، أعيـدوا فيـها﴾(الحج:١٢).

فـەضیلی کـوڕی عییـاض دەڵـێ: بـــەخودا ئەوانـــە دەســـتیان کەلەبچـــە کـــراوەو قاچیـــان لەپێوەندایـــە، بڵێســـەی ئـــاگر بـــەرزیان دەکاتـــەوەو فریشـــتە بەچـــەکوچی ئـاگرین دەیانخەنـەوە نـاوی!

ئەمجار بۆ زێدە تـەعذیب‌و لۆمـەو هەڕەشـە ﴿وقيـــل هـــم﴾ پێیـان گوتـرا، واتـە: پێیان دەگوترێ: ﴿ذوقوا عذاب النار الذي کنتـــم بـــه تکذبـــون﴾ بچێـژن عـەزابی ئـــەو ئـــاگرەی لـــەدونیادا بڕواتـــان پـــێ نـــەبوو، دەتـــانگوت زیندوبوونـــەوە نیـــەو حیسـاب‌و لێکۆڵینـەوە درۆیـەو پـاداش‌و سزا نـابن!

ئەوەیـە ئاکـــام‌و ســـەرەنجامی موشـــریکەکان لـــەرۆژی قیامـــەتدا، لەگـــەڵ ئـــەوەشدا وەنـــەبێ ئـــەوان تـــا ڕۆژی قیامـــەت وازیـــان لـــێ بـــهێندرێ بـــەڵکوو ﴿ولنذيقنهم مـــن العـــذاب الأدنى دون العـــذاب الأکـــبر﴾ بێگومـان پێش ئـەو

عەزابە گەورەو سامناکە، عەزابی کەمو نزیك: کە عەزابی دونیایە پێیان دەچێژین، توشی دەردو بەڵاو قاتو قڕیو کارەساتیان دەکەین نەخۆشیو کوشتنو برینیان بەسەردا دەهێنین، بومەلەرزەو لافاوو زریانو هەورەتریشقەیان لێ دەدەین، بۆ ئەوەی بەخۆیاندا بچنەوەو لەگومڕایی خۆیان پاشگەز ببنەوە، تۆبە بکەنو ئیمان بهێنو شوێن پەیامی پێغەمبەری ئیسلام بکەون!

بێگومان سێبەری ڕەحمەتی خودا لەپشت ئەم عەزابە نزیکە کەمەوەیە، خودا بۆیە ئەو عەزابەیان دەدا تا توشی عەزابی سەختو دژواری دۆزەخ نەبن، هەرگیز خودا نایەوێ بەندەکانی بەو ئاگرە بێ ئامانە سزا بدا، ئەگەر بۆخۆیان بەویستی خۆیان خۆیان وا لێ نەکەن شیاوی بن، ئەوەتا هەڕەشەیان لێ دەکا بەعەزابی دونیا بۆ ئەوەی بگەڕێنەوەو ئیمان بهێنن. هەڕەشەیان لێ دەکاو عەزابی دونیایان دەدا بۆ ئەوەی سروشتسان بەئاگا بێتەوەو ئازاری عەزاب لەگومڕایی بیانگێڕێتەوە.

ئەمجار پەروەردگار هۆکارێکی گشتی باس دەکا کە دەبێتە هۆی سزادانیان، دەفەرموێ: ﴿ومن أظلم ممن ذكر بآيات ربه ثم أعرض عنها، إنا من المجرمين منتقمون﴾کێ لەو کەسە ستەمکارترە؟ واتە:کەس لەو کەسە ستەمکارتر نیە، کە خودا بەئایاتی قورئانو موعجیزەی پێغەمبەرەکەی هۆشیاری کردۆتەوە، پەندو ئامۆژگاری بۆ ناردوە، ڕێگای حەقو بەتاڵی بۆ دیاری کردوە، کەچی روی لێ وەرگێڕاوەو ئینکاری کردوە، پاشگوێیخستووەو لەبیرخۆی بردۆتەوە، بێگومان ئێمە توندترین سزا لەتاوانباران دەسێنین، تۆڵە لەو کافرە تاوانبارانە دەسێنینەوەو ناهێڵین بەسەریانەوە بچێ.

پەیوەندی نێوان پەیامی پێغەمبەری ئیسلام وحەزرەتی موسا

وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا

مُوسَى ٱلْكِتَـٰبَ فَلَا تَكُن فِى مِرْيَةٍ مِّن لِّقَآئِهِۦ ۖ وَجَعَلْنَـٰهُ

هُدًى لِّبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿٢٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ

بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا۟ ۖ وَكَانُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ

هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ ٱلْقِيَـٰمَةِ فِيمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

لەوەپێش لەسەرەتای سورەتەکەدا سێ بنەماسەرەکییەکەی ئیسلامی چەسپاندن کە بریتی بوون: لە(تەوحیدو زیندوبوونەوەو پێغەمبەرایەتی) جارێکی تر گەڕایەوە بۆ سەر بنەمای سێیەم کە پێغەمبەرایەتی حەزرەتی موحەممەدە ﷺ ئەمجار ئامارە بەپێغەمبەرایەتی حەزرەتی موسا دەکا، هەردوو پێغەمبەرایەتیەکان لێك دەبەستێ وئەوە رادەگەیەنێ کە پەروەردگار نامەی ئاسمانی ناردوەو کردویەتی بەهۆی هیدایەت بۆ نەتەوەی ئیسرائیل، وەکوو چۆن قورئانی کردوە بەهیدایەت بۆ نەتەوەی موسوڵمان.

ئـەمجار ئـەوە دەچەسـپێنێ: کـە پێغەمبـەری ئیسـلامو پێغەمبـەری نەتـەوەی ئیسـرائیل لەبنـەمای عـەقیدەو ئایینـدا یـەك دەگرنـەوە، دەفـەرموێ: ﴿ولقـد آتینـا موسی الكتاب فلا تكن في مرية من لقائـه وجعلنـاه هـدىً لبـني اسـرائيل﴾ بێگومـان تـەوراتمان داوە بەموسـا، ئـەتۆش ئـەی موحەممـەد هیـچ دوو دڵ مـەبەلـەو قورئانـەی بـۆت دەنـێرین، چۆن کیتابمـان بـۆ تـۆ رەوانـە کـردوە، ئاوایش کیتابمـان بـۆ موسـا نـاردوە، ئـەتۆ شـتێکی تازەقـەڵاو نـامۆنی لـەناو پێغەمبـەراندا، زۆر ئـادەمیزادی تـر پێش تـۆ کردومـانن بەپێغەمبـەرو کیتـابو شـەریعەتو زانیاریمـان پـێ بەخشیون. وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا ئامـاژە بـەوە دەکـاو دەفـەرموێ: ﴿قل ما كنت بدعاً من الرسل﴾(الأحقاف:٩) پـەیوەندی نێـوان پێغەمبەرایـەتی ئـەتۆو موسـا بـەهێزە، ئـەرکی سەرشـانتان یەکـە، تـەورات: کـە نامـەی ئاسمانی‌یەو بـۆ موسـامان ناردوە. هیدایـەتو رێنمویـی بـوو بـۆ نەتـەوەی ئیسـرائیل، وەکـوو چۆن تـۆ قورئـانت بـۆ دێو هیدایەتـە بـۆ نەتەوەکـەت. قورئـان داوای یەکتاپەرسـتی دەکـاو تـەوراتیش هـەمان پـەیامی هـەبوو، وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿وآتينا موسى الكتـاب، وجعلنـاه هـدىً لبـني اسـرائيل الا تتخـذوا مـن دونـي وكيلاً﴾(الإسراء:٢).

مەبەسـتی ئایەتەکـە هـەڵنانی یـەهودە بـۆ ئـەوەی ئیمـان بەپێغەمبـەری ئیسـلام بـهێنن، هـەروەها هـەڵنانی موشـریکەکانو خـەڵکی تریشـی تێدایـە بـۆ ئیمانـهێنان، چونکـە لێـك چونـی پەیامـەکانو ناوەرۆکیـان ئاشـکراو نمایانـەو کەوابوو پێویسـتە چی زووە ئیمانی پێ بێنن!

لەهـەمان کـاتدا دڵدانـەوەی پێغەمبـەری تێدایـە، بۆ ئـەوەی خەفـەت نـەخوا: کـە قورەیشـییەکان بـەدرۆی دەخەنـەوەو پشـت لەپەیامەکـەی هەڵدەکـەن، چونکـە ئـەوەتا موسـا ﷺ وێـڕای ئـەوەی: کـە پـەیامی هیدایـەتی بـۆ گەلەکـەی هێنـابوو

جۆرەها پەلپ‌و بیانوویان پێ گرت؛ دەمێك وتیان: ﴿أرنا الله جهرة﴾(النساء:١٥٣) چاخێك پێیان گوت: ﴿اذهب انت وربك فقاتلا إنا هـهنا قاعدون﴾(المائدة:٢٤) هەروەها جۆرەها پەلپ‌و بیانووی تر...

﴿وجعلنا منهم أئمة يهدون بأمرنا لما صبروا، وكانوا بآياتنا يوقنون﴾

ئێمە لەنەتەوەی ئیسرائیل پێشەواو سەرکردەمان رەخساندن، بەپشتیوانی‌و ئیزنی ئێمە بانگەوازیی نەتەوەکەیان کرد بۆ ئیمانهێنان‌و کردەوەی باش‌و رەوشتی بەرز، ئەمەش بەهۆی بەردەوامبوونیان لەسەر خوداپەرستی‌و پشتگیریکردنی پێغەمبەرەکانیان، صەبرو ئارامییان گرت لەسەر ئەو هەموو ئەزیەت‌و نارەحەتیەی لەدونیادا تووشیان بوو بەدەست فیرعەون‌و داروودەستەکەیەوە. ئەوانە بڕوای تەواویان بەو ئایات‌و نیشانانە هەبوو: کە بەڵگەی تاك‌و تەنهایی ئێمە بوو.

ئەمەش رەهنومایی موسوڵمانان بوو لەو کاتەدا: کە لەمەککەبوون‌و کەمینەبوون، رەهنوماییيان دەکا بۆ خۆگری‌و پشوو درێژی لەبەردەم ئەو ئەزیەت‌و نارەحەتیەی لەموشریکەکانەوە تووشیان دەهات. هانیان دەدا بۆ ئەوەی ئەوانیش وەکوو خوداپەرستە هەڵبژاردەکانی نەتەوەی ئیسرائیل بیرو باوەڕی خۆیان بەخودا بەهێز بکەن، تا لەئاکام دا پێشەواو سەرکردەیان لێ هەڵبکەون. لەهەمان کاتدا ئاماژەی ئەوەشی تێدایە: کە رێبازی پێشەوایەتی‌و سەرکردایەتی بەصەبرو یەقین دەستەبەر دەبێ.

﴿ان ربك هو يفصل بينهم يوم القيامة فيما كانوا فيه يختلفون﴾

بێگومان خودای تۆ ئەی موحەممەد! رۆژی قیامەت حوکم‌و بڕیاری راست‌و دروست لەنێوان بەندەکانی دەردەکا، کێشەو نیزاعیان یەکالا دەکاتەوە،

حیساب و کیتابیان لەگەڵ دەکا، پاداش و سزای هەموو کەسێك بەگوێرەی کردەوەکانیان دەداتەوە، پاداشی خوداپەرستان بەهەشتی جوان و رازاوەو سزای یاخی بوان ئاگری دۆزەخە.

ئایەتەکە هەڵنانی ئادەمیزادی تێدایە بۆ پەیڕەوکردنی بیرو باوەڕی راست و کردەوەی چاك، لەهەمان کاتدا هەڕەشەیە لەوانەی رو لەئایینی خودا وەردەگێڕن و پەیامی قورئان رەت دەکەنەوە!!

تاک و تەنهایی خوداو تواناو دەسەڵاتی لەسەر زیندوکردنەوە

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ
﴿٢٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ
بِهِ زَرْعًا تَأْكُلُ مِنْهُ أَنْعَامُهُمْ وَأَنفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٢٧﴾
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٨﴾
قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ
﴿٢٩﴾ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانتَظِرْ إِنَّهُم مُّنتَظِرُونَ ﴿٣٠﴾

ئـــەم كۆمەڵـــە ئايەتـــە تـــەئكيد كردنـــەوەی چەســـپاندنی تـــەوحيدو زيندوبوونەوەيـــە كـــە دوو بنـــەمان لەبنـــەما ســـەرەكييەكانی عـــەقيدەو جەختكردنەوەيـە لەسـەر تـاكو تەنـهايی پـەروەردگارە، بەڵگـە هێنانەوەيـە لەسـەر ئـەو بنـەما سـەرەكييەو چەسپاندنی دەسـەڵاتو قودرەتـی خودايـە لەسـەر هـەموو شـتێك، ئـەمجار دوبارەكردنـەوەی باسـی حەشـرو زيندوبوونەوەيـە، دەفـەرموێ: ﴿أو لم يهد لهم كم أهلكنا من قبلهم من القرون يمشـــون في مســاكنهم ان في ذلــك لآيــات أفــلا يســمعون﴾ ئايا بـۆ ئــەو موشـريكو سـەررەقە بـەدرۆ خەرەوانـە دەرنەكـەوتوەو ئاشـكرا نـەبوە ئێمـە چەند گـەلو نەتـەوەمان لەچاخـە پێشـينەكاندا لـەناو بـردون؟ نـازانن ئێمـە چەندان گـەلو نەتـەوەمان بـەهۆی سـەرپێچی فـەرمانی خـوداو رەتكردنـەوەيان بـۆ پـەيامی پێغەمبـەرانيان قـەلاچۆ كـردوە؟ ئێسـتا ئەوانـەی تـۆ بـەدرۆ دەخەنـەوەو پەيامەكـەت رەت دەكەنەوە لەســەفەرو هاتوچۆيـاندا بەسـەر شـوێنەوارو كـەلاوەی ئـەو نەتـەوە لەناوچوانـەدا دێـنو دەڕۆن، بـەچاوی خۆيـان ديمەنی شارو گوندی وێرانبـووی گـەلی عـادو ثـەمودو قـەومی لـوط دەبينـن.

لـــەناوچوونی نەتـــەوە پێشـــينەكانی چاخـــەكانی رابـــوردو بـــەزمانی حـــاڵ ســـوننەتی خـــودا دەربـــارەی موشـــريكو ئەوانـــەی پـــەيامی پێغەمبـــەرانيان رەت كردۆتـەوە، شـەرح دەكـاو ئـەوە دەچەسـپێنێ: كـە دابو نـەرێتی خـودا بەردەوامـەو هيچ شتێك نيـە بتوانـێ رايگـرێو گۆڕانكـاری تێدا بكـا.

ئـــەم ئـــادەميزادە لەپـــەيدابوونو فـــەوتانیدا، لەبـــەهێزیو بـــێ هـــێزیدا گەردنكـــەچی ياســـاو رێســـايەكی ثـــابيتو نـــەگۆڕە، قورئـــانی پـــيرۆز ئامـــاژە بـــەو ياســـايانە دەكـــاو بـــەردەوامیو نـــەگۆڕی ئـــەو ياســـايانە دەچەســـپێنێ، لەفـــەوتانو شـــوێنەوارو كـــەلاوە كۆنـــی گەلـــە پێشـــينەكان، لـــەپاشماوەو ديـــاردەی كـــەس تێـــدا نەماويانـــەوە نمايشـــگای عيبرەتو پـــەند لـــێ وەرگرتـــن نمـــايش دەكـــا، بـــۆ ئـــەوەی

دڵه‌كان به‌ئاگا بێنه‌وه‌، هه‌سته‌كان بوروژێن‌و ترسی په‌روه‌ردگاریان له‌ده‌رووندا په‌یدا ببێ‌و بترسن له‌و به‌طشه‌ت‌و هه‌ڵمه‌ته سامناكانه‌ی خودا!كه ملهوڕو سه‌رڕه‌قه‌كانی رابوردوی پێ له‌ناو بردوه! پێیان راده‌گه‌یه‌نێ‌و تێیان ده‌گه‌یه‌نێ كه ئه‌وه یاساو رێسای په‌روه‌ردگاره له‌بونه‌وه‌ردا هه‌ر گه‌ل‌و نه‌ته‌وه‌یه‌ك ئاوا بكا ئاوای لێ ده‌كا، به‌مه‌ش هه‌ستی ئاده‌میزادو پێوه‌ره‌كان به‌رز ده‌كاته‌وه‌، ئه‌وه‌یان بۆ ده‌چه‌سپێنێ: كه هیچ گه‌ل‌و نه‌ته‌وه‌یه‌ك له‌م یاساو رێسایانه به‌ده‌ر نیه‌.

بێگومان شوێنه‌واری كه‌س تێدانه‌ماو، وڵاتی وێرانبووی گه‌ل‌و نه‌ته‌وه قه‌ڵاچۆكراوی غه‌زه‌ب لێگیراو كاریگه‌ریه‌كی قووڵی هه‌یه له‌سه‌ر دڵ وهه‌ستیان، له‌سه‌ر هه‌ستی بینا، ناخی ئاده‌میزاد ده‌هه‌ژێنێ‌و دڵ وه‌له‌رزه دێنێ‌و ته‌زو به‌جه‌سته‌دا دێنێ‌و خوێن ده‌وروژێنێ، ئه‌و عه‌ره‌به موشریكانه‌ی سه‌ره‌تا ئه‌م خیطابه‌یان ئاڕاسته كراوه له‌سه‌فه‌رو كاروان‌و گه‌شت‌و گوزاریان به‌سه‌ر شوێنه‌وارو كه‌لاوه كۆنی كه‌س تێدا نه‌ماوی گه‌لی عادو ثه‌موودو قه‌ومی لوطدا به‌یانی‌و ئێواره هاتوچۆیان ده‌كرد، ئیتر قورئانی پیرۆز ناڕه‌زایی خۆی ده‌رده‌بڕێ به‌رامبه‌ر ئه‌و عه‌ڕه‌بانه: كه ده‌یانبینی ئه‌وه شوێنه‌وارو پاشماوه‌ی ئه‌و گه‌له سته‌مكارو ملهوڕانه‌یه: كه سه‌رپێچی فه‌رمانی خودایان كردوه، به‌و دیمه‌نه سامناكانه په‌ند ئامێز نه‌بوون، ئه‌و شوێنه‌وارو كه‌لاوه كۆن‌و تێك روخاوو كه‌س تێدا نه‌ماوانه رانه‌چڵه‌كاندون‌و ترس‌و خۆفی خودای خاوه‌ن ده‌سه‌ڵات‌و به‌هێزو توانای له‌دڵ‌و ده‌روندا نه‌رسكاندون!! ده‌بوایه ئه‌و دیمه‌نه سامناكانه كاری تێبكردنایه وایان لی بهاتایه خۆیان له‌و ئاكام‌و سه‌ره‌نجامه بپاراستایه.!!

قورئانی پیرۆز لەچەند ئایەتێكدا وێنەی شارو گوندی وێرانبووی گەلی عادو ثەمودو قەومی لوط دەكێشێ: دەفەرموێ: ﴿هل تحس منهم من أحد أو تسمع لهم ركزاً﴾(مریم:٩٨) یان دەفەرموێ: ﴿كأن لم یغنوا فیها﴾(هود:٦٨) یان دەفەرموێ: ﴿فتلك بیوتهم خاویة بما ظلموا﴾(النمل:٥٢) یان دەفەرموێ: ﴿فكأین من قریة أهلكناها وهي ظالمة فهي خاویة على عروشها،وبئر معطلة وقصر مشید﴾(الحج:٤٥).

﴿ان في ذلك لآیات أفلا یسمعون﴾ بێگومان لەقەلاچۆ كردنی ئەو گەلو نەتەوانەدا، لەوێرانكردنی شارو گوندو خانووبەرەیاندا بەهۆی سەرپێچیكردنو بەدرۆ خستنەوەی پێغەمبەرانو رزگاركردنی خاوەن باوەڕانو شوێنكەوتوانی پێغەمبەران، بەڵگەو نیشانە هەن لەسەر قودرەتو دەسەلاتی ئێمە، پەندو ئامۆژگاری هەن بۆ كەسێك پەند ئامێز ببێ.

دەی بۆچی پەندو ئامۆژگاری ئێمە نابیسن؟ بۆچی چیرۆكی ئەو گەلە لەناوبراوانە نابیسن؟ بیستنێك سوودی لێ وەربگرنو پەندئامێز بن!

ئەمجار دوا بەدوای رانواندنی دەسەلاتی پەروەردگار لەسەر فەوتاندنو مراندنو وێرانكردن، باسی دەسەلاتی دەكا لەسەر زیندو كردنەوە، دەفەرموێ: ﴿أو لم یروا انا نسوق الماء إلى الأرض الجرز فنخرج به زرعاً تأكل منه أنعامهم وأنفسهم، أفلا یبصرون؟﴾ ئایا ئەو عەرەبە موشریكانەو هەموو ئەوانەی بڕوایان بەزیندوبوونەوە نیە نابینن ئێمە چەند بەتواناین لەسەر زیندوكردنەوەی مردو، ئەوەتا: ئێمە ئاو كێش دەكەین لەئاسمانەوە یان لەچۆمو جۆگاكانەوە بۆسەر زەوی وشكو برینگو سوتەمەرۆ، زەوییەكە ئاو دەدەینو زیندوی دەكەینەوە،كشتو كاڵی سەوز لەو زەوییە مردوە دەردێنینو دەیكەینە لەوەڕگا، ئاژەڵەكانیان لێی دەلەوەڕێن، دانەوێڵەو بەروبومو میوەجاتی لێ

دەردێنینو دەیکەینە خۆراكو بژێوی ئادەمیزاد، ئایا بەچاوی خۆیان ئەم دیاردەو حاڵەتە ساڵانەو وەرزانە نابینن، هەتا بزانن: کە ئێمە بەتوانایین لەسەر زیندو کردنەوە، چۆن ئەو زەوییە مردوە بەهۆی بارانەوە زیندو دەکەینەوە، هەر بەو جۆرەش دوای مردنو دونیا وێرانبوون لەرۆژی قیامەتدا ئادەمیزادەکان زیندو دەکەینەوە.

ئەمجار باسی پرسیاری موشریکەکان دەکا: کە بەشێوەی لاقرتێو گاڵتەکردن بەرۆژی قیامەتو پەلە کردن لەهاتنی عەزابو شكو گومانیان دەربارەی قیامەت پرسیار ئاڕاستەی پێغەمبەر دەکەن ﴿**ویقولون: متی هذا الوعد إن کنتم صادقین**﴾ ئەو موشریکە نەفامانە بەشێوەی پرسیاری گاڵتەوە دەڵێن: ئەی موحەممەد! کەی ئەو هەڕەشانەی لێمان دەکەی دێنە جێو کەی خودا تۆڵەی تۆمان لێ دەسێنێ؟؟ ئەگەر ئێوە (خۆتو هاوەڵانت) ڕاست دەکەن لەهاتنی ئەو هەڕەشانەی لێمان دەکەن لەسەر مانەوەمان لەسەر بیرو باوەڕی بتپەرستی!!

ئیتر پەروەردگار وەڵامێکی جەرگبڕیان دەداتەوەو دەفەرموێ: ﴿**قل: یوم الفتح لاینفع الذین کفروا ایمانهم، ولا هم ینظرون**﴾ ئەی پێغەمبەر! بەو کافرو بەدرۆخەرەوانە بڵێ: رۆژی دەدگایی کردنو یەکالاکردنەوەو بڕیاردان لەنێوان ئادەمیزاددا رۆژی قیامەتە، ئەو رۆژەی: کە ئیمانهێنانی کافرو تۆبەکردنی هیچ سودێکیان نابێو ناشگێڕدرێنەوە بۆ ژیانی دونیا بۆ ئەوەی تۆبە بکەنو ئیمان بێننو کردەوەی چاك بکەن. چونکە ئیمانی وەرگیراوو پەسندو تۆبەو گەڕانەوە بۆ لای خودا لەژیانی دونیادا سودی هەیە، لەقیامەتدا کەڵکی نابێ. کەوابێ پەلە لەهاتنی مەکەن هەردێو ئەو رۆژە دەبینن...

﴿فــأعرض عنـــهم انهـــم منتظـــرون﴾ ئـەی پێغەمبـەر! رویـان لــێ وەرگـێڕەو گــوێ بەهەڵوێســتی ناشــیرینو بــەدرۆ خســتنەوەیان مـــەدە، بەردەوامبـــە لەســـەر گـەیاندنی پـەیامی خـۆتو چـاوەڕوانی ئـەو یارمـەتیو سـەرکەوتنە بکـە: کـە خـودا وادەی پــێ داوی، بێگومـان خـودا وادەی خـۆی دێنێتـە جـێو بەسـەر ناحـەزانتدا سەرت دەخـا!

ئـەتۆ چاوەڕێی یارمـەتی خودابـە، ئـەوانیش چـاوەڕوانی سـەرکەوتنن بەسـەر تـۆدا، یـان چـاوەڕوانی مردنـت دەکـەن وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا ئامـاژە بـەوە دەکـاو دەفـەرموێ: ﴿**أم يقولون: شـاعر نـتربص بـه ريـب المنـون**﴾(الطـور:٣٠).

ئـەتۆ چاوەڕوانبـەو بـا ئـەوانیش چـاوەڕوان بـن، لەوەبـەولاوە دەبینـی چییـان بەسـەردێ، بێگومـان ئەمـە هەڕەشـەیەکی پەنامەکییـەو داوا دەکـا پێغەمبـەر ﷺ دەستیان لــێ بشـواو چاوەڕوانی سـەرەنجامی بڕیـاری بـۆ دراویـان بـێ.

بەیارمەتی خودا لێرەدا سورەتی (السجدة) تەواو بوو

بسم الله الرحمن الرحیم

سورة (الأحزاب)

بەناوی خودای بەخشندەو میهرەبان

سورەتی (الأحزاب)

ئـەم سـورەتە نـانراوە سـورەتی (الأحـزاب) چونکـە باسـی شـەڕی خـەندەق یـان شـەڕی ئـەحزابی تێدایە، ئـەو تـاقمو گرۆهـە کافرانـەی لـەدەوری شـاری مەدینـە کۆبونـەوە بۆلێدانـی موسـوڵمانان لـەماڵی خۆیـاندا، موشـریکەکانی قورەیـشو غەطـەفان بەهـەمکاری دووڕووەکـانو جولەکـەکانی بەنوقورەیظـە پیلانیـان دارِشـتو رێـك کـەوتن بـۆ شـەرِ لەگـەڵ موسـوڵمانەکانو قـەڵاچۆکردنیان، ئـەم سـورەتە نـاوێکی تریشـی لـێ نـراوە، پـێی دەگوتـرێ (الفاضحـة) چونکـە دووڕووەکـانی دەرخسـتو فـەضحی کـردن، پـەردەی لەسـەر لادانو نەخشـەو پیلانـەکانیانی خسـتنە رو، هـەروا ئـەوەش رون دەکاتـەوە: کـە ئـەو موناڧیقانـە چـەندیان پێغەمبـەر ﷺ ئەزیـەت دا، چەند پیلانیـان لـەدژ دارِشـتن، چـەند کۆسـپو تەگـەرەیان لەبـەردەم بانگەوازییەکـەیدا دروسـتکردن؟!

پـەیوەندی سـورەتەکە بەسـورەتی پێشـەوەی لێکچونـی کۆتـایی ئـەو بەسـەرەتای ئەمەوەیـە. ئـەوەتا سـورەتی (السـجدة) بـەوە کۆتـایی هـاتووە: کـە فـەرمان بەپێغەمبـەر دەکـا: رو لـەکافرەکان وەرگـێرِێو چـاوەڕوانی هـاتنی عـەزاب بێ بۆیـان. سـەرەتای ئـەم سورەتەیشـی بـەوە دەسـت پـێ کـردوە: کـە فـەرمان بەپێغەمبـەر دەکـا، بەتـەقواو خوداپەرسـتیو بـەگوێ نـەکردنی موشـریكو موناڧیقـەکانو شـوێنکەوتنی ئـەو پـەیامو سروشـەی لـەخوداوە بـۆی دێو پشـت بەسـتن بـەخودا لەهـەموو کـارو بـارێکیدا.

سـورەتەکە مەدەنییـەو (٧٣) ئایەتـە، گرنگییـەکی زۆر بەلایـەنی تەشـریعی دەدا بـۆ گـەلو نەتـەوەی موسـوڵمان، بەتایبـەتی ڕێکخسـتنی خـێزانی پێغەمبـەر ﷺ ، هـەندێ دابو نـەرێتی سـەردەمی نـەزانی پـوچ دەکاتـەوە یاسـای (التبـني) بـەکوڕ کـردنو (ظیـهار)و عیـدە لەسـەر ئـافرەتی تـەڵاقدراو پێـش ئـەوەی لەگـەڵ مێردەکـەی بچێتـە پـەردەی زاوایییـەوە. واجب بوونـی حیجـاب لەسـەر خێزانـەکانی پێغەمبـەرو ئافرەتـانی موسـوڵمانی تـر. ئەمانـەو گـەلێ شـتی تـری کۆمەڵایـەتی ڕون کـردەوە.

ئـەم سـورەتە هـەندێ ئـادابی کۆمـەڵایـەتیو ئـەحکامی تەشـریعیو هـەواڵو سەرگورشـتەی غـەزای ئـەحزابو بەنوقورەیظەو مونافیقـەکانی لـەخۆ گرتـووە.

ئـەو ئادابـە کۆمەڵاتیانـەی سـورەتەکە لـەخۆی گرتـوون هـەرە گرنگـەکانیان دابو نـەرێتی بـانگکردن بـۆ نـانخواردنو یاسـای حیجـابو خـۆ دەرنەخسـتنی ئافرەتانـە بـۆ پیـاوی نامـەحرەم، ڕێزگرتـن لەپێغەمبـەرە لـەماڵی خـۆیداو لـەدەرەوەی مـاڵیشدا.

ئـەو حوکمـە شـەرعییانەی لـەخۆی گرتـوون زوروزەبـەندن، لەوانـە فـەرمان بەتـەقوای خـودا، بـەگوێ نـەکردنی کـافرو دووڕوەکـان، شـوێنکەوتنی نیگـاو سروش، حوکمـی ظیـهار، پوچەڵکردنـەوەی یاسای (التبـني) منداڵـی خـەڵك وەپـاڵ خـۆدان، یاسـای مـیراتگرتن بەسـوێندو پـەیمان، بڕیـاردانی خزمایـەتی ڕەحـم بـەهۆکاری مـیراتگرتن، دیـاریکردنی مـەحاریمو ژمـارەی خێزانـەکانی پێغەمبـەر، صـەڵاواتدان لەسـەر پێغەمبـەر ﷺ بەپێویسـتدانانی حیجـابو پاككردنـەوەی کۆمـەڵ لـەدیاردەی ڕوتـی ئـافرەتو خۆدەرخسـتنی بـۆ پیـاوی نامـەحرەمو بەشـێوەی سـەردەمی نـەزانی. پێویسـت نـەبوونی عیـددە بـۆ ژنـی تـەڵاقدراو ئەگـەر پێـش

چوونە ناو پەردەی زاوایەتی بێ. هەروەها سەرپشککردنی خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ لەنێوان مانەوە لەژێر نیکاحی پێغەمبەردا یان جیابوونەوە لێی. تایبەتمەندکردنی خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ بەزێدەپاداش ئەگەر گوێڕایەڵی فەرمانی پێغەمبەر بن، بەدوچەندانەی سزا ئەگەر سەرپێچی بکەن، یاساغبوونی ئەزیەتدانی خوداو پێغەمبەری خوداو موسوڵمانان، گرنگی تەکلیف، سزادانی خراپەکارو پاداشدانەوەی چاکەکار.

هەواڵی روداوی سیرەی پێغەمبەر ﷺ ئەمەش لایەنێکە سورەتەکە گرنگی پێداوە، زۆر بەباشی غەزای (الأحزاب) یان بڵێین غەزایی خەندەق و غەزای بەنوقوریظەو پاشگەزبوونەوەی جولەکەکان لەوادەو پەیمانی خۆیان: کە لەگەڵ پێغەمبەردا بەستبوویان رون دەکاتەوە، پەردە لەسەر مونافیقەکان هەڵدەداتەوەو موسوڵمانان لەپیلان و فرت و فێڵیان ئاگادار دەکاتەوە. یاد خستنەوەی موسوڵمانانە بەنیعمەتەکانی خودا بەسەریاندا لەغەزای خەندەقدا، شکاندنی سوپای دوژمن بەشێوەیەکی موعجیزەئامێز، رونکردنەوەی چیرۆکی زەیدی کوڕی حاریثەو زەینەبی کچی جەحش. کەبوو بەخێزانی پێغەمبەر.

ئەمە بوو ئەو شتانەی کە سورەتەکە لەخۆی گرتوون، بەشێوەیەکی کورت ئاماژەمان پێ کرد، ئێستاش دێینە سەر شیکردنەوەو تەفسیر کردنی سورەتەکە.

فەرمان بەتەقوای خوداو شوێنکەوتنی سروش و پشت بەستن بەخودا

بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ ٱتَّقِ ٱللَّهَ وَلَا تُطِعِ ٱلْكَٰفِرِينَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ
كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾ وَٱتَّبِعْ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيْكَ مِن
رَّبِّكَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ ۚ
وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿٣﴾

ئیمـامی واحیدیـی دەفـەرموێ: ئـەم ئایەتانـە دەربـارەی ئـەبو سـەفیانو عیکریمـەی کـوڕی ئـەبو جـەهلو (أبـو الأعـور السلمی) دوای (نازلبوون،) شـەڕی ئوحـود هـاتن بۆ مەدینـەو بوونـە میوانـی عـەبدوڵلای کـوڕی ئوبـەی سـەرۆکی مونافیقـەکان. پێغەمبـەر ﷺ رێگـەی پـێ دابـوون: کـە ئاخـاوتنی لەگـەڵ بکـەن، ئیـتر عـەبدوڵلای کـوڕی سـەعدی کـوڕی ئـەبو سـەرحو طوعمـەی کـوڕی ئوبـەیریق لەگـەڵیاندا چوونـە خزمـەت پێغەمبـەر ﷺ لـەو کاتـەدا عومـەری کـوڕی خـەتتابی لابـوو، بەپێغەمبەریان گـوت: باسـی خوداکـانی ئێمـە (الـلات، العزی، منـاة) مەکـە، بڵـێ شـەفاعەتیان سـودی هەیـە بـۆ کەسـێك عیبادەتیـان بـۆ بکـا، ئێمـەیش چیمـان بەسـەر خـۆتو خوداکەتـەوە نیـە. پێغەمبـەر ﷺ ئـەم قسـەیەی زۆر پـێ نـاخۆش بـوو عومـەری کـوڕی خـەتتاب وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا رێگـەم بـدە بـا

بیـانکوژم! پێغەمبـەر ﷺ فـەرموی: نەخـەیر ئەمانـە لەئـەمانی مـندانو ئـەمانم پێداون، عومـەر وتـی: دەبا لەمەدینـە بڕۆنـە دەرێ نـەفرینی خودایـان لـێ بـێ.

ئیـتر پێغەمبـەر ﷺ فـەرمانی کـرد: کـە لەمەدینـە وەدەریـان بنێـن، ئیـتر پـەروەردگار ئـەم ئایەتـەی نـازڵ کـرد. کـە دەفـەرموێ: ﴿یاأیـها النـبي اتـق الله ولاتطـع الکـافرین والمنـافقین﴾ ئـەی پێغەمبـەر! بـەردەوام بـە لەسـەر تـەقوای خـوداو لەسزاو عیقـابی بترسـە، پابـەندی فـەرمانو جڵەوگیرییـەکانی بـە، گـوێ بـۆ کـافرو مونافیقـەکان رامـەگرە، لـەهیچ شـتێکدا راوێژیـان پـێ مەکـە حـەزەریان لـێ بکـە، نـەچی پێشـنیارەکانیان قبـووڵ بکـەی، نـەچی لەبـەر خـاتری رەزامـەندی ئـەوان کـۆڕو مەجلیسـیان بـۆ بگـریو لەگـەڵیان کۆبییـەوە موسـوڵمانە هـەژارو جـل شـڕەکان لـەخۆت دوور بخەیـەوە، ﴿إن الله کـان علیمـاً حکیمـاً﴾ بێگومـان پـەروەردگار زانایـە بەسـەرەنجامی کارەکـان، دانایـە لـەگوفتارو کـردەوەیدا، هـەر خـودا شـیاوی ئەوەیـە پابـەندی فـەرمانو نەهیـەکانی بیـت، ئـەو کـافرو دووڕووانـە دوژمـنو ناحـەزی تـۆن، ئاواتـە خـوازی فـەوتانو لـەناوچونتن.

رستەی ﴿ولاتطـع الکـافرین والمنـافقین﴾ تـەئکیدە بـۆ رستـەی ﴿اتـق الله﴾ واتـە: تـەقوای خـودا بکـە تـەقوا کردنێك: کـە نـەهێڵێ فەرمانبـەردارو گەردنکـەچی کافرو دووڕووەکـان بـی.

ریوایـەت کـراوە: کـە پێغەمبـەر ﷺ تەشـریفی چـووە مەدینـە کۆمـەڵێك لەجولەکـەکان بـەدووڕووییو بەڕواڵـەت شـوێنی کـەوتبوون، پێغەمبـەر ﷺ نـەرمو نیـانی لەگـەڵ دەنوانـدن ئـەوانیش هـەندێ جـار بـۆ بـڕێ کـارو بـاری دونیـایی رێنموییـان دەکـرد، ئیـتر پـەروەردگار پێغەمبـەری لـەوە ئاگـادار کـردەوە: کـە گوێڕایـەڵی نەصیحـەتی ئەوانـە نـەبێ.

ئـەمجار فەرمانەکـەی پێشـەوە تـەئکید دەکاتـەوەو دەفـەرموێ: ﴿واتبـع مایوحی إلیك من ربـك﴾ شوێن ئـەو سروش‌و نیگایـە بکـەوە: کـە لـەخوداوە بۆت دەنێردرێ، بـەگوێرەی قورئـان هـەڵس‌و کـەوت بکـە، ﴿إن الله کـان بما تعملـون خبـیراً﴾ چونکـە بێگومـان پـەروەردگار هیچـی لـێ گـوم نابێ، بەوپـەڕی زانیـاری‌و ئاگاداری‌یـەوە نـهێنی‌و ئاشـکرای هـەموو شـتێك دەزانـێ، پاشـان بـەگوێرەی کردەوەکانتـان پـاداش‌و سزاتان دەداتـەوە.

هەر لەخودا بترسـەو هـەر شـوێن سروشـی ئـەو بکـەوە!

﴿وتوکـل علـی الله﴾ لەهـەمـوو کـارو بـارێکتدا پشـت بـەخودا ببەسـتە، هەموو شتێکت بەخودا بسپێرە، ﴿وکفـی بـالله وکیـلاً﴾ خـودات بەسـە بۆ پشـت پـێ بەسـتن، هـەر کەسـێ پشـت بـەخودا ببەسـتێ‌و بۆ لای خـودا بگەڕێتـەوە خـودای بەسـە، هـەر خـودا سـود دەبەخشـێ‌و زیـان دوور دەخاتـەوە.

ئـەم سـێ عونصـوورە: (تـەقوای خـودا، شـوێنکەوتنی نیگـا، پشـت بەسـتن بـەخودا) وێـڕای موخالەفـەکردنی کـافرو دووڕووەکـان، لـەو عونصـورە گرنگانـەن: کـە پێویسـتە بـانگخوازانی ئیسـلامی بیانکاتـە ڕەصیـدو پەزمـەندەی خـۆی‌و لەسەر ئـەو بنەمایانـە پـەرە بەبانگـەوازی خـۆی بـدا.

هیچ کەس دوو دڵی نین، حوکمی ظیهارو بەکور کردن

مَّا جَعَلَ ٱللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِى
جَوْفِهِۦ ۚ وَمَا جَعَلَ أَزْوَٰجَكُمُ ٱلَّٰٓـِٔى تُظَٰهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَٰتِكُمْ ۚ
وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَآءَكُمْ أَبْنَآءَكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُم بِأَفْوَٰهِكُمْ ۖ وَٱللَّهُ
يَقُولُ ٱلْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى ٱلسَّبِيلَ ﴿٤﴾ ٱدْعُوهُمْ لِءَابَآئِهِمْ
هُوَ أَقْسَطُ عِندَ ٱللَّهِ ۚ فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوٓا۟ ءَابَآءَهُمْ فَإِخْوَٰنُكُمْ
فِى ٱلدِّينِ وَمَوَٰلِيكُمْ ۚ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَآ أَخْطَأْتُم
بِهِۦ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

تیرمیذی لەئیبنو عەباسەوە ریوایەت دەکاو فەرمودەکەشی بەجوان داناوە. دەڵێ: رۆژێك پێغەمبەر ﷺ لەنوێژدا خەیاڵێکی بەدڵدا هاتو هەڵوێستەیەکی کرد. ئەو دوورووانەی لەخزمەتیدا نوێژیان دەکرد، وتیان: دەبێ موحەممەد دوو دڵی هەبن دڵێکی لەگەڵ ئێوەدا بێو دڵێکی لەگەڵ خۆیدا بێ، ئیتر پەروەردگار ئایەتی ﴿ما جعل الله لرجل من قلبين في جوفه﴾.

ئیبنـو ئـەبی حاتـەم لەسـەعیدی کـوڕی جوبـەیرەوەو لـەموجاهیدو عیکریـەوە ریوایـەتی کـردوە دەڵێـن: پیـاوێك هـەبوو پێـان دەگـوت: (ذا القلبـین) هـەندێك دەڵێـن: ئـەو پیاوە نـاوی (أبـو معمـر) بـوو، هـەندێك دەڵێـن: ئـەو پیـاوە نـاوی جەمیلی کـوڕی ئەسـەدی (الفـهري) بـوو.

لـەو رۆژگـارەدا ئەگـەر ئـافرەت ظیـهاری لەگـەڵ بکرایـە، وەکـوو دایـك حیسـابی بـۆ دەکرا، پیاوەکـەیان بـەکوڕی ئافرەتەکـە دادەنـا.

ئیبنـو جـەریر لەحەسـەنی بەصرییـەوە هـەمان ریوایـەتی ئیبنـو ئـەبی حاتـەمی ریوایـەت کـردوە ئـەم زێدەیەشـی پێوەنـاوە، کـە دەیگـوت: (ئـەمن نەفسـێکم هەیـە فەرمانم پـێ دەکـاو نەفسـێکم هەیـە جلـەوگیریم لـێ دەکـا).

موجـاهید دەفـەرموێ: ئـەو ئایەتـە دەربـارەی پیـاوێك نـازڵ بـووە، لـەهۆزی بـەنی فیـهر بـووە، دەیگـوت: لـەناو کلۆرایـی مـندا دوو دڵ هـەن، بەهـەر دڵێکـم لەموحەممـەد زیـاتر حـاڵی دەبم.

ئیبنـو ئـەبی حاتـەم لـە(السـدي)یـەوە ریوایـەت دەکـا دەڵـێ دەربـارەی پیـاوێکی قورەیشـی نـازڵ بـوو، لـەهۆزی (بـەنو جومـەح) بـوو، نـاوی جـەمیلی کـوڕی مەعمـەری (الفـهري) بـوو، پیـاوێکی قسـەخۆش‌و زیـرەك‌و خـاوەن حافیظـەی بـەقووەت بـوو، هـەرچی ببیسـتایە لەبـەری دەکـرد، قورەیشـییەکان وتیـان: دیـارە دوو دڵـی هـەن بۆیـە ئـەم هـەموو شتەی بـۆ لەبـەر دەکـرێ!! بۆخۆشـی دەیگـوت: ئـەمن دوو دڵـم هـەن، بەهـەر دڵێکـم هێنـدەی موحەممـەدو زیـاتریش حـاڵی دەبم، جـا کەشـەڕی بـەدر کـراو موشـریکەکان شـکان ئـەو رۆژە لـەناویاندا (جمیـل)یشـیان تێـدا بـوو، ئـەبو یوسـف چـاوی پێکـەوت نـەعلێکی بەدەسـتەوە بـوو نەعلێکیشـی لـەپیدابوو، ئـەبو یوسـف پـێی گـوت: ئـەی ئـەبو مەعمـەر حـاڵ‌و وەزعـی

قورەیشـییەکان چۆنـە؟ وتـی: شـکان. ئـەمجار پـیـّی گـوت ئـەی تـۆ بـۆ نـەعلێکت لەپێدایـەو ئـەوی تـرت بەدەسـتەوە گرتـووە؟ وتـی: دەنـا هەسـتم پـێ نـەکرد وامزانـی هـەردو نەعلەکـە لـەقاچم دان. ئیـتر ئـەو رۆژە زانییـان ئەگـەر دوو دڵـی هەبونایـە نەعلەکـەی ئـاوا لـەبیر نـەدەچوو لەدەسـتی‌دا.

دەربـارەی ئایـەتی ﴿ومـا جعـل أدعیـاکم أبنـاءکم﴾ وئایـەتی ﴿أدعوهـم لآبائـهم﴾ ریوایـەتکراوە: کـە دەربـارەی زەیـدی کـوڕی حاریثـە نـازڵ بـووە، زەیـد بـەمنداڵی لای پێغەمبـەر بـوو، پێغەمبـەر ﷺ پێـش ئـەوەی نیگـای بـۆ بـێ، ئـازادی کـردو کـردی بـەکوڕی خـۆی، جـا: کـە پێغەمبـەر زەینـەبی مـارە کـرد (: کـە لـەوەپێش خـێزانی زەیـد بـوو) مونـافیق‌و جولەکـەکان وتیـان: موحەممـەد ژنـی کـوڕی خـۆی مـارە کـردوە، جلـەوگیری لەکەسـانی دیکـە دەکـا کـە ژنـی کوڕەکانیـان مـارە بکەن، ئیتر پـەروەردگار ئـەم ئایەتـەی نـازڵ کـرد.

بوخـاری‌و موسـلیم‌و تـیرمیذی‌و نەسـائی لـەئیبنو عومـەرەوە ریوایـەت دەکـەن دەفەرموێ: ئێمە تا ئایەتی ﴿أدعوهم لآبائهم هـم أقسـط عنـد الله...﴾ نـازڵبوو زەیـدی کـوڕی حاریثـەمان بـەزەیدی کـوڕی موحەممـەد بـانگ دەکـرد، کـە ئایەتەکـە نـازڵ بـوو، پێغەمبـەر پـێی فـەرموو: ئـەتۆ زەیـدی کـوڕی حاریثـەی کـوڕی شـەراجیلی.

پـەیوەندی ئـەم کۆمەڵـە ئایەتـە بـەهی پێشـەوە ئەوەیـە: لـەوەپێش پـەروەردگار فـەرمانی کـرد بەتـەقواو فەرمانبـەرداری بـۆ زاتـی پـاکی‌و ترسـان لەعـەزابی سـەختی، هـەروەها نـەهی لـێ کـرد کـە طاعـەتی کـافرو مونافیقـەکان بکـا، ئـەمجار ئـەو بیروبۆچونـەی رەتکـردەوە کـە ئـادەمیزاد دوو دڵـی هـەبن، یاسـاو داب‌و نـەریتی ظیـهارو بـەکورکردنی پوچـەڵ کـردەوە: بێگومـان لـەدڵی ئادەمیزادا تـرس لـەخوداو

ترس لەغەیری خودا کۆنابێتەوە، هیچ ئادەمیزادێك دوو دڵی لەناو سینگدا نیە هەتا بەدڵێکی طاعەتی خودا بکاو بەدڵێکی تاوان ئەنجام بدا، هەروەها ناگونجێ ئافرەتێك ژنی کابرایەك بێو لەهەمان کاتدا دایکیشی بێ. هەروەها نابێ ئادەمیزادێك کوڕی حەقیقی کابرایەك بێو لەهەمان کاتیشدا کوڕی جەعلیشی بێ...

دەفەرموێ: ﴿ماجعل الله لرجل من قلبین في جوفه﴾ کەسایەتی ئادەمیزادییەتو پێکهاتەی جەستەیی هەموو ئادەمیزادێك وەکوو یەك وایە، پەروەردگار لەهیچ ئادەمیزادێکدا دوو دڵی دروست نەکردون، بەڵکوو هەموو ئادەمیزادێك یەك دڵی هەیە، چونکە دڵ شوێنی ئاراستە کردنو ئیرادەو بڕیاردانە، هەموو ئادەمیزادێك یەك دڵی هەیە، دەبێ یەك مەنهەجو پرۆگرامیشی هەبێ، دەبێ تەصەوری کوللیشی بۆ ژیانو وجوود یەك بێ، دەبێ ئەو پێوەرەی شتەکانی پێ دەپێوێ یەك پێوەربێ، ناگونجێو نابێ ئادەمیزاد ئادابو رەوشتی لەسەرچاوەیەکەوە وەربگرێ، یاساو شەریعەتی لەسەرچاوەیەکی تر وەربگرێ، دابو نەرێتی کۆمەڵایەتیو یاسای ئابوری لەسەرچاوەیەکی ترەوە بهێنێ، وەسائیلی تەرفیهیو فەنو تەصەووراتی لەسەرچاوەیەکی ترەوە هەڵێنجێ، ئەگەر ئینسان ئیمانی بەخوداو بەپێغەمبەر هەبوو، ئەو ئیمانە لەدڵدا جێگیر بوو، ئیتر کوفرو نیفاق لەو دڵەدا جێگای نابێتەوە، واتە: ناگونجێو نابێ لەدڵێکدا دوو باوەڕ دوو ئیتیجاهو رێباز دژ بەیەك هەبن. خاوەنی عەقیدەو باوەڕ ئەگەر عەقیدەکەی حەقو راست بوو، ناتوانێ دەستبەرداری داخوازی عەقیدەکەی بێ، شتێك ناکا پێچەوانەی بیرو باوەڕەکەی بێ، هەرچی دەیکا بەگوێرەی بیرو باوەڕی ئەنجامی دەدا، چونکە ئەو یەك بیروباوەڕی هەیە، یەك مەنهەجی هەیە، یەك رێبازو یەك شەریعەتی

هەیــە، یــەك قیبلــەی هەیــە، دەی دڵێــك بــۆی نــاكرێ دوو خــودا بپەرســتێ، فەرمانبــەرداری دوو گــەورەبێ، دو رێگــا بگرێتــە بــەر! دوو شــەریعەتو قــانون تەنفیذ بكــا.

﴿وماجعل أزواجكم اللائي تظــاهرون منــهن أمــهاتكم﴾ ئـەو ژنانـەتان: كـە ظیـهاریان لەگــەڵ دەكــەن، بــەو ظیــهارە نابنــە دایكتــان، ظیــهار ئەوەیــە مــێرد بەژنی خۆی بڵــێ: تــۆ وەكــوو پشــتی دایكـم لێـم حـەرامی، بـەم قسـەیە ژنەكـە حـەرام نابــێ، ئەمــە تاوانێكــە ئــەنجامی دەدەنو پێویســتە تۆڵــەی ئــەو تاوانــەیان لــێ بكرێتــەوە.

لەســەردەمی نــەفامیدا یاســای ظیــهار وابــوو هــەر كەســێ ئــەو قســەیەی بــەخێزانی خــۆی بگوتایــە بــۆ هــەتا هەتایە لــێی حــەرام دەبــوو. ئــایینی ئیســلام هــات ئــەو حەرامبوونــەی تایبــەت كــرد بەماوەیــەكی كورتــەوە، هەرئــەوەندە لــێی حــەرام دەبــێ تــا كەفارەتەكــەی دەدا، واتــە: تــەحریمی ئەبــەدی كــرد بەتــەحریمی مووەقــەت: ئەگــەر كەسێك بەژنەكـەی بڵـێ: ئـەتۆ وەكـوو دایكـم وای، وەكـوو پشـتی دایكـم لێـم حـەرام بـی، لـێی حـەرام دەبـێ، بەڵام هـەر ئـەوەندەی لـێ حـەرام دەبـێ تـا كـەفارەت دەدا، كەفارەتەكەشـی ئـازاد كردنـی كۆیلەیـە، ئەگــەر كۆیلـە نـەبوو (وەكـوو ئێسـتا) یـان نـەیتوانی پـەیدای بكـا، دەبـێ دوو مـانگ بـەرۆژو بـێ، ئەگــەر نــەیتوانی بــەرۆژو بـێ، دەبـێ خواردەمـەنی شـەصت هـەژار بـدا ئـەنجار بـۆی دروسـتە ژیـانی ژنو مـێردیی لەگـەڵدا ئـەنجام بـدا.

﴿ومــاجعل أدعیــاءكم ابنــاءكم﴾ ئــەو كوڕانــەی ئێــوە بەقســە دەیانكــەن بـەكوڕی خۆتـان لەراستیدا ئەوانـە كـوڕی ئێـوە نـین، خـودا نـەیكردون بــەكوڕیئێوە، ﴿ذلكــم قولكــم بــأفواهكم﴾ ئـەم قسـەیە: كــە دەڵێــن: ئەوانــە كــوڕی ئێمــەن

قسـەیەکەو لـەدەم دەردەچێو حەقیقـەتو واقیعـی نیـە. ئەوانـە لـەواقیعدا کـوڕی بـاوکی حـەقیقی خۆیـانن، بـەم جـۆرە ئایەتەکـە (تبـني) حـەرام کـرد واتـە: بـەکوڕکردنی کوڕی خـەڵکی بـەکوڕی خـۆت.

داب‌و نـەریتی عـەرەب لـەپێش ئیسـلام‌داو دوای هـاتنی ئیسـلامیش تـا نـازڵبوونی ئـەم ئایەتـە وەهـابوو کـابرا هـەر کاتێ بیویسـتایە کـوڕی یـەکێکی تـری دەکـردە کـوڕی خـۆی، بـەم بەکوڕکردنـەش ئـەو منداڵـە وەکـوو کـوڕی حـەقیقی حیسـابی بـۆ دەکـرد، حوکمـی کـوڕی حـەقیقی دەدرایـە. پێغەمبـەریش ﷺ بـەم یاسـایە زەیـدی کوڕی حاریثـەی دوای ئـەوەی ئـازادی کـرد بەیاسـای (تبـني) کردیـە کوڕی خـۆی. تەنانـەت: کـە بانگیـان دەکـرد دەیـانگوت زەیـدی کـوڕی موحەممەد.

زانایـانی تەفسـیر کۆڕایـان هەیـە: کـە ئـەم ئایەتـە دەربـارەی زەیـدی کـوڕی حاریثـە نـازڵ بـووە، پـەروەردگار بـەم ئایەتـە یاسـای (تبـني) بـەتاڵ کـردەوە، هـەروا بەئایـەتی ژمـارە (٤٠)یـش ﴿**ما كان محمد ابا احد من رجالكم...**﴾.

بەسـەرهاتی زەیـد وەکـوو لەئەنەسـی کـوڕی مـالیك‌و غـەیری ئـەویش ریوایـەتکراوە ئەوەیـە دەڵێـن: زەیـد بـەمنداڵی لەشـام رفێنـدراوە لەلایـەن کۆمەڵـە سـوارێکی تیهامەیی‌یـەوە، دوایـی هێندراوەتـە بـازاڕەو فرۆشـراوە، حـەکیمی کـوڕی حـیزامی کـوڕی خووەیلیـد کڕیویسـەتی، دوایـی بـەدیاریی داویـەتی بـەپوورە خەدیجـەی: کـە خـێزانی پێغەمبـەر بـووە، ئـەویش بەخشـیویەتی بەپێغەمبـەر ﷺ مـاوەیێك لای پێغەمبـەر بـووە، مـام‌و بـاوکی هـەواڵیان زانـی‌و بەسـۆراغی‌یەوە هـاتن، ویسـتیان فیدیـەی بـۆ بـدەن‌و لەکۆیلایـەتی رزگـاری بکـەن، (ئەمـە پێـش ئـەوە بـووە پێغەمبـەر ﷺ نیگـای بـۆ بـێ) جـا پێغەمبـەر ﷺ بـەباوك‌و مـامی زەیـدی فـەرموو: خۆتـان زەیـد سەرپشـك بکـەن، ئەگـەر لای ئێـوەی هـەڵبژارد ئـەوە

بەبێ فيديـە بيبەنـەوە، كەسەرپشـكيان كـرد، مانـەوەی بەكۆيلـەيی لای پێغەمبـەر هـەڵبژارد لەگـەڵ بـاوكیو مـامی نـەچووە، ئيـتر پێغەمبـەر ﷺ دوای ئـەوە فـەرمووی: (يامعشر قريش اشهدوا أنـه ابـني يرثـنـی وأرثـه) ئيـتر بـاوكیو مـامی ئەمەيان زۆر پـێ خـۆش بـوو، گەڕانـەوە بـۆ وڵاتـی خۆيـان.(١)

﴿والله يقـول الحـق وهـو يـهدي السـبيل﴾ خـودا خـۆی راسـتیو حـەق دەچەسـپێنیو عەداڵـەت بەرقـەرار دەكـاو حـەق دەفـەرموێ، بـەندەكانی شـارەزا دەكـا بـۆ رێبـازی راسـتو صـەحيح، كـەوابێ ئێـوە واز لەقسـەی بـێ بناغـەی خۆتـان بـهێننو پـەيڕەوی شـەريعەتی خـودا بكـەن، ئـەنجار پـەروەردگار ئـەو حەقـەی لـەوەپێش ئامـاژەی پێكرد شـی دەكاتـەوەو دەفـەرموێ: ﴿أدعوهـم لآبائـهم هـو أقسـط عنـد الله﴾ ئـەو كوڕانـەی بەقسـەكردوتانن بـەكوڕی خۆتـانو بەياسـای (تبـني) پـاڵ خۆتـان داون، پـاڵ بـاوكی خۆيـان بـدەن، ئـەوە پەسـەندەو عەداڵەتكارييـە لای خـوداو گونجـاو لەگـەڵ واقيـعو پـەيڕەويكردنی شـەريعەتی خودايە. ﴿فـان لم تعلمـوا آبـاءهم فـإخوانكم في الديـن ومواليكـم﴾ ئەگـەر نەتاندەزانی بـاوكی حـەقيقی ئەوانـە كێـيە، ئـەوە ئەگـەر ئيمانيـان هێنابـێ بـرای ئايينيتـانو ئەگـەر ئازاديشـتان كـردن مـەولاو يارمـەتيدەرتانن، بـەبراگيان يـان هاوكـارو يارمـەتيدەر بانگيـان بكـەن، بۆيـە دوا بـەدوای نـازڵبوونی ئـەم ئايەتـە بە(سـالم) دەگوتـرا مـەولای حوذەيفـە.

ئيمـامی ئەحمـەدو موسـليمو بوخـاری لەئـەبوذەڕەوە فەرمودەيـەكيان ريوايـەت كـردوە دەفـەرموێ: (ليـس مـن رجـل ادعـی لغـير أبيـە، وهـو يعلمـە إلا كفـر) هـەر

(١) تەفسـيری قورطوبـی (ج٦/٤٠٠١) (٨٩).

کەسێك بەناوی غەیری باوکی خۆیەوە بانگ بکرێ بۆخۆشی دەیزانی وایەو ڕازی بوو یەکسەر پێی کافر دەبێ.

هەر کەسێ بەدرۆ خۆی بکا بەکوڕی کەسێكو بزانێ کوڕی یەکێکی ترە، یان هەر پیاوێك مندالی نەسەب نەناسراو یان نەسەب ناسراو بەخۆڕایی یان بەپارە لەخۆ بگرێو بیکاتە مندالی خۆی ئەوا تاوانبارەو خودا پێی ناڕازییە، چونکە بەم کارەی بێگانە دەکا بەمیراتگریو میراتگری خۆی لەمیرات بێ بەش دەکا یان لەمیراتەکەی کەم دەکا، نامەحرەم دەخاتە ناو خێزانی خۆیەوەو خەلوەی حەرام ئەنجام دەدرێ.

﴿وليس عليكم جناح فيما أخطأتم به، ولكن ماتعمدت قلوبكم﴾
تاوانتان لەسەر نیە ئەگەر بەهەلە هەندێ کەس پال غەیری باوکی حەقیقی خۆیان بدرێن.

واتە: ئەگەر بەهەلە یەکێتان پال یەکێك دا ئەوە تاوانتان لەسەر نیە، بەلکوو تاوان ئەوەیە، بەئەنقەست کچ یان کوڕ پال غەیری باوکی حەقیقی خۆی بدەن، ئەوە تاوانەو شیاوی تۆلەو سزان لەسەری!

ئیبنو جەریرو ئیبنولمونذیر لەقەتادەوە ڕیوایەت دەکەن: فەرموویەتی: ئەگەر پیاوێکت بەناوی غەیری باوکی خۆیەوە بانگ کردو پێت وابوو ئەوە باوکیەتی ئەوە گوناهت ناگاتێ چونکە بەئەنقەست ئەوەت نەکردوە.

ئیمام ئەحمەد لەعومەری کوڕی خەتتابەوە ڕیوایەت دەکا، کە فەرمویەتی: پەروەردگار حەزرەتی موحەممەدی بەحەق ڕەوانەکرد، نامەی (قورئانی) لەگەل نارد، لەو قورئانەدا ئایەتی بەردەبارانکردنی تێدایە، پێغەمبەر ﷺ بەپێی ئەو ئایەتە ئەوانە‌" شیاوی بەردەبارانکردنن بەردەبارانی کردن، ئێمەیش دوا ئەوەی

ئـەو تەشـریفی کۆچی دوایـی کـرد. پـەیڕەوی حوکمـی بـەردەبارانمان کـرد. ئـەجار وتـی: (قـد کنـا نقـرأ:﴿**ولا ترغبـوا عـن آبـائکم فانـه کفـر بکـم ان ترغبـوا عـن آبـائکم**﴾).

بێگومـان ئەمەیە یاسای ئیسـلامو ئەمەیــە ئـەو یاسـایەی گرنگـی بـەخێزان دەدا، هــەموو ئــەندامێکی خــێزان بــەگوێرەی پلــەو پایــەی خــۆی لــەخێزاندا بەرپرسیارە، هاوکێشـەیی خـۆی هەیـە، خـێزان دادەمــەزرێنێ لەســەر بنەمایــەکی چەسـپاوو گونجـاو لەگـەڵ واقیـعو سروشـت، هــەر بــەو جـۆرەش هــەوڵ دەدا لــەو خێزانانـە کۆمـەڵگا پێکـەوبێتێ. هـەر یاســاو نیظـامێکیش ڕۆڵــی خـێزان پاشـگوێ بخـا، یاساو نیظـامێکی فاشیلەو ناتوانـێ بژی. خکومـەتی روسـیای شـیوعی زۆری هـەوڵ دا خـێزان بروخێنـێو نـەهێڵی ڕۆڵـی خـۆی لەکۆمـەڵگادا بگـیڕێ: بـەڵام بـۆی بەسـەرنەچوو چونکـە بــەرەنگاری سروشــتی کـردو تــێ شـکاو نـەیتوانی قــەڵاچۆی یاسای خـێزان بکـا.

﴿**وکان الله غفـــوراً رحیمـــاً**﴾ پـەروەردگار هەمیشـە لێخۆشبووە بـۆ ئەوانـەی بەهەڵـە تـاوان دەکـەن یـان بەئەنقـەست دەیکـاو دوایـی تۆبـە دەکـا، خــاوەن رەحــمو بەزەیی‌یـەو عیقابیـان نـادا، هـەندێك لـەرەحمو بــەزەیی پـەروەردگار بـۆ بـەندەکانی ئەوەیـە بـەتاوانی بەهەڵـە نایـانگرێو قبولـی تۆبـە لـەتاوانی بەئەنقەست دەکـا.

پلەو پایەی پێغەمبەرو ئەرکی سەرشانی یاسای میراتگرتن بەخزمایەتی

ٱلنَّبِيُّ أَوۡلَىٰ بِٱلۡمُؤۡمِنِينَ مِنۡ أَنفُسِهِمۡۖ وَأَزۡوَٰجُهُۥٓ أُمَّهَٰتُهُمۡۗ
وَأُوْلُواْ ٱلۡأَرۡحَامِ بَعۡضُهُمۡ أَوۡلَىٰ بِبَعۡضٖ فِي كِتَٰبِ ٱللَّهِ
مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ وَٱلۡمُهَٰجِرِينَ إِلَّآ أَن تَفۡعَلُوٓاْ إِلَىٰٓ أَوۡلِيَآئِكُم
مَّعۡرُوفٗاۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي ٱلۡكِتَٰبِ مَسۡطُورٗا ﴿٦﴾
وَإِذۡ أَخَذۡنَا مِنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ مِيثَٰقَهُمۡ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٖ وَإِبۡرَٰهِيمَ
وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۖ وَأَخَذۡنَا مِنۡهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظٗا ﴿٧﴾
لِّيَسۡـَٔلَ ٱلصَّٰدِقِينَ عَن صِدۡقِهِمۡۚ وَأَعَدَّ لِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابًا أَلِيمٗا

لەوەپێش یاسای (تبنّي) پوچەڵ کردەوە، ئەوەی ڕاگەیاند: کە موحەممەد ﷺ باوکی حەقیقی زەیدی کوڕی حاریثە نیە. ئەمجار لێرەدا ئەوە ڕادەگەیەنێ: کە موحەممەد ﷺ باوکی گشتی‌یە بۆ ئوممەتەکەی‌و خێزانەکانی بەنیسبەت پیاوانی ئوممەتەکەیەوە وەکوو دایک وەهان لەوەدا پێویستە ڕێزیان لێ بگیرێ‌و چاکەیان لەگەڵ بکرێ، دروست نیە پیاوانی موسوڵمان مارەیان بکەنەوە.

دەفـەرموێ: ﴿النـبي أولى بـالمؤمنين مـن أنفسـهم﴾ بێگومـان پێغەمبـەر ﷺ بەکۆمـەڵی موسـوڵمانان لـەخۆیان بەسۆزترە، رەحـمو بـەزەیی زیـاترە، چونکـە ئـەو بانگـەوازییان دەکـا بـۆ رزگـاربون لـەئاگری دۆزەخ، بـەڵام بۆخۆیـان بانگـەوازی خۆیـان دەکـەن بـۆ هیـلاك. وەکـوو پێغەمبـەر ﷺ لـەم بـارەوە دەفـەرموێ: (أنـا آخـذ بحجزكـم عـن النـار وأنتـم تقتحمـون فيـها تقحـم الفـراش)[1] واتـە: مـن دەسـت لـەدەرپێکانتان تونـد دەکـەم بـۆ ئـەوەی نەکەونـە نـاو ئاگرەکـەوە، کـەچی ئێـوە خۆتـانی تـێ فـڕێ دەدەن.

ئەگـەر یـەکێك بترسـێ لـەوەی کابرایـەکی تـر لەبەرزییەکـەوە بکەوێتـە خـوار بیـەوێ نـەهێڵێ بکەوێتـە خـوار دەسـت بـۆ شـڕواڵەکەی دەیـا بیگـرێ. ئەمـە نموونەیـە بـۆ دڵسـۆزیو هـەوڵدانی پێغەمبـەر بـۆ رزگـارکردنی ئوممەتەکـەی. ئـەو لـەخۆمان بـۆ ئێمـە دڵسـۆزترە، ئێمـە لەبـەر نـەزانیو باڵادەسـتی شـەهوەتو ئارەزۆکانمـان بەسـەرماندا بـۆ خۆمـان خۆمـان دەخەینـە نـاو ئـاگرەوەو پێغەمبـەر ﷺ ناهێڵـێو مـەنعمان دەکـات. ئـەو وەکـوو بـاوکێکی دڵسـۆز وایـە بۆمـان، نەفسـمان فـەرمانمان پـێ دەکـا بەخراپـەکارێو پـەیڕەوکردنی رێبـازی هیلاکـەت، بـەڵام پێغەمبـەر ﷺ جگـە لەفـەرمان بەخێر فـەرمان بـەهیچی تـر ناکـا، هـەرچی دەیڵـێ: لـەنیگاو سروشـەوەیە.

جـا ئەگـەر زەیـد شـانازی دەکـا بـەوەی: کـە بـەکوڕی موحەممـەد ﷺ بـانگ بکرێ، چونکـە رێـزو قـەدری دونیاو قیامـەتی دەسـت دەکـەوێ، ئـەوە بـا بزانـێ: کـە

(١) رواه مسلم في الفضائل (٢٢٨٤) بـاب (٦) شـفقته علـى أمتـه. دەقـی فەرموودەکـە بەتـەواوی بـەم جۆرەیـە: (انمـا مثلي ومثـل أمـتي كمثـل رجـل استوقد نـارا فجعلـت الـدواب والفـراش يقعـن فيـه وأنـا آخـذ بحجزكـم وأنتـم تقحمون فيـه).

موسـوڵمانان هـەموویان شـانازی دەکـەن بـەوەی: کـە بەگشـتی بـەکوڕی موحەممـەد بناسرێن، ئایەتەکە وێڕای هەڵوەشاندنەوەی یاسای (تبـني) دڵدانـەوەی زەیدیشـی تێدایـە، ئـەوە رون دەکاتـەوە: کـە پێغەمبـەر ﷺ لەباوکایـەتی تایبەتییـەوە بـۆ زەیـد، بـوو بـەباوکی گشـتی زەیـدو هـەموو موسـوڵمانانی تـر، وەکـوو بـاوکی حـەقیقی دڵسـۆزە بۆیـانو هیدایـەتیان دەداو گرنگیـان پـێ دەداو دڵخۆشـە بەبەختـەوەری دونیـاو قیامـەتیان.

جـا: کـە پێغەمبـەر ﷺ لەنەفسـی خۆیـان بۆیـان لەپێشتر بـێ دیـارە لەهـەموو کـەس بۆیـان لەپێشـترەو حوکمو بڕیاری پێش حوکمو بڕیـاری هـەموو کەسە، دەبـێ لـەخودی خۆشـیان خۆشـتریان بـوێ، وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا ئامـاژە بـەوە دەکـاو دەفـەرموێ: ﴿**فـلا وربـك لايؤمنـون حتـى يحكمـوك فيمـا شـجر بينـهم، ثـم لايجدوا في أنفسـهم حرجـاً ممـا قضيـت ويسـلموا تسـليماً**﴾(النسـاء:٦٥).

لەصـەحیحی بوخـاریدا هـاتووە دەفـەرموێ: (**والـذي نفسـي بيـده لايؤمـن أحدكـم حتـى أكـون أحـب إليـه مـن نفسـه ومالـه وولـده والنـاس أجمعـين**) هـەر ئیمـامی بوخـاری فەرمودەیـەکی تـری ریوایـەت کـردوە، فەرمودەکـە ئـەبو هورەیـرە ریوایـەتی کـردوە، دەڵـێ: پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: (**مـا مـن مؤمـن الا وأنـا أولى النـاس بـه في الدنيـا والآخـرة**) دە ئەگـەر حـەزتان لێیـە ئایـەتی ﴿**النـــبي أولى بـالمؤمنين مـن أنفسـهم**﴾ بخوێننـەوە. ئـەمجار فـەرموی: هـەر موسـوڵمانێك مـردو مـاڵو سـامانی جـێ هێشـت بـا بـۆ میراتگرەکـانی بـێ، هـەر کەسـێك هـەبن، کەسـێکیش بەقـەرزداری مـرد، یـان مـاڵو منداڵـی سـەلکەو پێچکـەی جـێ هێشـت ئـەوە مـن سەرپەرشـتیاریانم.

﴿وأزواجــه أمــهاتهم﴾ خێزانـەکانی پێغەمبـەر ﷺ وەکــوو دایــك وەهــان بــۆ موســـولّمانان لـــەبارەی ڕێـــزو قـــەدرەوە هـــەروەها لـــەبارەی ئـــەوەوە: کـــە مارەکردنـەوەیان بـۆ موسـوڵمانان حەرامـە وەکـوو چۆن حەرامـە پیـاو دایکـی خـۆی مارە بکـا.

بـەڵام لـەروی شـتی تـرەوە وەکـوو ئـافرەتی تـر وەهـان، کچـەکانیان بەخوشـك دانـانرێنو دروسـتە بـۆ موسـوڵمانان مارەیـان بکـەن، حەرامــە خـەلوەیان لەگـەڵدا بکـرێ، سـەیرکردنیان حەرامــە.

﴿وأولــوا الأرحــام بعضــهم أولى ببعــض في كتــاب الله مــن المؤمنــين والمــهاجرين﴾ خزمـەکان چ خـاوەن بەشـی دیـاریکراو (أصحـاب الفـروض) بـن یـان عەصـەبات بـن یـان ذەویلئـەرحام بـن، هـەندێکیان لەهـەندێکیان شـیاوترن لـەبڕیاری کتێبـی خـودادا: کـە (لـوح المحفـوظ)ە یـان قورئـانی پـیرۆزە: کـە سـود لەیـەکتری وەربگـرن بـــەمیراتگرتن یـان بەشـتی تـر، لـەباقی موسـوڵمانانی تـر بـەکۆچکارو یارمەتیدەریانــەوە.

وشەی (من) لەرستەی ﴿مـــن المـــهاجرين والأنصـــار﴾دا یـان (بيانية)یە بـۆ ﴿أولــوا الأرحــــــام﴾ واتـە: خـزم لەموسـوڵمانانو کۆچکـاران هـەندێکیان بـۆ هـەندێکیان لەپێشـترن لەبێگانـە: کـە میرات لەیـەکتر وەربگـرن.

یان (من) بـۆ (ابتـداء الغایـة)یـە ئـەو کاتـە مانـای ئایەتەکـە بـەم جۆرە دکرێ. خزمـــەکان بـــەمافی خزماتییـــان لەپێشـــترن لەموســـوڵمانان بـــەمافی ویلایـــەتی ئـایینیو لـەکۆچکارانیش لەپێشـترن بـــەمافی کۆچکـردن.[1]

---

(١) تەفسیری کەششـاف ج٢/٥٣١ تەفسـیری فتـح القدیـر ج٤.

جا بـەپێی مانـای دووەم ئایەتەکـە دەبێتـە ناسـیخو هەڵوەشـێنەرەوەی ئـەم حوکـمو یاسـایانەی لەسـەرتای ئیسـلام پـەیڕەو دەکـرا دەربـارەی مـیراتگرتن بەهاوپـەیمانیو سوێند خـۆری وبەسـتنی پـەیمانی برایـەتی لـەنێوان موسـوڵمانانداـ. کـە بـەگوێرەی ئـەم یاسـایە واتـە: یاسـای (مؤاخـاة) کۆچکـار مـیراتی لەئـەنصاری دەگـرت بـەڵام خزمـەکانی لێیـان نـەدەگرت. چونکـە پێغەمبـەر ﷺ کـە تەشـریفی کۆچـی کـرد بـۆ مەدینـەو تەشـکیلی دەوڵـەتی ئیسـلامی کـرد چـەند یاسـاو دابو نـەریتێکی کۆمەڵایـەتی دانـا، یـەکێك لـەو یاسـایانە یاسـای (مؤاخـاة) بـوو، ئـەوە بـوو برایـەتی خسـتە نێـوان ئـەبو بـەکرو خاریجـەی کـوڕی زەیـدەوە، عومـەرو کابرایـەکی تـری کردنـە بـرای یـەکتری عوسمـانو پیـاوێکی بـەنوزورەیقی کردنـە بـرا، زوبـەیدی کـردە بـرای کـەعبی کـوڕی مـالیکی ئـەنصاری.(١)

ئـەوەی: کـە پشـتگیری ئـەم مانایـەی دووەم دەکـا ئـەو فەرموودەیـە: کـە هـەردو پـیری فـەرموودە (موسـلیمو بوخـاری) لـەئیبنو عەبباسـەوە ریوایـەتیان کـردوە دەفـەرموێ: (**لاهجرة بعد الفتح ولكن جهاد ونية**) واتـە: حوکمـی هیجـرەت تـەواو بـوو ئـەو حوکمانـەی لـەئاکامی هیجرەتـەوە پـەیدا دەبـوون، لەوانـە مـیراتگرتن لەیـەکتری لەسـەر بنـەمای هیجـرەت هەڵوەشـایەوە.

﴿الا أن تفعلوا إلى أوليائكم معروفاً﴾ مـەگـەر بتانـەوێ لەروانگـەی (وصیـة)و چاکـەو ئیحسـانەوە شـتێك بـدەن بەخۆشەویسـتەکانتان، واتـە: کـابرا دەتوانێ تـا سێیەکی مـاڵی خـۆی بەوەصیـەت بدا بـەو کەسـانە، یـان ئـەو جیهـەتو

---

(١) تەفسیری قورطوبـی ج٧/٤٠٠٥ (٩٣) تەفسـیری ئیبنـو کـەثیر ج٣/١٤٦٨ طبعـة دار الفكـر.

لایانـەی دەیـەوێ بیانداتــێ، ئاشکراشـە وەصییـەتو قـەرز جـێ بـەجێ دەکرێـن ئـەمجار مـیرات دابـەش دەکـرێ. واتـە: ئەگـەر وەصێتتـان کـرد بـۆ غـەیری مـیراتگر ئـەوە وەصییـەت بۆکـراو پێـش مـیراتگر دەکـەوێ، ئەگـــەر وەصێتتـــان نـەکرد ئـەوە میراتەکـەتان بـۆ میراتگرەکانــە.

﴿کــان ذلــك في الکتــاب مســــطوراً﴾ ئـەو حوکمـە، واتـە: ئـەوە: کـە ئولولئـەرحام هـەندێکیان لەپێشـترن بـۆ مـیراتگرتن، هـەتا خـزم هـەبێ بێگانــە مـیرات ناگرێ، هـەتا خزمـی نزیـك هـەبێ خزمــی دوور مــیرات نابــا، یــان کـەمتر دەبــا .ئـەو حوکمــە بڕیــاردراوەو لــەکتێبی لەوحولـمەحفوظدا چەســـپاوەو گۆڕانـــی بەســـەردا نـــەهاتووەو نایـــە، هەرچـــەندە پـــەروەردگار بـــۆ ماوەیـــەكو لەبـــەر حیکمـەتێك: کـە خـۆی دەیزانـــێ، حوکمێکــی جیــا لەئــەو حوکمــەی راگــەیاندبوو، دەشـــیزانی: کـــە دوا مـاوەیـــەك حوکمەکـــە دەباتـــەوە ســـەر حوکمـــە ئـەصلیو ئەزەلییەکــە!

ئــەمجار دوای دەســـت نیشــانکردنی پلــەو پایـــەی پێغەمبـــەر ﷺ لـــەناو موسـوڵمانانـدا، ئـەمجار پـەروەردگار گرنگـی ئـەرکی سەرشــانی پێغەمبــەر دەربــارەی راگـەیاندنو مـــژدە دانو ترســاندن رون دەکاتــەوە، تێکۆشــانی لــەپێناو بانگــەوازی بـۆ رێبـازی خـوداو بڵاوکردنـەوەی پـەیامی ئیسـلامی!

دەفەرموێ: ﴿واذا أخذنا من النبيين ميثاقهم ومنـــك ومــن نــوح وابراهيــم وموسى وعيسى ابـــن مـــريم وأخذنــا منـــهم ميثاقــاً غليظــاً﴾ئـەی پێغەمبـەری خۆشەویست یـادی ئـەوە بکـەرەوەو ئـەوە بــۆ گەلەکـەت بگـێڕەوە: ئێمـە پــەیمانمان لەهــەموو پێغەمبــەران بەتایبــەتی ئولولعەزمــەکانتان وەرگــرت، پــەیمانی جــەخت لەســـەر کراومـــان لـــەتۆو لـــەنوحو ئیـــبراهیمو موســـاو عیســـای کـــوڕی مەریـــەم

وەرگـرت، کـە پـەیامی خـودا بگەیـەنن بەگـەلو نەتـەوەکانیانو کەمتەرخـەمی نەکـەن، یارمـەتی یـەکتربدەن، پشـتگیری پـەیامی یـەکتری بکـەن وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا ئامـاژە بـەوە دەکـاو دەفـەرموێ: ﴿**واذ اخذ الله میثاق النبیین لما آتیتکم من کتاب وحکمة، ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن به ولتنصرنه، قال: أأقررتم، وأخذتم على ذلکم اصري؟ قالوا أقررنا، قال فاشهدوا، وانا معکم من الشاهدین**﴾(آل عمران:٨١) بـەکورتی وادەمـان لـێ وەرگرتـن: کـە ئیعلانـی پێغەمبەرایـەتی حـەزرەتی موحەممـەد بکـەنو ئـەوەش رابگەیـەنن: کـە دوا پێغەمبـەری ئیسـلام هیـچ پێغەمبـەری تـر نایـەن.

جـا بەبۆنـەی ئـەو حوکـمو بڕیـارو زانیارییـەی لەلەوحولمـەحفوظدا چەسـپاوەو خـودا ویسـتویەتی ببێتـە یاسـای نـەگۆڕاوو بـەردەوام بـۆ ئـادەمیزادو پـەیڕەوی بکـەن، بـەم بۆنـەوە ئامـاژەی کـرد بـۆ پەیماننامـەی خـودا لەگـەڵ پێغەمبـەراندا بەگشـتیو پێغەمبـەری ئیسـلامو ئولولعەزمـەکان بەتایبـەتی لـەم ڕووەوە: کـە پـەیمانی لـێ وەرگرتـوون ئـەو مەنهەجـە وەربگـرنو پـەیڕەوی بکـەنو بـەردەوام بـن لەسـەریو بەخـەڵکی رابگەیـەنن، بـۆ ئـەوەی ئادەمیزادەکـان بەرپرسـیار بـن لەهیدایـەتو گومڕایـی خۆیـاندا، لـەئیمانو کوفریـاندا، بیانوویـان بـبڕێنو ئیقامـەی حوجـەیان لەسـەر بکـەن.

پـەروەردگار لەئایەتەکـەدا بەتایبـەتی نـاوی پێنـج پێغەمبـەرە ئولولعەزمـەکانی هێنـان، هەرچـەندە وشـەی (النبیـین) دەیانگرێتـەوە، ئەمـەش بـۆ زێدە رێزلێنـانو گرنگـی ئـەرکی سەرشـانیان (عـەطفی خاصـە بـۆ سـەر عـام)و بـۆ زێدە رێزلێنانـە لـە(معطـوف).

نموونـەی ئـەم ئایەتـە ئایـەتێکی تـرە: کـە دەفـەرموێ: ﴿**شـرع لکم مـن الذیـن مـاوصی بـه نوحـاً والـذي أوحینـا إلیـك ومـا وصینـا بـه إبراهیـم وموسـی وعیسـی أن أقیمـوا الدیـن ولا تتفرقـوا فیـه**﴾(الشـوری:١٣).

عـەهدو پەیمانێکـە پـەروەردگار لەپێغەمبـەرانی وەرگرتـووە، هـەر لەحـەزرەتی نوحـەوە تـا دوا پێغەمبـەرو سـەرداری پێغەمبـەران حـەزرەتی (محمـد المصطفـیﷺ).

یەك پـەیمانو یـەن مـەنهـەجو یـەك ئەمانەتـە، یـەك لەدوایـەك وەریـان گرتـووە.

ئـەمجار پـەروەردگار ئـەوە رادەگەیـەنێ: کـە پرسـیار لەپێغەمبـەران دەکـا دەربـارەی گـەیاندنی پەیامەکـەیانو وڵامدانـەوەی گەلـەکانیان، پرسـیار لەموسوڵمانەکانیش دەکرێ دەربارەی چۆنیـەتی بـەپیرەوە چونیـان بـۆ بانگـەوازی پێغەمبـەرەکانیان، هـەروا پرسـیار لەبەدرۆخـەرەوەکانیش دەکـا چـۆن پـەیامی پێغەمبەرەکانیان رەت کردۆتەوە. دەفەرموێ: ﴿**لیسأل الصـادقین عـن صدقـهم، وأعد للکـافرین عذابـاً ألیمـا**﴾ (لام)ی (لیسـأل) (لام)ی عاقیبەتـە، واتـە: خـودا پـەیمانی لەپێغەمبـەران وەرگرتـووە تـا لـەئاکامدا سـەر بکێشـێ بـۆ پرسـیار لـەوەی ئـەنجامیان داوە.

وەکـوو لەئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: ﴿**ولنسـألن المرسلین**﴾(الأعـراف:٦).

ئەبوحـەییان دەفـەرموێ: (لام)ەکـە (لام)ی تـەعلیلو بابیسـە: واتـە: پێغەمبـەرانمان رەوانـەکردون، عـەهدو پـەیمانمان لـێ وەرگرتـوون دەربـارەی گـەیاندنی پەیامەکـەیان بـۆ ئـەوەی خـودا مـەخلووقات بکـا بـەدوو تـاقم، پرسـیار لـەتاقمێکیان دەکـا دەربـارەی راسـتگۆییان، ئـەوانیش وەڵام دەدەنـەوە، کـە راسـتگۆبوون لەگـەڵ خـودادا لـەئیمانو کردەوەیـاندا، خـوداش پاداشـی باشـیان دەداتـەوە، تاقمێکیشـیان کـافرو بـێ بڕوابـنو ئـەو عەزابـەی خـودا بـۆی بڕیـارداون

بیچێژن. بەم مانایە راستگۆ پرسیار لێکراوەکـان موسـوڵمانانن. وإنشاو لەوشەی (صدقـهم) پێغەمبـەران بـن، ئـەو کاتـە ماناکـە بـەم جـۆرە دەبـێ (بـۆ ئـەوەی پـەروەردگار پرسـیار لەپێغەمبـەرەکان بکـا، یـان پرسـیاریان لـی بکـا دەربـارەی پابـەندبوونیان بـەو عـەهدو پەیمانـەی لـێی وەرگرتـوون. دەربـارەی راگـەیاندنی پەیامەکـەیان بەگەلـەکانیان، جا ئەگـەر پێغەمبـەران پرسـیاریان لـێ بکـرێ ئـەی غەیری ئەوان دەبـێ حاڵیـان چۆن بـێ؟).

دەشـگونجێ مەبەسـت بـە(الصـادقین) پێراگەیـەندراوەکان بـن، ئەوانـەی پێغەمبـەرەکان پەیامەکـەیان پێڕاگـەیاندون.

بـەگوێرەی ئـەم تـەئویلو مەزندەکردنـە، ماناکـە بـەم جـۆرە دەبـێ: پـەیمانمان لەپێغەمبـەران وەرگـرت دەربـارەی بانگـەوازیکردنی گەلـەکانیان بـۆ لای ئـاینی خـودا، ئەمـەش بـۆ ئـەوەی پرسـیار لەپێغەمبـەرەکان بکـەین دەربـارەی ئـەنجامدانی ئـەرکی سەرشـانیانو وەڵامدانـەوەیان لەلایـەن گەلەکانیانـەوە، بـۆ ئـەوەی پاداشـی بـاش بدەینـەوە بـەخاوەن باوەڕەکـان لەسـەر ئیمـانو راسـتگۆییانو سـزای کـافرو ستەمکارەکان بدەیـن ئەوانـەی پێغەمبـەرەکانیان بەدرۆخسـتۆتەوەو شـیاوی سـزای سـەختی پـەروەردگار بـوون ئـەویش ئـاگری دۆزەخـەوە.

غەزای ئەحزاب (خەندەق)و غەزای بەنوقورەیظە

یَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ

بِمَا تَعۡمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾ إِذۡ جَآءُوكُم مِّن فَوۡقِكُمۡ وَمِنۡ أَسۡفَلَ
مِنكُمۡ وَإِذۡ زَاغَتِ ٱلۡأَبۡصَٰرُ وَبَلَغَتِ ٱلۡقُلُوبُ ٱلۡحَنَاجِرَ
وَتَظُنُّونَ بِٱللَّهِ ٱلظُّنُونَا۠ ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ٱبۡتُلِيَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ وَزُلۡزِلُواْ
زِلۡزَالٗا شَدِيدٗا ﴿١١﴾ وَإِذۡ يَقُولُ ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم
مَّرَضٞ مَّا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ إِلَّا غُرُورٗا ﴿١٢﴾ وَإِذۡ قَالَت طَّآئِفَةٞ
مِّنۡهُمۡ يَٰٓأَهۡلَ يَثۡرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمۡ فَٱرۡجِعُواْۚ وَيَسۡتَـٔۡذِنُ فَرِيقٞ
مِّنۡهُمُ ٱلنَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوۡرَةٞ وَمَا هِيَ بِعَوۡرَةٍۖ إِن يُرِيدُونَ إِلَّا
فِرَارٗا ﴿١٣﴾ وَلَوۡ دُخِلَتۡ عَلَيۡهِم مِّنۡ أَقۡطَارِهَا ثُمَّ سُئِلُواْ ٱلۡفِتۡنَةَ
لَأٓتَوۡهَا وَمَا تَلَبَّثُواْ بِهَآ إِلَّا يَسِيرٗا ﴿١٤﴾ وَلَقَدۡ كَانُواْ عَٰهَدُواْ
ٱللَّهَ مِن قَبۡلُ لَا يُوَلُّونَ ٱلۡأَدۡبَٰرَۚ وَكَانَ عَهۡدُ ٱللَّهِ مَسۡـُٔولٗا ﴿١٥﴾
قُل لَّن يَنفَعَكُمُ ٱلۡفِرَارُ إِن فَرَرۡتُم مِّنَ ٱلۡمَوۡتِ أَوِ ٱلۡقَتۡلِ وَإِذٗا
لَّا تُمَتَّعُونَ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿١٦﴾ قُلۡ مَن ذَا ٱلَّذِي يَعۡصِمُكُم مِّنَ ٱللَّهِ إِنۡ

أَرَادَ بِكُمْ سُوٓءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ
وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾ ۞ قَدْ يَعْلَمُ ٱللَّهُ ٱلْمُعَوِّقِينَ مِنكُمْ وَٱلْقَآئِلِينَ
لِإِخْوَٰنِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا ۖ وَلَا يَأْتُونَ ٱلْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ أَشِحَّةً
عَلَيْكُمْ ۖ فَإِذَا جَآءَ ٱلْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ
كَٱلَّذِى يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ ٱلْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ ٱلْخَوْفُ سَلَقُوكُم
بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى ٱلْخَيْرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا۟ فَأَحْبَطَ
ٱللَّهُ أَعْمَٰلَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ ٱلْأَحْزَابَ
لَمْ يَذْهَبُوا۟ ۖ وَإِن يَأْتِ ٱلْأَحْزَابُ يَوَدُّوا۟ لَوْ أَنَّهُم بَادُونَ
فِى ٱلْأَعْرَابِ يَسْـَٔلُونَ عَنْ أَنۢبَآئِكُمْ ۖ وَلَوْ كَانُوا۟ فِيكُم
مَّا قَٰتَلُوٓا۟ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾ لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ ٱللَّهِ أُسْوَةٌ
حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا۟ ٱللَّهَ وَٱلْيَوْمَ ٱلْءَاخِرَ وَذَكَرَ ٱللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾
وَلَمَّا رَءَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلْأَحْزَابَ قَالُوا۟ هَٰذَا مَا وَعَدَنَا ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ

وَصَدَقَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥۚ وَمَا زَادَهُمۡ إِلَّآ إِيمَٰنٗا وَتَسۡلِيمٗا ﴿٢٢﴾
مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ رِجَالٞ صَدَقُواْ مَا عَٰهَدُواْ ٱللَّهَ عَلَيۡهِۖ فَمِنۡهُم مَّن
قَضَىٰ نَحۡبَهُۥ وَمِنۡهُم مَّن يَنتَظِرُۖ وَمَا بَدَّلُواْ تَبۡدِيلٗا ﴿٢٣﴾ لِّيَجۡزِيَ
ٱللَّهُ ٱلصَّٰدِقِينَ بِصِدۡقِهِمۡ وَيُعَذِّبَ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ إِن شَآءَ
أَوۡ يَتُوبَ عَلَيۡهِمۡۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿٢٤﴾ وَرَدَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ
كَفَرُواْ بِغَيۡظِهِمۡ لَمۡ يَنَالُواْ خَيۡرٗاۚ وَكَفَى ٱللَّهُ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ ٱلۡقِتَالَۚ
وَكَانَ ٱللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزٗا ﴿٢٥﴾ وَأَنزَلَ ٱلَّذِينَ ظَٰهَرُوهُم مِّنۡ
أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ مِن صَيَاصِيهِمۡ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعۡبَ
فَرِيقٗا تَقۡتُلُونَ وَتَأۡسِرُونَ فَرِيقٗا ﴿٢٦﴾ وَأَوۡرَثَكُمۡ أَرۡضَهُمۡ
وَدِيَٰرَهُمۡ وَأَمۡوَٰلَهُمۡ وَأَرۡضٗا لَّمۡ تَطَـُٔوهَاۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
شَيۡءٖ قَدِيرٗا ﴿٢٧﴾

وەکوو لەسیرەی ئیبنو ئیسحاقدا هاتووە، کۆمەڵێك لەجوولەکە، لەوانە سەلامی کوڕی ئەبولحەقیقی (النضری)و (حيي) کوڕی ئەخطەبی (النضری)

وکەنانەی کوڕی ئەبولحەقیقی (النضری)و هەوزەی کوڕی قەیسی (الوائلي)و ئەبو عەمماری (الوائلي) لەگەڵ چەن پیاوێکی بەنو نەضیرو چەند کەسێکی تری وائیلی یەکیان گرتو پیلانیان دارشت بۆ کۆکردنەوەی پارتو گرۆهە جیاجیاکان دژی پێغەمبەرو هاوەڵانی، رۆیشتن بۆ مەککەو پەیوەندییان بەقورەیشییەکانەوە کردو بانگەوازییان کردن بۆ جەنگان دژی پێغەمبەرو هەڵیان نان وتیان: ئێوە وەرن بۆ سەر موحەممەدو هاوەڵانی، ئێمەش یارمەتیتان دەدەین، وازیان لێ ناهێنین تالەبێخیان دەردێنینو ریشەکێشیان دەکەین!

قورەیشییەکان وتیان: ئەی کۆمەڵی جولەکە ئێوە خاوەنی تەوراتو زانیارین دەزانن ئێمە لەگەڵ موحەممەددا لەسەرچی کێشەمان هەیە، بۆمان رون بکەنەوە ئایا ئایینی ئێمە باشترە یان ئایینی تازەبابەتی موحەممەد؟ جولەکەکان وتیان: ئایینی ئێوە لەئاینی ئەو باشترە، حەق لەگەڵ ئێوەدایە. ئایەتی ﴿ألم تر إلى الذين أوتوا نصيباً من الكتاب يؤمنون بالجبت والطاغوت ويقولون للذين كفروا هؤلاء اهدى من الذين آمنوا سبيلا﴾ تا دەگاتە ﴿أم يحسدون الناس على ماآتاهم الله من فضله؛ فقد آتينا آل إبراهيم الكتاب والحكمة وآتيناهم ملكاً عظيماً فمنهم من آمن به ومنهم من صد عنه وكفى بجهنم سعيراً﴾.

جا کە جولەکەکان ئەوەیان بەقورەیشییەکان گوت زۆری پێ خۆشحاڵ بوون، زیاتر ئامادەباشییان تێدا پەیدا بوو بۆ شەڕ لەگەڵ پێغەمبەرو خۆیان بۆ ئامادەو تەیار کرد.

ئەمجا ئەو کۆمەڵە جولەکەیە قورەیشییەکانیان جێ هێشت هاتنە لای هۆزی غەطەفان بانگەوازی ئەوانیشیان کرد بۆ شەڕ کردن لەگەڵ

موسولمانەکاندا، وادەیان پێدان: کە ئەوانیش یارمەتییان دەدەنو قورەیشییەکانیش ئامادەن، بەم پێیە هێزی شەڕ یەکیان گرتو بڕیاری کۆتاییان دا.

قورەیشییەکان بەسەرۆکایەتی ئەبو سەفیانی کوری حەربو هۆزی غەطەفان بەسەرۆکایەتی عویەینەی کوڕی حیصن لەخێڵی فەزارەو حاریثی کوڕی عەوف لەخێڵی موڕرەو موسعیری کوری رەخیلە لەگەڵ ئەوانەی شوێنی کەوتن لەخزمو کەسو کاری. ئەمانە هەموو بەڕێ کەوتن بۆ سەر مەدینەو قەلاچۆکردنی موسولمانان لەماڵی خۆیاندا. جا: کە پێغەمبەر ﷺ ئەم هەواڵانەی پێ گەییشتو بەگەلە کۆمەکی کۆمەلانی کوفرو ئیلحادی زانی لەمەبەستیان گەییشت، بڕیاری دا خەندەق بەدەوری مەدینەدا لێ بداو دیفاع بکەنو لەمەدینە دەرنەچن.

دەست کرا بەهەلکەندنی خەندەق، پێغەمبەر ﷺ خۆی ئیشی تێدا دەکردو موسولمانانیش بەحەماسەتەوە ئیشیان تێدا دەکرد، کۆمەلێك لەدووڕووەکان تەمبەلییان تێدا دەکردو زۆر کات خۆیان لەئیش کردن دەدزیەوەو بەبێ ئەوەی بەپێغەمبەر بلێنو روخصەتی لێ وەرگرن دەچوونەوە ناو ماڵو منداڵیان.

بەلام موسولمانەکان ئەگەر ئیشێکی زۆر زەروورو پێویستیان ببوایە ئیزنیان لەپێغەمبەر وەردەگرتو دەچون بۆ ئەنجامدانی، هەر لەگەڵ ئیشەکەیان تەواو دەبوو خێرا دەگەڕانەوە بۆ سەرکارەکەیانو هاوبەشیکردنی هەلکەندنی خەندەق. بەمەبەستی بەدەستهێنانی رەزامەندی خوداو پاداش دەسکەوتن..

پەروەردگار دەربارەی ئەو موسولمانە دڵسۆزانە ئایەتی ﴿إنما المؤمنون الذين آمنوا بالله ورسوله، وإذا كانوا معه على أمر جامع لم يذهبوا حتى

یستأذنوه. ان الذین یستأذنونك أولئك الذین یؤمنون باللە ورسوله، فإذا استأذنوك لبعض شأنهم فأذن لمن شئت منهم واستغفر لهم الله ان الله غفور رحیم﴾ی نازڵ کرد.

دەربارەی ئەو دووڕوانەش: کەخۆیان دەدزیەوە لەهاوبەشی کردنی خەنەق دەفەرموێ: ﴿لاتجعلوا دعاء الرسول بینکم کدعاء بعضکم بعضاً، قد یعلم الذین یتسللون منکم لواذا، فلیحذر الذین یخالفون عن أمره أن تصیبهم فتنة أو یصیبهم عذاب ألیم﴾.

پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ هاوەڵانیدا لەماوەی شەش رۆژی تەواودا لەهەڵکەندنی خەندەق بوونەوە، هەر لەم ماوەیەدا دیواری ماڵەکانی روبەری دوژمن قایم کران، ماڵەکانی دیوی دەرەوەی خەندەق چۆڵ کران و ئافرەت و منداڵ و پەککەوتەکان خرانە ناو قەڵاو خانوە مەحکەم کراوەکان، بەردی گەورەیان لەسەر قەراخی خەندەقەکە لەبەری خۆیانەوە دامەزراندن بۆ ئەوەی بیانکەنە سەنگەری تیرهاویشتن. وەختێ موسوڵمانەکان لەم کارقایمی‌یە بوونەوە قورەیشییەکان بەسوپایەکی زۆرەوە هاتن، خەندەقیان بینی سەریان سوڕما، چونکە لەوەپێش ئەم جۆرە نەخشەو پیلانە لەناو عەرەبدا باو نەبوو، ئەوان بەتەمابوون وەکوو جارەکانی دیکە لەرێگادا روبەروی موسوڵمانەکان ببنەوە بەڵام وا لوتیان بووەبە لەمپەرێکی قایمو پتەوەوە، ئیتر برستیان لێ بڕا. رێگای پێشڕەوییان لێ براوە. بەناچاری لەشوێنی کۆبونەوەی لافاوەکان (مجمع الأسیال)دا لەلای رۆمەوە لەشکریەزییان کردو هەڵیاندا.

غەطەفان و تیرەکانی نەجد لەلای ئوحودەوە هەڵیاندا، پێغەمبەرو موسوڵمانەکانیش ژمارەیان سێ هەزار کەس بوون لەلای خۆرهەڵاتەوە

لەشکریەزییان کردو هەڵیانداو پشتیان کردە کەژی (سلع) کە بەسەر مەدینەدا دەیڕوانی، ئاڵای کۆچکاران درایە دەست سەعدی کوڕی حاریسە، ئاڵای یاریدەدەران درایە دەست سەعدی کوڕی عوبادەو خەندەق کەوتبووە نێوان موسوڵمانو کافرەکانەوە، درێژی خەندەق پێنج هەزار ذیراع بوو، قوڵایی حەوت تا دە ذیراع بوو پانیەکەشی لەنۆ ذیراع زیاتر بوو.

ماوەیەك هەردوو سوپا لەمبەرەوبەری خەندەق بەرامبەر بەیەك مانەوە، بێ ئەوەی سوپای کافرەکان بتوانن چ زیانێك بەمەدینە بگەیەنن، ئیتر لەشکری قورەیشییەکان لەناوخۆیاندا مقۆمقۆیان تێکەوت، رەشبینیو نائومێدی سواری سەرو دڵیان بوو، لەلایەکەوە خەندەق لەبەردەمیانەو ناوێرن لێوەی وەپەڕن، لەو بەرەوە موسوڵمانان سەنگەریان لێ گرتوون دەستیان لەسەر بەلەپیتکەی تیروکەوانە. لەلای ترەوە زستانێکی ساردو سەرمایەکی زۆرو رەشەبایەکی بەهێز چی بکەن؟ خۆ موسوڵمانەکان وان لەناو ماڵی خۆیانداو ساردو سەرما لەبن چنگیان نادا، چەندێکیش ئەمان بمێننەوە رێگای پەڕینەوەیان نیە!

(غطفان)یش لەدڵی خۆیان دا بیر دەکەنەوە ورد دەبنەوە سەرکەوتنیان بۆ دەستەبەر نابێ. لەسەرێکی ترەوە. ئەگەر ئەمان گەڕانەوە بۆ شوێنو مەڵبەندی خۆیان. دەبێ جولەکەکانی خەیبەرو بەرەی (بنو النضیر) چی بکەن؟ قوڕی کوێ بەسەرخۆیاندا بکەن؟ خۆ تازە هەلێکی تری ئاوایان بۆ هەڵناکەوێتەوەو لەشکری بەو جۆرەیان بۆ کۆناکرێتەوە!! کێ ناڵێ دوایی موسوڵمانەکان بەسەریاندا نادەنو لەماڵی خۆیاندا لەناویان نابەن؟

بۆیـە ویستیان پـەیوەندی بە(بنـو قریظـة)وە بکـەنو وایـان لـێ بکـەن پـەیمانی خۆیـان لەگـەڵ پێغەمبـەر هەڵوەشێننەوەو ببنـە لایـەنگیرو یارمـەتیدەری لەشـکری قورەیشـییەکان. بەمـەش پشـتیوانی بـۆ موسـوڵمانانەکان نامێنـێو ڕێگـای لەشکرەکەشیان دەکرێتەوە بۆ چوونـە نـاو شـار، بـۆ ئـەم مەبەسـتە (حودەییـە)ی کـوڕی ئەختـەبیان ناردو پـەیوەندی پێـوە کـردنو لەگـەڵیان دوا، لێیـان نەگـەڕا تـا وای لـێ کـردن پەیماننامەکـەی خۆیـان (کـە لەگـەڵ پێغەمبـەر مۆریـان کردبـوو) هێنایـان لـەتو پـەتیان کـردو حودەییـە پـەیمانی دانـێ: کـە ئەگـەر ئـەم سـوپایە نـەیتوانی سـەرکەوتن بەدەسـت بێنـێو موسـوڵمانەکان لەناوبـەرێو گەڕانـەوە، ئـەو بچێتـە ناویانـەوەو هاوبەشـیان بـێ لەهـەموو خۆشـیو ناخۆشـییەکیاندا.

کاتـێ ئـەم هەواڵـە بەپێغەمبـەر ﷺ گەیشـت خـێرا نـاردی بەشـوێن سـەعدی مـەعازدا (سـەرۆکی ئـەوس)و سـەعدی کـوڕی عوبـادە (سـەرۆکی خـەزرەج)و عـەبدوڵڵای کـوڕی ڕەواحو خـەوواتی کـوڕی جوبـەیردا تـابچن بزانـن ئـەم دەنـگو باسـە چیـە؟ فـەرمووی: ئەگـەر ڕاسـت بـوو: کـە هاتنـەوە ئاشـکرای مەکـەن بـا موسـوڵمانان ورەیـان نـەروخێ! کاتـێ ئـەم پیاوانـە چوونـە لایـان سـەیریان کـرد خراپـترین شـێوەو دەمو زمانیـان هەیـە، چـەندێکی هـەوڵیان لەگـەڵ دان لەهەڵوێستی خیانـەتکاری خۆیـان پەشـیمان نەبوونـەوە، بـەم جـۆرە جولەکـەی بـێ قـەولو قـەرارو پەیمانشـکێن کەوتنـە پـەلاماردانو هـێرش بردنـە سـەر موسـوڵمانەکان، وتیـان: پێغەمبـەری چـی وپـەیمانی چـی؟ ئێمـە هـەرگیز لەگـەڵ پێغەمبـەردا پـەیمانمان نیـە!

موسـوڵمانەکان بـەم هەڵوێسـتەی جولەکـەکان ترسـیان لـێ نیشـتو تەنگـەتاو بـوون، لـەوە دەترسـان بەنوقورەیظـە دەرگـای شـار بکەنـەوەو ئـەو سـوپا زۆرە بڕژێتـە ناو شـارەوەو لـەماڵو حاڵی خۆیـاندا قـەلاچۆیان بکـەن!

لەم لاشەوە سوپای دوژمن بەگەڕانەوەی حودەیبە خۆشحاڵ بوونو کەوتنە خۆ ئامادەکردن بۆ جەنگو هێرش بردن تەنانەت لەسێ لاوە هێرشیش دەست پێکراو ترسو بیم کەوتە ناو موسوڵمانەکانەوەو ئێستا تا ئێستا شارەکە کۆنترۆڵ دەکرێ. دووڕووەکانیش کەوتنە خۆدزینەوەو پڕوپاگەندەکردنو چاوو راوو هاشو هوشو تانەدان. بەلاقرتێوە دەیانگوت: موحەممەد وادەی پێدایـن گەنجینەی کیسراو قەیصەرمان بکەوێتە ژێر دەست، کەچی ئێستا وا ناتوانین بەراشکاوی‌و بێ ترس بچینە سەرپێشاویش، بەڵام پێغەمبەرو زۆر لەهاوەڵانی بەبڕوای پتەوەوە لەوبەر خەندەقەوە دیفاعیان کردو نەیانهێشت کەس لەپەلاماردەران ئەوبەر بکەون، بەرگری درێژەی کێشاو بیست رۆژ بەسەر پەلامارۆ هێرشی دوژمندا تێپەڕی، هەندێ لەپاڵەوانانی دوژمن هەوڵیاندا بەئەسپەکانیان بازبدەنو بکەونە ئەوبەرەوە، عەمری کوڕی وددی (العامري)و عەکرەمەی کوڕی ئەبو جەهلو ضیراری کوڕی خەططاب ئەسپەکانیان هەلینگ دانو بازیان دایە ئەوبەرەوە، ئیتر عەلی کوڕی ئەبو طالیب بەرەنگاری عەمر بوەوە، کەوتنە شەڕو یەکتر هێنانو بردن، لەئاکاما عەلی کوڕی ئەبو طالیب توانی عەمر بکوژێ، لەگەڵ، عەمر کوژرا عەکرەمەو ضیراریش هەڵاتن، پەلاماردان بەردەوام بوو، تەنانەت رۆژێکیان کافرەکان شەبەیخونیان کردە سەر موسوڵمانەکانو زۆر بەتوندی پەلاماریان دا، پێغەمبەرو هاوەڵانی بەرگرییەکی نەبەردانەیان کرد، ئەو رۆژە تا ئێوارە شەڕ بەردەوام بوو، نەپێغەمبەرو نەهاوەڵانی نەیانتوانی نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوانو خەوتنان بکەن!

ئابڵوقە درێژەی کێشاو کافرەکان چەندێك هێرشەکانیان توند کرد هیچیان دەستکەوت نەبوو، بەڵام رۆژ بەرۆژ موسوڵمانەکان ترسیان لێ غالب دەبوو، ئالەم کاتە ناسكو تەنگو چەڵەمەیەدا نوعەیمی کوڕی مەسعوودی غەطەفانی

هاتـە خزمـەت پێغەمبـەرو وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا مـن موسـوڵمان بـووم هۆزەکـەم نـەیانزانیوە، سـەرم لەرێتایـەو چ فـەرمانێکم پـێ دەکـەی تـا ئـەنجامی بدەم. پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: تـۆ یـەکێکیت لەئێمـەو لـێرەدا هیچت پـێ نـاکرێ. شـەڕیش فـرتو فێڵـی هەیـە، موسـوڵمانبوونەکەت دەرمەخـەو بـڕۆ بـۆ نـاو کافرەکـان پیـلانو فـرتو فێڵـی خـۆت بخـەکارو چۆنـت بـۆ دەکـرێ هـەوڵ بـدە بیانخەڵەتێنـە.

نوعـەیم خێرا ڕۆیشـت بـۆ نـاو جولەکـەی بەنوقورەیظـە، ئـەوانیش بەپیریـەوە هـاتنو ڕێزیـان لـێ گـرت، کەوتـە قسـەو گوفتو گـۆ لەگـەڵیان، ئامۆژگـاری کـردن: کـە هاوکـاری قوڕەیشـی‌یەکان نەکـەن، هـەتا لـەوە دڵنیـا دەبـن: کـە قوڕەیـشو غەطـەفان دوایـی جێیـان نـاهێڵنو بـەگورگان خواردوویـان نـادەن، پـێی وتـن: مەچنـە نـاو جەنگـەوە هـەتا حـەفتا پیـاوی خانـەدانتان نـەدەنێ بەبارمتـە، هـەموویان قسەو تەگبیرەکـەی نوعـەیمیان پەسـند کـرد!

ئـەمجار هاتـە نـاو قوڕەیشـییەکانو وتو وێـژی لەگـەڵ پیاوماقوڵانیـان کـردو پێیـانی گـوت: قسـەیەکتان پـێ دەڵێمو نهێنی بـێ لاتـان لای کـەس مـەیدرکێنن، وتیـان: بفـەرموو ئێمـە بەدڵسـۆزی خۆمـانت دەزانـین. ئـەمجار نوعـەیم وتـی: وەکـوو مـن بزانم بەنوقورەیظـە پەشـیمان بونـەوەو ترسـی ئـەوەیان هەیـە: کـە ئێـوە گەڕانـەوە موحەممـەد بەسـەریاندا بـدا، ئێسـتا ژێـر بـەژێری لەگـەڵ موسـوڵمانەکاندا ڕێـك کـەوتوون کـە کۆمـەڵێك لـەپیاوماقوڵانی ئێوەیـان بـەفێڵ بـۆ دەسـگیر بکـەنو تەسلیمیان بکـەن، موحەممـەدیش ڕێگـا بـدا جولەکـەکانی بەنونـەضیر بگەڕێنـەوە سـەر جێگـای خۆیـان، ئاگاتـان لـەخۆتان بـێ جولەکـە نەتانخەڵـەتێنن، پاشـان چـووە نـاو سوپای غەطەفانییـەکانو دڵـی ئەوانیشـی لـێ پـڕ کـردن. پـاش ماوەیـەك ئـەبو

سـەفیان لەشـەوێکی شـەممەدا ناردییـە لای جولەکـەکانی بەنوقورەیظـەو داوای لـێ کـردن دەس بـەکاربن‌و دەس بکـەن بەجـەنگان دژی موسـوڵمانەکان، لـەوەڵامدا وتیـان ئێمـە پێمانـەوە نایـە لەشـەممەدا بجـەنگین، لەلایـەکی تـرەوە دەمانـەوێ پێتـان رابگەیـەنین: کـە ئێمـە نـاتوانین شـەڕ دژی موحەممـەد بەرپابکـەین هـەتا ئێـوە حـەفتا پیـاوی ئەشـراف‌و خانـەدانتان نەنێرنـە لامـان وەکـوو بارمتـە. چونکـە ئەگـەر ئێـوە کشـانەوە ئێمـە لـێرەدا بەتـەنیا چـی بکـەین؟ کـە ئـەم هەواڵـە بەقورەیشـییەکان گەیشـتەوە، ئیـتر قورەیشـییەکان‌و غەطـەفان وتیـان: ئـەوا قسـەکەی نوعـەیم راسـت دەرچـوو، ئیـتر وەڵامیـان نـاردەوە بـۆ بەنوقورەیظـە: کـە ئامـادەنین منداڵێکیـان بەبارمتـە بدەنـێ. کـە ئـەم هەواڵـە بەبەنوقورەیظـە گەیشـتەوە وتیـان: وا دەرکـەوت قسـەکەی نوعـەییم راسـتەو ئەمانـە دەیانـەوێ دەسـتێ بوەشـێنن، جـا ئەگـەر سـەرکەوتن ئـەوە باشـە، ئەگـەر سـەرکەوتنیان بـۆ دەسـتەبەر نـەبوو بگەڕێنـەوە بـۆ مەڵبـەندی خۆیـان.

بـەڵێ پیلانەکـەی نوعـەییم سـەری گـرت‌و پشـێوی‌و تەفرەقـە کەوتـە نـاو لەشـکری دوژمنـەوەو بـاوەڕو بتمانـەیان بەیـەکتر نـەما.

لەلایـەکی تـرەوە بەفـەرمانی خـودای مـەزن شـەو دایکـردە بارانبـارین‌و هـەڵکردنی زریـان‌و گـەردەلول‌و رەشـەبایەکی سـاردو تۆفـان وگێژەڵۆکەیـەکی ترسـناك. چـادری بەسـەر پێـوە نەهێشـت‌و ئاگرەکـانی هـەموو کوژاندنـەوە. دایکـردە بـاران‌و هەورەبریسـکەو چەخماخەیـەکی وەهـا خـەریك بـوو هـەموویان زراویـان بتۆقـێ. ئیـتر تـرس‌و لـەرز کەوتـە دڵـی دوژمنـەوەو دەترسـان موسـوڵمانەکان ئـەم کـەش‌و هـەوا سـەخت‌و دژوارە بەهـەل بزانـن‌و لەخـەندەق بپەڕنـەوەو هەڵکوتنـە سـەریان‌و شـەپرزەیان بکـەن، لەترسـان چاویـان

ڕەشکەوبێشکەی دەکرد. طولەیحەی کوڕی خووەیلید نەڕاندیو هاواری لێ هەڵسا: کوڕینە وا موحەممەد هات بۆتان، خۆتان ڕزگار بکەن! ئەبو سەفیان بانگی ڕاهێشت وتی: کوڕە نەکەن هەڵبێن حەیامان دەچێ!حوذەیفە دەڵێ: کەمێك لەشەو ڕۆیشتبوو پێغەمبەر ﷺ ڕوی تێکردینو فەرمووی: کێ دەتوانێ بچێ بۆ ناو دوژمنو بزانێ دەنگو باسیان چیەو چۆنە، لەبەر ترسو سەرما کەس هەڵنەستا، ئەمجار پێغەمبەر ﷺ بانگی کردمو چوومە خزمەتی: فەرمووی بچۆ بزانە چی ئەکەنو وەزعیان چۆنە؟ بەڵام هیچ نەکەیت تا دەگەڕێیتەوە لام، منیش لەهەموو هاوەڵان زیاتر ترسم هەبوو سەرمام بوو وەلێ پێغەمبەر دوعای بۆ کردم هچیانم نەمانو ڕۆیشتم خۆم کرد بەناو لەشکری دوژمندا تروسکایی ئاگرێکم بینی، خۆمم لێ نزیك کردەوە دیتم پیاوێك ڕەشی زلە دەستی پیادەدا دوایی ئەژنۆو قولو قاچی خۆی پێ گەرم دەکاتەوە، ڕەشەباو گەردەلولو زریانو بارانو سەرما کارێکی پێ کردن باس ناکرێ، چادریان بەپێوە نەماوە، ئاگریان کوژاونەوە دیزەو مەنجەڵیان بەسەر ئاگرەوە نەماوە، لەم کاتانەدا: کە من ئەم دیمەنانەم دیتن لەپڕێکا گوێم لێ بوو ئەبو سەفیان قیڕاندیو وتی: ئەی جەماوەری قوڕەیش! بەخوا ناتوانین چی تر خۆمان ڕابگرین، تەواو شبرژەبووین چی حوشترو وڵاخمان هەیە هەمووی تێدا چوو، بەنوقورەیظە درۆیان لەگەڵ کردین، داواتان لێ دەکەم هەرچی زووە خێرا باربکەنو باخۆمان ڕزگار بکەین، ئەم قسانەی کردنو خۆی هەڵدایە سەر وڵاخەکەی پێی پێوەناو قوڕەیشییەکان دایان بەیەکاو هەی لەوەی زوو خۆی ڕزگار بکا، ئیتر تیرەکانی تریش کە ئەمەیان دی هەر خێرا دەستیان بەهەڵاتن کرد کەس نەمایەوە!

حوزەیفـە دەڵـێ: کـە هاتمـەوە ئـەم هەواڵـەم بەپێغەمبـەردا فـەرمووی: (لا إلـه إلا الله وحـده، صـدق وعـده ونصـر عبـده، وأعـز جنـده، وهـزم الأحـزاب وحـده، ولا شيء بعده) کـە رۆژ بـوەوەو دونیـا رونـاك بـوو روانییـان کـەس لەسـوپای دوژمـن نەماوە، ئیـتر هێمنـیو ئـارامی گەڕایـەوە بـۆ نـاو دڵـی موسـوڵمانەکان.

بـەم جـۆرە جـەنگی نێـوان کافرەکـانو موسـوڵمانان تـەواو بـوو. حـەوت لەهاوەڵان شـەهید بوونو چوار کـەس لـەکافرەکان کوژرا بـوون.

ئـەمجار دوای ئـەم بـەرکۆڵو تیشـك خسـتنە سـەر چۆنیـەتی روداوی غـەزای خـەندەق، دێینـە سـەر راڤـەکردنی ئایەتـەکان، سـەرەتا قورئـان دیمـەنی غەزاکـە رادەنوێنێو دەفەرموێ: ﴿یاأیـها الذیـن آمنـوا اذکـروا نعمـة الله علیکـم اذ جاءتکم جنود، فأرسلنا علیـهم ریحـاً وجنـوداً لم تروهـا﴾ ئـەی ئـەو کەسـانەی ئیمانتـان هێنـاوە بـەخوداو بڕواتـان بەپـەیامی پێغەمبـەری خـودا کـردوە بەشـوکرو سوپاسـگوزارییەوە یـادی نیعمـەتی خـودا بکەنـەوە بەسـەرتانەوە: کـاتێك پـەلاماردرانو دوژمـن دەورەی دانو کەوتنـە ئابڵوقـەی بـێ رەحمانـەی دوژمەکانتانـەوە، قوڕەیـشو غەطـەفانو جولەکـەکان یـەکیان گرتبـوو لەشکرکێشـییان کردبـوو بـۆ سـەرتان، بـۆ قـەلاچۆکردنو ریشەکێشـکردنتان، بـۆ سـوکایەتی پێکـردنو شـکاندنی شـکۆمەندیتان، ئێمـەیش رەشـەبایەکی سـاردو بەهێزمان لەسـەر هـەڵکردن، فریشتەمان ناردنـە سـەرو ئێـوە نـەتانبینین، تـرسو لـەرزیان خسـتنە دڵو دەروونـەوە ورەیـان روخـا، ئـاگری ژێـر مەنجـەڵو نـاو ئاگردانیـان کوژایـەوە،خێـوەتو رەشماڵیـان لـەبێخ هەڵکـەندرا، دیـزەو مەنجـەڵیان سـەرەوخون بوونـەوە، ئـەوەندەیان تـین بـۆ هـاتو شـپرزە بـوون سـەرۆکی هـەموو خێـڵو هۆزێـك هـاواری دەکـردە هۆزەکـەی خـۆیو دەیگـوت: ئـەی هـۆزی فـلان! کوڕینـە خۆتـان رزگـار بکـەن، کـوڕە چـی زووە سـەری خۆتـان دەربکـەن، طولەیحـەی

کـوڕی خووەیلیـد، دەیگـوت: موحەممـەد سیحری لـێ کردویـن، کوڕینـە خۆتـان دەربـاز بکـەن، ئـەبو سـەفیان دەینـەڕاندو دەیگوت: ئـەی هـۆزی قوڕەیـش! سـوێندم وابێ ئـێرە بەکـەڵکی تێدامانـەوە نـەماوە، ئەسـپو حوشـترمان هـەمووی فـەوتا، بەنوقورەیظـە خییانـەتیان لەگـەڵ کردیـن، لەوانـەوە هـەواڵی ناخۆشمـان پـێ گەیشـتووە، ئـەم ڕەشـەباو زریـانو گەردەلوولـەش بەتـەواوی شـپرزەی کردویـن، مەنجـەڵمان بەسـەر ئـاگرەوە ناوەسـێ ئاگرمـان ناهایسـێ خێوەتمـان بـەپێوە ناوەسـتێ، کوڕینـە هـەڵێنو باریکـەن وا مـن ڕۆیشـتم، ئیـتر ڕۆیشـت بـۆ لای حوشترەکەیو سواری بـوو هـەڵات!!

- ﴿وکان الله بمـا تعملـون بصـيراً﴾ بێگومـان پەروەردگار ئاگـاداری هـەموو کاروکردەوەیـەکتان بـوو، ئاگـاداری هەڵکـەندنی خـەندەقو ڕووبەڕووبوونـەوەی بـەڵاو کارەسـاتو تـەنگو چەڵەمـەو تـرسو لـەرزتان بـوو، ئاگـادای خۆئامـادەکردنو سەنگەرنشـینیتان بـوو، پـڕاو پـڕ پاداشـتان دەداتـەوە!

ئـەمجار دیـمەنی ئابلۆقـەو پـەلاماردانی دوژمـن بـۆ سـەر موسـوڵمانەکان دەکێشێو دەفەرموێ: ﴿اذ جاؤوكم مـن فوقكـم ومـن أسـفل منكـم﴾ ئـەی موسوڵمانینە یـادی ئـەو کاتـە بکەنـەوە کـە دوژمـن هێرشـی بـۆ هێنـان لـەلای سـەروتانەوە لەخۆرهەڵاتـەوە، لەخوارتانـەوە لـەخۆرئاواوە، خێـڵو هۆزەکـانی قوڕەیـشو ئەحباشـەکانیان بـەنو کەنانـەو توهامییـەکانو بەنوقورەیظـە هێرشـیان بـۆ هێنـانو لەئابلۆقـەیان دان.

- ﴿واذ زاغت الأبصار وبلغت القلـوب الحنـاجر وتظنـون بـالله الظنونـاً﴾ کـاتێك چاوتـان لەتەماشـاکردنی عـادەتی وەسـتا، چاوتـان بـەرایی نـەدا سـەیری دوژمـن بکـا، هێنـدە زۆرو بـێ شـومار بـوو نـەتاندەوێرا سـەیری سـوپای دوژمـن

بکەن. لەترسان دڵەکان گەیشتبوە بینەقاقاتان، جۆرەها گومانتان دەربارەی خودا لەلا پەیدا بوبوو؛ هەتانبوو ئیمانی دامەزراو بوو بەهیچ شتێك لەهەڵوێستی خۆی دانەدەبەزی، بتمانەی بەیارمەتی خودا هەبوو، چاوەڕوانی هاتنی کۆمەگی پەروەردگار بوو، هەشتانبوو دوڕوو دڵنەخۆش بوو، گومانی وا بوو: کە موحەممەدو هاوەڵانی قەڵاچۆدەکرێنو کافرەکان سەرکەوتن بەدەست دێننو شاری مەدینە کۆنترۆڵ دەکەن.

حەسەنی بەصری دەفەرموێ: مونافیقەکان پێیان وابوو موسوڵمانەکان لەبێخ دەردەهێندرێن، موسوڵمانەکانیش پێیان وابوو سەرکەوتن بۆخۆیان دەبێ.

﴿هنالك ابتلى المؤمنون﴾ ئالەو کاتو شوێنەدا موسوڵمانەکان بەتاقیکرانەوە، لەبۆتەدران، موسوڵمانی ساغو مونافیق لێك هەڵهاوێران ﴿وزلزلوا زلزالاً شديداً﴾ بەباشی راتلەقێندران، هەژێندران، کەوتنە ناو تەنگو چەڵەمەو سەخڵەتییەوە، ترسو هەڕەشەی دوژمن بەتەواوی لەکەوو بێژنگی دان، هەیانبوو خۆگر بوو، ئەوانە موسوڵمانی راستاڵ بوون، هەیانبوو قەلەقو دڵەخورپەی پێکەوتو لێوەلەرەو ئەژنۆلەرزینی پێوە دیار بوو، ئەوانە دووڕووەکان بوون.

هەڵبەتە تاقیکردنەوەی خودا بۆ ئەوە نیە شتێکی لانادیاریی بیەوێ بۆی دەربکەوێ، بەڵکوو لەبەر حیکمەتێکی ترە، بۆ ئەوەیە: ئەو نهێنییە بۆ پێغەمبەران، فریشتەو کەسانی دیکە دەربکەوێ. بۆ ئەوەیە ئەو حاڵەتە نادیارەی خودا پێی دەزانێو لەخەڵکی دی شاراوەیە بۆیان دەربخا!

ئەمجار دوای رانواندنی دیمەنی غەزایەکەو چۆنیەتی مەوقیفی روداوەکە. هەڵوێستی مونافیقو پشتگیریکاران بەیان دەکا. دەفەرموێ: ﴿واذ يقول

المنافقون والذين في قلوبهم مـــرض، ماوعدنـــا الله ورســـوله إلا غــرورا﴾ يـادی ئـەو كاتـە بكەنـەوە: كـە مونافيقـەكان؛ ئەوانـەی بەرواڵـەت ئيمانيـان هێنـابوو بـــەڵام بـەدڵ هـەر كـافربوون هـەروەها ئەوانـەی كـە تـازە موســـوڵمانو بـيرو باوەڕيـــان لاواز بـوو بـــەهۆی تـازە ئاشـــنابوونيان بەئيســـلام، ئەمانـــە وتيـــان: ئـەو وادەو بەڵێنـــەی خـوداو پێغەمبـەری خـودا پێيـان دايـن هەڵخەڵـــەتاندن بـوو، چ حەقيقــەتێكی نيــەو نابـێ، سەركەوتنی چـی!!

بێـژەری ئـەم قسـانە كۆمـــەڵێك جولەكـــەو دووڕوو بـــوون نزيكـــەی حـــەفتا پيـــاو بـوون، لەوانـە (مُعَتّب)ی كـوڕی قوشـەيرو طوعمـەی كـوڕی ئوبـــەيريق.موعەتتـــەب كاتـێ لەشـكری ئـەحزابی بينـی وتـی: هەيهـەی موحەممـەد وادەی ئـــەوەمان پـــێ دەدا وڵاتـی فـارسو رۆم داگـير بكـەين، كـەچی ئێسـتا وا ئێمـــە بەراشـكاویو بـــێ تـــرس نـاتوانين ســـەرئاوێك بكـــەين! بەراســـتی ئەمـــە وادەی بـــێ بناغـــەو هەڵخەڵـــەتاندنی ئاشـــكرايە. تـــازە موســـوڵمانبوەكانيش چونكـــە ئيمانەكـــەيان لاواز بـــوو، تـــرسو خۆفێكـــی زۆر دەوری دابـــوون، ئـــەوانيش لاســـای مونـــافيقو جولەكـــەكانيان دەكـردەوە هـەڵسو كـەوتی ئـەوانيان پـەيڕەو دەكـرد.

﴿واذ قالت طائفة منهم ياأهل يـثرب لامقـام لكـم فـارجعوا﴾ يادی ئـەوە بكەنـەوە، ئـــەو هەڵوێســـتو بارودۆخـــە بخەنـــەوە بـــەرچاوی خۆتـــان: كـــە كۆمـــەڵێك لـەدووڕوەكان: (ئەوســـی كـــوڕی قـــەيظیو هـــەواخواهانی) يـــان (عـــەبدوڵڵای كـــوڕی ئوبـــەیو هـــاوەڵانی) وتيـــان: ئـــەی دانيشـــتوانی مەدينـــە! هيـــچ هۆيـــەك نيـــە بـــۆ مانـــەوەتان لەگـــەڵ موحەممـــەدو لەشـــكرەكەیدا، بـــەم شـــێوەيە بەباشـــی نـــازانين لەگـەڵیدا بنو خۆتـان مـاڵوێران بكـەن، بۆچـی خۆتـان بـــەقڕ دەدەن، بەراســـتی ئـــەم

شەڕە هی ئێوە نیەو بەخۆڕایی خۆتانی تێوەردەدەن، کوڕە ماڵوێرانینە بگەڕێنەوە بۆ ناو خاوو خێزانی خۆتان بۆ ئەوەی لەکوشتنو گرتن رزگارتان ببێ!

هەر لەم روانگەوە مونافیقەکان نائومێدیو ترسو لەرز سواری دڵو دەروونیان بوو، ﴿ویستأذن فریق منهم النبي یقولون ان بیوتنا عورة وماهي بعورة ان یریدون الا فرارا﴾ کۆمەڵێکیان بڕیاری گەڕانەوەیاندا بۆ ناو ماڵو منداڵی خۆیان، داوای روخصەتیان لەپێغەمبەر کرد بۆ ئەوەی بگەڕێنەوە بۆ ماڵی خۆیانو گۆڕەپانی شەڕ جێ بێڵن، وتیان: خانوەکانمان قایمو پتەونین، دەرگاو پەنجەرەکانیان هیچیان لێ ناگەڕێتەوە، ماڵو منداڵمان لەخەتەردایەو ترسی ئەوەمان هەیە دوژمنو دز خۆیانی پیا بکەن، ماڵمان تالآن بکەن، ژنو منداڵمان بڕفێنن، هەر هیچکە نەبێ بیانترسێنن. پەروەدگار بەدرۆیان دەخاتەوە دەفەرموێ: ﴿وماهي بعورة﴾ ئەوانە درۆ دەکەن خانوو ماڵەکانیان شڕو هەڵوەشاونین، بەڵکوو قایمو پتەون، دیوارو دەرگاو دوودەرییان توکمەو قایمن. بەڵکوو ئەوە دەکەنە بیانوو بۆ هەڵاتنو خۆدزینەوە لەمەیدانی شەڕو روبەرو بوونەوەی سوپای کافران.

ئەمجار پەروەردگار لاوازی ئیمانیان بەیان دەکاو دەفەرموێ: ﴿ولو دخلت علیهم من أقطارها ثم سئلوا الفتنة لآتوها، وما تلبثو بها إلا یسیراً﴾ ئەگەر دوژمن لەهەمو لایەکەوەو لەهەر چوار لای مەدینەوە پەلاماریان بدا، دوای پاشگەزبوونەوە لەئایینیان لێ بکرێو پێیان بگوترێ: شەڕ لەگەڵ موسوڵمانان بکەن، خێرا بێ سێو دوو فەرمانبەردار دەبوونو یەکسەر پاڵیان دەدایە سوپای کوفرو هیچ منجە منجێکیان نەدەکردو ساتەوەختێك رانەدەوەستان لەبەپیرەوە چوونی بانگەوازی لەشکری کوفر، هەر ئەوەندە داوایان لێ بکرایە خێرا ئامادەباشی خۆیان نیشان دەدا.

يـان دوای كـافر بوونـەوەيان ماويـەكی كـەم نـەبێ لەمەدينـەدا نەدەمانـەوەو خێرا بـەهيلاك دەچوون!

ئەمـە نيشـانەی بـێرو بـاوەڕی لەرزۆكيانـە، ئەوانـە ئيمانيـان لـەدڵدا نەچەسـپاوە بـێرو باوەڕەكـەيان سـەرزارەكیو رواڵەتييـە. كـەوابێ هيـچ جێگـای سەرسـوڕمان نيـە، كـە بەكـەمترين تـرسو بانگەوازييـەكی هاكـەزايی پاشـگەز ببنـەوە، ئەمـە دابو نـەرێتو رەوشـتی ترسـنۆكانە، هـەر لەگـەڵ تينێكيـان بـۆ هـات خێرا رێگـای هـەڵاتن دەگرنەبـەر دەقـاچێنن.

ئايەتەكە ئامـاژە دەكـا بـۆ خێڵـی بـەنو حاريثـە، ئـەوان بـوون هاتنـە لای پێغەمبـەرو داوای ئـەوەيان كـرد رێگـەيان پـێ بـدرێ بگەڕێنـەوە، بڕوبيـانووی نامـەعقوولو بـێ بناخـەيان هێنانـەوە.

﴿ولقد كانوا عاهدوا الله من قبـل لايولـون الأدبـار﴾ بێگومـان ئـەو بـڕوا لاوازو مونافيقانـە (خێڵـی بـەنو حاريثـە) لـەوەپێش پـەيمانياندا بـەخوداو بەپێغەمبـەری خـودا لـەرۆژی ئوحـوددا: كـە ئيـتر بـبڕای بـبڕای جـارێكی تـر لەجـەنگدا پشـت هەڵنەكـەنو لـەكاتی تەنگانـەو روبەڕوبوونـەوەی دوژمـندا هەڵنەيـەنو مـەيدانی جـەنگ بـەجێ نـەهێڵن. پاشـان تۆبـەيان كـردو بـەڵێنيان دا بـەخودا: كـە جـارێكی تـر ئـەو كـارە ناشـيرينە نەكـەنو نەگەڕێنـەوە بـۆ ئـەو رەوشـتە ناشـيرينە! ﴿وكـان عـهد الله مسـؤولاً﴾ بێگومـان عـەهدو پـەيمانی خـودا لـێ پرسـينەوەی هەيـەو هـەروا بەئاسـانی بۆيـان بەسـەر ناچـێ، بـەڵكوو رۆژی قيامـەت خـودا پرسـياريان لـێ دەكـاو سـزاو تۆڵـەی پەيمانشـكێنیو پاشـگەزبونەوەيان لـێ دەسـتێنێ!!

ئەمجار پەروەردگار بێهودەیی هەڵاتنەکەیان دیاری دەکاو دەفەرموێ: ﴿قـل: لن ینفعکم الفرار ان فررتم مـن المـوت أو القتـل، واذاً لاتمتعـون إلا قلیـلاً﴾ ئەی پێغەمبەر! هەواڵ بدەرە ئەو دووڕووانەو پێیان بڵێ: هەڵاتن دەردی ئێوە دەرمان ناکا، تەمەنتان درێژ ناکا، هیچ سوودێکتان پێ ناگەیەنێو مردنو کوشتنتان لێ دوور ناخاتەوە، چونکە ئەوەی لەزانیاری خودادا بڕیار دراوە گۆڕانی بەسەردا نایە، بەڵکوو لەوانەیە هەڵاتن مردنتان لی نزیك بکاتەوە، خۆ ئەگەر بەرواڵەت هەڵاتن بۆ ماوەیەك مردنی لێ دوور خستنەوە، (وەکوو بۆخۆیان دەڵێن: لەمردن رزگاریان بوو) ئەوە بابزانن لەززەت بینیان لەو ژیانە کورتەی دوا هەڵاتنەکەیان لەززەتێکی کورتو کەمخایەنەو بەهیچ حیساب دەکرێ. چونکە ژیانی دونیا چەندێك درێژ بێ لەئاست ژیانی قیامەتدا بەکەم دەژمێردرێ وەکوو لەئایەتێکی تردا دەفەرموێ: ﴿**قـل: متـاع الدنیـا قلیـل والآخـرة خیر لمـن اتّقـی**﴾(النساء:٧٧).

ئەمجار پەروەردگار جەخت لەسەر قودرەتو دەسەڵاتی خۆی دەکاتەوەو دەفەرموێ: ﴿قل: من ذا الذي یعصمکم من الله أن أراد بکم سوءً أو أراد بکم رحمة﴾ ئەی پێغەمبەر! پێیان بڵێ: کێ ئێوە لەعەزابی خودا دەپارێزێ؟ واتە: کەس ناتوانێ ببێتە لەمپەڕ لەبەردەم ویستو ئیرادەی خودادا دەربارەی ئێوە، چی بۆ بڕیار دابن هەر دەبێ بێتەجێ، ئەگەر خودا زیانێکی بۆ بڕیار دابن کەس ناتوانێ رەتی بکاتەوە، ئەگەر بیەوێ نیعمەتێکتان بەسەردا بڕێژێ هەمدیسان کەس نیە بتوانێ ببێتە، لەمپەڕو نەهێڵێ ئەو ویستەی خودا بێتە جێ.

﴿ولا یجدون لهم من دون الله ولیاً ولا نصیراً﴾ ئەو دووڕوو بەدبەختانە، خۆیانو هەوا خواهانیان کەسیان دەس ناکەوێ جگە لەخودا یارمەتیدەرو

پشتگیریان بێ، تەنانەت بەبێ ئیزنو ڕەزامەندی خودا کەس ناتوانێ شەفاعەتیشیان بۆ بکا.

﴿قد يعلم الله المعوقين منكم والقائلين لاخوانهم هلمّ إلينا﴾ هەرچەندە بەگوێرەی یاسای نەحوو بەلاغە وشەی (قد) لەسەر فیعلی (مضارع) بۆ تەقلیلە. بەڵام لێرەدا بۆ تەحقیقو چەسپاندنە، واتە: بەتەئکید پەروەردگار زاناو ئاگادارە بەهەموو ئەوانەی هەوڵ دەدەنو تێدەکۆشێن بۆ دڵ سارد کردنەوەی موسوڵمانان لەئامادەبوونی جەنگو ژێوان کردنەوەیان لەبەشداری کردن، ئاگاداری ئەوانەیە: کە بەناسیاوو برادەرو خزمو کەسو کاری خۆیان لەمەدینەییەکان دەڵێن: وەرن ئێوەش وەکوو ئێمە پاڵی لێ بدەنەوەو بۆخۆتان لەژێر سێبەرو لەناو ماڵو حاڵی خۆتاندا لەززەت وەربگرن. وەرن خۆتان لەئێمە نزیك بکەنەوەو هەڵوێستی ئێمە وەربگرن. ئەو بێژەرانەی کە ڕستەی ﴿والقائلين لاخوانهم﴾ ئاماژەی پێ دەکا، وێدەچێ دووڕووەکان بووبن بەموسوڵمانەکانیان گوتبێ؛ وەرن پاڵ لەئێمە بدەن موحەممەدو هاوەڵانی تاقمێکی کەمنو لەناو دەچن، چی زووە دەستیان لێ بەردەن.

دەشگونجێ بێژەرەکان جولەکەکانی بەنوقورەیظە بووبن بەبرا دووڕووەکانی خۆیان گوتبێ وەرن پاڵ لەئێمە بدەن دەست لەموحەممەد بەربدەن، چونکە موحەممەدو هاوەڵانی دەفەوتێن و بەکەڵکی ئەوە نایەن ئێوە پشتیان پێ ببەستن، ئەگەر ئەبو سەفیان بەسەرتاندا زاڵ ببێ ئیتر کەستان لێ ناهێڵێتەوەو قارەبڕتان دەکا!

﴿ولا يأتون البأس إلا قليلاً﴾ ئەو دووڕووانە ئامادەی جەنگ نابن مەگەر ماوەیەکی کەم، ئەویش لەبەر ناچاریو بۆ زیان دوور خستنەوە لەخۆیانو

لەترسـی مـردن، ئەوانـە لای خـودا ئاشـکراو نمایـانن، لـەژێر تیشـکی زانیـاری خـودا هیچ شـتێکیان بـۆ ناشـێردرێتەوە. فـرتو فێـڵو بیانوویـان بـوچو بـێ بناغـەن!

﴿أشـحة علیکـم﴾ رژدو بـەخیلن بـەخۆیان بـەماڵو حاڵیـان، لـەکاتی شـەڕو جـەنگدا هیـچ یارمـەتێکیان لـێ چـاوەنوار نـاکرێ، خۆیـان مـاندو ناکـەن، یارمـەتی جەسـتەیی‌و مـاڵی‌و مەعنـەوییان لـێ هـەڵناوەرێ، هـەروەها لـەکاتی دابەشـکردنی فـەیئو غەنیمـەتدا، چـاو چنـۆكو بـەرچاو تـەنگن. هـەر شـتێك سـودی موسـوڵمانانی تێـدا بـێ ئـەوان ئـەنجامی نـادەن، ﴿فـإذا جـاء الخـوف رأیتـهم ینظرون إلیك تدور أعینهم کالذي یغشی مـن المـوت﴾ ئەگـەر تـرس پـەیدا بـوو بـەهۆی دەسـت پێکردنـی شـەڕو جەنگـەوە. دەبینـی چاویـان لـێ هەڵدەگەڕێتـەوە، چاویـان بـەملۆق دەوەسـتێو دەڵـێی لـەکاتی سـەرەمەرگدان، دڵەتەپـەیان پـێ دەکـەوێو خەریکـە زەندەقیـان بچـێ!

کەچی ﴿فإذا ذهب الخوف سلقوکم بألسـنة حـداد﴾ هـەر کـە تـرسو خۆف ڕەوییـەوەو کەوتنـەوە بـارودۆخی ئـارامی‌و ئاسـاییەوە زمانیـان درێـژ دەکـەنو شـێرەخورەو پاڵـەوانی وەکـوو خۆیـان دەسـت ناکـەوێ!! دەسـت دەکـەن بـەخۆ هەڵکێشـانو فشـە کردنێـك هـەر مەپرسـە! خۆیـان هەڵدەنێنـەوە، ڕەوشـتی ئـازایی وپاڵەوانیـەتی پـاڵ خۆیـان دەدەن.

﴿أشـحة علـی الخـیر﴾ لەسـەر خـێر رژدو چروکـن، تۆزقـاڵێك خێریـان بەناوچاوانـەوە نیـە. ئـەوان ترسـنوکی‌و درۆزنـی‌و بێخێرییـان تێـدا کۆبۆتـەوە، لـەکاتی شـەڕدا ترسـنۆكو هیـچ لەبارانـەبوو، لـەکاتی دابەشـکردنی دەسـتکەوتو غەنیمـەتدا فشـەکەرو زمـان درێـژو نـوزە درێـژو داواکـار، چـەندێکیان بدرێتـێ داوای زیـاتر دەکـەن وهەڵپـەی هـی تریانـە، هۆکـاری هـەموو ئـەو ڕەوشـتە

ناشیرینانەیان ئەوەیە ﴿أولئك لم یؤمنوا﴾ ئەوانە روناکی ئیمان لەدڵی نەداون، ناو دڵو دەروونیان بەنووری ئیمان رۆشن نەبۆتەوە، بڕوایان بەخودای تاكو تەنها نیە، بڕوایان بەپێغەمبەر نیە، لەناخەوە موسوڵمان نەبوون هەرچەندە بەرواڵەت لافی ئیمانداری لێ دەدەن، ﴿فأحبط الله أعمالهم﴾ خودا کردەوەکانیانی پوچ کردنەوە، ئەو کردەوە نابەدڵانەی لەگەڵ موسوڵماناندا ئەنجامی دەدەن خودا پوچی کردونەوەو هیچ بایەخیان نیە بۆیان ﴿وکان ذلك علی الله یسیراً﴾ پوچەڵکردنەوەی کردەوەکانیان لای خودا سەهلو ئاسانە، چۆنی بوێ بەگوێرەی حیکمەتو دانایی خۆی ئەنجامی دەدا.

﴿یحسبون الأحزاب لم یذهبوا﴾ ئەوانە لەبەر ترسو پەشۆکاوی خۆیان - هەرچەندە ئەحزاب شکانو هەڵهاتونو تازە ناگەڕێنەوە،- پێیان وایە قورەیشو غەطەفانو بەنو قورەیظە هەر خەریکی ئابلوقەدانی مەدینەنو هەڵنەهاتوون، تەنانەت ئەگەر بۆ ماوەیەکیش پاشەکشەیان کردبێ سەرلەنوێ دەگەڕێنەوە بۆ سەر حاڵی پێشوویانو ئابلوقەیان دەدەنەوە.

﴿وان یأت الأحزاب یودّوا لو أنهم بادون في الأعراب یسألون عن انبائکم﴾ ئەگر لەفەرزێكدا حیزبەکان بێنەوە بۆ شەڕ کردن لەگەڵ ئێوەدا، ئاواتەخوازی ئەوە دەبن کە لەناو مەدینەدا نەبنو لەریزی جەنگاوەراندا نەبن. بەڵکوو پێیان خۆشە لەدەرەوەی مەدینەدا بنو لەناو گوندو دەوار نشینەکاندا بنو لەوێوە پرسیار لەئێوە بکەنو هەواڵی ئێوە بزانن، ئاواتە خوازی ئەوەن لەناو عەرەبە دەشتەکییەکاندا بوو نایەو دوور بەدوور هەواڵی ئێوەیان پێ بگەییشتایە، بەتێشکانیشتان کەیفخۆش بوونایە. دوور بەدووریش ئاگاداری شەڕ نەبوونایە.

﴿ولـو كـانوا فیكـم ماقـاتلوا إلا قلیـلاً﴾ خـۆ ئەگـەر ئـەو دووڕووانـە لـەگۆڕەپانی جـەنگیشدا لەگـەڵتاندا بوونایـە هـەتا سـەر خۆیـان نـەدەگرت‌و بـەردەوام نـەدەبوون لەگـەڵتاندا بـەڵكوو ماوەیـەكی كـەم‌و شـەڕێكی كـەمیان دەكرد، چونكـە تـرس‌و دڵەلـەرزە بڕسـتی لـێ دەبڕیـن‌و پـەنایان دەبـردە بـەرخۆ دزینـەوەو هـەڵاتن.

ئـەمجار سـەرنجی ئـادەمیزادان رادەكێشـێ بـۆ ئـەوەی پێغەمبـەر ﷺ بكەنـە نموونەو رابەری خۆیان‌و چاو لەئەو بكەن دەفەرموێ: ﴿لقد كـان لكـم في رسـول الله أسوة حسنة لمن كان یرجوا الله والیـوم الآخـر، وذكـر الله كثـیراً﴾ ئەمـە هەواڵـە لەشێوەی فـەرماندا، پـەروەردگار فـەرمان بەموسـوڵمانان دەكـا: كـە چـاو لەپێغەمبـەر بكـەن‌و ئـەو بكەنـە پێشـەواو رابـەری خۆیـان لـەرۆژی ئـەحزاب‌و رۆژانـی تـردا لـەكاتی تـەنگ‌و چەڵەمـەو كـاتی ئاسـاییدا، لـەكردارو گوفتـارو هـەڵس‌و كەوتدا، لـەخۆراگری‌و ورە بـەرزی‌و تێكۆشـاندا، لـەچاوەڕوانی یارمـەتی خـوداو سـەركەوتنی حـەق بەسـەر ناحـەقدا، دەفـەرموێ: ئـەی موسـوڵمانینە بێگومـان بـۆ ئێوە هەیە رابەرایـەتی‌و قودوەیـەكی صـاڵح‌و نموونـەیی: كـە شـیاوی ئەوەیـە شـوێنی بكـەون‌و بیكەنـە مامۆسـتای خۆتـان، ئـەو یـش پێغەمبـەری خودایە دە چـاو لەئـەو بكـەن‌و ئیقتیـدا بەئـەو بكـەن، بیكەنـە رابـەری خۆتـان، بێگومـان پێغەمبـەر نموونـەی هـەرە بـەرزی ئازایـەتی‌و خۆڕاگرییـە، رەمـزی پیاوەتی‌و مرۆڤایەتییە بـۆ كەسـێك بەتـەما پاداشـی خـودا بـێ‌و رۆژی قیامـەتی لـەبیر بـێ‌و لەحیسـاب‌و لێكۆڵینـەوەی ئـەو رۆژە سـەختە بترسـێ. شـەوو رۆژ خـەریكی یـادو پەرستشـی خـودا بـن. دەی ئەگـەر ئێـوەی موسـوڵمان بەتـەما پاداشـی خودان‌و ترسـی رۆژی قیامـەتتان هەیـەو هەمیشـە یـادی خوداتـان لـەدڵ دایـە، شـوێن پێغەمبـەر بكـەون‌و چـاو لەئـەو بكـەن لەهـەمـوو كـردارو گوفتارێكتـاندا. لەخۆشـی‌و ناخۆشـیدا، لـەكاتی شەڕو لـەكاتی ئاشـتیدا!

ئــەمجار دوای رانواندنــی مــەوقیفی دووڕووەکــان هەڵوێســتی موســوڵمانەکان بــاس دەکــا، خۆگــریو ورەبــەرزییان لــەکاتی روبەروبوونــەوەیان لەگــەڵ دوژمــندا رادەنوێنێو دەفەرمویّ: ﴿ولما رئی المؤمنون الأحــزاب قــالوا: هــذا ماوعدنــا الله ورســوله﴾ کــاتێك موســوڵمانە راستەقینەکان، ئەوانــەی لــەکردارو گوفتاریــاندا دڵسۆزو حــەققانی بــوون، کــاتێك ســوپای ئــەحزابیان بینــی ئابڵوقــەی مەدینــەیان دابــوو، بەورەبەرزییــەوە وتیــان: ئەمــە ئــەو تاقیکردنــەوەو لەبۆتەدانەیــە: کــە خــوداو پێغەمبــەری خــودا هــەواڵیان پــێ دابووین. بــەرەنگاری دوژمــن دەبینــەوەو ســەرەنجام سەرکەوتن بۆ ئێمــە یــە.

ئیبنــو عــەبباس دەفــەرمویّ: پێغەمبــەر ﷺ بــەهاوەڵانی فــەرمووی: (ان الأحــزاب سائرون إلیکــم تسعاً أو عشــر) ئــەحزاب گەلەکۆمــەکێیان کــردوەو دێنــە ســەرتان دوای نــۆ شــەوی تــر یــان دە شــەوی تــر، هــەروەها فــەرمووی: (سیشــتد الأمــر باجتماع الأحــزاب علیکم والعاقبــة لکــم علیــهم) تــەنگو چەڵەمــەتان زیــاد دەکــاو دەکەونــە تەنگانەیــەکی گــەورەوە بــەو گەلەکۆمەکییــەی ئــەحزاب بــۆ ســەرتان، بــەڵام ســەرەنجام ســەرکەوتنو پــیرۆزیی بــۆ ئێوەیــە.

بۆیــە: کــە ئــەو هــێرشو گەلەکۆمەکییــەیان بینــی وتیــان: ئەمــە ئیختیبــاری ئێمەیــەو خــودا بــەتاقیمان دەکاتــەوە، ســەرکەوتن بــۆ ئێمــە دەبــێ. ﴿وصـــدق الله ورســوله﴾ خــوداو پێغەمبــەریخودا هــەواڵی راســت دەفــەرمونو وادەو بــەڵێنیان پاشــگەز بوونــەوەی تێدا نیــەو ســەکەوتن هــەر بۆ ئێمــە دەبێ. ﴿ومــا زادهــم إلا إیمانــاً وتســلیماً﴾ بینینــی ئــەو لەشکرە زۆرو هەمــە جــۆرە، ئــەو گەلەکۆمــەکیو ئابڵوقــەدانو پەلاماردانــەی دوژمــن بۆیــان بــیرو بــاوەڕی پتــەوتر کــردنو ئیمانیــان زیــاد بــوو، زیــاتر پشــتیان بــەخودا بەســتو خۆیــان تەســلیمی قــەزاو قــەدەری خــودا کــردو زیــاتر ملکــەچی فــەرمانی خــوداو فــەرمانی پێغەمبــەری خــودا بــوون، لێیــان یــەقین بــوو: کــە ســەرکەوتن بەدەســت خودایــەو ئــەمان هــەر ئــەوەندەیان لەســەرە

هۆکارە مادییەکان دەستەبەر بکەنو ئامادەباشی تەواویان هەبێو بەفیعلی بجەنگنو هێزو توانای خۆیان بخەنە کارو خەرجی بکەن ئیتر پیرۆزیی سەرەنجام بەدەست خودایە، بەمەرجێ ئەمان کەمتەرخەمی نەکەن لەدابینکردنی پێداویستی روبەروبوونەوە خودا زاڵیان دەکا.

هەڵبەتە شتێکی چەسپاوە: کە جیهاد کردنو تێکۆشان لەپێناو ئایندا تەکلیفێکی یەزدانییەو جێ بەجێ کردنی فەرزی کیفایەو جاری واش هەیە دەبێتە فەرزی عەین، پابەند نەبوون بەم فەرمانە خوداییەو پەکخستنیو خەڵك لێ سارد کردنەوەی تاوانێکی گەورەیە، جیهاد هەموو کاتێ بەگوێرەی بارودۆخ ئەرکێکی سەرەکیو پیرۆزی سەرشانی موسوڵمانانەو دەبێ خۆیانی بۆ ئامادە بکەنو ئەنجامی بدەن. وێرای هەوڵو تێکۆشانی خۆیانو چاوەڕوانی یارمەتیو کۆمەکی پەروەردگار بن. بەڵام تەنها پشت بەستن بەخوداو چاوەڕوانی هاتنی یارمەتی خودا بەبێ هەوڵو تێکۆشانی موسوڵمانان، واتە: موسوڵمانان خۆیان پاڵی لێ بدەنەوەو بەتەما ئەوە بن خودا دوژمنیان بۆ لەناو بەرێو پیرۆزی و سەرکەوتنیان بۆ دەستەبەر بکا ئەوە تێنەگەیشتنە لەئایەتەکانی قورئانو پاشگوێ خستنی فەرمانی پەروەردگارە، خۆ هەڵخەڵەتاندنو خەیاڵو ئاواتی شەیتانییە. لەقورئاندا چەند جار هەڕەشە کردن لەم جۆرە تێگەیشتنە هەڵانە دووبارە بۆتەوە وەکوو دەفەرموێ: ﴿**ام حسبتم ان تدخلوا الجنة ولما يأتكم مثل الذين خلوا من قبلكم، مستهم البأساء والضراء وزلزلوا حتى يقول الرسول والذين آمنوا معه متى نصر الله؛ الا ان نصر الله قريب**﴾(البقرة:٢١٤) یان دەفەرموێ: ﴿**احسب الناس ان يتركوا ان يقولوا: آمنا وهم لايفتنون؟**﴾(العنكبوت:٢).

ئایەتەکە بەڵگەیەکی ئاشکراو رونە لەسەر ئەوە دەبێ موسوڵمانان بتمانەی تەواویان بەوادەو بەڵێنی خوداو پێغەمبەر هەبێ. هەر کاتێ

یارمەتیدانی خودا نەهات یان دواکەوت ئەوە با بزانن: خەلەلێك لەخودی موسوڵمانەکان خۆیاندا هەیە، بۆ خۆیان وەکوو پێویست ئەرکی سەرشانی خۆیان جێ بەجێ نەکردوە.

جەماوەری زانایان ئەم ئایەتەیان کردوە بەبەڵگە لەسەر ئەوە: کە ئیمان زیادو کەم دەکا.

ئەمجار وەصفو ثەنای ئەو موسوڵمانانە بەیان دەکا: کە پابەندی وادەو بەڵێنی خۆیان بونو بەدڵسۆزیو ئیخلاصەوە لەپێناو ئایینی خودادا تێکۆشانو تێدەکۆشن، تا دوا هەناسەو دوا تنۆکی خوێنیان لەپێغەمبەر جیا نەبوونەوە، دەفەرموێ: ﴿من المؤمنين رجال صدقوا ماعاهدوا الله عليه﴾ واتە: کۆمەڵێك موسوڵمانی راستاڵو دڵسۆز هەن لەگەڵ پەیمانو وادەی خۆیاندا راستگۆ بوون، پەیمانی خۆیان لەگەڵ خوداو پێغەمبەری خودا بەراستی بردە سەرو دڵسۆزانە تێکۆشان، ئەو وادەو پەیمانەی دابوویان: کە لەکاتی تەنگانەو روبەروبوونەوەی دوژمندا خۆڕاگرو بەئارام بن بەباشی پابەندی بوون.

جا ﴿فمنهم من قضى نحبه﴾ هەیانبوو تەمەنی کۆتایی هاتو لەپێناو ئاییندا خۆی بەخت کرد... وەکوو ئەو هاوەڵانەی لەغەزای بەدرو ئوحوددا گیانی پاکی خۆیان کردە قوربانی، ﴿ومنهم من ينتظر﴾ هەیشییانە چاوەڕوانی شەهید بوونە لەمەیداندا دەجەنگیو خۆی فیدایی کردوەو بەتەما پیرۆزی سەرکەوتن یان شەهید بوونە. تۆزقاڵێك لەوادەو بەڵێنی خۆیان پاشگەزنەبوونەوەو نابنەوە. بەپێچەوانەی دووڕووەکانەوە: کە وادەیان دا: خۆ راگربنو لەبەرامبەر دوژمندا هەڵنەیەن، کەچی هەر: کە تین هات خێرا لەقسەو وادەی خۆیان پەشیمان بوونەوەو پشتیان هەڵکرد.

ئیمـامی بوخـاری لەئەنەسـی کـوڕی مالیکـەوە ریوایـەت دەکـا: دەفـەرموێ: ئـەم ئایەتـە دەربـارەی ئەنەسـی کـوڕی (النضـر) نـازڵ بـووە،خودای لیّ رازی بـێ. ئیمـامی ئەحمـەد و موسلیم و ترمیـذی ونەسـائی لـە ئەنەسـەوە ریوایـەت دەکـەن: دەفـەرموێ: (ئەنەسـی کـوڕی النضـر) بـۆی نـەکرائامادەی جـەنگی بـەدر بـێ، زۆری پـێ نـاخۆش بـوو، وتـی: یەکـەم جـەنگ: کـە پێغەمبـەر ﷺ ئامـادەی بـوو مـن لـێی دواکـەوتم، شـەرت بـێ ئەگـەر نـەمرم جـەنگێکی تـر بێتـە پێشـەوە دەبـێ لەخزمـەت پێغەمبـەردا بەو شـان بەشـانی ئـەو بەو لـێی دوا نەکـەوم دەبـێ نیشانیشـی بدەم چۆن خۆم فیدایـی دەکـەم!! ئەنـەس دەڵـێ: ترسـام لـەوە کـە زیـاتر بڵـێ: دەفـەرموێ: رۆژی غـەزای ئوحـود مـامم لەتـەك پێغەمبـەردا ﷺ ئامـادەی غـەزابوو، تووشـی سـەعدی کوڕی مـەعاز بـوو ئەنـەس پـێی فـەرموو: ئـەی ئـەبو عـەمر بـۆ کـوێ دەچـی؟ ئـای لـەبۆنی بەهەشـت کـە خۆشـە، وەڵڵاهـی مـن بۆنـی بەهەشـتم لـەلای ئوحـودەوە بـۆ دێ؟ ئیـتر لـەدژی دوژمـن جـەنگا تـا شـەهید بـوو، دوایـی سـەیریان کـرد هەشـتاو ئـەوەندە برینـی پێـوە بـوون، ئیـتر ئایـەتی ﴿مـن المؤمنين رجال صدقوا ماعاهدوا الله عليـه﴾ نـازڵ بـوو.

زومەخشـەری دەفـەرموێ: کۆمـەڵێك لـەهاوەڵانی پێغەمبـەر لەسـەر خۆیـان نـەزر کـرد: کـە ئەگـەر جـارێکی تـر لەتـەك پێغەمبـەردا ﷺ روبـەروی دوژمـن بوونـەوە خۆیـان رادەگـرن و بەورەیـەکی بـەرزەوە دژی دوژمـن دەجـەنگێن تـا شـەهید دەبـن، ئـەم کۆمەڵـە هاوەڵـە عوسمـانی کـوڕی عـەففان و طەلحـەی کـوڕی عوبـەیدلا و سـەعیدی کـوڕی زەیـدو عـەمری کـوڕی نوفـەیل و حـەمزەو موصعـەبی کـوڕی عومەیرو هـی تریـش بـوون.

ئـەمجار بەشـوێن ئـەوەدا هۆکـارو حیکمـەتی بەتاقیکردنەوەکـە بـەیان دەکـاو دەفەرموێ: ﴿ليجزي الله الصـادقين بصدقـهم ويعـذب المنـافقين ان شـاء أو

یتوب علیهم﴾ واتە: خودا بەندەکانی بەتاقی دەکاتەوە بەترس‌و برسیەتی‌و بەروبەروبوونەوە لەگەڵ دوژمندا، بۆ ئەوەی چاك‌و خراپ لێك جیا ببنەوە، دەربکەوێ کێ ئازاو نەبەردە، کێ ترسنۆك‌و خوێڕییە، بەواقیعی چۆنیەتی‌و حەقیقەتی هەموو کەس ئاشکرا ببێ، ئەمجار خودا پاداشی باش بداتەوە بەوانەی راستگۆن لەوادەو پەیمانیاندا، خاوەنی صەبرو ورەی بەرزن لەبەرامبەر دوژمندا، فیداکارو پێشمەرگەن لەپێناو ئایینی خودادا، هەروەها بۆ ئەوەی تۆڵە لەدوڕوو پەیمانشکێنان بستێنێتەوە ئەگەر مەیلی لێ بوو، یان تۆبەیان لێ وەربگرێ ئەگەر تۆبەی راستاڵانەو راستیان کرد. واتە: هەموو کارێك بەدەست خودا خۆیەتی، هەر کارێك دەکاو هەر بڕیارێك دەردەکا، بێ حیکمەت نیە، بێهودەو بەهەوانتە نیە، هەمووی بەگوێرەی حیکمەت‌و نەخشەو پلانی ئەزەلی پەروەردگارەو بۆ مەبەستێکی پیرۆزو بەرزە، سەرەنجامیشی بۆ ئەو ئاکامەیە: کە خودا دەیەوێ.

﴿ان الله کان غفوراً رحیماً﴾ بێگومان خودا لێخۆشبوو بەرەحم‌و بەزەییە، رەحمەت‌و لێخۆشبوونی خودا زۆر لەقارو غەزەبی نزیکترو زۆرترە، خاوەنی لێخۆشبوونە بۆ بەندەکانی، تاوانەکانیان دادەپۆشێ‌و رەحمی پێ کردون بەوە: کە تۆفیقی داون بۆ تۆبەکردن‌و ئیمانهێنان، لەسەر تاوانی پێش موسوڵمان بون‌و تۆبە کردنیان سزایان نادا، نموونەی ئەم ئایەتە چەند ئایەتێکی ترە: کە دەفەرموێ: ﴿ولنبلونکم حتی نعلم المجاهدین منکم والصابرین، ونبلو أخبارکم﴾(محمد:٣١) یان دەفەرموێ: ﴿ماکان الله لیذر المؤمنین علی ماانتم علیه حتی یمیز الخبیث من الطیب﴾(آل‌عمران:١٧٩).

ئـەمجار کۆتـایی روداوەکـە نمـایش دەکـا بەکۆتایی‌یـەك: کـە تـەصدیقو بـڕوای موسـوڵمانان بـەخودای خۆیـان زیـاد دەکـاو دەیچەسـپێنێ، گومڕایـی مونافیقـەکان دەردەخاو گـەواهی بـیرو بۆچونـی هەڵەیانـە، دەفـەرموێ: ﴿وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِيـنَ كَفَـرُوا بِغَيْظِهِمْ لَمْ يَنَالُوا خَـيْرًا﴾ پـەروەردگار بـەقودرەتی خـۆی ئـەحزابی لـەدەوری مەدینـە بەسـەر پاشـوانیاندا گێڕانـەوە، بـێ ئـەوەی هیـچ ئامانجێکیـان دەسـت بکـەوێ، بـەرقو کینـەی خۆیانـەوە گەڕانـەوە، نـەیانتوانی هـەدەفێك بپێکـن، هیـچ سـەرکەوتنێك بەدەسـت بێنـن، هیـچ خـێرو بێرێکیـان دەسـت نەکـەوت لەغەنیمـەتو بـەدیل گرتـنو دەسـت وەشـاندن، خـودا رەشـەبای تونـدو ساردو سەرماو گـەردەلولو زریـانی لەسـەر هـەڵکردن، سـەریان لـێ تێـك چـوو ورەیـان روخـا، کۆمـەڵیان پەرتـەوازە بـونو بەسـەری شـکاوو پاشـەڵی دڕاوەوە قاچاندیـان هـەی لـەوەی سـەری خۆی دەرکـا، هیـچ زەفـەرێکیان بەموسـوڵمانان نـەبرد، هیچیـان دەسـت نەکـەوت، هیـچ ئاواتێکیـان نەهاتـە دی، ﴿وَكَفَـى اللَّهُ الْمُؤْمِنِـينَ الْقِتَـالَ﴾ پـەروەردگار بـارودۆخێکی وای رەخسـاند پێویسـت بـەوە نـەکا موسـوڵمانان دەسـتەویەخەی داگیرکـەرو پـەلامارەدران ببنـەوە، بـەڵکوو بـەقودرەتی خـۆی رەشـەباو زریـانو تۆفـانی لـێ وەکـار خسـتن، فریشـتەی ناردنـە سـەریانو بـەو دەردەی بـردن: کـە بردنـی. پـەروەردگار بـۆ خـۆی بەشـەڕەکە هەڵسـاو خـۆی لـەجیاتی موسـوڵمانان بـەرەنگاری سوپای کوفـر بـووەوە، بۆیـە پێغەمبـەر ﷺ وەکـوو بوخـاری ریوایـەتی کـردوە دەفـەرموێ: (لا إلـه إلا الله وحـده، صـدق وعـده، ونصـر عبـده، وأعـز جنـده، وهـزم الأحـزاب وحـده، فـلا شيء بعـده) لەصەحیحـەیندا هـاتووە لەعـەبدوڵڵای کـوڕی ئـەبو ئـەوفاوە دەفـەرموێ: پێغەمبـەر ﷺ دوعـای لەسـوپای ئـەحزاب دەکـرد دەیفـەرموو: (اللهم منـزل الكتـاب، سـريع الحسـاب، اهـزم الأحـزاب، اللـهم اهزمـهم وزلزلهـم).

بەڵێ بەو شێوە شەڕی ئەحزاب دەستی پێکردو بەو جۆرە روداوەکانی هاتنە دیو بەئاکام گەیشت، لەهەموو حاڵەکاندا جڵەوی روداوەکان بەدەست خودا خۆیەوە بوو چۆنی ویست ئاوا بەئاکامی گەیاند.

ئیبنو ئیسحاق دەڵێ: کە ئەحزابەکان پاشەوپاش کشانەوە لەرۆژی خەندەقدا، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (**لن تغزوكم قريش بعد عامكم هذا ولكنكم تغزونهم**) لەئێستا بەولاوە ئیتر قورەیش نایەنە سەرتانو جارێکی تر ناتوانن ئابلوقەتان بدەن، بەڵکوو ئێوە دەچنە سەریانو هەروایش دەرچوو لەوەبەولاوە قورەیشییەکان هێرشیان نەکردەوە سەر موسوڵمانان بەڵکوو هەر موسوڵمانان، هێرشیان دەکردە سەر ئەوان، هەتا شاری مەککە رزگار کراو موسوڵمانان بەتەواوی پیرۆزییان بەدەست هێنا.

﴿وكان الله قويّاً عزيزاً﴾ پەروەردگار خاوەن هێزو دەسەڵاتە پێویست بەوە ناکا شەڕیان لەگەڵ بکا، بەڵکوو هەر کە ویستی دەتوانێ بیانفەوتێنێ، ژێردەستەیان بکا، بەبێ ئەوەی هیچ مەبەستێکیان بێتە دیو بەهیچ ئامانجێك بگەن دەتوانێ خەسارەتمەندو ریسوای دونیاو قیامەتیان بکا.

کار هەر بەوەندە نەوەستا، قورەیشییەکانو غەطەفان تێ بشکێنو بەنائومێدی بگەڕێنەوە، بەڵکوو زەبری بەهێزی پێغەمبەرو موسوڵمانان بەر هۆزی بەنو قورەیظەش کەوت، چونکە سوێندخۆرو هاوپەیمانی قورەیشییەکان بوون، دەفەرموێ: **﴿وأنزل الذين ظاهروهم من أهل الكتاب من صياصيهم﴾** پەروەردگار جولەکەی بەنوقورەیظەشی لەقەڵاو شووراکانی خۆیان داگرت، ئەوانەی یارمەتی ئەحزابەکانیان دابوو، لەکاتێکدا ئەحزابەکان ئابلوقەی مەدینەیان دابوو پەیمانی خۆیان هەڵوەشاندبووەوە. ئەو پەیمانەی لەگەڵ

پێغەمبەردا بەستبوویان لێی پاشگەزبوونەوە، بێگومان جولەکەکانی مەدینە ماوەیەکی کەم نەبێ لەگەڵ موسوڵماناندا هودنەیان نەبوو، ئەوەبوو پێغەمبەر ﷺ: کە تەشریفی کۆچی کرد بۆ مەدینە پەیمانێکی لەگەڵدا مۆر کردن، بەگوێرەی ئەو پەیمانە نەدەبوو جولەکەکان فرتو فێڵ لەموسوڵمانان بکەن، نەدەبوو جاسووسییان بەسەرەوە بکەن، یارمەتی دوژمنی پێغەمبەرو موسوڵمانان بدەن، هەر بۆخۆشیان دەستدرێژیی نەکەنە سەریان!

وەلێ ئەوەندەی نەبرد جولەکە هەستیان کرد بەخەتەری ئیسلام لەسەر مەکانەتو بەرژەوەندییان وەکوو جولەکەو خاوەنی تەورات. بێگومان لەوەپێش جوولەکەکان لەناو دانیشتوانی مەدینەدا رێزو نرخێکی تایبەتییان هەبوو، بەخاوەنی کتێبی ئاسمانی ناسرابوون، بۆ گەلێ شت پرسو رایان پێ دەکرا، هەروەها هەستیان بەخەتەری بانگەوازی ئیسلامیو رێکخستنەکانی کۆمەڵگای موسوڵمان کرد، هەستیان کرد ئەو تەنظیمو ئیدارە تازەیەی دەوڵەی ئیسلامی بەسەرۆکایەتی پێغەمبەر ﷺ دژی بەرژەوەندی جولەکەیەتی ئەوانە. ئەوان لەوەپێش دوژمنایەتی نێوان هۆزی ئەوسو هۆزی خەزرەجیان قۆزتبووەوە بۆ بەرژەوەندی خۆیان سودیان لێ دەبینیو خۆیان لێ کردبوونە براگەورەو ریش سپی، کە پێغەمبەر ﷺ چووە مەدینەو ئەوسو خەزرەجی ئاشت کردنەوەو کردنی بەیەك گەلو لەکۆمەڵگای ئیسلامیدا لەژێر سەرکردایەتی پێغەمبەردا بوونە خاوەنی یەك بیرو باوەڕو یەك رێبازو یەك مەبەست، ئیتر جولەکەکان ئاوی قوڕاویان دەست نەکەوت ماسی تێدابگرنو هەلی (فرق تسد)یان لەکیس چوو. مالی هەرە گەورەو زانای هەبەناوبانگیان عەبدوڵڵای کوڕی سەلام بوو، ئەویش بەخۆیو خاووخێزانیەوە موسوڵمان بوون، بەمەش زەبرێکی گورچکبڕیان لێدرا!

پێـش ئـەویش موسـوڵمانبوونی خـۆی رابگەیـەنێ ترسـا لـەوەی جولەکـەکان پروپانگـەندەی بـۆ هەڵبەسـتنو نـاوو نـاتۆرەی ناشـیرینی دوابخـەن، بۆیـە داوای لەپێغەمبـەر ﷺ کـرد کـە کۆبوونـەوە لەگـەڵ ریـش سـپیو پیـاو مـاقوڵانی جولەکـەدا بکـاو دەربـارەی عـەبدوڵلا پرسـیاریان ئاراسـتە بکـا، پێش ئـەوەی بزانـن موسـوڵمان بـووە، دەربـارەی ئـەو رای خۆیـان دەربـڕن، کاتـێ پێغەمبـەر ﷺ لـەم بـارەوە دواندنـی وتیـان: عـەبدوڵلای کـوڕی سـەلام گـەورەو پیاوچـاكو زانامانـە، کـوڕی پیـاوی هـەرە گـەورەو زانامانـە، باوکیشـی گـەورەو تاکـە زانامـان بـووە، چ جـایی خـۆی. ئیـتر عـەبدوڵلا کـە لەپـەنا پاسارێکەوە خۆی حەشـاردابوو، هاتـە نـاو کوڕەکەیانـەوەو ئیعلانـی ئیسـلامەتی خـۆی کـردو داوای لیکـردن موسـوڵمان بـن، ئیـتر ئـەمجار گێڕەکـەیان گـۆڕیو زۆر قسـەی ناشـیرینیان دەربـارە گوتـن، هـەروەها بـەناو خێڵـەکانی جولەکـەدا گـەڕانو ترسـاندیانن لـەوەی چـاو لەعـەبدوڵلا بکـەنو شـوێنی بکـەون، ئیـتر بەتـەواوی هەسـتیان بەخەتـەری ئیسـلام لەسـەر کیـانی ئـایینیو سیاسـی خۆیـان کـرد، بڕیاریـاندا دژی پێغەمبـەر ﷺ چییـان بـۆ بکـرێ بیکـەن، هـەموو رێبـازێك بگرنەبـەر بـۆ دژایـەتی موسـوڵمانان. ئیـتر لـەو رۆژەوە جـەنگ لـەنێوان موسـوڵمانو جولەکـەدا پـەیدابوو هـەتا ئـەمڕۆش بەردەوامـەو تـا دونیـا دونیایـە بـەردەوام دەبـێ.

لەسـەرەتادا شـەڕەکە شـەڕی دیعایـەو جـەنگی سـارد بـوو، شـەڕی پروپاگـەندە دژی پێغەمبـەرو هـاوەڵانی بەرپابوو هـەرچی فـرتو فێڵێکـی بۆیـان کـراو تـێیدا کارامـا بـوون بـەکاریان هێنـاو خۆیان تێدا تـاقی کـردەوە، گومانیـان دەخسـتە سـەر پێغەمبەرایـەتی حـەزرەتی موحەممـەدو شـوبهەو گومانیـان ئاراسـتەی بیروبـاوەڕی تـازە دەکـرد، فیتنـەییو دووبـەرەکییان دەخسـتە نێـوان موسـوڵمانانەوە، هـەوڵیان دەدا دوژمنایـەتی کۆنـی نێـوان هـۆزی ئـەوسو هـۆزی خـەزرەج زیندوبکەنـەوە، دژایـەتی بخەنـە نێـوان کۆچکـارانو یاریدەدەرانـەوە، جاسوسـییان بەسـەر

موسـوڵمانانەوە دەکـرد بـۆ بـەرژەوەندی دوژمنـانی ئیسـلام، کۆمـەڵێکیان دووڕوو لـەناو کۆمـەڵی موسـوڵماناندا دروسـت کردبـوو، ئـەو مونافیقانـە بەرواڵـەت موسوڵمانو بـەدڵ کـافر بـوون، جولەکـەکان ئـەم مونافیقانـەیان بـەکار دەهێنـان بـۆ نیتنـە بـەرپا کـردن لـەناو کۆمـەڵی موسـوڵماناندا. تـا لەسـەرەنجامدا پـەردەیان لەسـەر روی رەشـی خۆیـان لابـردو پـەیمانی خۆیـان شـکاندو پاڵیـان دایـە لای دوژمـنو بەتـەمابوون لەپشـتەوەڕا خەنجـەری خیانـەتی خۆیـان ئاڕاسـتەی دەوڵـەتی تـازە دامـەزراوی موسـوڵمانان بکـەن.

جـا: کـە پـەروەردگار بەفـەضڵو گـەورەیی خـۆی سـەرکەوتنو پـیرۆزی بەپێغەمبـەرو موسـوڵمانان بەخشـیو ئـەحزابیش بـەو جـۆرە تێشـکانو بـەنائومێدی گەڕانـەوەو هیـچ دەسـتکەوتێکیان نـەبوو، موسـوڵمانان کەوتنـەوە حاڵـەتی ئاسـاییەوەو گەڕانـەوە بـۆ نـاو مـاڵو منداڵـی خۆیـانو پێغەمبـەر ﷺ چووە مـاڵی ئوموسـەلەمە بـۆ خۆشتنو لابردنـی چڵـکو تـەپو تـۆزی چـەند رۆژی سـەختیو تەنگانـەی رابـردو، حـەزرەتی جوبرائیـل هاتـە لایو وتـی: ئـەی پێغەمبـەری خـودا ئایـا چـەکت دانـاوە؟ پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: بـەڵێ. حـەزرەتی جوبرائیـل فـەرمووی: بـەڵام فریشـتە چـەکیان دانـەناوە، ئـەوە مـن ئێسـتا لـەراودونانی کافرەکـان دێمـەوە، ئـەنجار فـەرمووی: پـەروەردگار فـەرمانت پـێ دەکـا: کـە هـەر ئێسـتا بـێ چـەندو چـون پـەلاماری هـۆزی بەنوقورەیظـە بـدەیو لـەناویان بـەری، بەنوقورەیظـە چونـد میلێـك لەمەدینـەوە دوور بـوون، ئـەو کاتـەی حـەزرەت جوبرائیـل فـەرمانی پـەروەردگاری بـۆ پێغەمبـەر ﷺ هێنـا نیـوەڕۆ بـوو، ئیـتر پێغەمبـەر ﷺ یەکسـەر راست بـوەوەو فـەرمانی بەموسـوڵمانان کـرد بـەراجین بـۆ سـەر بەنوقورەیظـە، وەکـوو لەصـەحیحی بوخـاریو صـەجیحی موسـلیمدا هـاتووە پێغەمبـەر ﷺ بەموسـوڵمانانی فـەرموو: (لایصلـین أحـد منکـم العصـر إلا

في بني قريظة) تا نەگەینە ناو بەنوقورەیظە کەس نوێژ نەکا، بەم شێوە موسولمانان بەپەلە بەرەو بەنوقورەیظە کەوتنە رێ، لەرێگا وەختی نوێژ هات هەندێکیان لەرێگا نوێژیان کرد، وتیان: پێغەمبەر: کە ئەو فەرمانەی پێ کردین مەبەستی ئەوە بوو بەخێرایی بکەوینە رێ، هەندێکی تریان وتیان: نەخەیر! تا نەچینە ناو بەنوقورەیظەوە نوێژ ناکەین. چونکە پێغەمبەر ﷺ وەها فەرمانی پێ کردین، ئیتر بەو جۆرە موسولمانەکان بەرەو هۆزی بەنوقورەیظە راچینو پێغەمبەر ﷺ عەبدوللای کوری مەکتوومی کردە جێنشینی خۆیو شوێنیان کەوت، ئالای لەشکرەکەشی دایە دەست عەلی کوری ئەبو طالیب، ئیتر پێغەمبەر ﷺ ئابلوقەی دانو ئابلوقەدانەکە (٢٥) رۆژی خایاندو لەهەموو رۆییکەوە تینیان بۆ هات، دوایی لەسەر حوکمی سەعدی کوری مەعاذ: کە هاوپەیمانیان بوو لەسەردەمی نەفامیدا. خۆیان بە دەستەوە دا .

جا: کە سەعد هات بۆ ناو موسولمانەکان، پێغەمبەر ﷺ بۆ زێدە رێز پێدانو شکۆمەندی فەرمانی بەموسولمانەکان کرد: کە لەبەری هەلسن، پێی فەرموون: (قوموا إلى سيدكم) بۆ ئەوەی حوکمو بریارەکانی کاریگە تر بن، جا کە سەعد دانیشت پێغەمبەر ﷺ بەسەعدی فەرموو ئاماژەی بۆ جولەکەکان کرد، فەرمووی: ئەوانەی لەسەر حوکمی تۆ لەقەلاکانیان هاتوونە دەرێ، چۆنت بەلاوە باشە بریاریان بۆ دەربکەن، سەعد فەرمووی: حوکمی من تێیان دایە رەوایە؟ چ حوکمێک بدەم لەسەریان جێ بەجێ دەکرێ؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەلێ: وتی: بەسەر هەر کەسێکدا بریار دەرکەم جێ بەجێ دەکرێ؟ ئامارەشی بۆ ئەو لایە کرد: کە پێغەمبەری لێ بوو لەبەر رێزو ئیحتیرام روی لەپێغەمبەر ﷺ لادابوو. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەلێ چ حەکمێك دەربکەی جێ بەجێ دەکرێ، ئەمجار سەعد فەرمووی: ئەمن حوکمی ئەوە دەدەم

شـەڕکەرەکانیان بکوژرێـن مـاڵو منداڵیـان بکرێنـە تـالآنیو داگـیر بکرێـن. پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: بێگومـان بـەحوکمیخودای ژوور حـەوت ئاسمانـەکان حوکمت کـرد، یان بـەگوێرەی حوکمـی خوداو حوکمـی پێغەمبـەری خـودا حوکمـت کـرد.

ئـەمجار پێغەمبـەر ﷺ فـەرمانی کـرد چـاڵی درێـژ هەڵکـەنن، خـەندەکیان بـۆ هەڵکـەندنو بەپـەل بەسـتراوی هێنایـانو لـەملیان دان ژمارەیـان حـەوت سـەد هەشت سـەد کـەس بـوون، هـەر نێرینەیەکیشـیان مـوی لـێ نـەهاتبوو لەگـەڵ ئافرەتـەکانیاندا کرانـە کویلـەو مـاڵو سامانیشـیان کـرا بەغەنیمـەت..

﴿وقذف في قلوبهـم الرعـب﴾ پـەروەردگار تـرسو بیمێکـی زۆری خسـتە دڵو دەرونیانـەوە، چونکـە پاڵیـان دابـوە موشـریکەکان بەمەبەسـتی جـەنگان دژی پێغەمبـەرو هـاوەڵانیو ترسـاندنی کۆمـەڵگای ئیسـلامی بـەنیازبوونیان بـۆ کوشـتنی موسوڵمانان. بۆیـە روداوەکـان بەپێچەوانـەی نیـازی ئـەوان هاتنـە دیو ﴿فریقـاً تقتلـون﴾ ئـەو جولەکانـە خۆیـان تەسلیم کـرد بـۆ کوشتنو ﴿وتأسـرون فریقـاً﴾ منـداڵو ئافرەتیـان بەکۆیلـە بـوون. ئـەو کۆمەڵـەی کـوژران شـەڕکەرەکانیان بوون، ئەوانەیش کـران بەکۆیلـە ئـافرەتو منداڵـەکانیان بـوون ﴿وأورثکـم أرضـهم ودیـارهم وأموالهـم وأرضـاً لم تطؤوهـا﴾ پـەروەردگار زەویو زارو ئـەرزو ئـاوی ئـەوانی بـەئێوە بەخشـی. خـانوو باڵـە خانـەو مـاڵو سـامانیان کەوتـە دەسـت ئێـوە، هـەروەها پـەروەردگار بـەمیرات دەدا بـەئێوە چـەند وڵاتو ناوچـەی تـر کـە ئێـوە تـا ئێسـتا قاچتـان نەخسـتۆتە سـەر، ئـەویش زەوی زاری ئـەو وڵاتانەیـە لـەداهاتوودا کۆنترۆڵیـان دەکـەن دوای زەویوزاری بەنوقورەیظـە، وەکـوو وڵاتـی خەیبـەرو مەککەو وڵاتی فارسو رۆم ﴿وکان الله علـى کـل شـيء قدیـراً﴾ پـەروەردگار خـاوەن توانـاو دەسـەڵاتی رەهایـە بەسـەر هـەموو شتێکدا، زاتـی پـاکی چۆن توانـی

زەوی‌و زاری بەنوقورەیظـەی خسـتە ژێـر دەسـتی ئێـوەوە، دەتوانـێ زەوی‌و زاری شوێنی تریشتان بخاتـە ژێر دەست‌و بەسـەر گەل‌و نەتـەوەی تـردا سـەرتان بخا.

تێبینی:

ئایەتـەکان زۆر حوکـم‌و یاسایان لـێ وەردەگیرێن. لـەو حوکـم‌و ئادابانـە:

١- پێویسـتە سـەرۆك راوێـژ لەگـەڵ هـاوەڵان‌و پیـاو مـاقوڵانی وڵاتەکـەی‌دا بکـا، بەتایبـەتی لـەکاروباری گرنگـی وەکـوو شـەڕدا. ئـەوەتا پێغەمبـەر ﷺ کـە هـەواڵی هـاتنی ئـەحزابی بیست بـۆ سـەر مەدینـە راوێـژی بـەهاوەڵانی کـردو سـەلمانی فارسـی تـەگبیری خـەندەك لێدانـی بـۆ کـرد، پێغەمبـەریش پەسـندی کـردو ئـەنجام درا.

٢- خۆپـارێزی‌و بـەرگریکردن‌و بەرامبـەریکردنی دوژمـن پێویسـتەو دەبـێ موسـوڵمانان ئەوپـەڕی توانـای خۆیـان بخەنـە گـەڕ بـۆ پاراسـتنی خوێـن‌و مـاڵ‌و نـاموس‌و وڵاتیـان.

٣- فێـڵ کـردن‌و پیـلان نانـەوە لەشـەڕدا کـارێکی رەوایـە.

٤- ئیجتیـهاد کـردن‌و لێکۆڵینـەوە دروسـتەو (هـەندێ جـار واجبـە) ئـەوەبوو پێغەمبـەر ﷺ کـە چـوو بـۆ سـەر بەنوقورەیظـە بەموسـوڵمانانەکانی فـەرموو (لایصلـین أحدکـم العصـر إلا في بـني قريظـة)لـەرێگا نوێـژی عـەصریان لـێ درەنـگ بـوو، هـەندێ لـەهاوەڵان لـەرێگا نوێژەکـەیان کـرد وتیـان: بـا نوێژەکـەمان نـەچێ، وتیشیان پێغەمبـەر ﷺ کـە ئـەو فەرمانـەی پـێ کردیـن مەبەسـتی ئـەوە بـوو زوو بـەپیر فەرمانەکەیـەوە بچیـن‌و تـەئخیر نـەبین. هەندێکیشیـان وتیـان: نوێـژی عـەصر ناکـەین مەگـەر لـەو شـوێنە فـەرمانی پـێ

کردیـن، تەنانـەت ئەگـەر کاتەکەشـی بەســەر بچـێ تـا نەچینــە ئـەو شــوێنە نوێـژی عـەصر ناکـەین، دەی پێغەمبـەر ﷺ سەرزەنشـتی هیـچ کامـــێ لــەو دوو کۆمەڵەی نـەکردو نوێـژ کردنـی هـەردولای تـەقریر کـرد.

٤- ترسـانو هـەڵاتن قـەزاو قـەدەر ناگێڕێتـەوە، هـەر کەســێ ئەجـەلی هــات دەبــێ بمرێ.

٥- جاسووسـی کـردن بەسـەر دوژمنــەوە کـارێکی دروسـتەو شــەرعییە.

ئـەوەتا پێغەمبـەر ﷺ فــەرمانی بــە (حوذیفــە)ی کـوڕی (الیمــان) کــرد: کــە بچـێ هــەواڵی ئــەحزابی بــۆ بهێنێتــەوە، پــێی فـەرموو: (انطلـق حتـى تدخـل في القوم فتسـمع كلامـهم، وتـأتين بخـبرهم، اللـهم احفظـه مـن بـين يديـه ومـن خلفـه وعـن يمينـه وعـن شمالـه حتـى تـرده إلي، انطلق ولا تحدث شـيئا حتـى تـأتيني).

دوعـاو پاڕانـەوە لــەخودا کــارێکی پێویســتەو چــەکێکی کاریگــەرە لەهــەموو بارو دۆخێکدا بــۆ هــەر کـارێك بـێ.

سەرپشککردنی خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ لەنێوان دونیاو قیامەت دا

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ قُل لِّأَزْوَٰجِكَ إِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ
ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأُسَرِّحْكُنَّ
سَرَاحًا جَمِيلًا ﴿٢٨﴾ وَإِن كُنتُنَّ تُرِدْنَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَٱلدَّارَ
ٱلْـَٔاخِرَةَ فَإِنَّ ٱللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَـٰتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٢٩﴾
يَـٰنِسَآءَ ٱلنَّبِىِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَـٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضَـٰعَفْ
لَهَا ٱلْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرًا ﴿٣٠﴾

دەربارەی سەبەب نزولی ئەم ئایەتانە ئیمام ئەحمەدو موسلیمو نەسائی لەجابیرەوە ریوایەت دەکەن دەڵێ: ئەبو بەکر هات بۆماڵی پێغەمبەر ﷺ داوای چوونە ژورەوەی کرد رێگای پێ نەدرا، دوایی عومەر هات داوای چوونە ژورەوەی کرد رێگای پێ نەدرا، پاشان رێگا درا هەردوکیان چوونە ژوورەوە، سەیریان کرد وا پێغەمبەر ﷺ دانیشتووەو خێزانەکانی دەوریان داوە، پێغەمبەر ﷺ بێدەنگەو قسە ناکا، حەزرەتی عومەر وتی: دەبێ قسە لەگەڵ پێغەمبەر بکەمو بیهێنمە پێکەنین، ئەمجار عومەر وتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەگەر کچی زەید (مەبەستی خێزانی خۆیەتی) داوای نەفەقەم لێ بکا

بەچەقوە لەملی دەدەم، پێغەمبەر ﷺ پێکەنینی هات بەجۆرێك ددانەكانی پێشەوەی دەركەوتن. ئەمجار پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەوەتا خێزانەكانم داوای بژێوم لێ دەكەن، حەزرەتی ئەبو بەكر هەستا پەلاماری عائیشە بدا، عومەر هەستا لەحەفصە بدا، وتیان: ئەوە داوای شتێك لەپێغەمبەر دەكەن: كە نیەتی بۆتان دابین بكا؟ ئیتر خودا ئەم سەرپشك كردنەی نازڵ كرد، ئەمجار پێغەمبەر ﷺ لەعائیشەوە دەستی پێ كردو پێی فەرموو: ئەمن شتێكت پێ دەڵێم: پێم خۆشە پەلەی تێدا نەكەی تا پرس بەدایكو باوكت دەكەی‌و رای ئەوانیش وەردەگری! عائیشە فەرمووی: چیە بفەرموو: ئیتر پێغەمبەر ﷺ ئایەتی ﴿یاأیها النبي قل لأزاجك...﴾ی بەسەردا خوێندەوە. عائیشە وتی: دەربارەی مانەوەم لەلای تۆ پرس بەدایكو باوكم بكەم؟ ئەوە شتێك نیە جێگای پرس‌و را بێ، بەڵكوو من خوداو پێغەمبەری خودا هەڵدەبژێرم، ئەوە شتێك نیە من تێیدا دوو دڵ بم، بەڵام داوام ئەوەیە ئەم هەڵبژاردنەی من بۆ خێزانەكانی ترت نەگێڕیەوە، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: (إن الله لم یبعثني معنتا ولا متعنتا ولكن بعثني معلما میسرا، لاتسألني إمرأة منهن عما اخترت إلا أخبرتها) بێگومان پەروەردگار منی رەوانە نەكردوە بەتوندو تیژو خۆسەپێنەر، بەڵكوو منی رەوانە كردوە بەمامۆستاو ئاسانكار، هەر ئافرەتێك لەو خێزانانەم پرسیارم لێ بكا تۆ چیت هەڵبژاردوە، بێ سێ‌و دوو پێی دەڵێم!

پەیوەندی ئەم ئایەتانە بەهی پێشەوە لەم روەوەیە: كە لەپێشەوە وەكوو زانیمان پەروەردگار پێغەمبەری بەسەر ئەحزابەكاندا زاڵ كرد، لەشكری ئەحزاب پەرت‌و بڵاو بوو، خودا یارمەتی دا توانی بەنوقورەیظە بەو شێوە قەلاچۆ بكا، ئیتر خێزانەكانی وایان زانی زێرو زیوو گەنج‌و خەزێنەی ئەو جولەكانە كەوتۆتە ژێر دەستی، بۆیە هەموویان هاتن دەوریان داو وتیان: ئەی

پێغەمبەری خودا! کچەکانی کیسراو قەیصەر لەزێڕو زیودان، سەرتاپایان خشڵو جەواهیراتە، خاوەنی کارەکەرو خزمەتچین، ئێمەیش ئەوە بەرگو پۆشاکمانە، ئەوە خواردنو خۆراکمانە، ئەوە جێگاو خانوو باڵەخانەمانە: کە چاوت لێیەو دەیزانی، بەم جۆرە قسانەو ئەم داوایانە دڵی پێغەمبەریان ئازارداو داوایان لێ کرد روفاهیەت بخاتە ژیانی خێزانەکانیەوە، وەکوو ژنە پاشاو خێزانی مەلیك مامەڵەیان لەگەڵ بکاو حیسابیان بۆ بکا، ئیتر پەروەردگار فەرمانی بەپێغەمبەر ﷺ کرد: کە ئەو ئایەتانەیان بەسەردا بخوێنێتەوەو سەرپشکیان بکا لەنێوان هەڵبژاردنی ژیانی روفاهییەتئامێزی دونیایی یان بەختەوەری قیامەت.

خێزانەکانی پێغەمبەر ﷺ لەو کاتەدا (نۆ) ئافرەت بوون پێنجیان قورەیشی بوون: (عائیشە، حفصة، ئوممو حەبیبە، سەودە، ئوممو سەلەمە) چواریشیان قورەیشی نەبوون، (مەیموونەی کچی ئەلحاریثی هیلالی، زەینەبی کچی جەحشی ئەسەدی، جویریەی کچی ئەلحاریثی المصطلقیة، صەفییەی کچی حویەیی ئەخطەبی خەیبەری).

جا: کە پێغەمبەر ﷺ سەرپشکی کردن هەموویان بەیەك دەنگو تێکڕا مانەوەی لای پێغەمبەریان هەڵبژارد.

بێگومان پێغەمبەر ﷺ بۆ خۆیو خێزانەکانی ژیانی قەناعەت ئامێزو کولەمەرگی هەڵبژاردبوو، نەك لەبەر ئەوەی نەیتوانیبێ ژیانی خۆش دابین بکا، بەتەئکید ئەگەر بیویستایە ژیانی پاشایانەی بۆ دەستەبەر دەبوو، تەشریفی ژیانی درێژەی کێشا هەتا فەتحی زۆر لەوڵاتو ناوچەکانی دەوروبەری کرا، دەستکەوتی جەنگ زۆر بوو، خەزێنەی بەیتولمال زێڕو زیوی زۆری تێدا کۆبوەوە، زۆر کەسی وا دەوڵەمەندبوون: کە لەوەپێش هیچیان نەبوو، لەگەڵ

ئەوەدا: کە پێغەمبەر دەیتوانی ژیانی پاشایانە رابوێری، واریّ کەوتووە بەمانگ لەماڵیدا ئاگر نەکراوەتەوە، لەهەمان کاتدا خێرو صەدەقەی زۆر کردوە، دیاری یادگاری زۆری داوە بەخەڵك‚نەیهێشتووە پارەو پوول لەماڵی ئەودا شەو بەرۆژ بکاتەوە، ئەمەش هەمووی بەویستو ئیختیاری خۆیو بۆ ئەوەی پیشانی بدا: کە ژیانی دونیا بەلای ئەوەوە گرنگ نیەو ئەوەی گرنگە بەلای ئەوەوە قیامەتو رەزامەندی خودایە.

هەڵبەتە پێغەمبەر ﷺ لەلایەن عەقیدەو شەریعەتەوە موکەلەف نەبوە: کە بەم جۆرە ژیانە قنیات بکا، خواردنی خۆشو پۆشاکی باشو شتو مەکی باشی لیّ یاساغ نەبوە، بۆ خۆشی لەخۆی یاساغ نەکردون، ئەگەر بۆی رێکەوتبیّ خواردنی خۆشی خواردوەو پۆشاکی باشیشی پۆشیوە، بەلاّم هەڵپەی بۆ وەدەستهێنانی ئەم جۆرە لەززەتە دونیایی‌یە نەکردوە، گرنگی پیّ نەداونو خۆی پێوە هەڵوگیر نەکردون، لەهەمان کاتدا داوای لەشوێنکەوتوانی نەکردوە: کە ئەو جۆرە ژیانە پەیرەو بکەن، مەگەر کەسێك بۆ خۆی بەویستی خۆی ژیانی ئاوا هەڵبژێریو خۆی لەوە بەبەرزتر بزانیّ ببێتە کۆیلەی لەززەتو خۆشی جیهانی وملکەچی هەواو هەوەس ببیّ.

وەلیّ ئافرەتەکانی پێغەمبەر ﷺ ئافرەت بوونو ئادەمیزاد بوون، هەستو نستیان ئادەمیزادیی بوو، وێڕای رێزو گەورەییو نزیکییان لەپێغەمبەرو سەرچاوەی پێغەمبەرایەتی، حەزو ئارەزۆی سروشتی ئادەمیزادیو ئافرەتییان لەلەززەتی دونیایی لەدڵو دەروونیاندا دانەمرکابوو زیندو بوو، جا کە بینیان هەرزانی روی لەمەدینە کردوە، دەستکەوتی جەنگ رژێندرایە بەیتولمالەوە، دەربارەی بژێوی کولەمەرگی خۆیان لەگەڵ پێغەمبەردا دوانو داوای گەشە پێدانی باری ژیانی ئابوری خۆیان کرد، بەلاّم پێشنیارەکەیان لەلایەن پێغەمبەرەوە پەسند نەکراو رەتکرایەوە، بەڵکوو پێشنیارەکەیانی لەسەر دڵ

زۆر گـران بـوو پـێی نارەحـەت بـوو، چونکـە پێغەمبـەر ﷺ بۆخـۆی بەویســتی خـۆی حـەزی لـەو ژیانــە زبــرە بــوو، نەیدەویســت خـۆ هەڵــوگیری لەززەتــەکانی ژیــانی دونیـا بکـاو نەیدەویسـت تۆزقـاڵێکیش مـەیلی بـۆلا بکـا. دەیەویسـت ژیـانی خـۆیو ئــەوەی پــەیوەندییان بەئــەوەوە هەیــە لــەو ژیانــە کولەمەرگییــە لانــــەدەن، نەیدەویسـت تارمـایی دونیاویسـتیو ژیـانی نـەرمو نـۆڵ لەسـەر خـۆیو خـێزانی دیــار بــێ، نــەك لەبــەر ئــەوە حەڵاڵــەیان حەرامــە، حــەرامو حــەڵاڵ رون کراوەتــەوەو ئاشــکران، بــەڵکوو لــەروی ئــازادیو خــۆ رزگــار کــردن لــەکۆتو زنجــیری داخوازییــەکانی دونیــاو ژیـــانی نازپـــەروەردەیی ..پێغەمبـــەر ﷺ ئـــەوەندە بـەداواکاری خێزانـەکانی دڵتـەنگ بـوو، هێنـدەی لەسـەر شـانی گـران بـوو، ماوەیــەك لــەماڵ دەرنــەچوو لــەهاوەڵانی کــەنارگیر بــوو، خــۆ دەرنەکــەوتنی پێغەمبــەرو نـەهاتنی بـۆ نـاو هـاوەڵانی ئەوپــەڕی کارەسـاتو ناخۆشـی بـوو، بۆیـە هـاوەڵانی هەرچـەندی کردیـان کرواندیـان خۆیـان بـۆ رانـەگیراو ویسـتیان بچنـە خزمـەتی بـۆ ماڵـەوەو رێگایـان پـێ نــەدرا، دوایــی رێگــادرا حــەزرەتی ئــەبو بــەکرو حــەزرەتی عومـەر (رەزای خوایـان لـێ بـێ) چوونــە ژورەوە وەکــوو لــەوەپێش لەریوایەتەکــەدا بەدورو درێـژی باسمـان کـرد.

جا: کـە ئـەم دوو ئایەتــە نــازڵ بــوونو خێزانــەکانی پێغەمبــەر ﷺ سەرپشــك کـران لـەنێوان ئـەوەدا بـەو ژیانـە زبـرە رازی بـنو لەگـەڵ پێغەمبـەردا بمێننـەوە، یــان ژیــانی نازپــەروەردەیی دونیــا هــەڵبژێرنو لەپێغەمبــەر جوداببنــەوە، هــەموو خێزانـەکانی تێکڕا وتیـان: نەبـەخوا ئیــتر ئێمــە شــتێك داوا لەپێغەمبــەر ناکــەین: کــە نــەیبێ. خــوداو پێغەمبــەری خــودا هــەڵدەبژێرینو ژیــانی نازپــەروەردەیی جیـهانمان نـاوێ. ئــەوان بــەکوللیو بــێ چــەندو چــون لایــەنی خــوداو پێغەمبــەری خـوداو بەختـەوەری قیامــەتیان هــەڵبژارد، ریوایــەتکراوە: کــە پێغەمبــەر ﷺ بــەم هەڵوێسـتەی خێزانـەکانی زۆر کـەیف خـۆش بـوو.

ئێسـتا پـاش ئـەم بەرکۆڵـە: کـە پێویسـتی بـەلێدوانی زیـاتر هەیـەو ڕونکردنـەوەی زیـاتر هـەڵدەگرێ، دێینـە سـەر ڕاڤـەکردنی ئایەتـەکان:

دەفەرموێ: ﴿یاأیها النبي قل لأزواجـك: ان کنـتن تـردن الحیـاة الدنیـا وزینتـها فتعـالین امتعکـن وأسـرحکن سـراحا جمیـلاً﴾ ئـەی پێغەمبـەر بەخێزانـەکانت بڵێ: ئێـوە خۆتـان سەرپشـك بـن بـۆ خۆتـان یـەکێ لـەم دوو ڕێگایـە هـەڵبژێرن: ئەگـەر حـەزتان لـەژیانی دونیـاو خـۆش ڕابواردنـە، ئـەوە لێـم جیـا ببنـەوەو تـەڵاقتان دەدەم‌و هەریەکـەتان موتعـەو دیـاری خۆتـان دەدەمـێ، بـێ عـاجز بـون‌و زیـان پێگـەیاندن تـەڵاقتان دەدەم، یـان بـەم ژیانـە زبـرەی مـن قنیـات بکـەن‌و لەگەڵ مندا هـەڵ بکـەن.

﴿وان کنتن تردن الله ورسـوله والـدار الآخـرة﴾ ئەگـەر ڕەزامـەندی خـوداو پێغەمبـەری خـوداو ژیـانی بەختـەوەری قیامـەتتان گەرەکـە، ئـەوە ﴿فـان الله أعـد للمحسنات منکـن أجـراً عظیمـاً﴾ بێگومـان خـودا بـۆ ئافرەتـە باشـەکانی ئێـوە پاداشـی باشـی ئامـادە کـردوە: کـە بەهەشـتی ڕازاوەیـە، هـەموو نـازو نیعمـەتی دونیا لەئاستی‌دا هیـچ نموودی نیـە.

جـا کـە پێغەمبـەر ﷺ سەرپشـکی کـردن لەبـەینی دونیـاو قیامـەت دا هـەموویان بەختـەوەری قیامـەتیان هـەڵبژارد، پێغەمبـەر ﷺ زۆری پـێ خـۆش بوو، سوپاسـی کـردن‌و خـودا ڕێـزی لـێ گرتـن، بـەوە: کـە دەفـەرموێ: ﴿لایحـل لـك النسـاء مـن بعـد، ولا ان تبـدل بـهن مـن ازواج﴾(الأحـزاب:٥٢) یـان دەفـەرموێ: ﴿وماکـان لکـم ان تـؤذوا رسـول الله، ولا ان تنکحـوا ازواجـه مـن بعـده ابداً﴾(الأحـزاب:٥٣).

پێغەمبەر ﷺ (۱۲) ژنی هێناوە، تەنیا عائیشەی بەکچی مارە کردوە، ژنەکانی تری هەموویان بیوەژن بوون: زوربەی زۆریان: کە مارەی کردون بۆ دڵدانەوەو کەلێن پڕکردنەو بووە بۆیانو بەرژەوەندییەکی ئایینی تێدا هەبوە. ئەو خێزانە بەرێزانەش ئەمانە بوون:

۱- خەدیجەی کچی خووەیلید یەکەم هاوسەری پێغەمبەر بووە لەمەککە پێش ئەوەی نیگا بۆ پێغەمبەرێ بووە تە هاوسەریو دوای پێغەمبەرایەتیش حەوت ساڵ لەگەڵیدا ژیاوە، تا خەدیجە خێزانی بوو ئافرەتی تری مارە نەکردوە، خەدیجە یەکەم ئافرەت بووە ئیمانی بەپێغەمبەر هێناوە، منداڵەکانی پێغەمبەر جگە لەئیبراهیم هەموویان لەخاتو خەدیجە بوون لەتەمەنی (٥٤) ساڵیدا کۆچی دوایی کردوە.

۲- سەودەی کچی زەمعە، لەمەککە کردی بەهاوسەری خۆیو لەمەدینە کۆچی دوایی کرد.

۳- عائیشەی کچی ئەبو بەکری صدیق لەمەدینە مارەی کردو بوو بەهاوسەری، ئەو کاتە عائیشە تەمەنی نۆ ساڵ بووە، کە پێغەمبەر ﷺ کۆچی دوایی کرد تەمەنی هەژدە ساڵ بووە.

٤- حەفصەی کچی عومەری کوڕی خەططاب، پێغەمبەر ﷺ مارەی کردو دوایی تەڵاقی دا، حەزرەتی جوبرائیل پیی فەرموو خودا فەرمانت پێ دەکا: کە ڕیجعەی بکەیەوە، چونکە زۆر ڕۆژو دەگرێو شەونوێژیش زۆر دەکا، ئیتر پێغەمبەر ڕیجعەی کردەوە.

٥- ئوموسەلەمە، ناوی هیندبوە،کچی ئەبو ئومەیەی مەحزومی بووە.

٦- ئومـو حەبیبـە: رەملـەی کچـی ئـەبو سـوفیان، سـاڵی حەوتـەمی کۆچـی مـارەی کـردوە.

٧- زەینـەبی کچـی جـەحش، خـێزانی زیـد بـوو تـەڵاقی دا،بەفـەرمانی خـودا پێغەمبـەر مـارەی کـرد بـۆ پوچەڵکردنـەوەی یاسـای (التبـني).لەسـەرەتادا ناوی (بـرة) بـوو پێغەمبـەر نـاوی گـۆڕی بەزەینـەب.

٨- زەینـەبی کچـی خوزەیـمەی کـوڕی ئـەلحاریث، پێغەمبـەر ﷺ مـارەی کـرد دوای هەشت مـانگ کۆچـی دوایـی کـرد.

٩- صفیـەی کچـی حویـەی کـوڕی ئەخطـەبی هـارونی، پێغەمبـەر ﷺ ئـازادی کـردو مارەی کـرد، لەسـەبایای خەیبـەر بـوو.

١٠- ریحانـەی کچـی زەیـد، مێردەکـەی لەغـەزادا کـوژرا بـوو، سـاڵی شەشـەمی کۆچـی پێغەمبـەر ﷺ مـارەی کـرد، بـۆ پـڕ کردنـەوەی کـەلێنی بـێ مـێردی، بـۆی‌و رێزگرتـن لـەمێردە کوژراوەکـەی‌و منداڵـەکانی.

١١- جووەیرییـەی کچـی ئـەلحاریث، لەسـەبایای خێڵـی (المصطلـق) بـووڕنـاوی (بـرة) بووڕپێغەمبەر نـاوی نـا(جویریـة) سـاڵی شەشـەمی کۆچـی مـارەی کـرد.

١٢- مەیموونـەی کچـی ئـەلحاریث هیـلالی دوا ئافرەتـە: کـە پێغەمبـەر ﷺ مـارەی کـردوە.

ئەمانـە ئـەو ئافرەتانـە بـوون: کـە پێغەمبـەر گواستنیەوەو بووتـە هاوسـەریان.

ژنـی تـری هـەبوون مـارەی کـردون بـەڵام نەچۆتـە لایـان، لەوانـە: (الكلابیـة) نـاوی فاطمـە یـان عـەمرة بـووە، ئـەسمائی کچـی (النعمـان)ی کـوڕی (الجَـونْ) قوتەیلـەی کچـی قـەیس، ئەمانـەش ژمارەیـان (١٠) بـوون.

هـەندێکیش هـەبوون خوازبێنـی کـردونو مـارەی نـەکردونو نەیگواسـتونەوە یـان خۆیـان بەپێغەمبـەر بەخشـیوە ئەمانـەش ژمارەیـان (٩) نـۆ ئـافرەت بـوون.

﴿یا نساء النبي من یأت منكـن بفاحشـة مبینـة یضـاعف لهـا العـذاب ضعفـین، وكـان ذلـك علـى الله یسـیراً﴾ دوای ئـەوەی: کـە پێغەمبـەر ﷺ خێزانـەکانی سەرپشـك کـردنو ئـەوانیش خـوداو پێغەمبـەری خـوداو بەختـەوەری ژیـانی قیامـەتیان هـەڵبژارد، ئـەمجار پـەروەردگار ئامۆژگارییـان دەکـاو لەسـەرپێچیکردن دەیانترسـێنێو دەفـەرموێ: ئـەی هاوسـەرانی پێغەمبـەر ئـەی دایکـانی موسـوڵمانان! هـەر یـەکێ لـەئێوە تـاوانێکی گـەورە ئـەنجام بـدا، لەمێردەکەی ناشیزە بێ، ئەزیـەتی بدا، بێ رەوشـتی بکـا ئـەوە دوچەندانـە تۆڵـەی لـێ دەسـەندرێتەوە، چونکـە ئێـوە پلـەو پایـەتان بـەرزەو خـێزانی پێغەمبـەرنو لەخانـەوادەی پێغەمبەرایـەتی دان، لەبـەر ئـەوە سـەرپێچیکردنی ئێـوە لـەهی ژنـانی تـر تاوانـترەو عەزابیشـتان دوو چەندانـە دەبـێ. سزادانیشـتان بـەدوو قـات لای خودا ئاسـانەو بـۆ خـودا چ ئـەرکێکی تێدا نیـە.

بەیارمەتی خودای گەورەو میهرەبان رۆژی (٢٠٠١/٣/٨) سێیەم رۆژی جەژنی قوربانی پیرۆز لەپاکنووسی ئەم جزمە بوومەوە واتە: جزمی (٢١) خودایە تۆفیقم بدەی بۆ تەواو کردنی جزمەکانی تریش...

ملا محمود أحمد